

EAAS

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

**Eesti
Akadeemilise
Ajakirjanduse
Seltsi
aastaraamat**

2021

The logo for the Estonian Academic Journal Society (EAAS) is a stylized, handwritten-style representation of the letters 'EAAS' in a dark grey or black color.

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

Tartu 2022

Toimetajad:

Indrek Ude, Peeter Vihalemm

Koostajad:

Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus

Keeletoimetaja: Katrin Kern

Küljendus: Karin Tohvri

Kaanekujundus: Andrus Peegel

EAAS-i aastaraamatu väljaandmist
toetavad Ekspress Grupp, Äripäev AS

© Eesti Akadeemiline
Ajakirjanduse Selts 2022

ISSN 2288-0316

Trükk: AS Pakett
Trükiarv: 100

Sisukord

Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus. Saateks 9

Ajakirjanduse ja meedia üldine areng

Katrin Tiidenberg. Tähelepanumeetrika, udakudumine ja legitiimsuskriis: ajakirjandus sotsiaalmeediaajastul..... 12

Halliki Harro-Loit, Epp Lauk. Horizon 2020 projekti MEDIADELCOM väljakutse: Euroopa 21.sajandi meediamuutused ning neist lähtuvad kommunikatsioonikultuuri riskid ja võimalused 18

Eesti ajakirjandus 2021

Milline oli Eesti ajakirjandus 2021. aastal? Ülevaade EAAS-i koosolekust 4. veebruaril 2022 24

Balti meedia

Andres Jõesaar. Hinnangud infoallikate olulisusele ja usaldusväärsele Baltimaades 2021. aastal. Uuringu lühituvustus..... 32

Kohalik ajakirjandus

Indrek Ibrus, Andres Jõesaar, Ulrike Rohn. Eesti sõltumatu kohaliku ajakirjanduse loodavad väärtused, väljakutsed ja arenguvõimalused..... 38

Lotte Parksepp. Lugejate ootused digisisule Saarte Hääle, Sakala, Vooremaa ja Võrumaa Teataja näitel.....48

Madleen Vapper. Eesti maakonnalehed Facebookis: erinevad sisu levitamise tüübid 54

Meenutades Edasit

„Edasi mentaliteet oli tõine“. Maarja Lõhmuse vestlus Sulev Uusiga 62

Roosmarii Kurvits. Tartu vaim raua-, kile- ja bitiajastul. Meenutades Andrus Peeglit..69

Huumor enne ja nüüd

Maarja Lõhmus. Eesti ajakirjandushuumorist „vanasti“, sovetiajal ja praegu: 60 aastat Tartu satiiriseksiooni loomisest 76

Mõtlik pilk Eesti huumorile. Ülevaade EAAS-i koosolekust 5. novembril 2021 81

Ajakirjanike liidu kujunemislugu

Helle Tiikmaa. Tabamata ime 1989. Eesti Ajakirjanike Liidu (taas)loomine..... 90

Väliseesti ajakirjandus

Maarja Lõhmus. Eesti ajakirjandus maailmas 20. sajandi II poolel: müütidega lootuse ja reaalsuse vahel 104

Televisioon

Hagi Šein. „Digiajastu teleraamat“ ja andmebaas Telekraat. Kirjalik kokkuvõte raamatu tutvustamisest EAAS-i koosolekul 1. oktoobril 2021.....112

Ode Maria Punamäe. Välissündmuse kajastuse ajaline perspektiiv ETV uudislugudes.. 116

Teadusajakirjandus

Arko Olesk. Teadusajakirjanduse pingeväljad.....124

Sandra Saar. Eesti teadustaskuhäälingu projekt „Mis siis, kui ...“ 128

Konstruktiivne ajakirjandus

Signe Ivask, Lisete Reineberg. Konstruktiivse ajakirjanduse probleemid praktikas.. 136

Avaõiguslik ja erameedia

Kert Kask, Kris Süld, Maarja-Liis Vokksepp. Avaõigusliku ja erameedia tasakaal vajab mõõtmist.....144

Ajakirjanduspraktika

Marju Himma-Kadakas. Kallutatud valvekoer või infomeelelahutajast vahendaja? Eesti ajakirjanike ametialased rollid 150

Reelika Sommer. Uudisväärtuslike lugude kajastamata jätmine: ajakirjanike kogemuse ja selgitused..... 156

Laura Saks. Raadioajakirjanike küsitlemisvõimalused otse-eetris.....161

Anna Tisler-Lavrentjev. Eesti venekeelsete ajakirjanike valikud Venemaa sündmuste kajastamisel 167

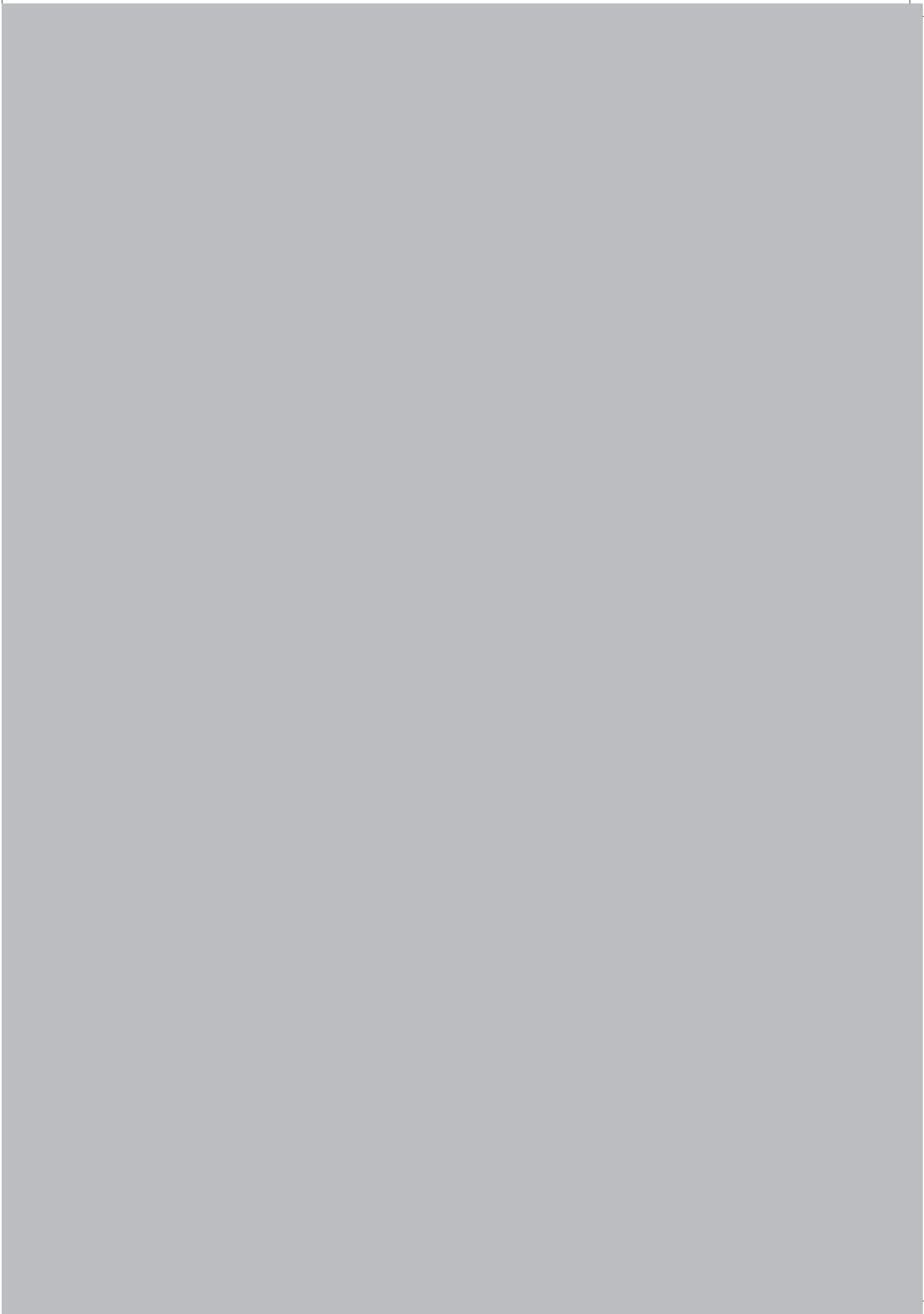
Ajakirjandustudengite väljaanded

Ajakirjandus- ja meediatudengite väljaanded ja telesaated. Ettekanded EAAS-i koosolekul 21. mail 2021..... 172

Varia

Peeter Vihalemm. Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu Ülikoolis 2021. aastal 178

Barbi Pilvre. Tallinna Ülikooli Balti filmi-, meedia ja kunstide instituudis kaitstud ajakirjanduse teemalised magistritööd 2021.....181

Saateks

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi kaheteistkümnele aastaraamatule on iseloomulik meenutuste suurem osakaal, tagasivaade viimaste aastakümnete Eesti ajakirjanduse arengule. Erilise tähelepanu all on ajaleht Edasi. Esimest korda meie seltsi tegevusloos on põhjalikumalt juttu huumorist: nõukogude aja ja praegust huumorit võrreldes mägime 60 aasta möödumist Tartu Satiirisektsiooni loomisest. Mõtteainet pakkuv ülevaade antakse Eesti Ajakirjanike Liidu (taas)loomisest 1989. aastal.

Väga tähelepanuväärne on Katrin Tiidenbergi essee sotsiaalmeediaajastu ajakirjanduse võtme-protsessidest (platvormistumine, andmestumine, tähelepanumeetrika), milles viidatakse ka mõnele positiivsele arenguvõimalusele.

Maarja Lõhmus vaatleb oma artiklis ENSV ja väliseesti ajalehtede põhimüüte.

Ilmub ka ülevaade Hagi Šeini suurteosest „Digi-ajastu teleraamat“ ja tema loodud mahukast andmebaasist Telekraat. Aastaraamatus tutvustatakse ka uurimisprojekti põhitulemusi (meediakasutus, hinnangud infokanalite olulisusele ja usaldusväarsusele Baltimaades 2021. aastal; Eesti sõltumatu kohaliku ajakirjanduse loodavad väärtused, väljakutsed ja arenguvõimalused) ja samuti äsja alanud suurt rahvusvahelist projekti MEDIADELCOM, mida koordineerib Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut.

Kolm ülevaadet on toodud seltsi koosolekutest. 4. veebruaril 2022 toimus traditsiooniks kujunenud arutlus Eesti ajakirjandusest möödunud aastal (2021); 21. mail 2021 olid vaatluse all Tartu ja

Tallinna ajakirjandus- ja meediatudengite väljaanded ja regulaarsed telesaated; 5. novembril 2021 leidis aset arutlus ajakirjandushuumorist sovetiajal ja praegu.

Nagu varasematelgi aastatel on olulisel kohal ülevaated tudengite silmapaistvamatest bakalaureuse- ja magistritöödest (käesolevas väljaandes kuuest).

Mida peame aastaraamatu koostamisel ise oluliseks? Ühelt poolt uute uurimistöde tutvustust, teisalt tagasivaateid Eesti ajakirjanduse arenguloole, kolmandaks püüame järjest rohkem süveneda ajakirjanduse olemusse, mis nüanssides sõltub igal maal selle ajaloost, kultuurist, majandusest, rahvuslikust meelelaadist, ajalookogemusest, asetumisest rahvusvahelisele väljale ning ajakirjanike endi autonoomsuse tajumisega kaasnevast ajakirjanduse kui institutsiooni rolli kandmisest ühiskonnas.

Ning kokkuvõtte ajakirjanduse rollidest sõnastame kui kaasaaitamise ühiskonna taseme tõstmisele, nagu on rõhutanud Oskar Loorits: „Mitte üksikute suurkujude, vaid isikukultuurilt suurte hulkade, mitte individualistlikult isoleeritud, vaid personalistlikult konsolideeritud kõrgeväärtusliku massi ajalugu tõendagu läbi aastatuhandete me eksistentsi staatilist monumentaalsust.“ Ja eks Euroopa üldisema tasakaalu tarvet on oluline eesmärgina silmas pidada nii ajakirjandusel kui ka meie seltsil.

Täname Ekspress Gruppi ja Äripäeva aastaraamatu väljaandmise toetamise eest.

Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus
25. mail 2022

AJAKIRJANDUSE JA MEEDIA ÜLDINE ARENG

Tähelepanumeetrika, udukudumine ja legitiimsuskriis: ajakirjandus sotsiaalmeediaajastul

Katrin Tiidenberg

Meedia, eriti ajakirjanduse üheks keskseks funktsiooniks on alati olnud maailmas toimuva vahendamine ja selle tõlgendamine. Nii on see ka praegu, ehkki sotsiaalmeedia on uudis- ja meelelahutussisu ökosüsteemi põhjalikult muutnud. Valitseva globaalse kommunikatsiooniaristuna vormib sotsiaalmeedia nii seda, kuidas inimesed maailma kogevad ja mis neis kogemustes teistele huvitav näib, kui ka seda, kust, kuidas ja kui kiiresti info huvitava kohta ajakirjanikeni ja sealt tagasi inimesteni jõuab. Selle kirjatüki jaoks on aga määrava tähtsusega see, et sotsiaalmeedia on end lisaks kõigele sättinud ka ajakirjanduse ja inimeste vahele. Vahendajast — ajakirjandusest — on selle protsessi käigus saanud vahendatav; eri riikide uurimused näitavad, et üle poole küsitletud inimestest (k.a Eestis) tarbivad uudiseid just sotsiaalmeedia vahendusel.¹

Ajakirjanduslik sisu jõuab inimesteni väljaannete sotsiaalmeediakontode kaudu, kus lugusid esitatakse teisiti kui sama väljaande muudes meediumides, ning sisuvoogu sõlmitud linkidena, mil sageli lisatõlgendus kaasas. Mõnikord tuleb lugu isegi mitme erineva tõlgendusega. Selle kirjatüki valmimispäeva hommikul jagasid mõned minu Facebooki sõbralisti inimesed näiteks Eesti Ekspressis ilmunud lugu „Matti Maasikas: Kui vaeseks me end vaikime? Arukate arutelude puudus tähendab Eestile rahalist kaotust“², mida Facebook kuvab mulle mitme edasijagamise ja kommentaarikihi

matrjoškas. Üks kolleeg on loo postitanud kommentaariga „just, õige küsimus“ ja teine sealt edasi väites: „Kõrghariduse pikk mahavaikimine on suuresti samas kurvas reas.“ Juhul kui ma Delfi digiteellija ei ole, siis loole klõpsates näen pealkirja ja pisut teksti, sedagi reklaamikasti alt ja ümbert. Küll aga näen vabalt Facebookis loo jagamiste alla tekkinud kommentaare ka neilt, keda ma ei tunne. Selline pealkirjast, tekstisiilust ja auditooriumiliikmete tõlgendustest koosnev infopõks on tänapäeval keskne uudissisu tarbimise vorm ja suure hulga auditooriumiliikmete jaoks valitsev tähendusloomeühik. Lisaks kannab see, millist sisu üldse sotsiaalmeediasse edasi jagatakse (s.t kas teema kohta on või ei ole meie uudisvoos neid infopõkse), klassikaliselt ajakirjandusele omistatud agendaseade ja raamistamise funktsioone. Mis on oluline? Miks see oluline on? Kas see on Suur Probleem, Raevu Põhjus või Rõõmutoov Saavutus? Toodud näide on kahjutu, ent reljeefsemaid, vastuolulisemaid ning tähendusloome ja tõlgendustöö jaoks keerulisemaid ei ole vaja kaugelt otsida — vaksineerimine, pandeemiapiirangud, kliimamuutus. Sel puhul jõuab maksumüüri taga oleva ajakirjandusliku sisu siil inimeseni kriipivalt killustunud, sageli karjuvas kõnepruugis esitatud tõlgenduste rüüs. Seejärel otsustab mingi hulk inimesi, et uudiste tarbimine on kahjulik nende vaimsele tervisele. Inglise teadlaste 2020. aasta uuringust³ selgus, et pandeemia

¹ Brit Mesipuu. Eesti täiskasvanute sotsiaalmeedia kasutamise harjumused aastal 2021. <https://milos.ee/eesti-taiskasvanute-sotsiaalmeedia-kasutamise-harjumused-aastal-2021>; Pew Research Center. Social media sites as pathways to news, September 16, 2019. https://www.pewresearch.org/journalism/2019/10/02/americans-are-wary-of-the-role-social-media-sites-play-in-delivering-the-news/pj_2019-09-25_social-media-and-news_0-08/.

² Matti Maasikas: Kui vaeseks me end vaikime? Arukate arutelude puudus tähendab Eestile rahalist kaotust. — Eesti Ekspress, 2.02.2022. <http://ekspress.delfi.ee/artikkel/95781389/matti-maasikas-kui-vaeseks-me-end-vaikime-arukate-arutelude-puudus-tahendab-eestile-rahalist-kaotust>.

³ Antonis Kalogeropoulos, Richard Fletcher, Rasmus Kleis Nielsen. Initial Surge in News Use around Coronavirus in the UK Has Been Followed by Significant Increase in News Avoidance. — Reuters Institute for the Study of Journalism, 28 July 2020. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/initial-surge-news-use-around-coronavirus-uk-has-been-followed-significant-increase-news-avoidance>.

tuules kasvas nende inimeste hulk, kes *alati* uudiseid väldivad, 15%-lt 22%-ni ning veel 59% väitis end *vahel* aktiivselt uudiseid vältivat. Iseenda relevant-suse pärast võitleva ajakirjandusinstituutsiooni jaoks on see suur probleem.

Platvormistumine, andmestumine ja tähelepanumajandus

Mõtestades ajakirjanduse, sotsiaalmeedia ja auditooriumi vahelisi suhteid, räägime tegelikult platvormistumise ja andmestumise mõjust ajakirjanduse ja avaliku arutelu kvaliteedile, ajakirjanduse mainele ning rollile ühiskonnas.

Platvormistumine viitab asjaolule, et digitaalsed platvormid (nt sotsiaalmeediaplatformid nagu Facebook, otsinguplatvormid nagu Google, müügiplatvormid nagu Amazon, voogedastusplatvormid nagu Netflix ning rakendustaristud nagu Apple App Store) mängivad aina kesksamat rolli tähendusloomes, kultuuris, majanduses ja eriti kultuuritööstuses. Lihtsustatult tähendab see, et kõik muu kohaneb esmalt platvormivalmiks (platvormiga liidetavaks, platvormil esitletavaks) ja seejärel juba täiesti platvormikujuliseks. Digiplatvormid muudavad kultuuritööstuses radikaalselt töö iseloomu ja töösuhteid, loomeprotsesse, väärtuspakkumist ja kvaliteedikriteeriume.⁴ Platvormistumisega kaasneb mõistagi märkimisväärne ressursside ümberjaotumine, kust võitjatena väljuvad üleilmsed platvormiettevõtted — eriti äsja Metaks ümberristitud Facebook, millele kuuluvad Facebook, Messenger, Instagram ja Whatsapp, ning kaotajatena meediamajad ja ajakirjandusväljaanded. Uuringufirma Kantar Emor andmeil riisusid Facebook, Instagram ja Youtube (ehk siis Meta ja Google) 2019. aastal Eesti turult nii koore kui ka suure osa piima — meediaagentuuride vahendusel läks sinna 15,3 miljonit eurot reklaamiraha, millele Kantar Emori uuringueksperdi Elvin Heinla sõnul⁵ võib lisada ligi teist samapalju otseostetud reklaami eest. Seejuures suureneb digihiidudele minevate summade osakaal Eesti internetireklaamiturust iga aastaga märkimisväärselt, mis tähendab, et Eesti ajakirjandus on reklaamimüüjana aina viletsamas

seisus ja peab leidma viise tulude suurendamiseks või kulude kärpimiseks muul moel.

Platvormistumise protsessi toetab ja selle käigus võimendub *andmestumine* ehk erinevate igapäevaste ja professionaalsete tegevuste ning ühiskondlike protsesside teisendamine „enamasti arvulisteks, vähemalt osaliselt süstematiseeritud, kvantitatiivseteks ja analüüsivalmis formaadis olevateks andmeteks, mille põhjal ühiskonnas olulisi otsuseid tehakse“.⁶ Ajakirjanduse kontekstis räägime siin sellest, et nii praegu loodav kui ka vana, arhiveeritud sisu on kättesaadav digitaalselt ja seega otsitav, edasijagatav, taaskasutatav, kopeeritav, muudetav, masinloetav ja -analüüsitav. Seejuures on oluline esile tõsta, et sellesinase sisu tarbimismeetrika veebijaalgimiseks (kes vaatas, kui kaua, milliselt IP-aadressilt, kust sisse ja kuhu välja klõpsates) ning sotsiaalmeedia sidususandmetena (meeldimiste, edasijagamiste, kommentaaride ning vaatamiste arv) kujundab seda, mida ja kuidas ajakirjandusena luuakse ja väärtustatakse.

Keerulise konkurentsituatsiooni kontekstis jälgivad erinevad „sisuloojad“ tähelepanelikult üksteise edu ja läbikukkumisi. Eendub süsteem, kus domineerivaks valuutaks on tähelepanu. Seda nii otseses kui ka sümbolises mõttes: kus on silmapaarid, seal on reklaamiraha ja omakorda ressursid sisu loomiseks ning kasutajaliideste aina intuiitivsemaks, aga ka aina manipuleerivamaks timmimiseks. Tähelepanu pälvib seejuures pigem hinnanguline, sensatsiooniline ja ülemäärase pingutuseta tarbitav sisu — sotsiaalmeediapostitused, arvamused, uudised ja reportaažid, mis tekitavad emotsioone, ükskõik kas halbu või häid. Selline infovaene, ent tunderohke sisu käivitab Nobeli preemia laureaat Daniel Kahnemani⁷ poolt „kiireks mõtlemiseks“ nimetatut. Sellest on palju abi siis, kui on vaja ohu eest ära joosta, kuna see toimib suure osas automaatselt, ent keskendumise ja läbimõeldud otsustamise teeb see keeruliseks ning võimendab meie teadvustamata stereotüüpe.

Siinkohal on oluline välja tuua, et tähelepanu valuutana toimimiseks vajalikud andmestamise, mõõtmise ja võrdluse protsessid ning tähelepanuväärsuse väärtusena raamistamise trendi algatas n-ö pärusmeedia, mitte sotsiaalmeedia. Puutume

⁴ Vt Indrek Ibrus, Marek Tamm, Katrin Tiidenberg (Koost.). Eesti digikultuuri manifest. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020.

⁵ Elvin Heinla. Kui palju internetireklaamiturul raha liigub ja kelle kukkur kiiremini täitub? Kantar Emor, 16.07.2020. <https://www.kantaremor.ee/blogi/kui-palju-internetireklaamiturul-raha-liigub-ja-kelle-kukkur-kiiremini-taitub/>.

⁶ Anu Masso, Katrin Tiidenberg, Andra Siibak. Sissejuhatus. — Anu Masso, Katrin Tiidenberg, Andra Siibak (Toim.). Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020, lk 11.

⁷ Daniel Kahneman. Kiire ja aeglane mõtlemine. Tallinn: Tänapäev, 2013.

pidevalt kokku pealkirjadega nagu „30 alla 30-aastast arvamuslimidrit“, „Aasta 100 edukamat ettevõtet“, „Ajakirja Time aasta inimene“, „Loetavaim päevaleht“, „Kuulatavaim raadio“, „Parima reitinguga teleasaade“. Sotsiaalmeediakasutajad (tavainimesed, aga eriti fännid ja aktivistid ning pisut hiljem ka suunamudijad ja turundajad) timmisid sedalaadi praktika rohkete eksperimentide käigus lihtsalt uuele tasemele,⁸ misjärel platvormiarendajad muutsid meetrika oma kasutajaliidese keskseks osaks, mõistes, et kõigile nähtav ja suhtluse osaks muutuv meetrika soosib inimeste pikemat platvormidel viibimist ja on seega platvormiomanikule kasumlik.

Andmestumise, platvormistumise ja tähelepanumajanduse lõikumiskohas muutuvad nii ajakirjanikutöö iseloom, uudissisu, ajakirjanduse roll kui ka muidugi arvamus- ja inforuum laiemalt.

Muutuv ajakirjanikutöö ja muutuv uudissisu

Tähelepanek, et mõõtmine muudab, mitte üksnes ei mõõda maailma, kuulub sotsiaalteaduste klassikasse. Juba Saksa sotsioloog Max Weber⁹ rääkis modernse ühiskonna numbripõhisest ratsionaliseerimisest, nentides, et sellega kaasnevad nii head kui ka vead. Ühelt poolt võimaldas kvantifitseerimine Weberi meelest meritokraatlikumaid suhteid ja suurendas tõhusust, teisalt ohustas aga inimeste autonoomiat ja muutis seda, mida ja miks tähenduslikuks peetakse. Tähelepanumeetrika tungimist ajakirjandusse — nii sotsiaalmeedia aina kasvava rolli tõttu kui ka ajakirjandusspetsiifilise veebi jälgimise ja seda pakkuvate kiiranalüütika paneelide (nt Chartbeat, NewsWhip, Parse.ly, aga muidugi ka Google Analyticsi tööriistad) kaasamise kaudu — on uurimused mõtestanud mitmeti.

Ühelt poolt keskendutakse sellele, kuidas kiiranalüütika ja sotsiaalmeedia muudavad uudiste sisu ja selle esitlemise viise. Nii väidavad Djerf-Pierre, Lindgren ja Budinski,¹⁰ et ajakirjanike seas levib trend iga hinna eest sidususmeetrikat (klikke,

jagamisi, sotsiaalmeedia meeldimisi) kasvatada, luues spetsiaalselt seda soosivat, aga ajakirjanduslikult väheväärtuslikku sisu. Ekström ja Westlund¹¹ märgivad, et sedalaadi meetrikakeskse ja sotsiaalmeediavalmi sisu tähtsustamisega kaasneb uudiste liikumine toimetuse kontrolli alt platvormi ettevõtete kontrolli alla. Ajakirjandusinstituutsiooni jalgealust õõnestab ka see, et traditsiooniliselt selle vahendusel auditooriumini jõudvad ühiskondlikult olulisi rolle mängivad indiviidid ja grupid (nt poliitikud, kõrged ametnikud, ettevõtjad) on tänu sotsiaalmeediale ise sisuloojad.¹² Eestiski on koroonakriisi kontekstis arutletud selle üle, et riigi toimimise jaoks oluline terviseinfo jõuab ajakirjanikeni samal ajal kui tavakodanikeni, kuna pressikonverentsidele eelistatakse info lükkamist otse Facebooki. Inforuum killustub ja nii ei teagi me enam, kes millega kursis on ja kuidas talle uudiseid vahendatud ning tõlgendatud on.¹³ Lihtne oleks süüdistada ministreid ja ametnikke, väita, et nemad peaksid riiklikult olulise info esmalt uudismeediale edastama, kuna ei saa eeldada, et kõik inimesed sotsiaalmeediat kasutavad või et oluline info selle algoritmiliselt vormitud voogudes nendeni jõuab. Samas on trend märgilise tähtsusega ja viitab asjaolule, et ajakirjandust on oluliste sõnumite edastamiseks aina vähem vaja. Kirgas, ehkki ebaoluliste sõnumite valdkonnast pärinev näide on Ameerika telestaari ja ärinaise Kim Kardashian monoloog legendaarses meelelahutussaates „Saturday Night Live“.¹⁴ „Ma olen harjunud, et iga mu liigutust jälgib 360 miljonit inimest,“ ütles Kardashian. „Kui suur auditoorium SNL-il oligi? 10 miljonit? Minu jaoks on tänane seega üks väike ja intiimne õhtu.“ Kibekiirelt täitus Twitter turundusnimega, kes tsitaati edasi jagasid, nentides, et nii ongi — reklaamiäri tulevik, ütlesid nad, on luua partnerlussuhted „esma sotsiaalmeedias“ nende kuulsustega, kes suudavad pakkuda traditsioonilisest meediast märksa suuremat tähelepanu.

Teisalt on teadlased uurinud meetrika mõju ajakirjandustöö normidele, väärtustele ning selle

⁸ Vt Katrin Tiidenberg. Sotsiaalmeedia — täiuslik või täiesti rikkis? — Indrek Ibrus, Marek Tamm, Katrin Tiidenberg (Koost.) Eesti digikultuuri manifest. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020, lk-d 47–55.

⁹ Max Weber. Protestantlik eetika ja kapitalismi vaim. Tallinn: Varrak, 2007 (originaal 1905).

¹⁰ Monika Djerf-Pierre, Mia Lindgren, Mikayla Alexis Budinski. The Role of Journalism on YouTube: Audience Engagement with 'Superbug' Reporting. — Media and Communication, 2019, Vol. 7, nr 1, lk-d 235–247.

¹¹ Mats Ekström, Oscar Westlund. The Dislocation of News Journalism: A Conceptual Framework for the Study of Epistemologies of Digital Journalism. — Media and Communication, 2019, Vol. 7, nr 1, lk-d 259–270.

¹² Scott Eldridge, Lucia García-Carretero, Marcel Broersma. Disintermediation in Social Networks: Conceptualizing Political Actors' Construction of Publics on Twitter. — Media and Communication, Vol. 7, nr 1, lk-d 271–285.

¹³ Vt Ragne Kõuts-Klemm. Ajakirjanduse kujundatav aruteluruum. — Helen Sooväli-Sepping (Toim.). Eesti inimarengu aruanne 2019/20, Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 2020, lk-d 230–238.

¹⁴ Kim Kardashian West Monologue. — Saturday Night Live. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=LQCQym6hVMo>.

juhtimisele toimetustes. 2021. aastal avaldas USA meediauurija Caitlin Petre suurepärase raamatu „All the News That’s Fit to Click: How Metrics are Transforming the Work of Journalists“.¹⁵ Seal ta nendib, et toimetustes aina enam kasutusele võetud kiiranalüütikapaneeleid, mis vahendavad detailseid, reaalses uuenevaid andmeid selle kohta, millistele uudistele auditoorium tähelepanu pöörab, lõhuvad kultuuritööstustele omase seina äri- ja sisupoole vahel. See aga mõjub halvasti ajakirjanike toimevõimele, suutlikkusele teha sisulisi otsuseid ning võib ajakirjanikest teha liinitöölised, kelle eesmärk ei ole enam maailma sisuline tõlgendamine, vaid päevas N arvu kõrge tähelepanupotentsiaaliga sisuühiku tootmine. Ajakirjanike töötingimused on Petre sõnul aga ühiskondlikult tähtis teema, sest neist sõltub uudissisu kvaliteet, millest omakorda sõltub meie arutelu- ja otsustusruumi kvaliteet. Toetudes kultuurisotsioloogide David Hesmondhalghi ja Sarah Bakeri tööle, väidab Petre, et ajakirjanduses nagu teisteski kultuuritööstustes toimib hea ja halva töö mudel: „halb“ — igav, ebakindel, halvasti tasustatud, ülekoormatud töö toodab viletsaid tooteid, „hea“ töö aga häid.

Kiiranalüütikapaneeleid nagu Chartbeat on nagu teiloristliku tehasejuhataja stopperiga tööriistad seire ja distsipliini teostamiseks, ent erinevalt stopperist on analüütikatarkvara palju kavalam ja arendatud ajakirjanikega manipuleerima.¹⁶ Mängustatud kasutajaliidesed on harjumust vormivad ja võimendavad ajakirjanikevahelist konkurentsi. Lisaks on uudisteanalüütikale keskenduvad ettevõtted aru saanud, et nende toodete majanduslik edu sõltub sellest, kas ajakirjanikud analüütikapaneele usaldavad ja neid kasulikuks tööriistaks peavad. Selle on näiteks Chartbeat Petre¹⁷ sõnul saavutanud erinevate tehnoloogiliste ja retooriliste võtetega, mis kas pakuvad ajakirjanikele osalist autonoomiat ja egopaid nende loomingulisuse ja toimetusliku kriitikameele eest või siis loovad vähemalt sellise illusiooni. Siinkohal toon näiteks ühe isikliku kogemuse. Hiljuti kirjutati mulle ühe

Eesti suurväljaande arvamustoimetusest ja paluti analüütilist käsitlust suunamudijate kohta. Loo ajendiks oli toimetuse tähelepanek, et konkreetsete suunamudijate skandaalset käitumist käsitlevad lood, mis hoolimata sellest, et neid kuvati vaid kerimisriba alumises osas (kuhu väidetavalt jõuab vaid 20% lugejaist), olid silmapaistvalt populaarsed, ja veelgi enam, tõid kaasa rekordilise digitellimuste lisandumise. Tähelepanumeetrika ei suuna niisiis mitte ainult ajakirjanike loodavate lugude teemasid, sisu, avaldamissagedust ja paigutamist, vaid ka arvamustoimetuse tellimusi.

Uus arvamusruum ja ajakirjanduse roll ühiskonnas

Arvamusruumi, ajakirjanduse ja sotsiaalmeedia suhteid mõtestades räägitakse viimasel ajal kõige enam infokorratusest. Ehkki sotsiaalsete probleemide ajamine uute tehnoloogiate kaela on pika traditsiooniga, sageli tehnoloogiapaanikaks¹⁸ nimetatav komme, pakub Lance Benneti ja Steven Livingstone’i toimetatud kogumik „The Disinformation Age: Politics, Technology and Disruptive Communication in the United States“¹⁹ üksikasjaliku, ehkki Ameerika Ühendriikidele keskenduva ülevaate möödunud sajandi sündmustest ja muutustest, mis meid käesolevasse kriisi toonud on. Benneti ja Livingstone’i sõnul seisame aastakümnetepikkuse poliitilise ja majandusliku surve tõttu²⁰ silmitsi varem autoriteetsete institutsioonide legitiimsuskriisiga. Kedagi ei huvita enam, mida valitsus, meedia, kirik, halvemal juhul ka teadus ja meditsiin ütlevad, sest neist institutsioonidest väljuvad sõnumid on killustunud ja eri institutsioonid nõrgestavad üksteise usaldusväarsust ja mainet. Varem sidusaks hallatud avaliku sfääri asemel haigutab „epistemoloogiline vaakum“,²¹ mida täidab vastanduvate sõnumite lakkamatu voog.

Sotsiaalmeediaplatvormid ei ole selle kriisi dirigendid, ehkki ajakirjandusele on nii kasulik väita, sest see narratiiv varjab nende endi

¹⁵ Caitlin Petre. All the News That’s Fit to Click. Princeton: Princeton University Press. Kindle Edition, 2021.

¹⁶ *Ibid.*, lk 6.

¹⁷ *Ibid.*, lk 7.

¹⁸ Charles Krinsky. Introduction: The Moral Panic Concept. — Charles Krinsky (Toim.). The Ashgate Research Companion to Moral Panics. London: Routledge, 2013, lk-d 1–15.

¹⁹ Lance Bennet, Steven Livingstone. The Disinformation Age: Politics, Technology and Disruptive Communication in the United States. New York: Cambridge University Press, 2021.

²⁰ Selle põhjustena loetlevad Bennet ja Livingstone propagandataktikate arengut 20. sajandi alguses, 1950–1970 levinud vaba turumajanduse ideoloogia väidet, et keskvalitsus aiva valetab, finantskriise, muutusi valimisprotsessi halduses, vähenevat parteiliikmelisust ja ebastabiilset parteitoetust, poliitikas levima hakanud *spin*-turundust, muutusi kampaaniarahastuse mehhanismides jne.

²¹ L. Bennet, S. Livingstone, 2021, lk 10.

vastutust tekkinud kaoses. Mõistagi on sotsiaalmeedia legitiimsuskriisile kõvasti kaasa aidanud, seda steroidina suurendanud ning teenib väärinfo ja lahmiva pahameele ennekuulmatu keerutamise pealt rohkesti kasumit. Sotsiaalmeedia ja pärusmeedia eespool kirjeldatud surmatants andmesuvas, platvormistavas ja tähelepanu kaubastavas kontekstis on ka selle olukorra mõistmiseks võtmetähtsusega. Ajakirjandus on iseenda loodud, aga sotsiaalmeedia poolt kolmepealiseks loheks kasvatatud tänutähelepanumajandusega sõltuvussuhtes nagu mafiooso jaoks töötav raamatupidaja või alkohooliku laps. Rämpstreoorika püüab tähelepanu ja tagab senisele ärimudelile toetuvale ajakirjandusele vähemalt näilise jätkusuutlikkuse. Samas pole auditoorium rumal, me tunneme klikijanaliseks kallutatud pealkirjad, kontekstist välja rebitud juhtlõigud ja konspiratsiooniteooriate kriitika pähe esitatava sensatsionalismi väga hästi ära. Me oleme manipuleeritavad, laisad, mugavad ja keskenmiseraskustega, aga mitte päris rumalad. Tulemuseks on pretsedenditult väike usaldus ja vähene lugupidamine ajakirjanduse ja meedia vastu. Aastakümneid ligi kolmekümnes riigis usaldusauditit läbiviiv Edelman Trust Barometer²² kuulutas 2021. aasta usalduspankroti aastaks. Üleilmselt oli usaldus enamiku institutsioonide ning kõigi infoallikate (otsingumootorid, pärusmeedia, reklaamimeedia ja sotsiaalmeedia) vastu enneolematult väike. 59% rahvusvahelistest vastajatest leidis, et ajakirjanikud püüavad *nimelt* inimesi eksitada, liialdades rängalt või väites asju, mille puhul nad teavad, et need pole tõsi. Samapalju vastajaid leidis, et meediamajad hoolivad pigem mingi ideoloogia või poliitilise positsiooni levitamisest kui avalikkuse informeerimisest.

Usaldamatus ja vilets maine loovad aga olukorra, kus ühelt poolt kannatab ajakirjanike professionaalne autonoomia — ajakirjanike ähvardamise ja alandamise sagenemisest on juttu olnud ka Eestis; teisalt suureneb tõenäosus, et meediamajade ärijuhid suruvad meetrikat peale ja toimetused

aktsepteerivad seda kui „objektiivset“ kvaliteedi tagamise mehhanismi. Ajaloolase Theodore Porteri²³ sõnul on üsna tüüpiline, et usalduskriisid vaevlevad erialad võtavad iseenda õigustamiseks senisest enam kasutusele mõõtmispõhised kvaliteedistandardid. Nokk kinni, saba lahti. Meetrika valitsemise all on ajakirjanike jaoks justkui mõistlik toota klikisööta, aga klikisööd õõnestab usaldust; usalduskriis innustab omakorda senisest veel enam Chartbeatile, Google Analyticsile või Facebooki analüütikale toetuma. Mida rohkem otsustab automatiseeritud analüütika, seda võimetumaks võib osutuda ajakirjanik ja sisutumaks tema töö, mis omakorda toodab halba ajakirjandust. See õõnestab veelgi enam juba isegi õõnsat suhet auditooriumi ja ajakirjanduse vahel. Meediausaldus sõltub uuringute kohaselt pressivabadusest, meediapluralismist, ajakirjanduse autonoomiast ja ajakirjanduse professionaalsusest,²⁴ ent need sõltuvad omakorda usaldusest. Tekkinud olukorral on 21. sajandile omaselt kõik nurjatu probleemi tunnused. Kõik on halvasti, lahendusi pole.

Kokkuvõtteks

Siiski on välja pakutud lahendusi. Indrek Ibrus²⁵ on kirjutanud, et tema intervjueeritud meediajuhid on lubanud reklaamikliendi asemel nüüdsest keskenduda lugejale, investeerides uurivasse ajakirjandusse ja pikkadesse lugudesse. Eelkirjutatu valguses on selle strateegia edupotentsiaal väike. Skeptiliselt suhtus sellesse ka Ibrus ise, pakkudes lahendusena võrgustikulise meedia mudeli. Sotsiaalmeedia uurijana oskan lisada, et digihiidude võidukäigule pannakse ilmselt pätsed pähe. Euroopa Liidus kehtiv andmekaitse üldmäärus ning sellega kaasnenud kohtuvaidlused privaatsusaktivist Max Schremi ning Google'i ja Facebooki vahel²⁶ ning Euroopa Liidu peagi valmiv digiturgude ja digiteenuste paarisseedus piiravad oluliselt andmete ja tähelepanu kaubastamise võimalusi, keelates teatud kasutajate ja andmete profileerimist või võimaldades kasutajail jälgimisest loobuda.²⁷ See on iseenesest

²² 2021 Edelman Trust Barometer Global Report. <https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2021-03/2021%20Edelman%20Trust20Barometer.pdf>.

²³ Theodore Porter. *Trust in Numbers: The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*. Princeton: Princeton University Press, 1995.

²⁴ Ragne Kõuts-Klemm, Andres Jõesaar. Infokanalite olulisus ja usaldusväärus. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm, Maarja Lõhmus (Toim.). *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2019*. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2020, lk-d 104–106.

²⁵ Indrek Ibrus. Eesti meedia tee tõearisse. — ERR. <https://kultuur.err.ee/1026330/indrek-ibrus-eesti-meedia-tee-toearisse>.

²⁶ What is Schrems II and how Does it Affect Your Data Protection in 2021. — Enterprise Security, 2021. Thales Digital Identity and Security Blog. <https://dis-blog.thalesgroup.com/security/2021/04/29/what-is-schrems-ii-and-how-does-it-affect-your-data-protection-in-2021>.

²⁷ 2022. aasta veebruaris selgus, et Facebooki (Meta) aktsiate väärtus kukkus 230 miljardi jagu, kuna kvartali majandustulemused valmistasid investoritele pettumuse. Omanike enda sõnul oli selle üheks põhjuseks Apple'i 2021. aasta uuendus, mis lubas iPhone'i kasutajatel keelduda reklaamaisest ja jälgimisest, mida enamik (62%) ka tegi.

hea, aga ei too otseselt raha ja usaldust ajakirjandusse tagasi. Eksperimenteeritakse ka võimalusega sundida digihiidusid osa rahast meediamajadele tagasi andma. Austraalia oli esimene maailmas, kes pani kokku seaduse (News Media Bargaining Code),²⁸ mille alusel platvormiettevõtte meediamajadele nende sisu kuvamise eest maksma peaks. Kui seadus vastu võeti, blokeeris Facebook sissejuhatuseks kõik Austraalia sisuvoogudesse lingitud uudistepostitused, millele järgnes seaduse kohandamine digihiidude huvidele vastavamaks. Seaduse reaalne toimimine ning selle tagajärjed vajavad veel selgitamist.

Leidub neidki, kes läheneks olukorrale maksumisega, suunates internetireklaami maksudest saadud ressursid riigi tasku kaudu tagasi

ajakirjanduse kvaliteedi tagamiseks loodud lahendustesse. Selle variandi kahjuks räägib digihiidude senine oskuslik maksupetturlus ning üldine usaldamatus valitsuste võimekuse vastu maksuraha muuks kui valimiseelseks populismiks kasutada. Ajapikku võime loota iseendale. Eelnevate „uute“ tehnoloogiate kasutuselevõttu ja ajapikkust „kodutamist“ analüüsides võib eeldada, et me kasvame kollektiivselt oma esialgsest sotsiaalmeediasuunalisest vasikavaimustustest ja sellega seotud liigärevusest aja jooksul välja. Sotsiaalmeedia kui selline ei kao kuhugi, küll aga muutub see, kuidas ja mille jaoks me seda kasutame. Ehk on võimalik, et kõikide nende protsesside sõlmpunktis leiame tee välja ka udukudumispõhisest arvamusruumist, usaldus- ja legitiimsuskriisist ning kauboindmestamisest.

²⁸ Jack Snape. The Media Bargaining Has Passed Parliament But Don't Rule Out Another Facebook News Ban Yet. ABC News, 2021, 24 February. <https://www.abc.net.au/news/2021-02-24/news-media-bargaining-code-passes-parliament-facebook-ban/13186354>.

Horizon 2020 projekti MEDIADCOM väljakutse:

Euroopa 21. sajandi meediamuutused ning neist lähtuvad kommunikatsioonikultuuri riskid ja võimalused

Halliki Harro-Loit, Epp Lauk

MEDIADCOM kõlab „dešifreerituna“ inglise keeles nii: „Critical Exploration of Media Related Risks and Opportunities for Deliberative Communication: Development Scenarios of the European Media Landscape“. Projekti pealkiri ütleb palju ära selle kohta, mida ja kuidas uuritakse. Fookus on niisiis Euroopa meediamaastikul toimuvate muutuste tõttu tekkinud ja tekkivatel riskidel ning võimalustel arutleva kommunikatsiooni seisukohast. Lõppesmärgiks on Euroopa riikide võrdleva analüüsi põhjal luua arutleva kommunikatsiooni jaoks riskide ja võimaluste stsenaariume, mis põhinevad ajakirjanduses, meediakasutuses ja meediapädevustes 21. sajandi alguskümnenditel toimunud arengutel.

Konsortiumis on 17 liiget 14-st Euroopa riigist (Eesti, Läti, Rootsi, Austria, Saksamaa, Poola, Ungari, Tšehhi, Slovakkia, Bulgaaria, Rumeenia, Horvaatia, Itaalia ja, Kreeka). Projekt algas 1. märtsil 2021 ja kestab kolm aastat. Seda finantseeritakse Horizon 2020 rahastusskeemi kaudu 3 miljoni euroga. Projekti koordineerib ja Eesti osa täitmise eest vastutab Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut. Projekti praktilised tulemused aitavad kujundada Euroopa Liidu meediapoliitika suundi ja teostusviise. Teoreetilises plaanis pakub projekt innovatiivse tee väga erinevate meediasüsteemide ja ajaloolis-kultuurilise taustaga maade võrdlemiseks.

MEDIADCOM lähtub teesist, et Euroopa ühise poliitilise ja kultuuriruumi parimaks arenguks on vaja luua soodsad tingimused arutleva demokraatia (*deliberative democracy*) jaoks kõigis selle liikmesmaades. Arutlev demokraatia on demokraatliku ühiskonna ideaal, mille poole ühiskonnad peaksid püüdlema, ja see on ka Euroopa Liidu üks aluspõhimõtteid. Tegelikus elus on palju takistavaid tegureid ja olukordi, mis ei lase seda ideaali tõenäoliselt kunagi täiel määral saavutada. Liikumine ja arenemine selles suunas on siiski ainus viis Euroopa riikide tugevamaks poliitiliseks ja majanduslikuks lõimumiseks ning kultuurierinevusi salliva ühiskondliku õhustiku kujundamiseks.¹

Arutleva demokraatia eeldus on arutleva kommunikatsioonikultuuri rakendamine avalikkuses. Hea arutluskultuur saab põhineda vaid kvaliteetsele kommunikatsioonil, mille eelduseks on kvaliteetne (eeskätt tõene) teave.² Arutlused võtavad mitmekultuurilises ja paljude eriarvamustega ühiskonnas aega, aga ometi on see üks võimalikke vahendeid, mis toetab ühiskonna sidusust ja vähendab vastandumist ning polariseerumist. Habermasi idee arutlevast avalikkusest³ keskendub ratsionaalsele avalikule arutlusele, mille abil inimesed jõuavad vähemalt ajutisele üksmeelele. Arutluskultuuri üle on mõelnud ka

¹ Alison Harcourt. Media plurality: What Can the European Union Do? — Steven Barnett, Judith Townend (Toim.). Media Power and Plurality: from Hyperlocal to High-level Policy. London: Palgrave, 2015, lk-d 131–150.

² Douglas Porpora, Seif Sekalala. Truth, Communication and Democracy. — International Journal of Communication, 2019, Vol. 13, lk-d 938–955.

³ Jürgen Habermas. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press, 1984.

kommunikatsiooniuurijad ja pedagoogikateadlased ning selle puudumise kahjulikkust demokraatiale on hakatud mõistma üha enam seoses rändekriisi, Brexiti⁴ ja COVID-i- pandeemiaga.⁵

Kui arutleva demokraatia alane akadeemiline teadmus on väga laialdane, siis nimetatud demokraatiavormi eeldus — ühiskonna arutlev kommunikatsioonikultuur — on kommunikatsiooniuringutes tervikliku kontseptsioonina pälvinud vähe tähelepanu, sest erinevates kommunikatsioonivaldkondades tegeldakse valdavalt arutluskultuuri osaoskustega. Meie kogemus Eestis on, et erinevate erialade spetsialistid tajuvad kommunikatsiooni nagu õhku: kommunikatsioonialase kultuuri ja teadmuse puudumist tunnetatakse alles siis, kui tekib lämbumistunne, ehk — kui midagi on läinud väga valesti.

21. sajandil on tehnoloogia areng mõjutanud meedia vahendusel toimunud kommunikatsiooni enneolematult suurel määral ja kiiresti. Ühelt poolt on muutunud üha lihtsamaks ja kiiremaks inimeste võimalus mitmesugust teavet saada ja meedia vahendusel suhelda. Teisalt on suurenenud ka meediaga seotud riskid: nt vastuvõtlikkus propagandale, eksitava ja valeteabe kiire ja massiivne levik. Inimeste meediarepertuaarid killustuvad ja ühe riigi kodanike ühine informatsioon väheneb. Lisaks sellele on sotsiaalmeedia võimendanud arvamuste polariseerumist. Mõnel juhul juhatatakse inimesed algoritmide toel sihipäraselt infovoogude juurde, mis nende maailmavaadet toetavad, aga ei rikasta ja isegi võivad nad suunata ebakonstruktiivsele tegevusele.

Arutleva avalikkuse saavutamiseks peaks olema inimestel võimalik saada tõest ja usaldusväärset teavet. Samuti on oluline, et inimesed saaksid sõnavabadust tegelikult rakendada ning kehtiks erinevate gruppide ning üksikisikute vajaduste ja arvamuste kuulamise kultuur. Tõese ja usaldusväärse teabe loomisel ja levitamisel on üha olulisem roll sõltumatul ja professionaalsel ajakirjandusel. Ajakirjandusel ei ole küll enam teabe jagamise monopoli, kuid seda tähtsam on info sõelumise ja sünteesimise funktsioon. Teabe ülekülluse tingimustes kasvab mõjutamise eesmärkidel levitatava teabe hulk pidurdamatult. Ühiskonnas toimuva mõtestamine ja selle esitamine selgel ja arusaadaval viisil nõuab professionaalseid teabetöötlusoskusi ja makstud aega sellise teabetöötuse tegemiseks.

Samal ajal on meedia majandusmudelites toimunud suured muudatused. Reklaamiraha liigub globaalsete meediafirmade kätte. Uudiseid tootev sõltumatu ajakirjandus, mida demokraatlik ühiskond eluliselt vajab, ei ole vaatamata katsetele ja otsingutele leidnud head ärimudelit.

On tekkinud paradoksaalne olukord: samal ajal kui ajakirjandus vaevleb rahapuuduses, mis vähendab võimalusi palgata kõrge kvalifikatsiooniga töajõudu, vajab ühiskond üha enam just ajakirjandust kui tarka ja autonoomset institutsiooni, mis suudaks avaliku arutluse tarvis pakkuda kvaliteetset teavet ning osutaks kriitilistele protsessidele ühiskonnas (nt korrupsioon). Ajakirjandus institutsioonina vajab uut tüüpi professionaalseid ajakirjanikke, kes oskavad märgata suurtes teabevoogudes uudisväärtuslikku ning leida andmebaasidest ja dokumendimassidest kiiresti vajalikku infot. Sellistel ajakirjanikel peavad olema oskused ja võimalused analüüsida kriitiliselt otsustusprotsesse ja otsustajate motiive. Paraku pole (vähemalt Eestis) päris selge, millist kvalifikatsiooni ajakirjanikelt tänapäeval oodatakse ja milline institutsioon vastutab vajaliku kvalifikatsiooni andmisest eest.

*

Leidub rohkesti uurimusi, mis kirjeldavad ajakirjanduses ja meedias toimunud süsteemseid muutusi ning nende muutuste mõju ühiskonnas. Uute võimaluste perspektiivist vaadeldakse meediauuringutes neid muutusi peamiselt tehnoloogia arenguga seoses. Riske ja võimalusi demokraatliku ühiskonna ja/või arutleva kommunikatsiooni jaoks küll mõningal määral analüüsitakse, kuid senistes uuringutes laiem, holistiline lähenemine peaaegu puudub. Meie uurimus käsitleb meediamuutusi valdavalt kriiside võtmes (nt platvormide monopol, ajakirjanduse degradeerumine, valeinfo leviku hoogustumine ja laienemine jne).

Avaldatud uurimusi sünteesides konstrueerisime projekti aluseks oleva analüüsimudeli, mis koosneb neljast üksteisega seotud domeenist: (1) ajakirjandus, (2) meedia ja kommunikatsiooni juriidiline regulatsioon ja vastutuse tagamise mehhanismid (normatiivne domeen), (3) meedia sisu loojate ja tarbijate pädevused ning (4) meediakasutuse ja kasutajate domeen.

⁴ Anthony Painter. Why Has Brexit Broken British Democracy? Blog RSA, 2019, <https://www.thersa.org/blog/2019/10/brexit-democracy-consensus>.

⁵ Steven Blockmans, Sophia Russack. Deliberative Democracy in the EU. Countering Populism with Participation and Debate. Brussels: Centre for European Policy Studies (CEPS) and London: Rowman and Littlefield International, 2020.

Domeenideks jagamine võimaldab analüüsida meediaga seotud riskide ja võimaluste arengut holistiliselt. Ühelt poolt on riskid seotud struktuursete arengutega: eeskätt muutused tehnoloogias, mis käivitavad muutusi majanduses ja kommunikatsioonisüsteemis, poliitilised muutused, regulatiivsed muudatused, mis mõjutavad info ja kommunikatsiooni töötlemist ja avaldamist; muudatused tööturul ja (kõrg)haridusüsteemis, mis mõjutavad pädevusi. Teisalt on riskid seotud konkreetsete toimijate (*agents*) pädevuste, interaktsiooni- ja motivatsioonifaktoritega. Teisisõnu: inimeste otsused ja tegevus, nende omavaheline suhtlus ja koordineeritus tekitavad riske või loovad võimalusi konstruktiivseteks aruteludeks.

MEDIADELCOM-i võrdlev uuringuprojekt rõhutab, et struktuursete muutuste taustal tekitavad ja maandavad tegelikke riske ning loovad võimalusi eeskätt isikud ja isikute grupid, kes tegutsevad erinevates rollides, kel on erinevad pädevused ja motivatsioonid ning kes on omavahel interaktsioonis. Erinevatel tegutsejatel on erinev toimevõime. Näiteks, seoses andmekaitseesaduse vastuvõtmisega on privaatsuse ja andmete avalikustamise üle otsustamisel olulise ja kohati aktiivse toimevõime omandanud andmeametnikud. Ja vahel tuleb ette, et teaduseetika komiteedes olevate isikute tegevus ja arusaamad andmete kogumisest on hakanud määrama nt seda, milliseid andmeid ja kuidas tohib või ei tohi teaduslikul eesmärgil koguda ja kasutada.

MEDIADELCOM-i projektis kasutame nn rist-riskide ja võimaluste lähenemist. Arutleva kommunikatsiooni oluliseks eelduseks on sõnavabadus ja juurdepääs teabele. Kumbki neist õigustest ei ole piiramatult, vaid oluline on leida tasakaal vabaduse ja piirangute vahel (nt isikuandmete kaitse, õigus hea nime kaitsele jm.) Seadusandlus peab olema tasakaalustatud, aga veelgi tähtsam on olemasolevate seaduste rakendamise praktika. Näiteks organisatsioonid, kellele töötajate lojaalsus ja organisatsiooni maine kaitsmine on tähtsam kui töötajate sõnavabadus, võivad hakata seda piirama. Kas Euroopa

Liidu vilepuhujate ehk vihjeandjate kaitse direktiiv⁶ võiks probleemi lahendada? Tõenäoliselt on see riigiti väga erinev ja see on üks aspekt paljude seas, mida MEDIADELCOM uurib.

Mastaapne riskidiskursus on seotud ajakirjanduse jätkusuutlikkuse vähenemisega, mis on tingitud majandusmudeli muutumisest ja reklaamitulu järjekindlast vähenemisest.⁷ Just pärast majanduskriisi (USA-s alates 2008. aastast) on ajakirjanike ametikohtade arv järsult vähenenud. Kas ajakirjanike arvu vähenemine võiks osutada riskifaktoriks, s.t mõjutada negatiivselt ajakirjanduse funktsioonide täitmist? Ajakirjanikkond on ajakirjanduse jätkusuutlikkuse jaoks võtmeküsimus. Kommunikatsiooni kvaliteedi hindamiseks tuleb professionaalset ajakirjanike kogukonda analüüsida komplekselt, küsides muu hulgas, kas ja kuidas on muutunud ajakirjanike töötingimused (tööintensiivsus, puhkeaja võimalused, töötasu ja ajakulu suhe), karjäärivõimalused, karjääri pikkus ja ajakirjanikutöölt lahkumise põhjused, ajakirjanike töö sisu ja süvenemisvõimalused, rollitunnetus ja oluliste funktsioonide täitmiseks vajalikud pädevused, samuti kindlustunne töö/ametipositsiooni säilimise suhtes. Kõikide nende komponentide analüüsi tulemusena saab hinnata, kas ja mil määral on tegemist riskide ja/või võimalustega ajakirjanikkonnale ja uudisajakirjanduse jätkusuutlikkusele, täitmaks funktsioone, mis on eelduseks arutlevale kommunikatsioonikultuurile.

Samuti on oluline küsida, kas ja millised riskid ning võimalused on seotud muutustega meedias kasutuses, nt näiteks millised inimesed väldivad uudismeediat, millised on erinevate inimeste meediarepertuaarid ja millist teavet erinevad grupid usaldavad.?

Riskide määra hindamiseks Euroopa kontekstis on vaja kasutada erinevate riikide võrdlust, mida MEDIADELCOM-i projekti raamides teeme kvalitatiivse *fuzzy-set*-analüüsi meetodikat rakendades.⁸ See meetod võimaldab võrdluses korraka arvesse võtta väga palju erinevaid tunnuseid ja muutujaid.

⁶ „Whistleblowers Directive“, mis rakendus 17. detsembril 2021 avalikule sektorile, finantsteenuste osutajatele ja erasektoris alates 250 töötajaga juriidilistele isikutele. 50–249 töötajaga erasektori organisatsioonid peavad selle rakendama 2023. aasta detsembriks. Vt home.kpmg/ee/et/home/insights/2021/10/uue-direktiiviga-saavad-vilepuhujad-senisest-rohkem-kaitstud.html.

⁷ Peter Berglez, Ulrika Olausson, Mart Ots. What Is Sustainable Journalism? Integrating the Environmental, Social and Economic Challenges of Journalism. New York, Bern, Frankfurt, Berlin, Brussels, Vienna, Oxford, Warsaw: Peter Lang, 2017; Julie Posetti. Time to Step Away from the ‘Bright, Shiny Things’? Towards a Sustainable Model of Journalism Innovation in an Era of Perpetual Change. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2018. Vt reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/time-step-away-bright-shiny-things-towards-sustainable-model-journalism-innovation-era.

⁸ Ilias Pappas, Arch G. Woodside. Fuzzy-set Qualitative Comparative Analysis (fsQCA): Guidelines for Research Practice in Information Systems and Marketing. — International Journal of Information Management, 2021, Vol. 58, lk 102310. Vt <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2021.102310>.

MEDIADELCOM-i projekti üks eripära ongi väga paljude tunnustega võrdluste kasutamine. Sellest tulenevalt hinnatakse riike komplekselt. Eri faktoritel on arutleva kommunikatsioonikultuuri mõjutamisel erinev kaal, mõned riskid ristuvad, tekitades teatud tüüpi riskide ajas kumuleerumist.

Stsenaariumide loomiseks kasutame toimijapõhist modelleerimist. Siin küsime, milliste toimijate tegevuse ja interaktsiooni tingimustes võivad võimenduda teatud riskid ning millised tingimused võiksid luua võimalusi arutleva kommunikatsiooni toetamiseks ja nende riskide vältimiseks.

Lisaks meediamuutustest tulenevate riskide ja võimaluste võrdlevale analüüsile on MEDIADELCOM-i vaates oluline üks spetsiifiline risk või ka võimalus — riikide meediamonitoringu potentsiaal. Siin on selge lünk olemasolevas teabes ja teadmises, sest vastavasisulised uuringud ja andmed ning andmebaasid on ajakirjades, muudes publikatsioonides, rahvuskeeltes ilmunud allikates, jt erinevates andmehaldusvõrgustikes hajali. Meediamonitoringu võime hindamiseks on vaja teada, milliseid andmeid ja millise sagedusega kogutakse ning kes seda teeb. Samuti peab teadma, kes ja kuidas analüüsivad meedia ja ajakirjanduse seisundit. Kas meediapoliitilisi otsuseid tehakse teadmispõhiselt? Monitoringu potentsiaal on omakorda seotud meedia uurimise traditsioonide ja vastava kompetentsiga riigis, meediauuringute ja -hariduse rahastamise ning meedia-andmete kogumise poliitikaga.

See kõik oleneb suuresti meediauuringute institutsionaliseerituse tasemest erinevates Euroopa riikides (mil määral on valdkond riiklikult toetatud

ja reguleeritud ning mil määral toimub andmete kogumine ärihuvidest lähtudes). Viimasel ajal on (vähemalt enamikus projektis osalevatest riikidest) meedia ja eriti selle tarbimise kohta käivate andmete kogumine läinud üha enam erakätesse. Kommertsmeedia organisatsioonid kasutavad uusimat digitehnoloogiat, et koguda suurel hulgal väga täpseid andmeid, ent need pole enamasti avalikult kättesaadavad. Ka meedia uurijatel ei ole sellistele andmetele ligipääsu, eriti kui rahalised ressursid on piiratud. Esimesed projektis osalevate riikide juhtumiuuringud näitavad, et nii andmeallikad kui ka analüütiline teadmine meedia arengutest ja olukorrast on riigiti väga ebaühtlane. Lisaks on selgesti märgatav endiste sotsialismimaade mahajäämus mitmes meediauuringute valdkonnas.

MEDIADELCOM on uurimisprojektina eriline, sest selle keskne ülesanne on sünteesida, kriitiliselt hinnata ja tõlgendada ning ka teatud määral korradada 21. sajandil meedia kohta kogutud ja loodud teadmisi. Uusi andmeid kogutakse vaid selle ülesande toetamiseks. Peamiselt tehakse sel eesmärgil ekspertintervjuusid meedia-asjatundjate ja ajakirjanikega, samuti meediakoolitajatega. Päril uut infot kogutakse valitud riikides (sealhulgas Eestis) meediapäevikute abiga, et saada võrdluste jaoks andmeid inimeste tegelikust igapäevasest meediatarbimisest.

Lõpptulemusena pakub projekt arutlevale kommunikatsioonile täiesti uut teadmist meediamuutustest tulenevate riskide ja võimaluste kohta ning töötab välja stsenaariumid nende riskide ja võimaluste hindamiseks.

EESTI AJAKIRJANDUS 2021

Milline oli Eesti ajakirjandus aastal 2020?

Ülevaade EAAS-i koosolekust 4. veebruaril 2022

Siiri Erala, Pärnu Postimehe peatoimetaja: Kohalikud lehed aastal 2021

Esmalt uudistest. Kohalikud lehed liikusid äpiajastusse. Äpi kaudu on võimalik lugeda Lääne-Virumaa Uudiseid,¹ Pärnu Postimeest ja Tartu Postimeest. Allalaadimisi on neil kokku tuhandeid. Pärnu näitel: esimese kahe nädalaga ületasime 1000 kasutaja piiri. Aastal 2021 alustas Äripäeva kohalike uudiste veebiportaal Lääne-Virumaa uudiste edastamist. Kuigi aasta jooksul liikus jutte laienemisest Pärnusse, Tartusse, Saaremaale, jäädi ühe portaali juurde. Kaugtöö, hübriidtoimetused on tulnud, et jääda. See on nüüd normaalsus.

Töötajate puudus ja palgasurve jätkuvad. Teema tõstatus 2021. aastal eelkõige Äripäeva kohalikele ajakirjandusele keskendumisega. Samas ei ole kadunud ajakirjanike liikumine kohalikust lehest üleriigilisse lehte ning avalike suhete valdkonda. Toon näite: Lääne-Eesti päästekeskus otsis mõne aja eest endale kommunikatsioonijuhti, töökohaga Pärnus, palk tööpakkumisel 1750 eurot. Avalikke palgainfo andmeid sirvides sain tulemuseks, et enamiku ajakirjanike töötasu jääb alla 1500 euro. On ka käputäis inimesi, kelle palk ei ületa 1000 euro piiri. Ajakirjanike kõige sagedasem karjääriritee on liikumine suhtekorraldusse.

Paberlehetellimused kahanevad. Ehk on selle juures uudis, et see toimub ühtlases tempos, ei ole tekkinud tohutut langust. Tulude poole pealt on ikka paberleht nii tellijate kui reklaami poolest kohalikele lehtedele ülioluline. Äripäeva omaga sarnast initsiatiivi, et paberlehega lõpparve teha, kohalike lehtede puhul näha ei ole. Teisalt on kahanemise trend kestnud pikalt ning pole näha asjaolusid, mis seda pööraksid. Seega, keegi ei looda pabertellijate arvu kasvu. Edenemine toimub

digitellijate poolel. Nii on ka mõtet panna arendustegevustes rõhku just sinna.

Siit punktist edasi saan rääkida Pärnu Postimehe näitel, kuna teistesse toimetustesse mul võrreldavat lähipilku pole. Aga jätkan veebiga seotud arengust.

2021. aastal tegime toimetuses mitu muutust ja seda just veebiväljaande arengule mõeldes.

Suurim uuendus on meie telefonirakendus. Kuigi arendamise eel oli kahtlejaid, kas leidub piisavalt inimesi, kes seda alla laadiks, on praeguseks need kahtlused kadunud. Äpp on see, mille kaudu nutitelefonide omanikud teenuseid tarbivad. Jah, leidub veel neid, kes tipivad brauserisse aadresse, kuid nende hulk väheneb. Ja mida nooremaid rahvarühmi vaadata, seda vähem sääraseid kasutajaid on.

Lõime uue töökoha — multimeedia toimetaja. Tema ülesanneteks on veebis ilmuva sisu rikastamine infograafika, videomaterjali ja heliga. Ta kuulub ajakirjanike, mitte kujundajate-disainerite sekka, osaleb toimetuse koosolekutel ja tema lähimateks koostööpartneriteks ongi ajakirjanikud. Koos otsustatakse, mil moel artiklis infot esitada. Sest juba ammu ei ole tekst ainuke võimalus.

Enne multimeedia toimetaja ametikoha loomist tegid ajakirjanikud säärast lugude rikastamist ise. Võimaluse piires, muu töö kõrvalt. Ajapikku sai selgeks, et see avaldab mõju nende põhitegevusele. Graafikute loomises, videote, helifailide lõikamises ei ole ajakirjanikud vilunud ja nii nõudsid need tööd väga palju aega. Multimeedia toimetaja koha loomine ja sellele väga heade oskustega inimese leidmine võimaldab nüüd ajakirjanikel teha segamatult oma põhitööd.

Seadsime sisse päevatoimetaja valvekorrad. Inglise keeles vastab selle ametikoha nimetus ülesannete sisule: *content manager*. See on üks inimene ajakirjanikest, kes oma valvekorra ajal tegeleb veebiportaali esilehega, lugude pealkirjastamisega ning

¹ Kohalikele teemadele keskenduva uudisteveebi väljaandjaks on Äripäev SA. — *Toim.*

meie sotsiaalmeedia kanalitega. Tema töö eesmärk on, et kaasajakirjanike tehtud lood jõuaksid võimalikult paljude lugejateni.

Ehitasime endale taskuhäälingu stuudio ning alustasime saatega „Sõnu ei söö“, mille leiaste Spotify kanalist. Igal reedel ilmub uus episood. Tegu on päevakajalise saatega, kus on enamasti külaline. Vahel on aruteluring ka ajakirjanike endi vahel.

Nüüd tõuseb ehk õigustatud küsimus, kas nii teevad kõik kohalikud lehed. Pigem mitte. Võimalused, toimetuste koosseisud ja tugivõrgustik on lihtsalt niivõrd erinevad. Kohalike lehtede maailmas on Eestis tohutud variatsioonid. Kohalikku lehte tehakse kolme inimesega ja ka peaaegu 20 inimese panusega.

Kohalikud lehed jätkavad üsna kindlatel jalgedel, kuniks toimib kojukanne. Pikemalt on aga tulevikku neil väljaannetel, kes juba nüüd panustavad oma veebiväljundisse. Vähem tähtis ei ole ka töö laste ja noortega, et kohaliku lehe bränd jõuaks ka nende teadvusesse.

Lõpetuseks vastan veel ühele küsimusele, mis mulle enne ettekande tegemist esitati. Kas on põhjust muretseda kohaliku ajakirjanduse käekäigu pärast Eestis? Kui jaa, siis mida saaks ühiskonnas ette võtta selle toetamiseks?

Minu vaade on, et muretseda ei ole vaja. Küll aga on võimalik palju ära teha kohalike lehtede ja üldse ajakirjanduse positsiooni ja maine parandamiseks.

Esiteks: tuleb leida viis, kuidas eristada suures meediapotis ajakirjandust ja muid meediavorme. Tarbijale peab olema selge, mis on ajakirjandus ja mis mitte. Üsna lihtne on siin jääda pidama ühe vastuse juurde: meediaharidus koolides peab olema parem. Ma leian, et probleem pole ainult peale kasvavates meediatarbijates. Kas tegu on meelelahutuse või ajakirjandusega, sellest ei saa alati aru täiskasvanudki. Segadusse annavad oma panuse suured uudisteportaalid, kus ajakirjandus ja meelelahutus on läbisegi. Seega saaks siin selgust luua ka sektor ise.

Teiseks vajab ajakirjandusmaastik žanriselgust. Suurim kitsaskoht on arvamuste esitamine uudistena. Taas on see meediamajade endi teha.

Kolmandaks ja omapoolse panuse lõpuks viskan õhku küsimuse juhtimisest ajakirjanduse valdkonnas. Endine normaalsus ei taastu, vanaviisi töötamise juurde tagasi minna ei saa, üha enam väljakutseid seisab ees. Kõik see tähendab pidevat ebamugavust, eneseületusi. Küsin: kas juhtimiskvaliteet on piisav, et sellega toime tulla? Et aidata valdkonnas töötavatel inimestel hästi toime tulla?

Martin Šmutov, Õhtulehe peatoimetaja: Oluliste muutuste aasta

Mõne nädala eest küsiti minult ühel meediaalasel koosviibimisel, kas meedia on süüdi ühiskonna lahku kasvamisest ja kuidas me saaks pooled kokku õmmelda. „Miks sa veel elad? Miks sind veel seina äärde pole pandud?“ kirjeldas viroloogiaprofessor Irja Lutsar üht kohtumist võhivõõra mehega. Kui sellesama Lutsari pilt panna Tartus [skulptuuri — *Toim.*] „Suudlevad tudengid“ kõrvale ja paluks hääletada, kas tegemist on targa teadlasega, kellega meedia peaks rääkima, või täieliku tohmaniga, keda meedia peaks vältima, siis mis oleks tulemus? „See on *fifty-sixty*,“ nagu ütles Matti Nykänen. Kust üldse leida Eestis seda häält, keda kõik või enamik usaldaks? Peatoimetajad ei sobi, Lutsar ei sobi, Tõnis Mägi ei sobi, kas meile jäävadki ainult Ivo Linna ja Anne Veski? Kuid muutub seegi, kui üks neist kahest julgeb öelda midagi sellist, mis kedagi ärritab. Tänapäeval, kus samamoodi mõtlevad inimesed on vaid paari hiirekliki kaugusel ja need teised saab mõne klaviatuuriklõpsuga paika panna, on ehk mõttetu loota, et kasvame taas ühtemoodi mõtlevaks ühiskonnaks, seda isegi kõige tähtsamate teemade puhul. Tõsi, positiivne on, et pandeemia ajal kasvas üle maailma meedia usaldusväärsus, ja kõrgeim on see Soomes.

Mõranemise ja võidukuse aasta

Nagu ühiskond ees, nii ajakirjandus järel või vastupidi? Aasta 2021 tähistab aastat, kui ajakirjandus, mis igal pool rõhutab avatuse ja andmete või näiteks kohtulahendite kättesaadavuse lihtsuse tähtsust, hakkas ise sulguma ja lõhestuma. Nii pole huvilistel enam võimalik näha kõigi meediaettevõtete digitellijate arvu, pole võimalik näha sedagi, kui palju inimesi ühel või teisel veebilehel käib. Tiraaže kord nagu hakatakse avaldama ja siis jälle mitte. Kuidas nõuda kelleltki avatust, kui oled ise salatsev ja varjav?

Murenatud on ka sisemiselt. Lisaks varjami-sele kasvas mullu lahku parimate ajakirjanike tunnustamine. Selle asemel et tuua uued ideed seniste auhindade tugevdamiseks ja ühiselt kasvamiseks, astuti esimene samm suunas, et igal meediamajal on lõpuks oma auhinnalaud. See meenutab poksimaailma — kõigil on oma raskekaalu tiitel ja mitte keegi ei saa aru, kes on parim või eelmise aasta väljapaistvaim. Parima selgitamine on aga oluline, sest see seab latid, mille ületamise suunas liikuda — Eesti

rekord on reeglina alati viletsam kui maailmarekord. Needsamad latid on Õhtuleht Kirjastuse eduks olnud erakordselt tähtsad, kuid võib-olla peame uues olukorras need enda jaoks ümber mõtestama või sellisest lähenemisest üldse loobuma.

Kuniks ajalugu ei tõesta vastupidist, olen veendunud, et nii nagu poksiski, ei võida lahku kasvamisest keegi ka ajakirjanduses. Tõsi, nagu juhtus poksis, võib ajakirjanduseski, kui mitte olla valvas, tekkida olukord, kus kõigil meediamajadel on küll enda parima ajakirjaniku tiitel, kuid rahamagnet ja tööline staar — Jake Paul — tuleb sotsiaalmeediast või hoopis kuskilt mujalt. Varem Youtube'is vastuolulisi videoid teinud 25-aastane Paul teenis Forbes'i andmetel mullu kolme võidetud poksimatši eest 40 miljonit dollarit. See on võimas summa ja näitab, et kui leiad õige niši, leiad ka silmapaarid, kes tahavad sind jälgida. Tõsi, Paul pole veel enimteenivate sportlaste tipus, kuid on sinna väga selgelt teel. Küll aga näitab tema tehtu, et kui mõistad minevikku, saad aru olevikust, ning kui sul on visiooni tulevikus, võib muutus toimuda peaaegu kohe.

Edukad algatused

Samas oli ka erakordselt palju positiivset. Geenius Meedia müük Ekspress Grupile näitas, et sobiva niši (antud juhul tehnoloogia) leidmisel on võimalik teha ajakirjandust (ja edukalt!), mida suured meediamajad pole suutnud. Äripäeva esimene katsetus kohalike ajakirjandusväljaannete turul Lääne-Virumaal on samuti alanud kenasti ja annab kõigile mõtteainet, kuhu nemad või meie järgmiseks võiks proovima minna.

Kõige selgemalt oli lõppenud aasta Eesti meediale erakordselt edukas ning strateegiliselt pöördeine digitaalsete tellijate vaates. Kõik meediamajad pöördusid (või olid juba pöördunud ja kiirendasid tehtut) klikireklaami suunalt digitellimiste müümisele. Õhtulehe digitellijate arvu kasv oli mullu Eesti suurim, lõpetasime aasta 22 849 tellijaga ehk kasv oli 43,7 protsenti. Selle aasta lõpuks soovime 30 000 digitaalset tellijat ja järgmise aasta lõpuks 45 000 ehk sisuliselt kahe aastaga tahame digitellijate arvu kahekordistada. See on erakordselt ambitsioonikas plaan, mis nõuab nii fookuste kui ka ambitsiooni muutust. Kuid mida see 45 000 digitellijat tähendaks?

Ühes valdkonnas on digitaalsed tulud juba n-õ traditsioonilised tulud ületanud: reklaamis. Vaade tellijatele on keerukam. Lihtsustades võiks öelda, et iga paberväljaandest loobuva tellija asemele oleks

vaja digitellijat, kuid siit läheb matemaatika keerukamaks, sest arvesse tuleb võtta nii tulu (tellimuse eest makstav summa) kui ka kulu (nt kojukanne ja trükkimine). Nendesse valemitesse sukeldumata on meile erakordselt oluline küsimus ja mudeldus, kus on koht, kus digitaalsete tellijate tulu ületab pabertellijate tulu, kuid ka, et mis on nende kahe tulu kogusumma ja kas see kasvab või kahaneb. Ma olen varemgi rõhutanud, et vaba ajakirjandust saab teha vaid kasumis olles, sest siis oled oma otsustes vaba. Ja vabale ühiskonnale on vaja mitmekesist ajakirjandust, kuigi see ehk raskendab keskpörandale kokku tulekut.

Seetõttu on eri stsenaariumite ja ohtude väljaselgitamine meile erakordselt oluline, sest see annab tunnetuse, kus oleme ja kuhu peame jõudma ning kui kiiresti. Paradoksaalselt on aega korraga nii palju kui ka vähe. Kui käin koolides esinemas, näitan õpilastele erinevaid prognoose ja palun ennustada, millal ilmub paberil viimane Õhtuleht. See on tegelikult trikiga küsimus ja mitte keegi ei suuda tegelikult õigesti vastata, sest suur erinevus on küsida, millal ilmub paberil viimane Õhtuleht ja millal hakkab paberil Õhtuleht muutuma. Ma olen 39-aastane ja mõne uuringu kohaselt on pool elu sellega elatud, kuid olen võrdlemisi veendunud, et paberajakirjanduse täielikku kadumist minu silmad ei näe. Küll aga näevad nad muutust. Maailmas ja ka Eestis toimuv (ühelt poolt paberi hind ja teisalt kojukande hind) viitab, et esimene muutus oleks kandepäevade arvu vähendamine. Sealt veel kaugemal oleks päevalehest nädalaleheks (või ajakirjaks) muutumine. See eelnev pole paberajakirjandusele surmakella löömine, kuid on ohukohti, millele peame ausalt otsa vaatama, seda nii meediaväljaande kui riigina. Ilma valmisoleku ja plaanita tegutsemist on viimastel aastatel nähtud liigagi palju.

Kolm eesmärki

Sellel aasta sügisel täitub mul kuues aasta Õhtulehe peatoimetajana ehk lõppeb teine kolmeaastase tähtajalise lepingu tsükkel. Iga tsükli alguses olen proovinud sõnastada, kuhu tahame kolme aastaga jõuda. 2016. aastal oli selleks selge digipööre ja 2019. aastal Bonnieri preemia.

Digitaalse pöörde kõige selgemad mõõdikud on lugude arv ja tasuliste lugude osakaal. Esiteks tegime toona väga karmi auditi, millega loobusime sellest, mis lugejat ei huvitanud ja mis ei vastanud meie hinnangul ajakirjanduslikult väärtuslikule sisule. Tipphetkel ilmus meil kuus üle 6000 loo,

2019. aasta alguseks natuke üle 4000 ja tänaseks natuke enam kui 2000 lugu kuus ehk peaaegu kolm korda vähem kui varem. Ideaalis tähendab see, et iga lugu saab rohkem aega ja tähelepanu, mis võiks täita tellija ja lugeja huve, niisama ruumitäidet enam pole.

Teine pöördemarker on tasuliste lugude arv: 2019. aasta jaanuaris oli tasuline vähem kui iga kümnes Õhtuleht Kirjastuse lugu (7,9% lugudest) ja 2020. aasta jaanuaris oletasin, et aasta lõpuks võiks tasuline olla iga viies lugu (oli iga neljas). Selle aasta jaanuaris oli protsent 66,9. Postimehe samalaadne protsent oli aasta lõpus natuke alla 40 ja Delfil natuke alla 30.

Need mõlemad koos pidanuks justkui lükkama 2019. aasta suurt eesmärki ehk laiemas mõttes kvaliteedi tõusu kõigis osakondades. Kui kaugel me sellega oleme, saab loomulikult kõige paremini hinnata lugeja, kuid rõõmustav on, et Õhtuleht Kirjastusel pole kunagi olnud nii palju tellijaid kui praegu.

Tänavu teeme taas erakordselt põhjaliku lugude auditi, et saada aru, kus oleme ja kas need teemanišid, mille võitmist (loe: konkurentidest selgelt paremat kajastust) peame kõige olulisemaks, on selliselt kaetud, et nii meie kui ka lugejad võime rahul olla.

Ma oletan, et meie suletud lugude protsent kerib maksimaalselt 75-ni, sest alati on mingi osa päevauudisest, mida pole mõtet maksumüüri taha panna, kuid üha enam ja enam on meil sisu, mis on omanäoline Õhtuleht Kirjastusele ja mida leiab ainult siit. Ehk me ei võistle enam mõnda aega selles, kes saab esimesena üles õhtuse korvpallimängu tulemuse, vaid eesmärk on lugejale pakkuda kõige ägedamat vaadet sellele mängule, isegi, kui see sünnib tunnike või kaks tundi või isegi päev hiljem. Eesmärk on lihtne: mujalt võid ehk saada kiireima, kuid meilt saab täpseima, sisukaima ja kõige ägedamalt kirjutatud kajastuse.

Ma ei pea ajakirjanduses edu võtmeks üleheliikiirust, ajakirjanduse väärtus meie tellijatele ja lugejatele peab olema sisus, mis meie toimetustes sünnib. Kui 45 000 digitaalset tellijat on meie esimene suur eesmärk, siis see sisukuse kirjeldus on teine suur eesmärk.

Kolmandat suurt eesmärki on keerukas mõõta ja seada, kuid see põhineb ettevõtte väärtustel, milleks on vabadus, ausameelsus, inimlikkus, tänapäevsus. Õhtulehe ja Õhtuleht Kirjastuse kõigi väljaannete tegemised peaks järgmistel aastatel

leidma sotsiaalse(d) mõõtme(d), mis oleks enamat igapäevasest ajakirjanduslikust tegevusest.

Uued suhted

Kuid nagu Eesti rekord jääb üldjuhul alla maailmarekordile, peavad kohalikud meediaväljaanded vaatama, mis toimub mujal. Mõne kuu eest tegi Windowsi operatsioonisüsteemide omanik Microsoft suurteingu, millega ostis 69 miljardi dollari eest sellise firma nagu Activision Blizzard, millele kuuluvad mängud nagu „Call of Duty & Warzone 2“, „World of Warcraft“, „Diablo“ või „Candy Crush“. See ost puudutas natukene mindki, sest alles mõne nädala eest sain aru, et olin liikunud taktikaliselt valesti, sest vastased pääsesid minust mööda, nii et ma neid ei märganud, Yasnaya Polyana juurde jääva kraavi serv oli liiga kõrge ja nad olid selle taha varjunud. Kui mu sõber neid tulistama asus, oli selge, et ma ei suuda teda aidata ja päästa, kuid rumalus muutus eeliseks, sest vastased otsisid mind samuti valest suunast. Tulistasin ja võitsime. Ma mängin lõõgastuseks tulistamismängu, mitte küll siin nimetatud COD-i, kuid Microsofti ost on oluline, sest nad ei omandanud lihtsalt mängu, vaid kommuune, mis koondavad kümneid miljoneid arvutimängureid, kellel on oma suhterägastikud.

Natuke on meedias räägitud oma maailma ja tegelikult minapildi ehitamisest internetti, kus hakatakse ostma ja tarbima virtuaalseid riideid, toite ja mida kõike veel. Kui kodust välja ei pea minema, ei pea keegi teadma, milline ma tegelikult olen — saan luua täpselt sellise karakteri, nagu soovin, ja olla vabal ajal (või ka tööl, sest kasutame ju Zoomi jms teenuseid, kus näost näkku ei pea enam kohtuma) võlur või hoopis draakon. Mängumaaailmad on selliseid võimalusi juba kaua kasutanud ja näiteks Eestigi ühes populaarsemas tulistamismängus „CS:GO-s“ saad kasvõi kohe osta Gamma Doppler noa 300 euro eest ning „World of Warcraftis“ võid lemmikloomaks ja enda teekaaslaseks osta pandakaru, kelle väärtus omanikule võib mõne aasta pärast olla võrdne diivanil lebava kassi omaga. Oleneb lihtsalt vaatenurgast. Üha enam tekib neid, kes ongi sellistes maailmades kasvanud, kes ostavad virtuaalseid esemeid (ning pärast müüvad neid nagu tavalisel täikal), kes kas viirusehirmus või lihtsalt vabaduse mõttes tahavadki üha enam niimoodi elada. Kas meie oleme selleks valmis? Ja kui hakkame sellistes maailmades üha enam elama, kas see tooks meid rohkem kokku või rebiks hoopis veelgi enam lahku?

Madis Kimmel, Kuku raadio peatoimetaja: Raadiomaastik aastal 2021 (koosolekul räägitu mahakirjutuse põhjal)

Raadio tähistas Eestis sel aastal oma 95. sünnipäeva ja mina julgen küll öelda, et nii hästi kui raadiol täna läheb, ei ole läinud kunagi enne. Kui mõtleme selle peale, kui palju on raadiojaamasid FM-lainepikkustel, või mõtleme selle peale, kui lihtne teatud mõttes on praegu raadiot teha, siis muutub pilt hästi kirjuks ja väga toredaks. Kui siin oli juttu, et Pärnu Postimees tegi ka oma *podcast*'i-studio, siis täpselt nii ongi, et kui välja käia umbes sada eurot, saadki hakata tegema *podcast*'i. Arvan, et raadiotegijatena peame ka natukene laiemalt mõtlema selle peale, mis see raadio on. Raadio ei ole ammu enam lihtsalt FM-lainepikkusel ühe korra eetris olev kellegi mõtteavaldus või jutt, vaid see on internetis peaaegu ajast aega kestma jääv.

Kus ja mismoodi mõjutas koroonakriis raadiokuulamist? Ühed arvud USA kohta ütlevad, et tänu sellele, et kõik jäid koju — ja see trend toimus ka Eestis —, muutus raadiokuulamine mingist hetkest päris suuresti. Ehk kui enne koroonakriisi hakati raadiot kuulama kell 7.15, sest siis ärgati, pesti hambaid, tehti hommikusööki ja istuti autosse, siis kriisi tipp hetkel, kui kõik olid kodus, muutus raadio kuulamise algus rohkem kui tund aega hilisemaks. Raadiolainele tuldi umbes 8.30, mis tähendab programmide või saadete tegemise mõttes ikkagi täiesti teistsugust olukorda. Kui nii-öelda tavaluukorras sihivad hommikuprogrammid enda kõige põhilisemad tunnid just seitsmest üheksani, siis selle kriisi tõttu tuli mingid asjad totaalselt ümber mõelda. Aga see olukord on taas muutunud ja USA-s, Suurbritannias ja tegelikult ka Eestis on taastunud nii-öelda kriisieelne kuulamine — suurtes riikides võib-olla natuke teistmoodi, aga meil on kuulamise ajad jäänud suhteliselt sarnaseks varasemate, kriisieelsetega.

Maailmas on 2,6 miljonit *podcast*'i sajas eri keeles ja umes 115 miljonit episoodi aastas kõigi nende *podcast*'ide peale. See tähendab, et iga päev tuleb juurde tuhandeid *podcast*'e. Aga mis on siin oluline? Neist 2,6 miljonist on vaid 250 000 sellised, mis on üht- või teistpidi kasumlikud, mis suudavad anda oma tegijatele ja võib-olla ka mingisugusele väikesele tiimile päriselt tööd. Mõned suured nimed on ennast selles maailmas sisse söönud, aga kui teil on

juhuslikult mõni noor sõber, kellel on selline unistus, siis patsutage talle õlale ja öelge, et ilmselt ei ole mõtet, mine ikka päris tööle, sest seda [kasumlikkust — *Toim.*] ei juhtu lihtsalt. Seda eriti Eestis. Sellist entusiasmi pealt või toetajate pealt Eestis tehtud *podcast*'i, mis suudaks tõusnud elektrihindade juures kellelgi arved tasuda, ma tõesti ei tea.

Teatud mõttes on isegi üllatav, et muusika kuulamises on number üks siiski jätkuvalt raadio ja alles siis tulevad Youtube, Spotify ja teised.

Kui raadio 95. aastapäeva peale veel mõelda, siis tegelikult oleks võib-olla olnud hoopis paslikum minu jutu asemel siin käima panna ETV saade „Ringhääling 95“. Erle Loonurm annab seal tõesti väga põhjaliku ja väga hea ülevaate sellest, milline on raadiomaastik praegu, milliseid jaamu on, mida nad teevad, miks nad teevad ja mis on nende põhimõtted. Nii et kui keegi ei ole seda saadet mingil põhjusel näinud, siis ma kindlasti soovitän vaadata.

Kui tänaval või ka loengusaalides või poodides ringi vaadata, siis näeme, et hästi suurel osal inimestest — võib-olla 50, 60, 70 protsenti — on mingisugused klappid peas. Raadio mõttes tähendab see, et kui me suudame teha head ja huvitava sisu, siis on võimalus ja lootus, et inimene, kes klappidega ringi käib, valib just meid. Kui sa kannad klappe, siis samal ajal saad joosta, poes käia, mida iganes teha, ehk et raadiot on võimalik tarbida kõige muu tegemise kõrvalt. Muidugi tuleb siin küsimus, kui palju inimesel on ikkagi tegelikult ressursi, et teha kahte asja korraga, aga põhimõtteliselt on see võimalus olemas. Ja see teeb hästi oluliseks, et raadiosaated peavad olema lihtsalt ja kergesti kättesaadavad. Inimesed tihtipeale ei kuula saateid järele mitte otse, vaid telefonis.

Raadio ja *podcast*'i üks põhiline erinevus on, et *podcast*'is kipuvad tihtipeale jutud venima, sest ei ole nii-öelda eetripiirangut ees ja saade, mis raadios oli näiteks tund koos reklaamipausidega, võib venida üle kahe korra pikemaks. Mis selgelt näitab seda, et raadio ei ole *podcast*. Neid saab omavahel ühildada ja päris kenasti, aga sa pead teadma, kuidas ja mismoodi seda teha.

Kui veel lineaarsest raadiokuulamisest rääkida, siis vaadates viimast EMOR-i uuringut, mis tuli kaks nädalat tagasi, siis ma olen ettevaatlikult optimistlik. Mulle tundub, et see suur nii-öelda vere väljavool, mis umbes poolteist aastat tagasi algas, on vähemasti praegu peatunud. Raadiokuulajaid ei ole küll juurde tulnud, aga vahepealne suur kuulajate kadu on õnneks siiski lõppenud. Mis sealt ka

muidugi välja paistab, on see, et igasugune järelkuulamise võimalus on läinud paremaks ja inimesed ka kasutavad seda. Kuulatavuse protsent trügib vaikselt ülespoole.

Nii erameediamajad kui avalik-õiguslik räägivad palju sellest, et meie raadioid kuulab päevas nii ja nii mitu tuhat inimest. Tegelikult, mida peaks vaatama või mis annab teatud mõttes olulisema pildi, on siiski see, kui mitu protsenti kogu kuulamise ajast sind kuulatakse. Raadiokuulaja on lojaalne ja teatud mõttes võid programmiga teha igasugu vigureid. Kui kuulaja on harjunud sind kuulama, siis ta tuleb sellega kaasa ja kuulab sind edasi. Üks suuremaid tugevusi on ikkagi see, et raadio on jätkuvalt meedium, mis toimib otse. Otsesaade, otse-eeter annab sulle pideva üllatusvõimaluse.

Raadio suur pluss on see, et ta saab meid kohale viia. Et võtad reportermaki või pisikese taskusse pandava ülekandejaama ja saad tulla eetrisse ükskõik kust kohast ükskõik millisel ajal. Väga hea näide sellest oli meil möödunud sügisel Estonia ekspeditsioonil. Estonia hukkamiskoht asub Läänemeres sellise koha peal, kus ei ole head levi. Otsepildis ei ole sealt võimalik näiteks televisiooni teha, aga raadioga on võimalik sealt minna otse[-eetrisse — *Toim.*]. On ikkagi veel teatud kohti maailmas, kus ainult raadio saab minna eetrisse siin ja praegu. Kus televisioon lõpeb, seal algab raadio. Ehk kui paned silmad kinni, siis raadio peab suutma sind oma helidega kohale viia, ja head tegijad seda ka suudavad.

Tulles tagasi selle juurde, millega alustasin, siis jah, ma tõesti usun, et raadio ei ole kunagi nii head elu elanud kui praegu. Muidugi võib see ühel hetkel muutuda. Eelkõige sellepärast, et Google ja Apple tahavad, kui õigesti mäletan, aastaks 2024 kõikidele uutele autodele saada IP-aadresse. See võib raadio nii-öelda suurt mängu väga tugevalt mõjutada ja siis ilmselt räägime raadiomaastiku suurest muutusest, tõsisest laamade liikumisest.

Noppeid arutelust ettekannete järel

Küsimus: Kui mitu digitellimust teie praeguse keskmise hinnaga oleks tarvis, et Õhtulehe kirjasutus suudaks elada üksnes digitellimustest?

Martin Šmutov: Eesmärk on järgmise aasta lõpuks 45 000 digitellimust, praegu suuremat numbrit ei oska öelda. Kuna keskmine hind meil ka kasvab meeldival, siis arvan, et 45 000 on väga hea.

Küsimus Madis Kimmelile. Tulid Kukesse peatoimetajaks ja tegid seal suured muutused. Kirjelda neid muutusi ja miks sa neid tegid.

Madis Kimmel: Natuke utreeritult öeldes tehti Kukat 29 aastat peaaegu ühtmoodi ja neid muutusi oli lihtsalt tarvis. Seda näitas nii kuulaja väsimine kui ka kuulaja äraminek ja tegelikult ka toimetuse väsimus. Kas need muudatused on ennast õigustanud? Täna ma ütlen, et jah, ma teeks nad uuesti. Aga raadio on pagana konservatiivne meedium. Hoolimata sellest, et kuulajauuring tuleb igas kvartalis, siis tegelikud mõjud näitavad ennast ikkagi alles paari aastaga.

Siiri Erala: Ma olen mõelnud, et võib-olla ainult sõnast „sisuturundus“ alati ei piisa. Äkki oleks meil vaja ka selliseid tugevamaid hoiatussilte nagu toidulisanditel, et see või teine lugu ei asenda täisväärtslikku toitu. Et meelelahutuse tarbimine ei asenda teile päris ajakirjandust. Ja võib-olla ka arvamuse lugude juurde märkust, et tähelepanu, tegemist on arvamusega, mis võib tekitada vastuarvamusi. Et inimesed ei läheks arvamustest tohutult põlema ja tekiks selline normaalne arutluskultuur. Äkki tuleb mõelda sellele, kuidas me neid asju märgistame.

Madis Kimmel: Ikkagi on hästi palju inimesi, kes elavad üldse kusagil teises meediaväljas kui traditsiooniline Kuku raadio kuulamine või traditsiooniliste ajalehtede lugemine. Mingi osa inimesi ilmselt ei ole kunagi peamisi ajalehti lugenud. Ja ei hakka ka kunagi lugema. Arvan, et siin on üks oluline muudatus, mis peaks meie kui ajakirjanike peades toimuma. Mulle tundub jätkuvalt, et Eesti ajakirjandus räägib väga paljuski justkui ülevalt alla. Tegelikult on selge, et oleme samasugused tähelepanunõudjad nagu Instagrami *influencer*'id. See on midagi, millest peame aru saama. Me ei ole tegelikult suuremad. Ma tean, et see on ebapopulaarne arvamus, aga see on midagi, millest ma olen aru saanud.

BALTI MEEDIA

Hinnangud infoallikate olulisusele ja usaldusväärsele Baltimaades 2021. aastal

Uuringu lühitutvustus

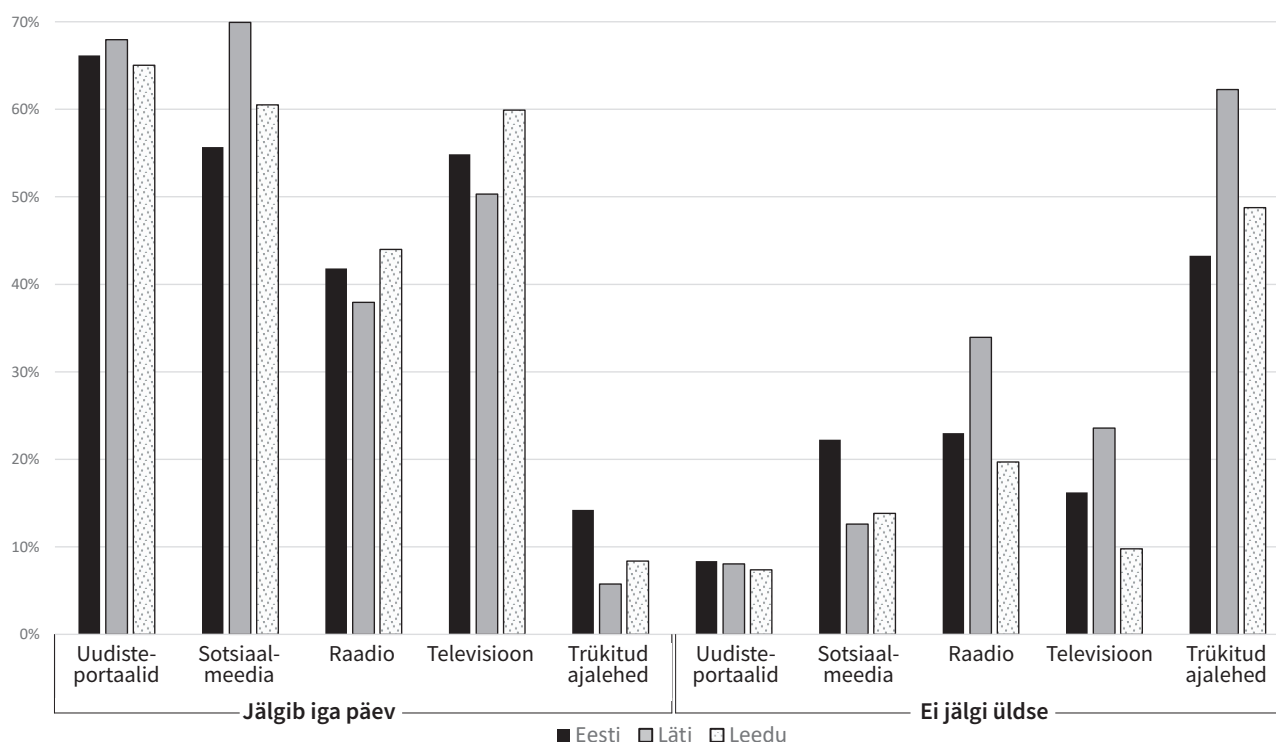
Andres Jõesaar

2021. aasta lõpul viisid Tallinna Ülikooli, Riia Stradiņši Ülikooli ja Vilniuse Ülikooli teadlased Andres Jõesaar, Anda Rožukalne ja Deimantas Jastramskis koostöös Baltic Centre for Media Excellence'iga läbi kolme Balti riigi võrdleva meediauuringu. Uuring keskendus auditooriumi hinnangutele peamiste uudisteallikate olulisusele ja usaldusväärsele ning avaõigusliku meedia rollile. Küsimustiku koostamisel võeti suures osas aluseks Eestis aastatel 2014, 2017 ja 2019 tehtud uuringud, mille tulemusel saab Eesti kohta välja tuua ka ajalisi trende. Käesolev artikkel tutvustab lühidalt uuringu olulisemaid järeldusi. Uuringu tulemuste täpsemast analüüsist saab lugeda tulevastest teadusartiklitest.

Kuueteistkümnest küsimuste plokist koosneva küsitluse viis läbi uuringufirma Norstat kolmes riigis ajavahemikus 18.10.–7.11.2021. Kokku oli esinduslikus valimis igast riigist 1000 vastajat vanuses 15–74 eluaastat. 90% vastajatest vastas veebis ning 10% küsitleti telefoni teel. Küsimustik algas küsimusega uudiste tarbimise sageduse kohta erinevatel platvormidel. Kolme riigi tulemuste kokkuvõte näitab, et internetipõhised infokanalid on kasutus-sageduselt televisioonist möödunud. Kõige enam jälgitakse Baltimaades uudiseid uudisteportaalidest, millele järgneb sotsiaalmeedia. Televisiooni kui uudisteallika kasutussagedus on langenud kolmandale kohale. Kõige vähem jälgitakse uudiseid trüki-ajalehtedest (joonis 1).

Samas näitab uuring väga suuri erinevusi vanusegruppide vahel. Näiteks Eestis jälgib uudiseid televisiooni vahendusel 89% elanikest vanuserühmas 65+, kuid ainult 22% vanuserühmas 15–24 eluaastat. Eesti noorte jaoks on suurimaks iga-päevaste uudiste allikaks sotsiaalmeedia — 67% noortest vanuses 15–24 jälgib sotsiaalmeediast uudiseid vähemalt üks kord päevas. Uuring näitab, et lisaks televisiooni positsiooni vähenemisele eriti just nooremaeliste seas on ka vanemaelised järjest rohkem hakanud kasutama uudisteallikana uudisteportaalet ja ka sotsiaalmeediat. Vanusegrupis 65+ jälgib iga päev uudiseid uudisteportaalidest 66% ja sotsiaalmeediast 44% vastanutest.

Küsimustiku teine osa keskendus peamiste info-kanalite gruppide olulisusele. Küsimusele „Päevakajaliste sündmuste kohta on võimalik erinevatest allikatest infot saada. Kuivõrd olulised on Teie jaoks järgmised infokanalid?“ antud vastused näitasid üsna olulisi erinevusi Eesti, Läti ja Leedu auditooriumite hinnangutes. Eestis hindas 76% vastanutest kõige olulisemaks või pigem oluliseks infoallikaks suhtlust sõprade, tuttavate ja töökaaslastega; ERR-i telekanalid olid 64%-ga teisel ning erameedia portaalid (Delfi, Postimees) 54%-ga kolmandal kohal. Lätis moodustavad esikolmiku suhtlus sõprade, tuttavate ja töökaaslastega (83%), erameedia portaalid (Delfi, TVnet, Apollo jt) (68%) ja sotsiaalmeedia (53%). Ka Leedus on esimesel kohal suhtlus sõprade,

Joonis 1. Küsimusele „Kui sageli te jälgite uudiseid järgmistest meediakanalitest?“ vastanute jaotus Eestis, Lätis ja Leedus. Iga päev jälgijate ja üldse mitte jälgijate osakaal

tuttavate ja töökaaslastega (76%), teisel aga era-telekanalid (63%) ja kolmandal Leedu avaõigusliku meedia telekanalid LRT ja LRT Plus (61%).

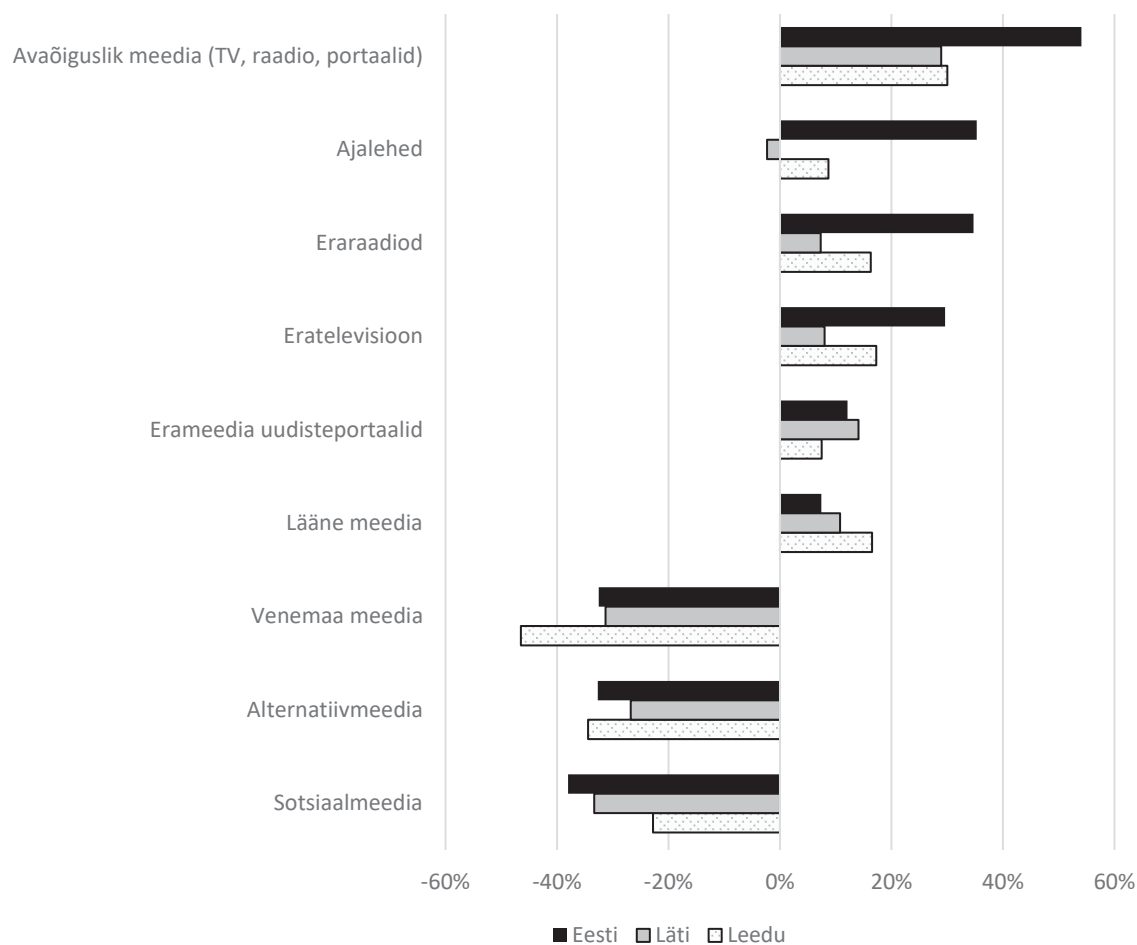
Infoallikate olulisusele antud hinnangud näitavad avaõigusliku meedia juhtrolli Eestis. Lätis ja Leedus on juhtroll erameedial, kuid hinnangud Leedu avaõigusliku meedia tähtsusele on üsna lähedal eratelekanalitele antud hinnangutele. Kui vaadelda hinnanguid koduse keele põhiselt, siis võrreldes 2019. a uuringu tulemustega on Eestis ETV+⁺-i olulisus venekeelse elanikkonna seas kasvanud neli protsendipunkti ning jõudnud rekordilise 57%-ni. Selle tulemusega mööduti Venemaa telekanalitest (47%). ETV+⁺-ist veelgi suurema tõusu on teinud aga ERR-i venekeelsed portaalid (rus.err.ee, etvpluss.err.ee), mis 63%-ga tõusid venekeelse elanikkonna seas kõige olulisemateks infoallikateks. Eeltoodule tuginedes tuleb ERR-i venekeelsele auditooriumile suunatud infovälja tugevdamise tegevusi (telekanal ETV+, portaalid etvpluss.err.ee ja rus.err.ee ja ETV+ sotsiaalmeedias) pidada meediapoliitika vaatenurgast õnnestunuks.

Küsimustiku kolmas osa tegeles infokanalite usaldusväärsusele antud hinnangutega COVID-iga seotud teabe edastamisel. Saadud tulemused (joonis 2) on vastavuses infoallikate olulisusele

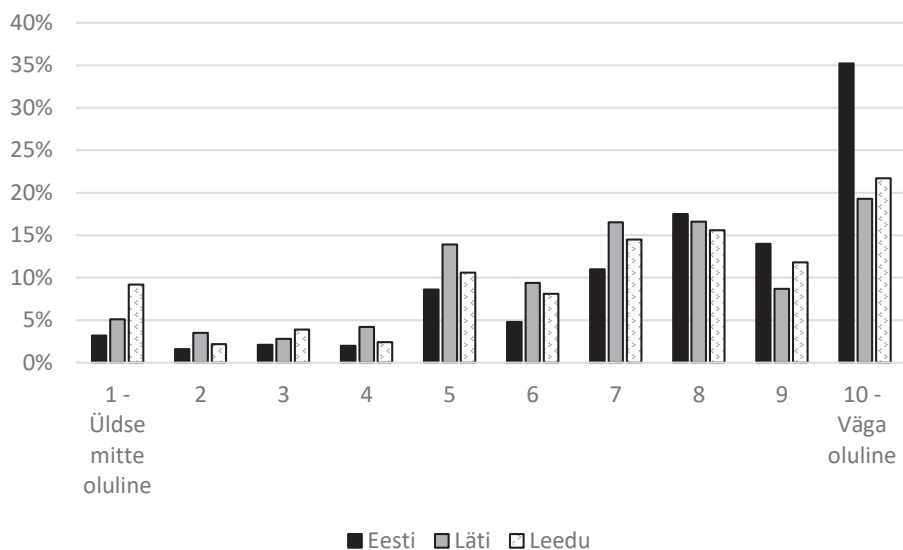
antud hinnangutega. Ebausaldusväärsete kanalite puhul on kõigis kolmes Balti riigis antud hinnangud suhteliselt sarnased. Positiivsetes hinnangutes on näha Eesti auditooriumi suuremat usaldust nii-öelda traditsioonilise meedia vastu. Kõigis kolmes riigis peeti COVID-iga seotud teabe edastamisel kõige usaldusväärsemaks infokanaliks avaõiguslikku meediat, kuid võrreldes Läti ja Leeduga on see näitaja Eestis märgatavalt kõrgem. Üsna madalalt hindasid Läti ja Leedu vastajad oma riikide ajalehtede usaldusväärsust. Lätis oli koondhinnang ajalehtedele isegi negatiivne.

Uuringus küsiti ka auditooriumi hinnanguid desinformatsiooni esinemise tõenäosuse kohta. Saadud vastused olid tugevas korrelatsioonis COVID-i informatsiooni usaldusväärsusega. Kõigis kolmes riigis peeti desinformatsiooni esinemist kõige tõenäolisemaks alternatiiv- ja sotsiaalmeedias, kõige ebatõenäolisemaks hinnati desinformatsiooni esinemist avaõiguslikus meedias.

Uuringu tulemused näitavad, et Baltimaades on avaõiguslik meedia usaldusväärsem kui erameedia. Kõige vähem usaldatakse alternatiiv- ja sotsiaalmeediat ning Venemaa kanaleid. Samas tuleb siiski märkida, et hoolimata sellest, et avaõiguslik meedia on Balti riikides kõige usaldusväärsem,

Joonis 2. Küsimusele „Palun hinnake, kui usaldusväärseks Te peate järgmisi kanaleid COVID-iga seotud informatsiooni edastamisel?“ antud positiivsete („täiesti usaldusväärne“ ja „pigem usaldusväärne“) ja negatiivsete („pigem ebausaldusväärne“ ja „täiesti ebausaldusväärne“) hinnangute vahe Eestis, Lätis ja Leedus

Joonis 3. Avaõigusliku meedia olulisus ühiskonna jaoks Eestis, Lätis ja Leedus

on riikide omavahelises võrdluses erinevusi. Avaõigusliku meedia tähtsust ühiskonna jaoks hinnati Eestis märgatavalt kõrgemaks kui Lätis ja Leedus. Selle illustreerimiseks on joonisel 3 esitatud vastused küsimusele, milles paluti hinnata kümne punkti skaalal avaõigusliku meedia olulisust (joonis 3).

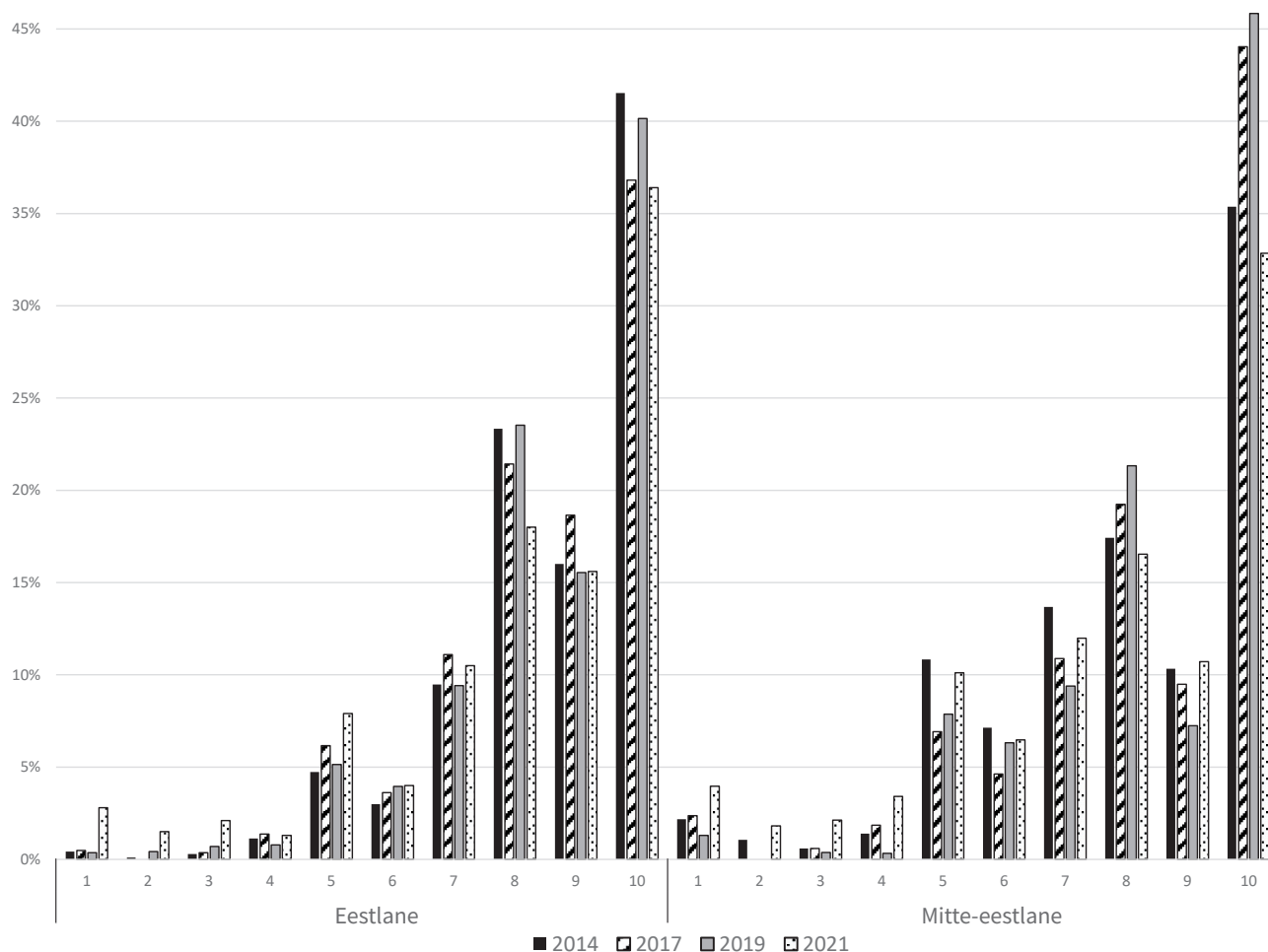
Sama küsimust on küsitud ka varasemates Eesti uuringutes. 2014., 2017., 2019. ja 2021. aasta andmed näitavad, et Eesti elanikud on kõikidel aastatel hinnanud avaõiguslikku ringhäälingut Eesti jaoks väga oluliseks institutsiooniks (joonis 4). Siiski on kümnesel skaalal näha muutust negatiivsuse suunas.

Võrreldes 2019. aastaga on 8–10 punkti andnud eestlaste osakaal langenud 79-lt 70-le protsendile. 8–10 punkti andnud venekeelse elanikkonna hinnang on langenud veelgi enam — 74-lt protsendilt 59-le. Sellele trendile võib olla mitu seletust. Üheks põhjuseks võivad olla peavoolu meedia vastu suunatud

populistlikud propagandarünnakud. Aga negatiivset trendi võib soosida ka meedias liikuva info vastuolulisus. Sellele viitab ka asjaolu, et 36% uuringus osalenud eestimaalastest nõustus väitega „Jälgin meediat uudiseid üha vähem, sest manipuleerimise ja desinformatsiooni ajastul ei tea ma enam, mida uskuda“. Samas on paradoksaalselt venekeelse elanikkonna hinnangud ETV+-i ja ERR-i venekeelsetele portaalidele kui olulistele infoallikatele muutunud varasemast positiivsemaks.

Aga Balti riikide võrdluse juurde tagasi tulles on uuringu lühikokkuvõtte lõpetuseks vajalik tutvustada ka Eesti, Läti ja Leedu auditooriumite hinnanguid parteide kajastamisele avaõiguslikus ringhäälingus. Küsitlustes osalejatel paluti vastata küsimusele „Palun hinnake, kuidas kajastab avaõiguslik ringhääling Teie hinnanguil erinevate poliitiliste ühenduste tegevust ja vaateid?“. Vastusevariandid olid: „väga heas valguses“, „pigem heas valguses“, „erapooletult“, „pigem halvlas valguses“ ja „väga halvlas valguses“. Keskmiselt 34% Eesti vastajatest valis vastuse „erapooletult“. Lätis andis sama vastuse 21% ja Leedus 28%

Joonis 4. Küsimusele „Palun hinnake 10-pallisel skaalal, kui oluliseks Te peate Eesti Rahvusringhäälingut kogu Eesti ühiskonnale“ antud vastuste jaotus keeletunnuse alusel

vastanutest. Oma arvamust ei avaldanud 32% Eesti, 46 % Läti ja 36% Leedu vastanutest. On üsna üllatav, et peaaegu pool Läti vastanutest ei avaldanud oma arvamust. Selle põhjuseks võib olla Läti avaõigusliku meedia tagasihoidlikum jälgitavus võrreldes naaberriikide avaõiguslike meediakanalitega.

Joonis 5 näitab parteide kajastamisele antud positiivsete ja negatiivsete hinnangute summat (positiivsed vastused miinus negatiivsed vastused). Kui Eesti auditoorium arvab, et ainult EKRE-t on kajastatud pigem halvast valguses, siis Leedu ja eriti Läti vastajate arvates kajastab avaõiguslik meedia enamikku parteidest negatiivses valguses.

Lisaks esitatud näidetele uuriti, kuidas hindab auditoorium avaõigusliku meediat erinevate valdkondade kajastamisel ja kuidas suhtutakse (sotsiaalmeedias) ringlevatesse müütidesse, ning paluti hinnata ka professionaalse ajakirjanduse tähtsust

ja meediamajade panust demokraatia edendamisel. Kogutud andmebaas võimaldab põhjalikult uurida erinevaid hoiakuid ning luua auditooriumi tüpoloogiaid, mis võiksid olla tulevikus heaks sisendiks teave riikide meediapoliitika kujundamisel.

Uuringu andmed näitavad, et Baltimaades kasutatakse üsna erinevaid meediapoliitika. Võrreldes Leedu ja eriti Lätiga hindab auditoorium Eesti meediamastikku tervikuna usaldusväärsemaks. Eriti selgelt joonistub erinevus välja, kui võrrelda kolmes riigis antud hinnanguid avaõiguslikule meediale ja ajalehtedele — Eestis on need märgatavalt positiivsemad. Võrreldes lõunanaabritega hindab Eesti auditoorium professionaalse ajakirjanduse tähtsust ja selle rolli kõrgemalt ka demokraatliku ühiskonna arengu toetamises. Kokkuvõtteks võib pidada sel sajandil Eestis tehtud meediapoliitilisi samme õnnestunuks ja duaalset meediasüsteemi hästi toimivaks.

Joonis 5. Hinnangud poliitiliste liikumiste ja parteide kajastamisele Eesti, Läti ja Leedu avaõiguslikus meedias

KOHALIK AJAKIRJANDUS

Eesti sõltumatu kohaliku ajakirjanduse loodavad väärtused, väljakutsed ja arenguvõimalused

Uurimisraporti ülevaade

Indrek Ibrus, Andres Jõesaar, Ulrike Rohn

Sissejuhatus

Viimastel aastatel läbiviidud Eesti meediasüsteemi ja -poliitika uuringud on osutanud, et üks peamisi ohte Eesti informatsiooni terviklikkusele ja kandvusele on kohaliku sõltumatu ajakirjanduse olukord. Üldise linnastumise, infokeskkonna platvormistumisest mõjutatud kohaliku reklaamituruh kahane- mise ning infotarbimise harjumuste muutumise tõttu on kohaliku ajakirjanduse väljavaated mitmes Eesti maakonnas kujunemas kesisteks.¹ Sõltumatu ajakirjanduse tegutsemiskeskonda kahjustavad lisaks ka valitsussektori laiema meediastumi- sega kaasnevad omavalitsuslehed ning sotsiaal- meediaplatvormidel tekkivad kohaliku fookusega vestlusgrupid.

Eelkirjeldatud protsesside tõttu on sõltumatute tasuliste väljaannete lugejaskond ja sissetulekud kahanemas, väljaandeid võib ohustada sulgemine. Sellega kaasneb aga risk, et oluline osa Eesti elanik- konnast jääb elama nn uudistekõrbe: piirkonda- desse, mille kohta ei ilmu järjepideva toimetuskvaliteedikontrolliga uudiseid ja kus sestap nn nel- jas võim demokraatia toimimist enam ei toeta. Sel- lele riskile viitasid nii Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli ühiselt läbiviidud Eesti meediapoliitika

uuring² kui ka Eesti inimarengu aruande 2019/2020 „Linnastunud ühiskonna ruumilised valikud“ aru- teluruumi peatükk.³

Viimati nimetatud Eesti inimarengu aruandes sedastati, et kohalike ajakirjandusväljaannete tööst sõltub avaliku aruteluruumi kvaliteet väljaspool suu- remaid linnu ja seetõttu on neil mõju ka Eesti laie- male tasakaalustatud ruumilisele arengule. Kohalik ajakirjandus, piirkondlike probleemide, võimaluste ja edulugude läbikirjutamine toob kaasa kohapeal jagatud mõistmise. Paikkondliku arutelu kureeri- mine lubab arenguväljavaated üldsust kaasavalt lahti harutada. Kohalik väljaanne saab teha kohalikele äri- dele ja ettevõtmistele reklaami ja neid ka avalikkuse huvides kritiseerida. Teisisõnu loob kohalik ajakir- jandus dünaamikat, mida muidu ei tekiks.

Just selle potentsiaali selgitamiseks ehk Eesti kohaliku ajakirjanduse rolli uurimiseks kohaliku elu ja kohalike institutsioonide tegevuse konteks- tis viis Tallinna Ülikool läbi mitmekülgse, erine- vaid uurimismeetodeid ja ekspertgrupe koondava üle-eestilise uuringu. Uuringus otsisime vastust küsimustele, milline on sõltumatu kohaliku aja- kirjanduse roll kohalikus elus ja milliseid väärtusi oma tegevusruumis luuakse.

Artikli aluseks on uurimisraport: Ulrike Rohn, Indrek Ibrus, Andres Jõesaar. Eesti sõltumatu kohaliku ajakirjanduse loodavad väärtused, väljakutsed ja arenguvõimalused. Tallinna Ülikool, Balti filmi, meedia ja kunstide instituut (BFM), meediainnovatsiooni ja digikultuuri tippkeskus (MEDIT), 2021. Vt http://media.voog.com/0000/0040/2233/files/web_MEDIT_A4_Uurimisraport.pdf. Vt ka intervjuud Ulrike Rohniga — Barbi Piltve. Õigus saada uudiseid paberil. Sirp, 17.09.2021.

¹ Vt nt Kohaliku ajakirjanduse olukord ja tulevik. — Indrek Ude, Peeter Vihalemm (Toim.). Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2017. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2018, lk-d 54–63. <https://sisu.ut.ee/eaas/väljaanded>.

² Ragne Kõuts-Klemm, Halliki Harro-Loit, Indrek Ibrus jt. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, Tallinn: Tallinna Ülikool. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/121682>. Vt ka ülevaateid uuringust ajakirjandusseltsi aastaraamatust 2019 — Indrek Ude, Peeter Vihalemm (Toim.). Eesti Akadeemilise Ajakirjandusseltsi aastaraamat 2019. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2019. <https://sisu.ut.ee/eaas/väljaanded>.

³ Indrek Ibrus. Eesti aruteluruum: sissejuhatus. — Helen Sooväli-Sepping (Peatoim.). Eesti inimarengu aruanne 2019/2020. Linnastunud ühiskonna ruumilised valikud. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, lk-d 202–210. <https://inimareng.ee/sissejuhatus-4.html>; Ragne Kõuts-Klemm. Ajakirjanduse kujundatav arvamusruum. — *Ibid.*, lk-d 230–238. <https://inimareng.ee/ajakirjanduse-kujundatav-arvamusruum.html>.

Eesti sõltumatu kohalik ajakirjandus — institutsionaalne süsteem

Eestis tegutseb hetkel 20 kohalikku (maakondlikku või piirkondlikku) ajakirjandusväljaannet. Ajakirjandusväljaandena käsitleme siinses raportis neid ajalehti, milles materjalide valiku ja avaldamise otsustab toimetuse ajakirjanduslikest kriteeriumidest lähtuvalt: mis on uudisväärtuslik; mida peetakse kohalikule lugejale oluliseks, et piirkonna elanike reaalne elu oleks mitmekülgsest kajastatud. Raporti fookuses on ennekõike sellised väljaanded, mis ilmuvad nii paberil kui ka veebis.

Uurimismetoodika

Uurimistöö koosnes mitmest alluuringust, kasutati nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid meetodeid. Uuringufirma Norstat Eesti AS viis läbi kaks Eesti elanikkonna esinduslikku valimipõhist veebiküsitlust. Ajavahemikus 4.–12.2020 küsitleti Pärnumaa elanikke (n = 150) ja 4.–18.12.2020 Ida-Virumaa elanikke (n = 300). Ida-Virumaal läbiviidud küsitlus kaasas rahvustunnuse järgi nii eestlasi kui ka teiste rahvuste esindajaid. Küsitluste eesmärk oli saada auditooriumilt hinnanguid kohalikele väljaannetele — vastavalt siis Pärnu Postimees Pärnumaal ning Põhjarannik ja Северное побережье (edaspidi Põhjarannik) Ida-Virumaal. Need kaks maakonda valiti välja kui üsna eriilmelised, kuid küllaltki aktiivse maakondliku väljaandega piirkonda. Need ajalehed tegutsevad siiski mõnevõrra erinevate mudelite alusel: Pärnu Postimees kuulub suuremasse Postimees Gruppi, Põhjarannik on aga sõltumatu, tehes samas Postimees Grupiga koostööd veebiväljaande väljaandmisel.

Tabel 1. Väljaannete Põhjarannik ja Pärnu Postimees tellijaskond vanusegruppides

		15–29	30–44	45–59	60–74	75+	Kokku 15+ (n=450)
Kas Te olete ajalehe veebilehe tasulise osa tellija?	Jah	1%	2%	2%	2%	1%	8%
	Ei	16%	19%	24%	21%	12%	92%
Kas teie leibkond on ajalehe Põhjarannik / Pärnu Postimees paberajalehe tellija?	Jah	1%	3%	3%	5%	6%	18%
	Ei	15%	18%	23%	17%	7%	80%
	Ei oska öelda	1%	0%	0%	0%	0%	1%

2020. aasta oktoobrist detsembrini viidi läbi 30 intervjuud Pärnumaa ja Ida-Virumaa tuntud ettevõtjate, kohalike poliitikute ja kogukonnaaktivistidega, 18 intervjuud riikliku tasandi meedia- ja regionaalpoliitika teostajatega ja 13 intervjuud kohalike sõltumatute väljaannete töötajatega ning mitme üleriigilise ajakirjandusväljaande juhiga. Kokku viidi uuringu raames läbi 61 intervjuud ja kahes maakonnas kokku 450 vastajaga küsitlused.

Tulemused

Kohaliku ajakirjanduse auditooriumid

Nagu ülalpool märgitud, keskendusime ennekõike kahe maakonna ja nende ajalehtede võrdlusele. Läbiviidud küsitlused viitasid, et mõlemas maakonnas kohalikku väljaannet üldiselt teatakse. Siiski on suur vahe eesti- ja venekeelse kogukonna vahel hinnangus, kui hästi väljaannet tuntakse. Ainult veerand venekeelsetest vastajatest ütles, et nad teavad Ida-Virumaa kohalikku väljaannet Põhjarannik hästi. Ka on väljaannete tasuliste tellijate vahe maakondades ligikaudu kolmekordne ja see suhe korreleerub ka meedialiidu avaldatud trükiarvude statistikaga⁴ (Pärnu Postimehe paberlehe trükiarv on 10 500 ja Põhjarannikul 4000).

Paberlehe tellijaid on mõnevõrra enam vanusegrupis 60+, tasulise veebiväljaande tellijad jaotuvad ühtlaselt kõigisse vanusegruppidesse.

Sellised tulemused seostuvad Postimees Grupis maakonnalehtede eest vastutava Margus Metsa sõnul laiemal suundumusega, et maakondlike lehtede

Tabel 2. Väljaannete Põhjarannik ja Pärnu Postimees tasuta ja tasulise sisu jälgijaskond

	Pärnu Postimees	Põhjarannik
Lehe ja veebi tasulise sisu jälgija	39%	13%
Kord kuus ajalehe või tasuta veebi lugeja	89%	68%

⁴ <https://meedialiit.ee/statistika/>.

paberväljaannete tellijatest umbes 10% maksavad ka juurdepääsu eest sama ajalehe tasulisele veebiväljaandele. Samas on hakanud esile kerkima uus rühm lugejaid, kes tarbivad ainult veebisisu. Mets usub, et maakonnalehtede puhul jäävad paberväljaanne ja selle kojukanne oluliseks veel kauaks.

Hoolimata suhteliselt tagasihoidlikust tasulistest tellijate arvust jälgib siiski vähemalt kord kuus paberajalehe või tasuta veebi sisu ka üle 2/3 Ida-Virumaal uuringus osalenutest.

Vastustest küsimusele ajalehtede maine kohta selgus, et uuritud ajalehti hästi tundvatest elanikest peab enam kui 2/3 nende mainet heaks või väga heaks. Samamoodi kõrge oli Pärnu Postimehe maine Pärnumaa elanike seas. Ida-Virumaa elanikest hindas Põhjaranniku või selle venekeelse versiooni mainet heaks või väga heaks napilt üle 50% sealsetest elanikest.

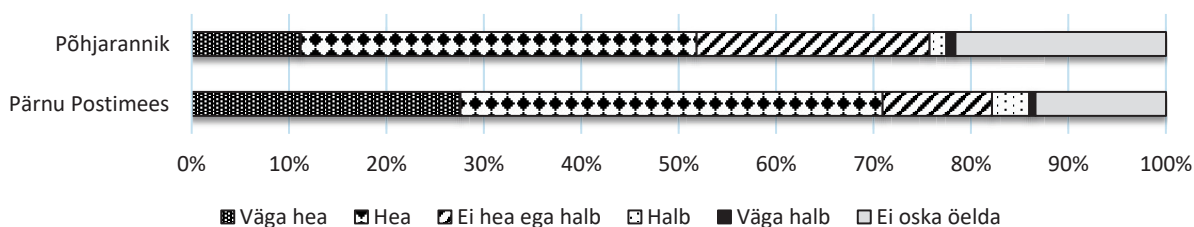
Kohaliku sõltumatu meedia roll

Maakondades läbi viidud küsitlustest selgus, et maakondlikelt lehtedelt oodatakse ennekõike kohalike teemade kajastamist. Vähesemal määral oodatakse ka üleriigiliste uudiste kajastamist, välis-uudiste avaldamist ei peeta oluliseks.

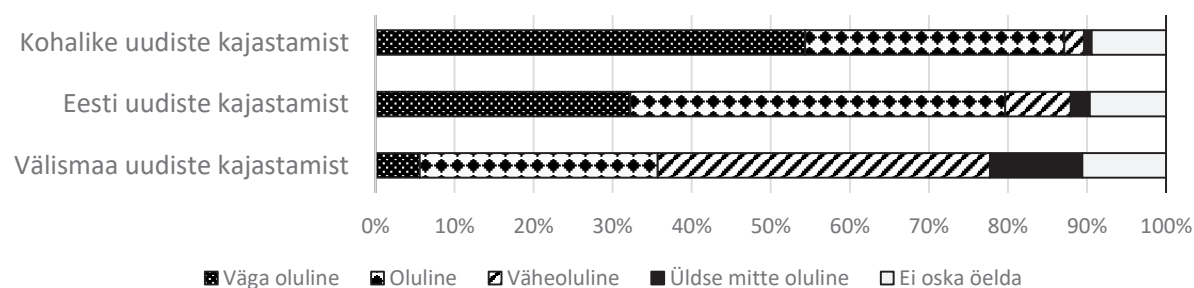
Kõigi vastajate antud summaarsed hinnangud ühtivad üsna täpselt neid väljaandeid oma sõnul hästi teadvate vastajate hinnanguga.

Uuringu käigus läbiviidud intervjuud aga näitasid paradoksaalselt, et kohaliku ajakirjanduse rolli oskavad kohaliku tasandi poliitikutest ja ametnikest süsteemsemalt sõnastada pigem riigitasandi kultuuripoliitikud (Riigikogu kultuurikomisjoni liikmed). Näiteks Heidy Purga sedastas, et kohalik ajaleht annab hea platvormi kohalikule kogukonnale ja killustunud meediakeskkonnas orienteeruda püüdvatele inimestele relevantsete uudiste kanali.

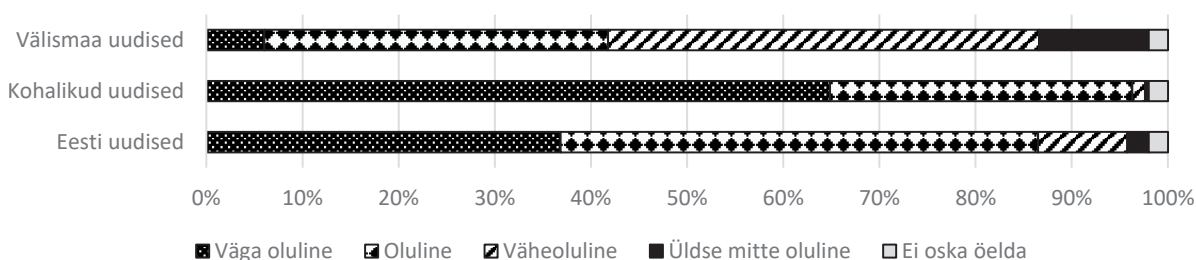
Joonis 1. Hinnang ajalehtede Põhjarannik ja Pärnu Postimees mainele

Joonis 2. Hinnang teemade kajastamise olulisusele: kõik vastajad

Joonis 3. Hinnang teemade kajastamise olulisusele: väljaandeid hästi teadvad vastajad

Väiksemate kohalike omavalitsuste töötajad üldiselt ei osanud kommenteerida kohaliku sõltumatu ajakirjanduse (maakondlike lehtede) tegevust. Alati polnud selge, kas nad hoolivad funktsionaalsest vahest sõltumatu ajakirjanduse ja omavalitsuslehtede vahel.

Samas nad siiski rõhutasid, et maakonnalehed ei rahulda nende valla vajadusi, kuna väikeste kohtade elu ei kajastata neis piisavalt, keskendutakse liigselt maakonnakeskuste poliitikale ja sündmustele. Nad leidsid, et maakonnalehed peaksid kõigis valdades ja osavaldades sündivat palju süsteemsemalt kajastama. Et see kajastus ei ole seni olnud piisav, ongi nende sõnul toonud kaasa omavalitsuslehtede väljaandmise vajaduse.

Siiski on silmatorkavalt ja selgelt esitatud näiteks Paikuse osavallakeskuse tollase juhataja Kuno Erkmanni arvamus, et maakonna tasandil on ajakirjanduse roll maakonna kui terviku arengusuundi ja suundumusi käsitleda, aga omavalitsuslehtede funktsioon on jagada informatsiooni. Kui maakonna tasandil olevat oluline vaadete paljusus, siis omavalitsuse tasandil usalduse kujunemine. Sarnaseid seisukohti väljendas veel mitu omavalitsustöötajat. See viitab, et omavalitsuslehtede roll on nende väljaandjate vaates lineaarne infojagamine ja elanikega positiivsete, võimalolijate suhtes usalduslike suhete kujundamine. Erinevaid vaateid kaasavate arutelude koht olevat maakonnameedias.

Intervjuud kohalike väljaannete ajakirjanike ja peatoimetajatega viitasid, et kohaliku info kogumine ja üksikasjalik lahkamine on tõepoolest nende tegevuse põhieesmärk ja viis täiendada Eesti laiemat meediasüsteemi. Võrreldes üleriigilise meediaga on neil hea kontakt kohalike lugejatega ning side väiksemate kogukondadega. Andrus Karnau, intervjuu ajal Lääne Elu peatoimetaja, sõnastas selle suhte nii:

Noh, me sõna otseses mõttes oleme väga lähedal — nagu füüsiliselt väga lähedal. Enamik meie lugejaid elab siin toimetusest, noh, mõne kilomeetri raadiuses. Ja noh, arvestades seda, siis me ju... kohalik leht on see väljaanne, mis kirjutab asjadest, millest ei kirjuta mitte kunagi mitte ükski suur, üleriigiline väljaanne. Selles mõttes me näeme oma lugejaid, noh, ka füüsiliselt väga lähedalt, sest nad ju... toimetuse ukseid on avatud; igaüks võib... iga kell võib inimene sisse astuda ja tulla, rääkida, mis talle muret ja rõõmu valmistab. See on meie igapäevase elu osa. Ajakirjanikud on väga oodatud üldiselt kõikidele nendele sündmustele, mis siin inimeste elus nii-öelda head juhtub. Ja

noh, halbadele asjadele oleme vähem oodatud, aga eks me käime seal ka.

Kirjeldatud lähedane suhe kohaliku elanikkonnaga võimaldab neil mitte ainult leida uudisväärtuslikku ja avastada tähelepanuväärset oma tegevuspiirkonnast, vaid ka vahendada laiemaid, üleriigilisi või isegi rahvusvahelisi uudiseid oma kogukonnale, seada neid kohalikku konteksti. Samuti on kohalike ajalehtede üks olulisi tegevusliine pakkuda üleriigilistele sündmustele kohalikku tausta- või järeletoetust. Ajalehe Harju Elu peatoimetaja Ülo Russak:

Kui nemad [üleriigiline meedia] tulevad sellega esimesena välja, siis meie kirjutame selle põhjalikumalt lahti; näitame seda põhjalikumalt, et inimesed saavad nagu taustainfo ka. Kohalike sündmuste taustainfo saavad juba meie käest. Kiirusega me ETV ja Delfiga võistelda ei suuda. Küll aga meie trump on põhjalikus — selline laiem taustsüsteem.

Lisaks rõhutavad kohalikud ajakirjanikud, et nad kajastavad lugusid, millest üleriigiline meedia kas vaatab mööda või mida ei oska märgata. Kohalike ajalehtede esindajad on veendunud, et nad toovad Eesti meediasüsteemi mitmekesisust. Kui üleriigilised meediaväljaanded kalduvad kajastama samu teemasid, siis kohalikud väljaanded erinevad üksteisest üsna palju selles, mida nad kajastavad. Igas kohalikus kogukonnas aset leidvad sündmused, aktuaalsed teemad ja konfliktid on erinevad. See tõttu annavad kohalikud ajalehed tervikuna terviklikuma pildi Eestis toimuvast. Nad on Eesti kaasaegse elu olulised kroonikud. Tsiteerides Põhjarranniku peatoimetajat Erik Gamzejevit:

Maakonnalehed ju kajastavad ka kohalikku kultuuri ja spordielu, mis tegelikult tihtipeale ei ole ju ka turu-põhimõttest tulenevalt see teema, mis väga palju lugejaid tooks või hoiaks, mis oleksid väga loetavad lood. Aga samas jällegi kohaliku elu kroonikutena või kohaliku elu talletajatena on seda jällegi oluline teha.

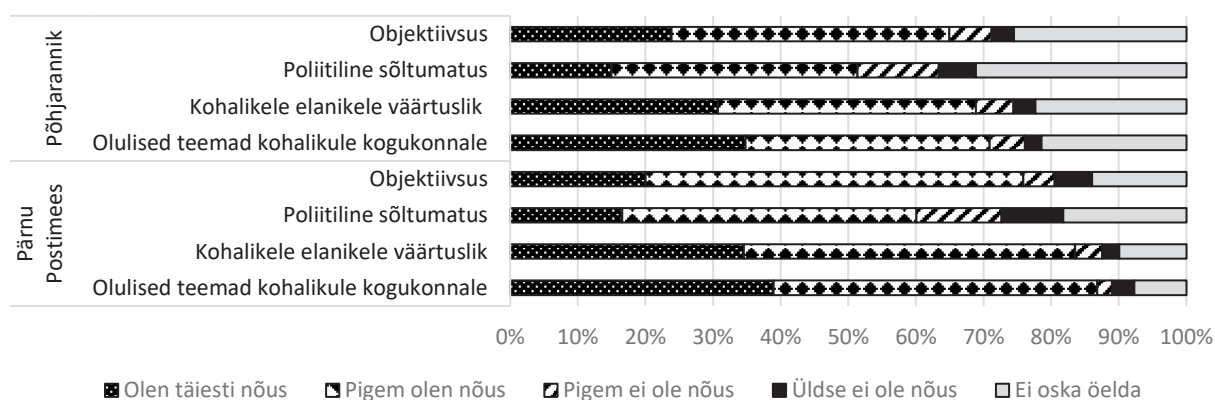
Uuritud kahe maakonna lehtede lugejad väärtustavad viise, kuidas kohalikke uudiseid serveeritakse ja kohalikele elanikkonnale teemakäsitlusi pakutakse. Väljaannete lugusid ja uudiseid peetakse kohalikele kogukonnale ja elanikele väärtuslikeks ning teemasid olulisteks. Üldiselt peetakse ajalehti ka küllaltki objektiivseks, kõige reserveeritumad ollakse poliitilise sõltumatuse suhtes.

Kui eestikeelsed lugejad hindasid ja rõhutasid uuritud ajalehtede sõltumatust ja vajalikkust piirkonna elanikele ja kohalikule elule, siis venekeelne lugeja oli skeptilisem. Analüüsidest Põhjaranniku puhul vastuseid tulenevalt vastaja keele-eelistustest, joonistub välja venekeelsete vastajate suhteliselt kriitilisem hinnang, seda just hinnangutes erameedia kohalike väljaannete poliitilise sõltumatu-
sele ja objektiivsusele. Hüpoteesina võib siin oletada tasuta jagatava linnameedia ja Venemaa telekanalite poliitilist mõju venekeelsele elanikkonnale.

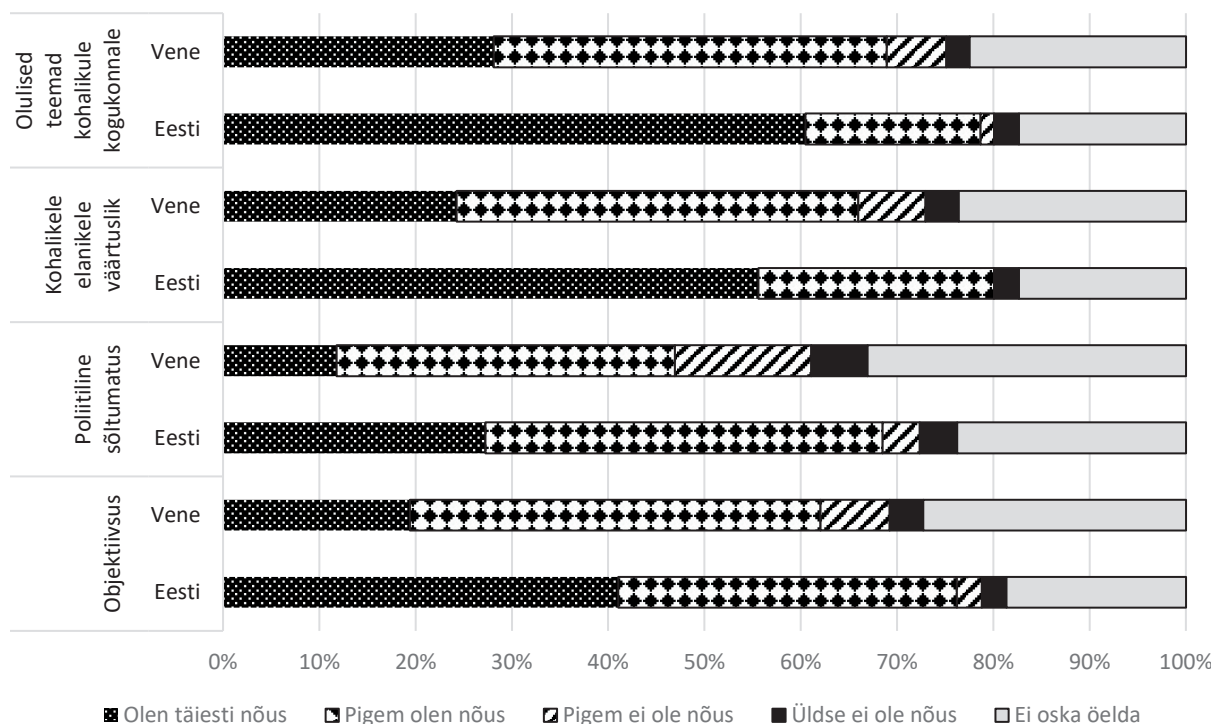
Kohaliku meedia mõju kohalikule elule

Uuringu üks põhieesmärk oli mõista paremini piirkondlike ajalehtede rolli kohalikus elus. Läbi viidud küsitluses uurisime seda seoses ootustega sisule: kelle häält soovitakse kohalikus lehes ennekõike kuulda — kas kogukonnaaktivistide, kohalike ettevõtjate või poliitikute häält? Küsitlusest selgus, et väga tähtsaks peetakse ennekõike intervjuusid kogukonnaaktivistidega, veidi vähem ettevõtjatega. Selgelt vähem peeti oluliseks sõna andmist poliitikutele.

Joonis 4. Hinnangud väljaannete eri aspektide olulisusele: kõik vastajad

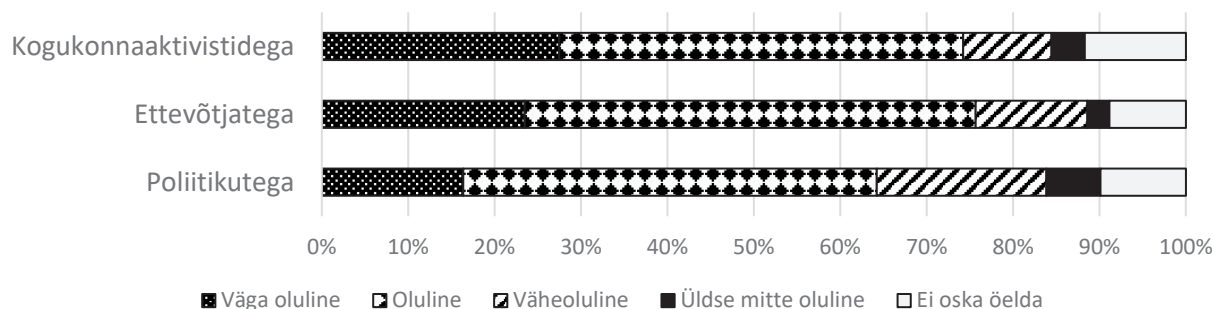

Joonis 5. Eesti- ja venekeelsete vastajate hinnangud Põhjaranniku eri aspektidele

Joonis 6. Hinnangud intervjuude olulisusele eri valdkondade esindajatega: kõik vastajad

Joonis 7. Hinnangud väljaandes avaldatud reklaami olulisusele ja väljaande toele kohalikule ettevõtlusele: kõik vastajad

Küsitlusest selgus kohalike elanike üldine arvamus, et kohalikust lehest on kasu ettevõtlusele nende maakonnas ning et ka reklaam, mis nendeni kohaliku lehe kaudu jõuab, edastab neile vajalikku kohalikku informatsiooni.

Ülalolevatest küsitluste tulemusdiagrammidest nähtub üsna kõnekas hoiakute kombinatsioon. Ühelt poolt usuvad elanikud üldiselt, et kohalikust väljaandest on muu hulgas kohalikule ettevõtlusele kasu. Ka ettevõtjad ja juhid üldiselt nõustuvad selle arvamusel, kuid on veidi ettevaatlikumad. Samas

väärtustavad nemad ja ka kõik teised vastanud just seda, kui ettevõtjatele ja kogukonnaaktivistidele sõna antakse. Nii võib järeldada, et on selge ootus, et kohalikud lehed kajastaksid senisest veelgi aktiivsemalt era- ja kolmanda sektori tegemisi ja arvamusi, veelgi elulähedasemalt maakonnas toimuvat ja aktiivsete kodanike mõtteid arengust. Küsitlusest tõusis ka esile, et kohalike poliitikute arvamus peetakse samuti olulisteks, kuid tähtsustatakse siiski vähem. Kuid samas ilmnes intervjuudest kohaliku tasandi poliitikute ja ametnikega paradoksaalselt,

et nemad oma väljaantavates ajalehtedes erasektori tegevust enamasti ei kajasta, samuti kolmanda sektori aktivistide tegemisi (erandiks on omavalitsuse rahastatavad pensionäride klubid jms). Teisisõnu torkas intervjuudes silma erinevus elanikkonna ootuste ja kohaliku ametnikkonna seisukohtade ja eesmärkide vahel. Isegi kui kohalik sõltumatu ajakirjandus veel täielikult ei vasta elanikkonna ootustele, siis üldiselt selle eesmärke hinnatakse ja tähtsustatakse. Aga samas, tavaliselt ei ole omavalitsuslehtede eesmärk kohaliku mõttevahetuse käivitamine ja kohalike ideede ja vaadete mitmekesisuse esitlemine.

Kohaliku meedia ja munitsipaalmeedia suhted

Nagu eespool kirjutasime, tõusis intervjuudest esile, et omavalitsuste töötajad ei oska alati vahet teha sõltumatu ajakirjanduse ja omavalitsuslehtede funktsioonide vahel. Samas ei kippunud nad omaks võtma kriitikat, et omavalitsuslehed on poliitiliselt kallutatud, viidates, et nii võib see olla Tallinnas ja Ida-Virumaal, küll aga mitte teistes maakondades. Ennekõike olid Pärnumaa ja Lõuna-Eesti valla-lehtede väljaandjad seisukohal, et nende lehed on olnud poliitiliselt neutraalsed. Samuti rõhutati, et nende lehtedes ei peeta poliitilist debatti — nende funktsioon on pigem faktide (otsused ja sündmused) edastamine ja tegelikkuses sedagi pigem vanemaealisele elanikkonnale. Sisus keskendatakse vallaasutuste tegemistele (koolid, lasteaiad ja vallavalitsus ise) ning valla avalike ürituste kajastamisele. Nagu juba ülalpool märgitud: erasektori tegemistest eriti ei kirjutata.

Selles kontekstis tuleb aga meenutada, et Riigikontrolli 2018. aasta auditis⁵ tõdeti, et kuigi enamiku valdade ja linnade infolehtedes olulist poliitilist kallutatust ei esinenud, leidis seda siiski mitmel pool üle Eesti ning korduvalt. Selle info taustal rõhutasid sõltumatute kohalike väljaannete esindajad intervjuudes, et seetõttu on nende ülesanne veelgi enam tagada oma väljaannetes objektiivsus ja tasakaalustatus. Rõhutati, et selline püüdlus on ka paratamatu, sest lähedase suhte tõttu auditooriumi ja infoallikatega maksaks tasakaalustamatus kiiresti kätte. Lisaks nähakse seda edu eeldusena, sest omavalitsuslehed ei saa seda pakkuda. Samas

ei näegi kohalike väljaannete ajakirjanikud ja toimetajad omavalitsuslehti ajakirjandusliku sisu poolest otseste konkurentidena, kuid rõhutasid probleemina omavalitsuslehtede konkureerimist reklaamitulule.

Selline kriitika tuli jutuks ka intervjuudes omavalitsuslehtede tegijatega. Aga selles kontekstis ilmnis intervjuudest, et nad ei olnud puudutatud niivõrd ajakirjanike kriitikast kui hoopiski president Kersti Kaljulaidi samasisulisest sõnavõtust.⁶ See võib anda märku, et omavalitsuslehtede töötajatele läheb korda pigem riigivõimu kriitika ja mitte niivõrd erasektori või sõltumatu meedia sõnastatud etteheited. Aga üldiselt arvati omavalitsustes, et reklaamiraha, mis omavalitsuslehed teenivad, on liiga väike, et mõjutada suurtesse kontsernidesse kuuluvate maakonnalehtede käekäiku. Ent see võib viidata, et nende lehtede reklaamihinnad on liiga madalad.

Huvitavama suundumusena tõusis esile, et mõni aktiivsem omavalitsus ja nende kommunikatsioonitöötajad olid loonud koostöösuhte maakonnalehtede ajakirjanikega. Teiselt poolt ehk sõltumatute meediaettevõtete vaatenurgast lähtudes on Harju Elu arendanud teiste seas välja koostöömudeli, kus ettevõtte hakkab omavalitsustele nende lehti ise välja andma.

Siiski on Eesti Meediaettevõtete Liidu (EML) kui kõiki väljaandeid koondava katusorganisatsiooni seisukoht, et kuna sõltumatud ajalehed on juba olemas, ei ole omavalitsuslehtede järele otsest vajadust ning tuleks otsida koostöövorme, kuidas omavalitsused saaksid oma teadaandeid sõltumatute väljaannete vahendusel edastada. EML on seisukohal, et omavalitsuste tellitud ja selgelt markeritud teadete kohalikes väljaannetes edastamises ei ole midagi taunimisväärset.

Kohaliku meedia arengu väljakutsed ja innovatsioon

Kui küsisime kohalikel väljaannetelt nende peamiste innovatsioonivõimaluste ja lahendamist vajavate probleemide kohta, mis mõjutavad ka nende kohalikku väärtuspakkumist, siis esiteks osutati kõikjal kojukandele. Siiri Erala, Pärnu Postimehe peatoimetaja:

⁵ Omavalitsuste teavitustegevus valdade ja linnade infolehtedes. Kas munitsipaalväljaannetes on tehtud omavalitsuse raha eest valimiskampaaniat? Riigikontroll, 2018. — <https://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Auditiaruanded/tabid/206/Audit/2474/language/et->

⁶ Vt Kersti Kaljulaid: vaba ajakirjanduse suurim väärtus on selles, et see on vaba. — err.ee/992529/kersti-kaljulaid-vaba-ajakirjanduse-suurim-vaartus-on-selles-et-see-on-vaba.

Kohalikel lehtedel on üks ühine asi, mis on peavalu, ja see on kojukanne. See tähendab, et meie äri on ju uudiseid kohale tuua ja kui need uudised jõuavad hommikul kell seitse või kaheksa postkasti, on väga hästi. Aga Eesti reaalsus on see, et nad jõuavad pärastlõunal ja vahest järgmisel päeval ja et see tegelikult, ta sööb meie äri ära. Et Eestis on väga suuresti see paberlehe kojukanne maapiirkondades ülisuur probleem.

Teemaga seoses pakkus enamik küsitletud ajakirjanikke, et õigeaegse kojukande tagamine oleks üks peamine viis, kuidas riik saaks poliitikat kujundades kohaliku ajakirjanduse probleeme lahendada. Andrus Karnau, intervjuu ajal Lääne Elu peatoimetaja:

Minu arust võiks Eesti Posti normaalselt tööle panna, et see postiteenus oleks kvaliteetne. Ega ma muud ei oska midagi öelda. Minu arust võiks valitsus panustada sellesse, et Eestis oleks korralikult toimiv postiteenus. Praegu ta seda ei ole. See ei ole ainult kohalike lehtede küsimus; minu arust see on terve ühiskonna küsimus. See postiteenus on väga oluline struktuur ühiskonna jaoks. Kui see korralikult ei tööta, siis see häirib ühiskonna normaalset toimimist. Sellest millegipärast ei ole aru saadud.

Teise peamise innovatsiooni ja investeringuid puudutava väljakutsena tõstsid kohalikud meediajuhid esile veebiväljaande arenduskulusid ja ka vastavaid oskusi. Mis puudutab kulusid, siis klassikaliselt on ajalehed rahastanud veebiinnovatsiooni paberlehe tuludest. Praegune tulude kahanemine seab aga innovatsioonile piire. Et aga samas tähendab digitaalne innovatsioon sagedasti ka asjakohaste lahenduste kopeerimist ja ülevõtmist, võib niisugune kompetentsus isegi vajalikum olla.

Andrus Karnau (Lääne Elu):

Noh, spetsiifiline väljakutse on digitaalne üleminek, sellepärast, et see... see on nii teadmisi kui raha nõudev. See on kindlasti probleemiks — noh, ennekõike siis nagu oskusteabe seisukohalt.

Postimees Gruppi mittekuluvate väljaannete seas on Saarte Hääl ja Põhjarannik erilised selle poolest, et teevad kontserniga siiski koostööd ja annavad oma veebiversiooni välja kontserni veebikeskkonnas. Põhjaranniku peatoimetaja Erik Gamzejev selgitas seda nii:

Meie portaali osa on üks osa Postimehest, üks ole. Ja meie lood, mis me sinna üles paneme, võivad aeg-ajalt sattuda ka Postimehe veebi esiküljele, üks, mis tänu sellele saavad jällegi suurema lugejaskonna ja suurema tähelepanu. [---] Eks Postimees oskab ise öelda, mis nende huvi on täpsemalt, aga no eks nad saavad tänu sellele jällegi natukene laiendada oma lugejaskonda, veebilugejaskonda, üks. Ja noh, meil on jällegi võimalik pakkuda selles keskkonnas ka reklaamikandjatele sihukest head keskkonda ennast reklaamida. [---] , meie jaoks on võit see, et me ei pea tegelema suhteliselt kalli IT-arendusega, mida üks korralik veeb pidevalt nõuab, üks.

Mitmed teised maakondlikud lehed on pidanud ka plaani luua ühine veebiplatvorm, mis lõimiks ka ühise reklaamimüügi. Sellise platvormiga seoses on viimastel aastatel nii Eestis kui ka mujal arutatud mõtet nn uudiste Spotifyst: kohalikud ajalehed ühendavad jõud, et pakkuda kohalikele uudistele üleriigilist tasulist veebiplatvormi või rakendust. Selline lahendus ei tooks kaasa mitte ainult digitaalsete infrastruktuuri kulude jagamist, vaid aitaks konsolideerida reklaamimüüki. Selline lahendus võiks sobida, kuna maakondlikud ajalehed üldjuhul omavahel ei konkureeri (välja arvatud kaks väljaannet Saaremaal).

Kui „uudiste Spotify“ platvormi puhul oleks tegemist koostööga levi valdkonnas, siis võiks ka koostöö uudiste tootmisel olla üksteisele kasulik ettevõtmine. Tavaliselt ei ole kohalikel ajalehtedel põhjust teha uudiste koostamisel koostööd (infot pakutakse eri paikkondade lugejatele ja erinevatel teemadel), mistõttu peab koostööpartner olema üleriigiline meediaväljaanne, mis võidaks samuti juurdepääsust kohalikele kogukondadele. Eestis oleks ERR kohalikele ajalehetele ideaalne partner, sest ERR-i kui avalik-õigusliku meediakanali ülesanne on toetada kultuuri ja demokraatia arengut ja pakkuda avalikku väärtust kogu riigis. Seda väärtust saaks pakkuda ka kohalikele väljaannetele kui Eesti laiemas kultuurisüsteemis olulistele kultuuri-institutsioonidele. Aga seda väärtust saaks koostöös nendega ka veelgi efektiivsemalt luua, tuues kohalikke teemasid üleriigilise auditooriumi ette, sidustades nõnda Eesti siseriiklikku informi ja tõstes esile Eesti ühiskonna ja kultuuri sisemist mitmekesisust.

Kohaliku meedia toetamine

Uurimuse raames küsisime kõigilt pooltelt, kas riigil ja omavalitsustel oleks põhjust kohalikku sõltumatut ajakirjandust toetada ning kuidas seda teha. Üheks silmatorkavaks tulemuseks oli kohalike omavalitsuste väljendatud distantseeritus sõltumatust maa-kondlikust ajakirjandusest, mis seisnes ka selles, et üldjuhul ei olnud neil ideid, kuidas ajakirjandust toetada. Vaid Pärnu linnavalitsuse töötaja Teet Roosaar rõhutas, et linnavalitsus toetab Pärnu Postimeest reklaamiostudega ja et Pärnu linnaelanikele neil veel eraldi omavalitsuslehte ei ole (osavaldades ilmuvad Paikuse, Tõstamaa ja Audru lehed kord kuus).

Riigikogu liikmed leidsid toetamiseks erinevaid viise. Viktoria Ladõnskaja-Kubits nägi ennekõike võimalust kojukande paremaks korralduseks. Eduard Odinets arvas, et kohalikud ajalehed kui ettevõtted peaksid saama taotlema ettevõtlustoetusi. Maaeluministeriumi maaelupoliitika ja analüüsi osakonna juhataja Olavi Petron rõhutas samasugust võimalust, aga tõi ka esile, et selliseid toetusi saaksid taotlema vaid väiksemad ettevõtted. Suurtesse kontsernidesse kuuluvad ajalehed ei saaks toetusi ettevõtetele seatud suurusepiirangu tõttu.

Kuigi Põhjamaades on kultuuripoliitiliste meetmetena sisse seatud regulaarsed toetused ajakirjandusväljaannetele, siis Eesti kohalike ajalehtede tegijad väljendasid intervjuudes kahtlevat suhtumist riigi otsestesse toetusmeetmetesse. Eesti ajakirjanike seas on levinud hirm, et selline otsene rahaline toetus riigilt ohustaks nende ajakirjanduslikku sõltumatust. Kui raha tuleks otse valitsuselt, tekib küsimus, mida nad ajalehtedelt vastutasuks soovivad. Kardetakse, et rahaline toetus ohustaks ajakirjanduse neutraalse ja sõltumatu vaatleja rolli.

Oluline meede, mida tõstsid esile meedialiidu töötajad, aga ka ajakirjanikud ja kohaliku tasandi meediajuhid, on tugi teenuste digiteerimisel ja innovatsioonil. Kuigi väljaannete üldisemate otsetoetuste puhul ollakse ettevaatlikud, siis sihttoetused sisuloomest eraldi seisvate digiteenuste arendamiseks, eriti nn digivolniku (digiteenuste arendusjuhi) palgatoetuseks, on vorm, mis leidis laialdast toetust.

Kokkuvõte

Uuring toetas hüpoteesi, et sõltumatutel kohalikel väljaannetel on positiivne mõju oma tegevuspiirkondade elavdamisel, nende demokraatliku arengu toetamisel. Seetõttu tuleb kohalike väljaannete

tegevuse toetamist näha olulise kultuuri-, meedia- ja regionaalpoliitilise eesmärgina.

Kohalike väljaannete maine on oma tegevuspiirkondades kõrge.

Kohaliku ajakirjanduse objektiivsust ja poliitilist tasakaalustatust hinnatakse väljaannete tegevuspiirkondades kõrgelt. Kohalikud ajakirjanikud püüavad järjekindlalt hoida head ja usalduslikku suhet oma kogukondadega.

Kohalike väljaannete väärtus seisneb ennekõike kohaliku informatsiooni vahendamises ning piirkonna arengusuundade üle peetavate debattide võimaldamises ja laiendamises. Sellega täiendatakse oluliselt Eesti laiemat meediapilti, tuuakse sellesse mitmekesisust.

Kohalikud elanikud soovivad kohalikes väljaannetes kuulda ennekõike kohalike aktivistide ja ettevõtjate häält.

Ettevõtjad ja kohalikud juhid näevad, et kohalikest sõltumatutest väljaannetest on neile otseselt kasu. Et ettevõtjad väljendasid samuti soovi alternatiivsete arvamuste ja debati järele kohalikus ajakirjanduses, viitab, et nad mõistavad piirkondlike väljaannete potentsiaali kohaliku elu elavdamises.

Kohalike omavalitsuste töötajad ei näe maa-kondlikus ajakirjanduses väärtust, pigem distantseerivad end neist. Samas on ka näiteid, kuidas omavalitsused ja nende kommunikatsioonitöötajad teevad sõltumatute väljaannetega koostööd. Selliseid koostöövorme tuleks edasi arendada eesmärgiga, et enamik omavalitsuste teadaandeid avaldataks sõltumatute väljaannete vahendusel ning omavalitsuslehtede väljaandmine lõpetataks.

Kohalike väljaannete ajakirjanikud ja väljaandjad ei pea omavalitsuslehti võistlajateks ajakirjandusliku sisu mõttes, kuid probleemiks on konkurents reklaamiturul, mis viib reklaamihindu alla. Üheselt oodatakse, et selline sekkumine lõpetatakse, et reklaam omavalitsuslehtedes keelataks. Omavalitsuslehtede väljaandjate eneste sõnul ei saa nad reklaamist olulist tulu. Seetõttu võiks reklaami keelustamine neis lehtedes olla lihtsamalt saavutatav kompromiss ja selles suunas tuleks aktiivselt tegutseda.

Kohalikud paberväljaanded jäävad tähtsaks veel aastateks, kuna tegu on vanema põlvkonna eelistatud infokandjaga. Sellega seonduvalt on laiemal riiklikul tasandil suurim probleem kojukanne: see toimub liiga hilisel ja korrapäratul kellaajal. Hiline mine ja kellaaja ennustamatus piirab kohaliku ajakirjanduse võimalusi arendada ajakriitilisi reklaamimudeleid. Kohustada Omnivat tagama

õigeaegne kojukanne oleks üks võimalus probleemi lahendada. Lisaks võib olla võimalik lahendada seda ka muul viisil, uuendades postiteenust tehnoloogia abil.

Üks peamisi väljakutseid väikestele kohalikele väljaannetele on innovatsioon ja teenuste digimine, mistõttu on hädavajalik neid suundumusi kohaliku elu elavdamise nimel rahaliselt ergutada, sh on eriti vajalik nn digivolniku ametikoha loomine. Digivolnik kui toimetuse koosseisus pikaajaliselt arendusega tegelev isik mõistaks paremini kohalikust info- ja suhtluskeskkonnast lähtuvaid vajadusi ja aitaks neile lahendusi leida.

Riik saaks väiksemaid (gruppidesse/kontsernidesse mittekuuluvaid) väljaandeid toetada ka

maapiirkondade väikeettevõtetele suunatud tugi-meetmetega, samuti avaldades neis väljaannetes regulaarselt tasuta teadaandeid.

Otsetoetustesse suhtuvad kohalikud väljaanded ettevaatlikult, kartes ohtu poliitilisele sõltumatu- sele. Lahendus võib olla rahastusotsuste tegemine mitme aasta kaupa ning pikaajaliselt määratud ja objektiivselt mõõdetavate näitajate põhjal.

ERR-i ja kohaliku meedia koostöösse (ERR-i koostöö maakonnalehtedega kohalike uudiste hankimisel, samuti ERR-i tehnoloogiliste lahenduste kasutamisel) suhtuvad pooled ettevaatlikult, kuid seda ei välistata. Eelkõige kardavad väljaanded ERR-ist sõltuvuse tekkimist ning lahenduste liigset unifitseerumist.

Lugejate ootused digisisule Saarte Hääle, Sakala, Vooremaa ja Võrumaa Teataja näitel

Lotte Parksepp

Sissejuhatus

Põhjaranniku peatoimetaja Erik Gamzejev on öelnud: „Kohaliku sõltumatu ajakirjanduse olemasolu on suuresti maakonna elujõulisuse näitaja.“¹ Tõesti, kohaliku ajakirjanduse ülesanne on lisaks inimeste informeerimisele olla ka kogukonna ja kohaliku elu edendaja. Maakonnalehti peetakse tihti inimeste esimeseks kokkupuuteks ajakirjandusega ning pikka aega oli maakonnaleht kohalikele elanikele põhiline infoallikas.

Mõistagi on interneti võrdlemisi lihtne kättesaadavus ja infokanalite paljusus maakonnalehtede tööd mõjutanud. Vaatamata sellele, et ajakirjanduse väärtust ja edukust ei saa mõõta üksnes rahas, on maksvate lugejate olemasolu siiski hädavajalik. Ajal, kui meediasisu lisaks traditsioonilisele ajakirjandusele ka sotsiaalmeediast, tasuta paberlehtedest ja mujalt lugejateni jõuab, on õige aeg uurida, mida arvavad lugejad maakonnalehtede digisisust ning kuidas vastab see nende vajadustele ja eelistustele.

Oma magistritöös uurisin, kuidas nelja maakonnalehe — Saarte Hääle, Sakala, Vooremaa ja Võrumaa Teataja — lugejad suhtuvad maakonnalehte ja selle digisisusse. Digisisu all mõtlen väljaannete veebilehtedel olevat sisu, millest osa on tasuline ja osa mitte. Osa digisisust võib olla paberlehe dubleering, kuid osa on spetsiaalselt veebilehe jaoks loodud. Töös uurisin, millised on veebilehtede puhul lugejate vajadused ja eelistused ning kuidas maakonnalehed nende täitmiseks hakkama saavad.

Sõnastasin oma uurimisküsimused järgmiselt.

1. Kuidas paigutub maakonnaleht lugejate meediaharjumustesse, lähtudes ökosüsteemi kontseptsioonist?
2. Kuidas hindavad lehtede lugejad praegu pakutavat digisisu ja millist sisu nad maakonnalehelt ootavad ja vajavad?
3. Kas ja millistel tingimustel on lugejad valmis digisisu eest maksma?
4. Kuidas saavad lehed lugejate arvates digisisu edendada?

Meedia ökosüsteem ja konkurents

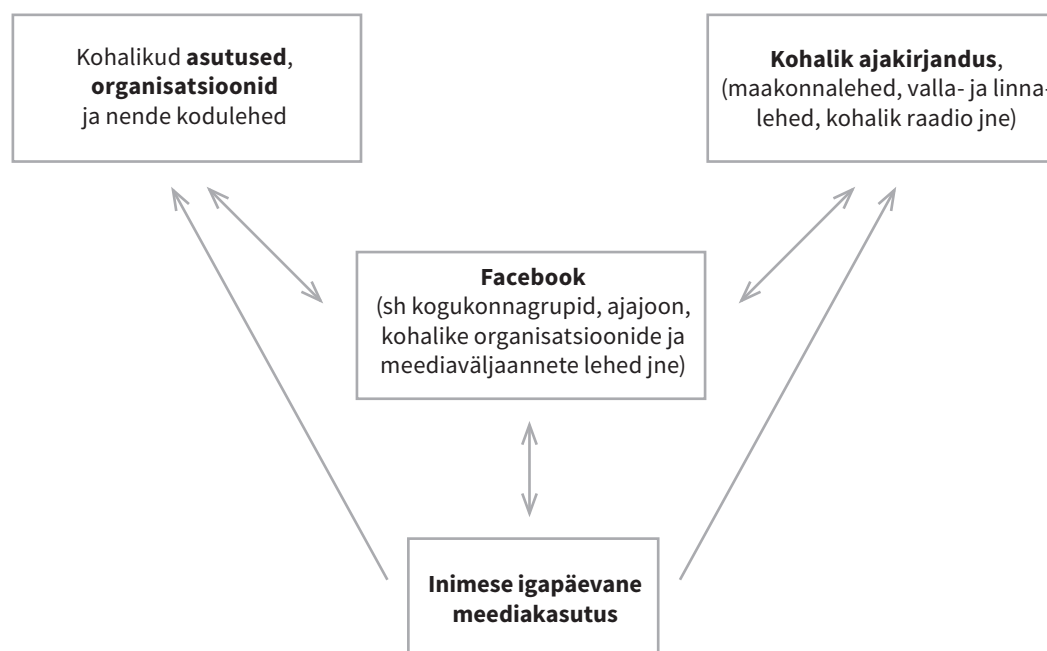
Oma uuringus toetusin peamiselt meedia ökosüsteemi kontseptsioonile, sest leidsin, et see kirjeldab kohalike meediakanalite omavahelist suhet kõige paremini. Eestis on lisaks maakonnalehtede kohalikud infokanalid omavalitsuste infolehed, kohalik raadio, kodanike omaalgatuslikud infolehed ning väljaannete ja piirkondade sotsiaalmeedialeheküljed (enamasti Facebooki-lehed ja -grupid).² Ökosüsteemi teooriat kasutatakse, et paremini mõista nende kanalite omavahelist dünaamikat ja lugejate seisukohi nende suhtes. Lisaks aitab ökosüsteemi teooria mõista (uudis)lugude tekkimist ja levimist ning sotsiaalmeedia mõju selles süsteemis.

Tehnoloogia jõuline areng on muutnud ajakirjandust nii vormi, rahastuse kui staatuse poolest. Internetist saadav informatsioon ei ole niivõrd alternatiiv traditsioonilisele ajakirjandusele, kuivõrd selle täiend. Sellest tulenevalt on mõttekas uurida

Artikli aluseks on 2021 juunis Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud magistritöö (juh Ragne Kõuts-Klemm). Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72527>.

¹ Erik Gamzejev. Maakonnalehed kui maakondade elujõulisuse peeglid. — ERR-i uudisteportaal, 10.04.2019. <https://www.err.ee/928712/erik-gamzejev-maakonnalehed-kui-maakondade-elujouulisuse-pegolid>.

² Ragne Kõuts-Klemm jt. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu ja Tallinn: Eesti Kultuurkapital, 2019, lk 42.

Joonis 1. Facebook meedia ökosüsteemis

meediat ökosüsteemi vaatepunktist, sest see aitab mõista, milliste vajaduste ja soovidega pöörduvad inimesed erinevate kanalite poole. Samuti aitab meedia ökosüsteemi perspektiiv paremini mõista, et sotsiaalmeedia ei asenda traditsioonilist meediat, vaid need on vastastikusel toimes, muutes teineteist. Meedia ökosüsteemist lähtudes analüüsitakse nii kohalike meediakanalite suhet üksteisega ja tarbijatega kui ka üleriigiliste infokanalitega.

Sotsiaalmeediaplattformid, näiteks Facebook, on kohaliku ajakirjandusega tugevalt seotud vaatamata sellele, et nad on ka teineteisele konkurendid. Näiteks pakuvad kohalike elanike loodud grupid lugude jaoks materjali, väljaanded aga saavad oma Facebooki-lehel lugusid reklaamida. Samuti saavad ajakirjanikud Facebookis jagatud lugude statistikat jälgides hinnata, milliste lugudega lugejad enam suhestuvad. Facebook on ajakirjanike jaoks oluline koht, kus lugejatega suhelda ja tagasisidet saada.³

Siiski leitakse, et kuigi ajakirjanikud tunnistavad sotsiaalmeedia mõju ajakirjandusele, ei kasuta nad

seda piisavalt. Kohalikus ajakirjanduses, kus kogukonnaga suhtlusel on eriti suur rõhk, saaks sotsiaalmeediat kasutada veel rohkem.⁴ Madleen Vapper leidis oma bakalaureusetöös, et Facebooki kasutamise puhul leidub Eesti maakonnalehtede seas suuri erinevusi nii stiilis kui ka postituste edukuses.⁵ Eduka ehk lugejaid kaasahaarava postitusena toob Vapper välja üleskutsed, õnnitlused ja uudiste jagamine, samuti selle, kui postituses kasutatakse värvikat keelt, emotikone ja kohati ka subjektiivseid väljendeid.

Tasulise sisu eest maksmine

Võttes arvesse praeguse ajastu infoküllust, sealhulgas tasuta info rohkust, on oluline küsida, mille eest on lugejad nõus maksma ja mille eest mitte. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ (MeeMa)⁶ tulemuste järgi on vähenenud paberajalehtede ja -ajakirjade lugemine, samuti lugemise sagedus. Vähenenud on paberlehtede ja -ajakirjade regulaarsete lugejate

³ Gunnar Nygren. Local Media Ecologies: Social Media Taking the Lead. — Nordicom Review, 2019, Vol. 40, Special issue 2, lk 57.

⁴ Pedro Jeronimo, Joao Carlos Correia, Anabel Gradim. Are We Close Enough? Digital Challenges to Local Journalists. — Journalism Practice, published online 15.09.2020. <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1818607>.

⁵ Madleen Vapper. Eesti maakonnalehed Facebookis: erinevad sisu levitamise tüübid. Bakalaureusetöö. Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2021. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72417> ja ülevaadet käesolevas aastaraamatus.

⁶ Peeter Vihalemm, Ragne Kõuts-Klemm. Meediakasutuse muutumine: internetiajastu saabumine. — Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, Veronika Kalmus, Triin Vihalemm (Toim.). Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017, lk-d 254–259.

osakaal, lugemise maht inimese kohta ja regulaarselt loetavate lehtede maht. MeeMa tulemused näitavad, et ligikaudu neljandik meediatarbijatest on loobunud paberlehtedest interneti tõttu. Kuivõrd uuringu tulemused pärinevad aastast 2014, võib eeldada, et see tendents on ainult süvenenud.

Siiski märgivad Vihalemm ja Kõuts-Klemm,⁷ et huvi uudiste vastu on inimestel endiselt olemas, kuid infokanalid on kolinud rohkem internetti. Seda just paberlehtede arvelt. Seda eeldust toetab ka Eesti Meediaettevõtete Liidu avaldatud statistika, mis näitab liidu liikmete digitellimuste arvu pidevat tõusu. Kui 2021. aasta jaanuaris oli Meediaettevõtete Liidu liikmeslehtedel digitellimusi 135 345, siis aprillis oli see juba 153 838.⁸ Väljaannete summaarne lugejate arv seega kasvab — vaatamata paberlehtede tiraaži vähenemisele.

Himma-Kadakas ja Kõuts-Klemm⁹ leidsid oma läbiviidud intervjuudest, et inimesed on valmis sisu eest maksma, kuid see peab nende jaoks täitma teatud kriteeriumid. Loo eest makstes eeldavad inimesed, et see on hea kvaliteediga, mitte liialt lühike, hästi läbiuuritud ja tasakaalus infoga.

Uurimismeetod ja valim

Oma töös kasutasin mitmetasandilist andmete kogumise mudelit. Esimesel tasemel on ankeetküsitlus, mis sisaldas suletud ja avatud küsimusi ning millele vastasid uuritavate maakonnalehtede lugejad. Teine tasand on semistruktureeritud intervjuu nende ankeedile vastanutega, kes said võimaluse osaleda intervjuus, mis aitas selgitada ankeetküsitluses antud vastuseid ning suhestuda konkreetse päeva digisisuga.

Vaatlusalused neli lehte on valitud selle järgi, et neil oleksid erinevad digiprofiilid, s.t erinev rõhuasetus digisisu loomisele. Vooremaa ja Võrumaa Teataja keskenduvad praegu põhiliselt paberlehele. Nende veebiküljel on üksnes artiklid, mis ilmuvad paberlehes, kusjuures Võrumaa Teataja digipakett ongi digitaliseeritud versioon paberlehest. Sakala ja Saarte Hääl on digipaketi võimalust pakkunud kahest teisest lehest kauem, samuti on neil pikem kogemus erinevate meediumide, näiteks raadio ja videolugude kasutamiseiga digisisus.

Sakala ja Saarte Hääl tegutsevad mõlemad Postimehe platvormil, Sakala kuulub Postimees Gruppi. Võrumaa Teataja ja Vooremaa on iseseisvad lehed, mistõttu on nende jaoks digisisu arendamine suurem investeering.

Veebis toimunud ankeetküsitlusele vastas 241 vaatlusaluste maakonnalehtede lugejat (Sakala ja Saarte Hääle lugejaid oli nende hulgas oluliselt rohkem, Võrumaa Teataja ja Vooremaa lugejaid vähem). Vastajaid oli kõigist vanuse- ja haridusrühmadest, magistri- ja doktorikraadiga inimesi seejuures tunduvalt rohkem kui rahvastikus keskmiselt. Valdav osa küsitletutest kasutas Facebooki, 89% sagedamini kui kord kuus. 72% luges iga päev erinevaid uudisteportaale, 52% maakonnalehe digiväljaannet (lisaks 25% mõnel korral nädalas). Suur osa (44%) märkis, et on maakonnalehte lugenud üle 20 aasta. Intervjuudes osales 27 inimest, kõigi vaatlusaluste maakonnalehtede lugejad.

Tulemused

1. Kuidas paigutub maakonnaleht lugejate meediaharjumustesse, lähtudes ökosüsteemi kontseptsioonist?

Olsen¹⁰ leidis, et tema intervjuueeritud kohaliku ajakirjanduse lugejad ja potentsiaalsed lugejad olid digitaalselt meelestatud ja lugesid paberlehti vähe. Käesolevas uuringus eelistasid vastajad pigem maakonnalehe paberversiooni. Huvitav on aga märkida, et digilehe tellimist on kaalunud rohkem vastajaid kui paberlehe tellimist. Seega võib lugejate digipööre maakonnalehe mõistes just praegu toimuda — kui arvesse võtta ka seda, et digitellimuste arv Eestis on üldiselt kasvanud. Paistab, et maakonnaleht on võitluses digi *versus* paber pigem anomaalia — üleriigilist meediat loevad küsimustikule vastanud pigem veebist.

Ankeetküsitlusest selgus, et suurem osa (veidi üle 50%) nii Saarte Hääle, Sakala kui ka Võrumaa Teataja lugejatest jälgib väljaande Facebooki-külge, Vooremaa puhul tehakse seda teistest vähem. Aga seejuures tuli intervjuudest esile, et Vooremaa lugejad jälgivad Facebookis kohalike vallaelanike gruppe. Nendes gruppides jagatakse oma elukoha uudiseid ja seega toimivad grupid

⁷ *Ibid.*

⁸ Vt <https://meedialiit.ee/statistika/>.

⁹ Marju Himma-Kadakas, Ragne Kõuts-Klemm. Who Is Willing to Pay for Online Journalistic Content? — *Media and Communication*, 2015, Vol. 3, nr 4, lk 111.

¹⁰ Ragnhild Kristine Olsen. Understanding the Relationship People in their early Adulthood Have to Small-Town News and Paywalls. — *Journalism*, 2020, Vol. 21, nr 4, lk-d 507–523.

justkui uudiste eelfiltrina. Samuti jälgib suur osa kõigist intervjueritutest kohaliku omavalitsuse ametlikku Facebooki-lehte või kodulehte. Mitmed intervjueritavad töid välja, et liiguvad just sotsiaalmeedia kaudu maakonnalehe veebilehele, „soovitatud lugude“ rubriigi põhjal uudiseid edasi lugedes. Mõistagi tuleb arvesse võtta, et intervjueritud inimesed ja ankeetküsitlusele vastajad on regulaarsed internetikasutajad, sest uuringu info levis põhiliselt veebis, On tõenäoline, et kui uuringusse oleks kaasatud rohkem inimesi, kes loevad ainult paberlehte ja kellel internetile ligipääsu ei ole, oleks seos sotsiaalmeediaga olnud nõrgem.

Ökosüsteemi kontseptsioonist lähtudes võib öelda, et maakonnaleht on üks osa inimeste mediarepertuaarist. Uurimuses osalejad tarbivad üleriigilist veebisisu tavaliselt iga päev või mõni kord nädalas, saades sealt suure osa nii Eesti kui ka välismaa uudistest. Samuti on populaarne sotsiaalmeedia, eelkõige Facebook. Ka seal võetakse osa kogukondlikust infovahetusest — kas siis maakonnalehe Facebooki-külge jälgides, kohalike elanike gruppides osaledes, kohaliku omavalitsuse või linna/valla/maakonna sotsiaalmeediakanalit külastades. Info saamiseks kasutatakse ka kohaliku omavalitsuse veebilehte.

Mis puudutab üleriigilisi uudiseid, siis üksikud ankeeditäitjad ja intervjueritavad arvasid, et üleriigiliste uudiste kajastamine maakonnalehes on vajalik. Aga suurem osa andis mõista, et kuna maakonna paberleht iga päev ei ilmu ja veebi liiga tihti ei uuendata, on lugejatel üleriigilised uudised juba muudest kanalitest teada, mistõttu on see paberlehes ruumi raiskamine ja veebis nad selle eest maksta ei sooviks. Samas tuleb arvesse võtta, et küsitletud inimesed olid valdavalt internetikasutajad, seega uudisteportaali kasutamisega harjunud.

2. Kuidas hindavad lehtede lugejad digisisu, millist sisu nad maakonnalehelt ootavad ja vajavad?

Maakonnalehti hinnati peamiselt keskpärasteks. Digisisu puhul andsid intervjueritavad mõista, et kõige enam vaatavad nad maakonnalehe veebiküljelt pealkirju ja pilte, et olla kursis jooksvate uudistega. Need vastajad, kellel on paber- või digilehe tellimus, rääkisid, et loevad lood läbi võrdlemisi põhjalikult. Neid aga, kellel tellimust ei ole, ei kutsunud lood eriti tellimust tegema või lugu ostma.

Valjult mõtlemise meetodit kasutades käigus kirjeldasid lugejad, millised lood neile huvi pakuvad ja mida nad tahaksid lugeda. Enim töid nad

välja lugusid tuttavatest inimestest või kohtadest, oma valla või külaga seotud hüperlokaalseid lugusid, artikleid kohalikust kultuurist ja loodusest, uudiseid, mis puudutavad maakondlikke ümberkorraldusi või muudatusi, samuti arvamislugusid. Koroonauudiste ja valitsusega seotud uudiste puhul märkisid intervjueritavad, et võivad neid lugeda, kui pole juba üleriigilisest ajakirjandusest infot kätte saanud. Enamasti nad olid. Politsei uudiste kohta vastas mitu intervjueritavat, et neid nad ei loe kunagi. Olemuslugude, intervjuude ja kriitilistemade uudiste puhul olid inimeste arvamusel erinevad. Leiti, et olemuslood on küll toredad, kuid kohati vähese uudisväärtusega, lehe täiteks või ülistavalt kirjutatud. Osa inimestest aga tunnistas, et naudib just positiivsemaid ja kergemaid lugusid kohalikest tegemistest. Saarte Hääle lugejad töid intervjuudes välja, et neile meeldib väga „Ulgusaarlase“ intervjuude sari ja nad loevad seda alati. Teisteski lehtedes sooviti näha rohkem intervjuusid edukate kohalike inimeste või tublide noortega. Aga niisugused olemuslood ei tohiks lugejate arvates varjutada uudiseid. Uudislugudes soovisid lugejad näha rohkem teemadesse süvitsi minekut ning hoidumist kohaliku võimu kiitmisest või liigsest pehmusest võimu suhtes. Lugejatele tundub, et just uudistes on näha lehe omaniku võimu, mistõttu on artiklid, mis kajastavad omanike tuttavaid, lugejate hinnangul kallutatud või ei kajasta probleemi üldse. Veel toodi välja, et tahetakse näha rohkem analüütilisi, statistikal põhinevaid lugusid, mis kirjeldaksid maakonna arengut, aga skandaale ja teiste inimeste materdamist lugejad näha ei taha.

Digilehe eri rubriikide (kultuur, arvamus, sport jne) suhtes selgus, et info esitamine rubriikides on mõttekas eelkõige siis, kui toimetuse suudab tagada ka rubriikide sisu piisavalt sagedase uuendamise. Regulaarsed küllastajad eeldavad, et kõige uuemad lood on avalehel, ning rubriikidesse nad sel põhjusel ei süvene. Kui nad uurimuse käigus rubriike siiski avasid ja leidsid kõige uuemana eest kuu või kaks vana loo, siis andis see neile kinnituse rubriikide ebavajalikkuse kohta.

Ühtlasi selgus, et lugejad ootavad veebis ka erakuulutuste ja teadaannete (sh surmakuulutuste) lugemise võimalust, mida mitmel korral peeti paberlehe eeliseks. Kui digiväljaanne pakuks võimalust inimestel operatiivselt infot vahetada ning uuendaks seda tihti, oleks see lisapõhjus digiväljaande kasutamiseks.

3. Kas ja millistel tingimustel on lugejad valmis digisisu eest maksma?

Kula¹¹ leidis oma magistritöös, et üldiselt ei ole maakonnalehtede lugejad valmis üksikute veebilugude eest maksma, ja seda oli mingil määral näha ka selles töös. Ankeetküsitluse vastustest selgus, et inimesed, kellel juba on mõni digipakett või ligipääs digipaketile, on tõenäolisemalt valmis ka üksikute lugude eest maksma, need, kes aga digipaketti ei oma, teevad vähem tõenäoliselt ka üksikoste. Seega võib öelda, et ajakirjanduse eest maksmine on mingil määral harjumuse ja hoiaku küsimus. Kõigist vastajatest lisas 30 inimest küsimuse „Milliste lugude eest olete kõige tõenäolisemalt nõus maksma?“ vaba vastusena, et nemad ei ole üldse nõus lugude eest maksma. Need intervjueeritavad, kellel digitellimust ei ole, kirjeldasid samuti, et kui maksumüüri taga peituv info on neile väga oluline, laenavad nad sõprade-tuttavate käest paberlehte, sirvivad seda poes või kuulevad infot muudest kanalitest, kohalike inimeste käest või sotsiaalmeediast. Kula kirjeldas oma töös samuti, et inimesed jääksid pigem tasulisest loost saadavast infost ilma, kui et selle eest maksaksid, seda põhjusel, et artiklite sisu ei ole piisavalt oluline või huvitav.

Nii ankeetküsitluse vabavastustes kui ka intervjuudes töid lugejad välja, et paberlehte tellijad peaksid veebilehte saama tasuta. Üks vastaja lisas ka, et oleks siis nõus maksma paberlehte eest paar eurot kuus rohkem. Üks intervjueeritav märkis, et väljaanne võiks veebis pakkuda tasuta lühemaid lugusid ja nupukesti kohalikest tegemistest — see oleks tema jaoks põhjus veebilehte rohkem külastada ja ehk ka digitellimust teha.

Ankeetküsitlusele vastanud on kõige enam nõus maksma lugude eest, mis räägivad neile tuttavatest inimestest või kohaliku eluga seotud uudistest. Siiski töid nad välja, et ühe loo lugemiseks tervet kuutellimust nad teha ei soovi, mistõttu võiksid lehed pakkuda ka üksikute lugude ostmise võimalust.

Selleks et lugu osta, peab see vastajate sõnul olema erilise sisuga ja kajastama infot, mida mujalt ei saa. Samuti peab lugu olema objektiivne ja põhjalik — kvaliteetne sisu on vastajatele digilehe juures kõige olulisem. Selline suhtumine läheb kokku

ka Himma-Kadaka ja Kõuts-Klemmi¹² läbiviidud uurimuse tulemustega. Erinevusena võib tuua vaid loo pikkuse, mis Himma-Kadaka ja Kõuts-Klemmi uurimistulemustes oli samuti oluline loo väärtuse hindamisel, kuid minu töös see asjaolu välja ei tulnud. Mõni vastaja ütles ka, et temal ei ole digilehe või uudiste eest maksmise vastu üldiselt midagi ja et kõige olulisem on pakutava sisu väärtus. Lihtne maksesüsteem ja kasutusmugavus on samuti olulised faktorid, mis mõjutavad, kas inimene tahab lugu osta või mitte.

4. Kuidas saavad lehed lugejate arvates digisisu edendada?

Digisisu vormi puhul tahavad lugejad näha lugude selget jaotust rubriikidesse, võimalikult vähe silmatorkavat reklaami ja pigem lihtsat lugude paigutust. Väikesed pildid ja liiga palju lugude kastikesi üksteise kõrval lugema ei kutsu. Pildidel on oluline roll tähelepanu haaramisel, seepärast peavad need olema hea kvaliteediga. Samuti jäävad lugejatele enam silma pildid, millel on neile tuttavad kohad ja inimesed. Pealkirjade kohta uuringus osalejatel enamasti kriitikat ei olnud.

Teemavalikust eelistavad lugejad kohaliku tähtsusega uudiseid, eriti selliseid, mis võivad nende igapäevast elu mõjutada, näiteks teetööd, kohaliku elu parandamise meetmed, erinevad piirangud jne. Veel pakuvad neile huvi kultuur, majandus, ürituste kajastused, lood kohalikust loodusest ja süvitsi minevad analüüsid maakonna käekäigust. Samuti huvitavad inimesi kohalikud edulood, sealhulgas lood tublidest noortest, edukatest ettevõtjatest ja aktiivsetest elanikest.

Nagu eespool mainitud, kasutavad inimesed kohalikest elanikest koosnevaid sotsiaalmeediagruppe, et saada infot konkreetsetelt oma piirkonna, valla või küla kohta. Sel põhjusel väärtustavad nad ka valla- ja linnalehti. Seega võib lehtedele soovitada mitte kajastada digilehes üleriigilisi uudiseid, vaid panna selle asemel rohkem rõhku maakonna väiksemate kohtade kajastusele.

Eelkirjeldatud tähelepanekud lähevad kokku Tamme¹³ uurimistööga, kus ta kirjeldas, et lugejate valikuid konkreetsete lugude lugemisel mõjutavad pildid, pealkirjad, teemavaliku olulisus lugejale

¹¹ Kertu Kula. Tasuline veebisisu maakonnalehtedes: strateegiad, praktikad ja lugejate kogemused ning ootused. Magistritöö. Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2016. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/51941>. Vt ka ülevaadet Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamatust 2016, lk 92–98.

¹² M. Himma-Kadakas, R. Kõuts-Klemm 2015.

¹³ Mihkel Tamm. Nutiseadmest uudiste lugemine. Magistritöö. Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2016. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/51968>. Vt ka ülevaadet Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamatust 2016, lk 99–104.

endale, aga ka vaba ajahetke olemasolu ja reklaami hulk.

Sisu puhul tahavad lugejad näha rohkem teemadesse süvitsi minekut ja info esiletoomist. Samuti on oluline, et leht ei oleks omanikust või võimust liialt mõjutatud, ei kiidaks kedagi ülemäära ega kajastaks probleeme liiga pehmelt. Sisu võiks veebis olla praegusest veidi rohkem, et paberlehe lugemisega pikalt harjunud inimesed näeksid mõtet veebi

ümber kolida. Paberleht ei ilmu iga päev, kuid veebis tahaksid lugejad näha tihedamalt uuenevat uudisvoogu (ka päevadel, mil paberleht ei ilmu), et paberlehe kättesaamise ajaks poleks lood juba teistest kanalitest teada.

Kuigi intervjueeritavad töid välja nii mõndagi, mis maakonnalehe juures saaks parem olla, nähakse selles siiski väärtust ja paistab, et lehe lugemist plaanitakse jätkata, olgu siis paberil või/ja veebis.

Eesti maakonnalehed Facebookis: erinevad sisu levitamise tüübid

Madleen Vapper

Sissejuhatus

Interneti kasutusele võtmine on meediasektorit suuresti muutnud. Samuti on see muutnud meediakasutust. Inimesed jõuavad üha enam uudisteni sotsiaalmeedia vahendusel, mitte avalik-õigusliku ja erameedia kaudu.¹ On üsna loogiline, et kui auditoorium on liikunud sotsiaalmeediasse, peaks traditsiooniline meedia oma auditooriumi ülesleidmiseks samuti sinna liikuma.

Seda on ka tehtud. Suurel osal Eesti telekanalitel, ajalehtedel, raadiojaamadel ja isegi nende programmide pakutavatel saadetel on olemas Facebooki (FB), Instagrami või mõne muu sotsiaalmeedia-platvormi lehekülg/konto. Juba 2011. aastal oli suurtel välismaa meediakorporatsioonidel olemas sotsiaalmeediasse postitamise strateegia, kuid Eestis sel ajal veel mitte.² Kuidas on lood praegu, on raske hinnata. Ka seda, kuidas tulevad sotsiaalmeedias toime Eesti maakonnalehed, pole piisavalt uuritud.

Kõikjal maailmas on kohaliku ajakirjanduse väljaannetele kaasamine sotsiaalmeedia muudatustega olnud pigem aeganõudev ja keeruline. Kohalik ajakirjandus on juba aastaid seisnud silmitsi traditsioonilisel viisil meediat jälgiva auditooriumi vähenemise ja seetõttu ka sissetulekute kahanemisega — seda ka Eestis.³ Üks võimalus säilitada kontakt auditooriumiga ja seda võib-olla ka suurendada on liikuda sinna, kus auditoorium uudiseid jälgib — nt veebiportaalidesse ja sotsiaalmeedia võrgustikesse.

Uurisin oma bakalaureusetöös, kuidas oskavad kohalikud väljaanded ära kasutada sotsiaalmeedia pakutavaid võimalusi auditooriumiga kontakti saamiseks ja lugejanumbrite kasvatamiseks.

Eestis tegutses 2021. aastal kokku 17 maakonnalehte. Kõik neist on digimuudatustega vähemalt mingil moel kaasa tulnud. Kindel on vähemalt see, et kõigil on olemas oma digileht ja Facebooki-lehekülg. Just seetõttu, et kõigil maakonnalehtedel on oma Facebooki-lehekülg, valisin töö fookuseks sellel platvormil toimuva tegevuse, sest see annab võimaluse ühtsel alusel võrrelda, kuidas ja mida postitatakse.

Kohalik ajakirjandus peab püsima jäämiseks olema majanduslikult paremini kindlustatud. Paremat majanduslikku seisut aitaks tagada näiteks digitellimuste arvu suurenemine. Selleks on vaja kasvatada ka digiauditooriumi ning üks hea moodus selleks on oma sisu Facebookis levitada. Pole aga selge, milline on Facebookis Eesti maakonnalehtede sisu levitamise oskuse tase.

Minu eesmärk oli viia läbi uurimus, mis selgitaks välja, kuidas maakonnalehed oma sisu Facebookis levitavad. Lisaks postituslaadidele ja postitajate tüüpidele soovisin tuua välja ka nende edukuse — s.t millised postitused ja väljaanded saavad auditooriumilt rohkem reaktsioone ehk kaasatust. Selleks sõnastasin kolm uurimisküsimust.

1. Millised on Eesti maakonnalehtede sisu levitamise võtted Facebookis?

Artikkel põhineb 2021. a juunis Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetööl (juh Ragne Kõuts-Klemm). Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72417>.

¹ Kasper Welbers, Michael Opgenhaffen. Presenting News on Social Media. — Digital Journalism, 2018, Vol. 7, nr 1, lk-d 45–62.

² Piret Suurvälgi. Kuidas kaasavad avalik-õigusliku televisiooni saated Facebooki abil vaatajaid. Magistr töö. Tartu ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond, 2011. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/25728?locale-attribute=de>.

³ Digital News Report 2020. Reuters Institute for the Study of Journalism. http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-06/DNR_2020_FINAL.pdf.

2. Millised neist võtetest toimivad paremini ehk toovad rohkem kaasatust?

3. Kas edukad postitused on oma laadilt pigem objektiivsed või subjektiivsed?

Uurimuse läbiviimine

Kuigi Eesti Meediaettevõtete Liidu andmete ilmutab Eestis hetkel 17 maakonnalehte, ei peeta neid kõiki siiski traditsioonilisteks maakonnalehtedeks. Valisin nende hulgast Lauristini jt⁴ jaotust järgides välja kesksed maakondlikud väljaanded nii, et kaetud oleks iga maakond.

Valimisse kuuluvate ajalehtede tabelis (tabel 1) on toodud ka neid iseloomustavad peamised andmed: paberlehe ilmumissagedus, tiraaž ja toimetuse suurus, samuti lehtede jälgijate arv Facebookis vaatlusperioodi alguses ja kaks kuud hiljem. Tabelis toodud info võib aidata selgitada nende väljaannete aktiivsust Facebookis — nt nädalalehel võib olla ilmumispäevade vahepeal vähem postitusi ning suurema toimetusega lehel võib olla rohkem postitusi.

Suurem osa valimisse kuulunud maakonnalehtedest tegutsevad väiksemate meediaettevõtetenä, välja arvatud Tartu Postimees, Pärnu Postimees, Lõuna-Eesti Postimees, Virumaa Teataja, Järva

Teataja ja Sakala, mis kuuluvad suurkorporatsiooni Postimees Grupp koosseisu.

Kasutasin oma töös standardiseeritud kontentanalüüsi. Kontentanalüüs sobib tööle seatud eesmärkide saavutamiseks, sest võimaldab tekstilist sisu kategoriseerida ja kodeerida ehk panna kvalitatiiivse sisu kvantitatiivsesse vormi. Tänu kategoriseerimisele ja kodeerimisele annab kontentanalüüs võimaluse võrrelda mitut erinevat tekstikogumit samadel alustel.

Analüüsisin valimisse kuulunud maakonnalehtede 2021. a jaanuarikuu kõiki Facebooki tasuta loodud postitusi. Analüüsimisele kuulus vaid see sisu, mille väljaanne oli otse ja ainult Facebooki jaoks loonud ehk postituse staatus. Lisatud uudiselingi pealkiri, foto ega uudise sisu analüüsi alla ei kuulunud. Vastavalt sellele moodustusi Facebooki postitamise laadid.

Liigitasin iga Facebooki postituse ühe kindla laadi alla. Kuigi mõni neist oleks võinud sobida ka kahe erineva laadi alla (nt õnnitlus ja tsitaat), langetasin otsuse selle põhjal, kumma alla postitus siiski enim liigitub.

Facebooki staatuste postitamislaidid, mille tuvastasin, olid sarnased Hågvári poolt⁵ 2019. aastal leitud staatustega. Läksin aga detailsemaks ning jagasin Hågvári tuvastatud staatuselaidid veel

Maakonna-leht	Paberlehe ilmumissagedus	Paberlehe keskmine tiraaž 2020. aastal	Toimetuse suurus	FB jälgijad (11.01.2021)	FB jälgijad (7.03.2021)
Harju Elu	R	6700	6	2330	2339
Hiiu Leht	T; R	3000	8	2451	2477
Järva Teataja	T; N; L	3600	8	5953	6042
Lõuna-Eesti Postimees	E; K; R	5200	13	6053	6109
Lääne Elu	T; N; L	2800	10	6595	6634
Põhjarannik	T; N; L	4900	13	2782	2801
Pärnu Postimees	T; K; N; R; L	10 700	22	17 140	17 333
Raplamaa Sõnumid	K	2600	11	5790	5862
Saarte Hääl	T; K; N; R; L	3900	18	15 950	16 089
Sakala	T; K; N; R; L	7300	22	8190	8376
Tartu Postimees	E; T; K; N; R	14000	21	9880	10 012
Virumaa Teataja	T; K; N; R; L	5300	16	9730	9792
Vooremaa	T; R	2500	8	3046	3131

Tabel 1. Valimisse kuulunud maakonnalehed

Allikad: Eesti Meediaettevõtete Liidu kodulehekülj, maakonnalehtede digilehtede koduleheküljed ja Facebooki-leheküljed

⁴ Marju Lauristin, Peeter Vihalemm, Sulev Uus, Juhan Peegel. Rajoonileht ja lugeja. Tallinn: Eesti Raamat, 1987.

⁵ Yngve Benestad Hågvær. News Media's Rhetoric on Facebook. — Journalism Practice, 2019, Vol 13, nr 7, lk-d 853–872.

omakorda laadidesse. Kokku tuvastasin 13 erinevat Facebooki postituslaadi, millest analüüsisin 11-t:

- informeeriv staatus — postitus sarnaneb uudiselega,
- tsitaadi/refereeringu staatus — kasutab loos rääkinud allika sõnu,
- reklaamiv staatus — üritab lugu maha müüa,
- hindav staatus — annab uudisele omapoolse subjektiivse hinnangu,
- arutlema kutsuv staatus — kutsub lugejaid kommentaariumis uudise teema üle arutlema,
- tähelepanu tõmbav staatus — on värvikas ja eriline (nt viskab nalja, kasutab riime vms),
- üleskutsestaatus — kutsub lugejaid üles midagi tegema,
- neutraalne staatus — staatus puudub,
- kuulutusestaatus — ei reklaamita oma sisu, vaid mõne muu firma oma,
- õnnitlusestaatus — õnnitleb kedagi sünnipäeva, saavutuse vm sündmuse puhul,
- emotikonistaatus — sisaldab vaid emotikone,
- tänuavaldus ja loosimäng — neid laade analüüsi ei kaasatud, kuna mõlemat esines vaid ühel korral,

Märkisin iga postituse puhul üles ka selle, kui palju reaktsioone, jagamisi ja kommentaare see sai. Reaktsioonid, jagamised ja kommentaarid kokku moodustasid kaasatuse ehk postituse edukuse määra. Suur kaasatus näitab edukust.

Lisaks märkisin üles, kuhu asetus staatus objektiivsuse-subjektiivsuse skaalal. Uudise tekst peab olema objektiivne ega tohi sisaldada toimetuse isiklike arvamusid või poolehoidu loo ühele poolele ning kogu oluline info peab olema esitatud.⁶ Kuigi pole kokku lepitud, kas sellistele nõuetele peab vastama ka Facebooki postitus, saab siiski hinnata, kui objektiivne või subjektiivne see on, ning seeläbi selgitada, kumb neist püüab auditooriumi tähelepanu paremini.

Objektiivsuse-subjektiivsuse skaala lõin töö jaoks ise, nagu ka postituste laadide ja postitajate tüüpide kategooriad. Objektiivsuse-subjektiivsuse skaala sai küllaltki lihtne (vt joonis 1). Skaalal on

kolm taset. Esimene neist on täiesti objektiivne tase. Teise taseme puhul esineb staatuses üks subjektiivne element (emotikon või värvikas keelekasutus / hinnang / arvamus vms). Kolmanda taseme puhul esineb staatuses mitu subjektiivset elementi (emotikon ja värvikas keelekasutus / hinnang / arvamus vms).

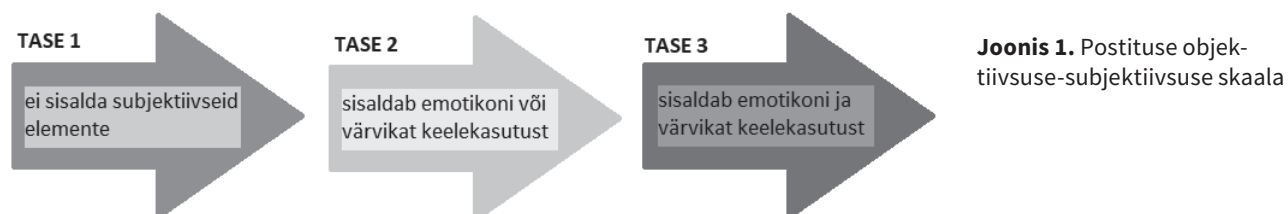
On oluline meeles pidada, et töös kujuneb arvamus maakonnalehe kohta puhtalt selle väljaande Facebooki-lehekülje järgi. Ma ei suhelnud toimetuse liikmetega ega ole kursis, kes nende Facebooki-lehekülge täidab ning millised võimalused neil selleks on. Väljaande edukuse hindamiseks on kasutatud ainult Facebooki-lehekülge ning andmeid selle kohta, kas väljaanne kuulub suurkorporatsiooni alla.

Tulemused

Kõigi väljaannete peale kokku tehti 2021. a jaanuaris 1570 Facebooki postitust. Kõige rohkem, 46% kõigist postitustest (725 postitust), oli informeerivaid postitusi. Teisele kohale jäid neutraalsed (287) ja kolmandale reklaamivad postitused (161).

Aga kõige suuremat kaasatust ei toonud informeerivad, vaid hoopis õnnitlevad staatused, mille kaasatus oli teistest peaaegu poole suurem ehk üks õnnitlev staatus sai keskmiselt 76 reaktsiooni. Teisele kohale jäid üleskutsuvad postitused kaasatusega 46. Hindavad, informeerivad, tähelepanu tõmbavad ja emotikonipostitused jäid skaalal küllaltki lähetikku ehk kaasatuse vahemikku 35–38. Omavahel peaaegu võrdsel positsioonil asusid ka arutlema kutsuvad ja tsitaat/refereering tüüpi postitused, vastavalt kaasatusega 31 ja 30. Väikse kaasatuse töid reklaamivad postitused (19), neutraalsed postitused (8) ja kuulutused, mille kaasatus on vaid 2.

Kõige subjektiivsemad olid emotikonipostitused, mis jäid objektiivsuse-subjektiivsuse skaalal tasemele 2. Enamik postitusi jäid 1. ja 2. taseme vahele, kuid oli ka täiesti objektiivseid staatusi

⁶ Vt Tiit Hennoste. Uudise käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008, lk-d 60–61.

Maakonnaleht	Postitusi	Keskmine kaasatus ühe postituse kohta	Objektiivsuse-subjektiivsuse tase
Harju Elu	93	1	1
Hiiu Leht	114	6	1
Järva Teataja	223	15	1,4
Lõuna-Eesti Postimees	130	11	1,4
Lääne Elu	25	23	1,5
Põhjarannik	85	25	1,2
Pärnu Postimees	196	68	1,5
Raplamaa Sõnumid	20	27	1
Saarte Hääl	84	43	1,6
Sakala	176	42	1,4
Tartu Postimees	146	16	1,4
Virumaa Teataja	137	41	1,3
Vooremaa	46	18	1,3

Tabel 2. Eesti maakonnalehtede FB postituste arv jaanuaris 2021, keskmine kaasatus ühe postituse kohta ja paiknemine objektiivsuse-subjektiivsuse skaalal

(kuulutuse-, neutraalsed ja tsitaat/refereering staatused).

Kõige rohkem postitusi tegi oma Facebooki-seinale Järva Teataja (223). See teeb keskmiselt umbes seitse postitust päevas. Kõige vähem ehk alla 10% Järva Teataja postitustest tegi Raplamaa Sõnumid — kuu aja jooksul 20 korda, mida on vähem kui kord päevas.

Kõige rohkem kaasatust ühe postituse kohta sai Postimees — 68 ja kõige vähem Harju Elu — üks kaasatus postituse kohta. Kõige rohkem kaldus oma Facebooki-staatusetega subjektiivsuse poole Saarte Hääl. Raplamaa Sõnumid, Hiiu Leht ja Harju elu olid aga täiesti neutraalsed (vt tabel 2).

Joonistus välja ka kaks statistiliselt olulist korrelatsiooni. Korrelatsioon väljaande Facebookis jälgijate arvu ja keskmise kaasatuse vahel ühe postituse kohta oli 0,83 (olulisuse tõenäosus $p = 0\%$; veamäär 10%) ehk mida rohkem jälgijaid, seda tõenäolisemalt on postitusel suurem kaasatus. Korrelatsiooniseos objektiivsuse ja lehe jälgijate vahel oli 0,72 (olulisuse tõenäosus 0% ; veamäär 10%) ehk mida subjektiivsem on väljaande Facebooki-lehekülge, seda rohkem jälgijaid väljaandel on.

Olemasolevate andmete põhjal sain väljaanded intuiitivse tüpiseerimise abil jagada erinevatesse postitaja-tüüpidesse. Tüübid moodustasin väljaande Facebooki postitamise sageduse, postituste stiili ja sisu alusel. Tüüpide põhimäärarajaks oli väljaande edukus — kui palju kaasatust ja jälgijaid lehel

oli. Tõin iga tüübi juures välja sinna alla kuuluvate väljaannete peamised ühised tunnused.

Kokku tuvastasin viis erinevat postitaja-tüüpi. Enamik edukalt hakkama saavaid lehti kuulub suurkorporatsiooni Postimees Grupp (PMG) alla. Seos tiraaži suuruste ja sotsiaalmeedia edukuse vahel ei olnud silmapaistev, küll aga võib oletada, et mida tihedamini paberleht ilmub ning mida suurem on toimetuse, seda edukam on väljaanne ka sotsiaalmeedias.

Silmapaistvalt edukas postitaja: Saarte Hääl, Pärnu Postimees (PMG).

Postitab rohkem kui teised ning on enamasti ka subjektiivsem kui teised. Paistab, et see ka töötab, sest väljaandel on palju rohkem jälgijaid ja kaasatust kui teistel. Silmapaistvalt edukad postitajad sulanduvad massi aga seetõttu, et toodavad enamasti traditsioonilisi uudiselink-postitusi.

Edukas postitaja: Virumaa Teataja (PMG), Sakala (PMG).

Kuigi eduka postitaja Facebook ei küündi päris silmapaistva edukuse tasemele, saadab lehekülge siiski edu. Postitusi on pigem rohkem, kaasatus ja jälgijate arv suured. Väljaanne ei ole aga samavõrd subjektiivne kui silmapaistvalt edukas postitaja.

Keskpärase postitaja: Tartu Postimees (PMG), Lõuna-Eesti Postimees (PMG).

Teeb traditsioonilisi postitusi, postitab valdavalt uudiselinke. Midagi muud postitatakse harva või üldse

mitte. Enamasti tehakse postitusi keskmisel hulgal ja need on keskmiselt objektiivsed. Neid väljaandeid saadab Facebookis ka keskpärane edu. Nad langevad nii kaasatuse kui ka jälgijate arvu poolest pingerea keskele.

Edutu postitaja: Põhjarannik, Järva Teataja (PMG), Raplamaa Sõnumid.

Väljaanne sulandub massi ja teeb üsna tavapäraseid postitusi, mis justkui peaks rahvale sobima, kuid siiski ei saada seda edu. Väljaanne postitab vähe (välja arvatud Järva Teataja) ning tema lehel ei ole ka palju jälgijaid. Seega pole ime, et kaasatus jääb samuti tagasihoidlikuks.

Edutu ebatraditsiooniline postitaja: Harju Elu, Hiiu Leht, Vooremaa, Lääne Elu.

Väljaanne ei postita Facebooki traditsioonilisi uudiselingi-postitusi, vaid hoopis midagi muud. Kahjuks ei too massist eristumine kaasa edu. Jälgijaid ja kaasatust on vähe. See-eest on nende väljaannete Facebooki staatused pigem objektiivsed.

Paistab, et edukatesse tüüpidesse kuuluvad väljaanded kasvatasid ka oma jälgijate arvu töö vaatlusperioodi jooksul enim (vt tabel 1). Kuid selle seose taga ei pruugi olla see, kuidas väljaanded postitavad — sellise põhjusliku seose esiletoomiseks oleks vaja teistsugust uurimust.

Meetodi kriitika

Kontentanalüüs on küll parim meetod bakalareusetöös püstitatud eesmärgi täitmiseks, kuid siin on ka libastumiskohti. Suurimad ohud kontentanalüüsi kasutamise juures tulenevad kodeerimisest. Uurija võib jääda liiga pealiskaudseks ehk koodid jäävad liiga üldiseks ning ühe teksti iseloomust läheb palju kaduma. Oht on ka see, et uurija ei jää objektiivseks. Kui tekstide maht on suur, võib uurija teha kodeerides pealiskaudseid ja kiireid otsuseid.⁷

Kindlasti mõjutas töö tulemusi ka see, et paljud informeerivad/neutraalsed Facebooki postitused on saanud suure tähelepanu osaliseks vaid sellele tõttu, et tegemist on iga päev ilmuva koroonastatistikaga, mida paljud inimesed loevad ja kommenteerivad rutiinselt. See trend ei kehtiks aga pandeemiavälisel ajal ning võib-olla viiks informeerivate ja neutraalsete postituste kaasatuse allapoole.

Kindlasti ei saa ka kõigi teiste Facebooki-postituste edu hinnata vaid Facebooki staatuse järgi. Rolli mängivad ka uudise pealkiri, erakordsus ja foto/video. Et kaasatust saada, ei peagi iga looga Facebookis pingutama. Pommuudised hakkavad levima tahes-tahtmata.

Samuti jäid analüüsimate postitamise nädalapäev ja kellaaeg. Kaasatust mõjutab kindlasti see, kas tegemist on ajavahemikuga, mil auditorium palju Facebooki kasutab või pigem mitte. Maakonnalehtede Facebooki-kaasatuse arvu mõjutab ka lehe ajaloolisus (näiteks Sakala, Pärnu Postimees). Saarte Häälel on võrreldes teiste lehtedega väga suur arv jälgijaid, mis võib aga tuleneda hoopis sellest, et 2020. a kevadel oli tegemist ühe kriitilisema koroonapiirkonnaga Eestis, mistõttu hoidis Saaremaa sündmustel silma peal enamik eestlasi ja ka Eesti meedia.

Objektiivsuse-subjektiivsuse skaala ulatuvus oli küllaltki väike ning sellegagi oleks saanud rohkem detailidesse minna. Näiteks oleks saanud erinevaid emotikone eraldi kategooriatesse jagada, sest need kõik ei ole võrdselt subjektiivsed — mummud ja muud tähelepanu tõmbavad värvilaigud on objektiivsemad kui emotsiooni väljendavad näod.

Objektiivsuse hindamisel oleks võinud lisada ka neljanda ehk o-taseme, mis oleks tähistanud neutraalset staatust, kus tegelikult ei esitatud informatsiooni, mida kasutatud metoodikaga analüüsida. Taseme „o“ puudumine mõjutab objektiivsuse hindamise tulemusi ja muudab need ebatäpsemaks.

Järeldused

Eesti maakonnalehtede seas ilmnis mitme erineva postitamisstiiliga Facebooki-kasutajaid. Kuigi mõni leht oli lausa silmatorkavalt erineva stiiliga, võib üldiselt välja tuua, et peamiselt kasutati Facebooki postitamiseks traditsioonilist uudiselingi varianti.

Kõige edukamad väljaanded Facebookis olid Saarte Hääl ja Pärnu Postimees. Kuigi nende edukust mõjutab kindlasti ka väljaannete ajalooline olulisus, saab nende Facebooki-lehekülgedelt kindlasti nii mõndagi õppida. Edukad olid ka Virumaa Teataja ja Sakala, kes postitasid kõige edukamate väljaannetega sarnases stiilis, kuid ei olnud sama subjektiivsed. Arvuliselt veidi rohkem oli aga edutuid

⁷ Veronika Kalmus. Standardiseeritud kontentanalüüs. — Samm. Tartu Ülikooli sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas, 2015. <http://samm.ut.ee/kontentanalüüs>.

postitajaid, mistõttu võib öelda, et pigem valitseb Eesti maakonnalehtede seas vähene sotsiaalmeedia kasutamise oskus üksikute eranditega.

Joonistub välja, et kõik selle töö valimisse kuulunud maakonnalehed, kes on internetiajastuga hästi kohastunud ja ka sotsiaalmeedias edukad (v.a Saarte Hääl), kuuluvad Postimees Gruppi. Siit jäeldub, et rahaliselt iseseisvalt hakkama saamine maakonnalehena on Eestis pigem keeruline.

Uudiselink-postituse stiili kasutamine paisatab Facebookis hästi toimivat. Ebatraditsioonilist postitamise stiili kasutanud väljaanded ei olnud Facebookis nii edukad. Neil oli vähem jälgijaid ja kaasatust. Kõige paremini toimis see, kui väljaanne postitas sagedasti ning kaldus veidi subjektiivsuse poole ehk kasutas oma staatustes värvikat keelt ja emotikone.

Peaaegu pool kõikide väljaannete kõigist postitustest olid informeeriva staatusega. Seda ka põhjusega, sest informeerivatel postitustel läheb Facebookis üsna hästi. Erakordselt hästi läks õnnitlevatel ja üleskutsuvatel staatustel, aga kindlasti ei kasvata Facebooki kaasatust kuulutused, neutraalsed ja reklaamivad staatused.

Joonistus välja ka kaks statistiliselt olulist seost. Esiteks, mida rohkem jälgijaid on väljaande Facebooki-leheküljel, seda suurem on väljaande keskmine kaasatus Facebookis. Ning teiseks, mida subjektiivsem on väljaande Facebooki-lehekülg, seda rohkem on lehel jälgijaid. Seega saab värvika keelekasutuse, hinnangute ja emotikonidega oma jälgijate arvu suurendada ning seeläbi kasvatada ka

kaasatust. Sellisel viisil soosivad Facebooki algoritmid uudisloo jõudmist suurema publiku ette, mis omakorda kasvatab lugejate arvu väljaande digilehel, tuues väljaandele tulu.

Eesti maakonnalehed ei ole Facebooki postitades kindlasti väga subjektiivsed, kuid enamik väljaandeid, kellel vähegi hästi läheb, kasutab vahel siiski ka subjektiivseid võtteid. Paistab, et subjektiivsus toob edu. Edukaimad lehed on just need, mis on pigem subjektiivsed.

Kuna sotsiaalmeedia on kiiresti muutuv keskkond, on ka siin töös kogutud andmed varsti vananenud. Seetõttu tuleks sellist uuringut kindlasti korrata. Uuringuga saaks minna spetsiifilisemaks, näiteks võrrelda maakonnalehe edukust ka kohalike rahvaarvuga. Lisaks saaks uurida, kuidas mõjutavad Facebooki postituste edukust postitamise päev ja kellaaeg ning postituse visuaalne sisu ja olemus (uudiselink, foto, video). Nende eesmärkide täitmiseks soovitan sarnaselt Hågvári⁸ uurimusega moodustada väiksema valimi, mis koosneb vaid mõnest ajalehest. See võib aga Eesti maakonnalehtede suuresti erineva sotsiaalmeedia valdamise taseme tõttu keeruliseks osutada.

Edasiste uuringute jaoks tuleks objektiivsuse-subjektiivsuse skaalat detailsemaks muuta. Sellisel juhul saaks veenvama ülevaate sellest, kui objektiivsed on väljaannete Facebooki-postitused ning mis siiski rohkem müüb, kas objektiivsus või subjektiivsus. Praeguses töös jäid just objektiivsuse-subjektiivsuse argumendid kõige nõrgemaks ning neid tuleks uuesti ja põhjalikumalt uurida.

⁸ Y. B. Hågvær, 2019.

MEENUTADES EDASIT

„Edasi mentaliteet oli tõine“:

Maarja Lõhmuse vestlus Sulev Uusiga

Sulev Uus on olnud meie paljude õppejõud. Tema loengukursusel „Nõukogude ajakirjanduse teooria ja praktika“ võisime õppida ajakirjaniku igapäevastöö nippe, võisime küsida nõukogude ajakirjanduse imestama sundivate ilmingute kohta, võisime uurida töö kohta Edasis.

Nüüd, aastakümneid hiljem, küsin enam-vähem samu küsimusi jälle. Sulevi pilk on ülevaatlik, tema faktitäpsuse juures ka detailidesse minev. Seda Edasit, mis asus Tartu ülikooli peahoone vastas, praegu enam ei ole. Edasi ajakirjanike töödest peaksime talletama võimalikult põhjaliku ülevaate, kokku panema ajastu tervikpildi. Edasist on saanud tagasi Postimees, aga Postimehe loo mõistmiseks peame siivenema Edasi perioodi. (Vestlus Sulev Uusiga toimus 2021. aasta kevadel.)

M. L.

Maarja Lõhmus (ML): Kui oma ajakirjandusõpingute lõpujärgus 1958. a praktikale läksid, millise ajakirjanduse Sa eest leidsid? Millise lehe Sa eest leidsid?

Sulev Uus (SU): Seda rääkida pole lihtne, see tähendab konkreetset aega — peaks olema selle perioodi mälestusi rohkem ...

ML: ... nagu „Kui Arno isaga kooli jõudis, olid tunnid juba alanud“ ...

SU: Mul nii kujundlikku ilusat pilti pole nagu „Kevade“ alguses.

ML: Mida märkasid alguskäikudel Edasisse?

SU: Edasi ei olnud esimene toimetus, kuhu sisse astusin, osa uudsust oli kaduma läinud. Olin Põlva lehes Koit suvel 1958 kaks nädalat praktilal olnud.

Nii et mu esimene toimetus oli ajaleht Koit.¹ Võrrelda on raske, Koit oli tüüpiline rajoonileht, toimetus väike — vähe inimesi, ruumid väiksed, kodune värk, sinna sissesulamine oli lihtne, kuigi aeg oli lühike. Edasi oli 1958 sügisel, kui sinna pikale praktikale läksin, midagi muud: viis korda nädalas ilmuv leht, tööl üle 40 inimese. Nii et juba sellest johtus, et kui sinna minna, ei hooma, kuidas masinavärk käib või kes on mis. Selleks läks natuke aega. Kasvõi see, et inimesed kohe selgeks õppida.

ML: Mis õhkkond või mentaliteet Edasis valitses?

SU: Mentaliteet oli, nagu ühes korralikus toimetuses peab olema, tõine. Kõigil oli üks ühine objekt, millega tegelda: ikkagi lehte teha. Hoolimata neist tingimustest, mis olid, oli tahtmine teha sellist lehte, mida ise ka loeks. Selleks oli 1958 üht-teist paremuse poole liikunud võrreldes Stalini ajaga. Teemaatika oli avardunud, võisid mujale maailmale ka pilku visata. Edasis ilmus mitmeosaline reiskiri Lääne-Euroopast, sellised asjad olid Stalini ajal mõeldamatud. Püüti neid uusi võimalusi ära kasutada. Natukene inimlikumalt lehte teha, kui enne sai. Ja kuna oli küllaltki häid kirjamehi, siis see õnnestus ka mingil määral. Muidugi mingil määral, ega siin väga üle kiita ei taha. Aga sellest kõigest esimese pauguga aru ei saanud.

Tol ajal olid Edasis näiteks sellised tegelased ees nagu Leo Metsar, Riho Lahi, Karl Metsaots, Olaf Utt, Helju Vals — kõik omamoodi isiksused. Ja mis toimetusele siis iseloomulik oli, mis kujundas muljet ning tööolusid, oli see, et ruumi oli vähe. Toimetuse suures toas, mida hiljem uhkelt suureks saaliks kutsuti, oli mingil hetkel koos neli osakonda, mis natuke meenutab seda, mis hiljutigi oli, et toimetus on üks suur koppel, mis on lahtriteks jaotatud. Seal lahtriteks jaotamist ei olnud, vaid lihtsalt neli punkti laudu ja iga taga ise osakond. See oli ühtpidi

¹ Koit (aastail 1951–1953 Bolševistlik Lipp) ilmus Põlvas. Ajaleht asutati 1951. a, viimane number ilmus 28. juunil 2019.

küllaltki segav töö tegemise mõttes — tahtsid kirjutada, aga teised rääkisid telefoniga valju häälega või käisid kirjasaatjad koos, voorisid edasi-tagasi. Aga teistpidi oli see õhkkonna kujundamisel kasulik. Inimesed puutusid vahetult kokku, tekkisid omad sidemed, kellega tugevamad, kellega vähem. Läbikäimine, spontaansed arutamised, kui kellelgi mis-kiit isevarki teema ette sattus või probleem. See tegi õhkkonda suures toimetuses kodusemaks, võrreldes sellega, kui hiljem asi jõukamaks läks ja üle kahe osakonna enam ühes toas ei olnud, kõik istusid omaette. Meeskonna vaimu ja töötegemise mõttes oli sel ajal soodne külg.

ML: Kirjutusmasina klöbin oli kõva?

SU: Kirjutusmasina klöbin kõva ei olnud, meil oli seal paar inimest, kes masinaga kirjutasid, sest kirjutusmasinaid ei olnud lihtsalt. Rohkem sahisid ikka sullepead paberi peal.

ML: Käsikirjast laoti otse?

SU: Ei, käsikirjast ei laotud, käsikirjast läks ikka masinakirjutaja kätte, kes lõi teksti ümber. Ladumisse läks ikka masinakirja tekst, mis oli selge, loetav. Ajakirjanike käekirjad ei ole nii klassikaliselt segased kui apteekri ja arsti omad, meil olenes asi isikust. Mõnel edasilasel oli nii, et teised suurt aru ei saanud, masinakirjutaja oligi see päästeingel, kes õppis selgeks kõik käekirjad, kes oskas ka näiteks Gunnar Kuldvere konksud kõik ilusti õigesti välja lugeda ja masinasse lüüa.

ML: Mis tähendas lisatööd. See tähendas, et lood pidid palju varem valmis olema.

SU: Seda küll. Sellist sama päeva lugude kirjutamist, nagu praegu reporteritel, oli tol ajal ikka väga harva. No oli ka, kui oli mingi sündmus, mis oli vaja kohe lehte panna, sündmuse info või reportaaži jupikene. Aga tavaliselt oli päev-paar aega loo tegemiseks. Vahel oli ka rohkem aega. Kõige pikem lugu, mille materjali kogusin ja kirjutasin, oli kuu aega. See on teine äärmus, seda luksust saavad praegu ainult uurivad ajakirjanikud.

ML: Peatoimetajad olid samad praktika ajal ja hiljem tööle minnes?

SU: Peatoimetajat tol ajal ei eksisteerinud. Meinhard Teder oli toimetaja, kui mina Edasi toimetusse läksin. Teder oli ajalooharidusega, sõjas käinud mees, mis mõlemad olid olulised tema tegevuse juures. Tal oli üks asetäitja. Selleks oli Olaf Utt, keda ma juba tundsin, kuna ta õpetas meile Peegli abistades nõukogude ajakirjanduse teooriat ja praktikat mitu aastat. Olime selle kaudu tuttavad. Ja praktika ajal ning hiljem paaril esimesel tööaastal oli põhiliselt suhtlemine asetöötajaga, mitte toimetajaga.

ML: Mis ütled selle perioodi ajakirjanduse kohta ja žanride kohta? Mis domineerisid?

SU: Domineerisid? Artikkel oli põhižanr oma erinevate liikidega. See, mida keegi kirjutada ega lugeda ei tahtnud, oli propagandistlik artikkel. Siis loomulikult uudised. Portreed — inimeste lood. Reportaaži oli harva, aga siiski. Huumor oli oma žanridega. Ega žanriliselt väga ühekülgne ja kitsas ei olnudki. Paljudel, kes ei ole tolle aja ajakirjandust peos hoidnud, on liiga tume ettekujutus, arvates, et ega peale juhtkirjade ja propagandistlike artiklite muud ei olnudki. Ühesõnaga — et lugeda ei olnud midagi. Nii hull see asi ei olnud. Õnneks. Eks tasapisi tuli vorme juurde, siis, kui juba otsingute periood oli. Näiteks temaatilised lähenemised — eri leheküljed mingites vormides. Koduloolased tegid oma lehekülgi. Kultuuriosakond tegi kirjanduse ja kunsti lehekülgi. Need olid tol ajal täiesti olemas. Siis tuli teisi asju lisaks — 1961. aastal „Loominguliste kohtumiste klubi“, mis vormilt võimaldas paljude inimeste arvamusi teema kohta saada. Inimesed istusid koos, arutasid ning siis ilmus paljude arvamustega lehekülg.

ML: Kuidas läksid tööle?² Mis tööülesandeid alguses täitsid?

SU: Mind ei pandud kindlasse temaatilisse osakonda, et ainult sellega võiksin tegelda. Ma olin huvitaval kombel mitmes positsioonis, algul kirjade osakonnas. Ülesandeks mingid päevaprobleemid, mis parasjagu esil ja kui oli kuhugi vaja mind saata.

ML: Kui palju saabus kirju?

SU: Kirju tuli palju, aga suur osa pigem makulaatuur. Tol ajal oli kord kõva, igale kirjale, kui ka lugu ei kõlvanud, pidi vastama. See oli omaette kirjatöö

² Sulev Uus oli Edasis 1958–1982.

vorm, kuidas põhjendada inimesele, et ta lugu ei lähe. See ei olnud kõige kergem, kui sa ei tahtnud väga formaalne olla, lihtsalt — teie lugu ei sobinud meile, aitäh, head aega.

ML: Sa pidid olema väga viisakas?

SU: Seda nüüd küll. Ega viisakus pole kuskil üle-arune. Selle kõrval sai kirjutada, mida ise tahtsid. Kirjade osakonda juhatajas Silvia Vissak. Hiljem oli Margarita Rosenfeld. Kirjade osakonna inimesena kirjutasin näiteks loo raamatukogust. Kõike ei mäleta, aga ega temaatika olnud kitsalt kirjade, kommunaali, olmeasjadega tegelemine. Tol ajal polnud kirjade üle väga täpset arvestust. Kirjade osakond pidi andma aru, kuidas on dünaamika, kas kirju rohkem või vähem ning mis teemad sealt välja tulevad. Iga nädal toimetuses algas tootmisnõupidamisega, nagu seda tobedalt seda kutsuti. Istuti koos, vaadati kõigepealt üle kogu eelmine nädal: mis seal olulist oli, mis läks hästi, mis halvasti. Arutati teemasid, temaatikaid, mis huvi pakkusid. Kaasa arvatud, et mis on kirjade seis.

ML: Ideede vahetuseks hea?

SU: Ideede vahetuseks loomulikult, ka ajakirjanike enda analüüsisioskuse arendamiseks vajalik. Igal nõupidamisel pidi üks inimene tegema analüüsi. Ta pidi olema kõige kursis, mis lehes. Pidi analüüsima tervikut. Sellist analüüsi on ajakirjanikul ju igal sammul vaja. Võis pakkuda välja ideid, mitte ainult oma teemat, vaid üldse, mis silma jäi — siis arutati, kas ideel on jumet, kas pakub huvi või ei.

ML: Oli neist kasu?

SU: Kindlasti. Üsna mu karjääri algul oli ka selline loominguiline autahvel, „Edasi parim“. Sinna pandi mingi perioodi paremad lood üles, ühe või mitme nädala, kuidas kunagi. Kõik ei mahtunud, osa märgiti ära, see oli omamoodi tunnustus, andis ajakirjanikule tagasisidet, kas lugu oli õnnestunud, ning pani mõtlema, mis võis olla tugev pool ja mis võib-olla puudu jäi. Analüüsi tegemine käis küla-korda ja oli selles mõttes kasulik, et pani väga hästi tundma oma lehte — mis sees on, mida teised teevad, mitte ainult oma osakonna materjale. Kui analüüsima pidid, pidid korralikult läbi lugema ja läbi mõtlema. See aitab luua dünaamikat ja protsessilisust, pead edasi liikuma oma mõttega. Praegu on

pigem see häda, et kõik räägivad enam-vähem sama asja, nii et otsi tikutulega, mis on uut.

ML: Ajakirjanduses on kaks printsiipi, üks neist refleksiivsus — inimeste tajude, tunnetuse toomine sõnadesse, ja teine konstruktivistlikkus — seal on näiteks ideoloogiad ja muud ideed. Tol ajal domineeris ajakirjanduses väärtusena tunnetuslik osa, sõnatäpsus ja sõnaosavus olid erakordselt tähtsad. Iseasi muidugi, kuivõrd vabalt ennast väljendada sai.

SU: Selles asi oligi, et raamid olid kahjuks ümber. Põhimõtteliselt oli tolele ajale iseloomulik nn käsuaajakirjandus. Olid käsulauad, millega lajati, mida pidid täitma ja kõik. Selle kõrval oli ikkagi vabam pool ka, mis sõltus inimesest endast ja tema hoiakutest. Lugejate ootus tuli välja siis, kui me 1965–1966 esimese suure lugejaküsitluse „Teie arvamus?“ tegime. Selgus, et olime instinktiivselt tajunud, mis on lugeja jaoks oluline, mida lugeja ootab. Me mõtlesime üsna õigesti, mida lugeja lehest mõtleb. Mis oli meile vastumeelne, oli ka lugejale tühi koht lehes, näiteks juhtkirjad. Selle kõrval olid asjad, mida lugeja ootas, mida lugejad tahtsid lehest. Saime selle uurimusega oma arusaamadele kinnituse. Sealtpeale hakkas see tugevalt mõjutama ajakirjandust, hindamise lähtekoht paiknes ümber ülemuste kabinettidest lugeja juurde. Hakati vaatama, mida lugeja tahtis lehel, millega oli rahul, mida ootas ja mis oli talle üksipuha.

ML: Näiteks „Lugejaga vestleb“ sai poolehoidu? Mil-le veel oli poolehoid?

SU: „Lugejaga vestleb“ on hea näide. See sündis 1967, oli mitukümmend aastat esilehel kui püsirubriik. Ta ei oleks saanud nii kaua püsida, kui poleks lugejale suu- ja silmapärane olnud.

Väga palju sõltus ikkagi teemast, teema valikust. Kui teema oli inimesele lähedane, jätkus lugejal huvi ja ootust. Kui teema oli propagandaüldu ajamine või kui oli liiga tootmisele keskendunud, liiga palju tegeldi masinate ja lüpsiga, siis need asjad lugejale eriti korda ei läinud, kui kirjutaja polnud väga osav ega osanud neid huvitavaks kirjutada nagu näiteks Olev Anton põllumajanduse teema puhul.

ML: Maailmapoliitika — kuidas maailmapoliitikat nii palju lehte saite?

SU: 1960ndate esimene pooler tulid meil lehte omad välispoliitika lood. Esiotsa käis kõik, mis puudutas välismaad, ainult TASS-i kaudu. See, mis tuli TASS-i kaudu, tuli lehte panna, kuna muud võimalust ei olnud. 1960ndate esimesel pooler algas aeg, kus tekkisid oma vormid, kuidas muu maailma asju edasi anda, samuti tekkisid autorid, oma väliskommentaatorid. Tol ajal oli Edasi suure impeeriumi ajakirjanduses ainukene nn kohaliku tasandi leht, kus ilmusid originaalsed väliskommentaatorid. Aktiivsed autorid-väliskommentaatorid olid juuraprofessor Abner Uustal, Toomas Alatalu, Vello Ladva, Tunne Kelam jt.

ML: Kuidas see saavutati? Mis nipiga seda põhjendati? Lugejahuvi?

SU: Lugejahuvi muidugi. Tahtmine valdkonda loetavaks teha, et inimesed loeksid. TASS-i materjalid olid nii kallutatud ja tuimad, et susi ka ei söö säherdusi. Oma väliskommentaatori tugevus oli see, et ta teadis lugeja taset, mida lugeja üldiselt teab maailma asjadest. Autor oskas sel tasemel tegutseda, teades, mida inimestel vaja oli, mitte ainult seda, mida ülemustel vaja.

ML: Räägi 1960ndate keskpaigast, kui murrang viis lehe lugejakeskseks. Mis osakonnad koopereerusid? Kuidas tajuti, et pead lehte muutma, kuidas suur muutus lehes toimus?

SU: Lehes muutus teemade hierarhia. Teemad, mis olid enne tähtsad, muutusid vähetähtsaks. Inimesega seotu, inimeste huvidega seotu tähtsustus. Juhtkiri kaotas toimetuse silmis oma tähtsuse ja tähenduse, kuigi teda endiselt nõuti. Osakonniti oli muutus erinev. Osal neist oli lihtne, tuli inimlikke teemasid rohkem leida. Eluolu teemade puhul ja kultuuris, kus piire vähem ette tuli, oli vaja rohkem otsida. Raskem oli ideoloogilistel osakondadel, parteielu ja propaganda osakonnal. Seal oli temaatikat uuendada raskem, tuli teha neid asju, mis parteibossid ajakirjandusele ette kirjutasiid. Püüdsime nendegi teemade puhul leida aspekte, mis on inimestele lähemal.

ML: Parteikoosolekud, kongressid?

SU: Temaatikat sai laiendada, kui otsida. Ikka samm-sammult läks horisont avaramaks.

ML: Muidugi, sest kuidagi pidid teemad ju kokku saama reaalsusega. Parteitekstide ja igapäevaelu kokkusaamise punktid — kuivõrd neid oli?

SU: See oligi üks võimalus — vaadata teemat tavalise elu ja tavalise inimese silmadega. Mitte see tüüpiline maneer, mis oli käsulaudade jagamine, inimeste õpetamine ja kasvatamine igal sammul.

ML: Leht pidi partei silmis ju kogu aeg kasvatama oma lugejat.

SU: Eks me kasvatasime ka, aga kasvatasime inimese moodi.

ML: Kasvatada on ju vaja, aga mitte propagandaga ...

SU: Tükkiski olema, et kasvatust oli ülemuste meelest ikka vähe ja selle eest me saime korduvalt pähe.

ML: Millal esimest korda suurem pähesaamine juhtus?

SU: Suuremad pähesaamised algasid 1960ndate teisel pooler, eriti pärast Praha kevadet.

ML: Aastasse 1967 jääb suur diskussioonide sari „Iive. Iive. Iive“.

SU: Jah.

ML: Selle eest kutsuti välja parteikomiteesse: „Miks te sekkute eesti rahva loomulikku protsessi?“ Hääbumine oli ette nähtud!

SU: Jah, meile heideti ette, et ilma asjata viriseme eesti rahva iibe ümber, rahva arvu vähenemise üle. Ametlikus poliitikas seda teemat ju ei olnud. Ametliku joone järgi oli kõik korras. Tunti rõõmu, et nii läheb. Iibe-sarja puhul oli üks meie vastuargument, et samal ajal tegeles ka Literaturnaja Gazeta mõne lähedase probleemiga. Oli võimalik näidata, et see ei ole mingi vastaline jutt, mida me ajame. Aga süüdistusi oli ikka, ega süüdistused natsionalismist kuigi kaugelt jäänud. Õnneks päris selleni ei läinud.

ML: Aga mõni toimetaja ikka vahetati?

SU: Meil? Sellega ühenduses ei vahetatud kedagi. Mõttevahetust vedasid Silvia Vissak ja Elli Zimmer, nendega midagi hullu ei juhtunud.

ML: Millega ühenduses toimetajaid vahetama hakati?

SU: Kuivõrd meil üldse seda oli, et mõne teema pärast, vastalise jutu ajamise pärast kedagi toimetusest tõsiselt süüdistati? Kui asjad kriitiliseks läksid, siis tuli teemaga natuke tagasi tõmmata ja tavaliselt rahunes olukord maha.

ML: Tartu linna ja rajooni parteikomitee arutasid lehe sisu, ikkagi häälekandja?

SU: Võibolla olime ka, aga me ise teips mitte ei tunnetanud, et me kanname mingit häält. Tuli leppida sellega, et oled süsteemi osa, lehe päismikus seisavad partei ja nõukogude asutused, kellega tuli muidugi arvestada, aga teatud piirini. Õnneks otsest igapäeva tegemistesse sekkumist oli vähe. Enamasti oli toimetuse ise iseenda peremees, kui oskas nii serverida, et ülemustele hambusse kinni ei jää.

ML: Kuidas suhe partei kui omanikuga oli, kuidas nad oma nõudmisi ajalehe peatoimetajale esitasid?

SU: Ma ütlen veel kord, ära kasuta peatoimetaja sõna. See oli eri perioodidel erinev. Olid üldised käsulauad, mis tulid kõrgelt ja kaugelt, mida kohalikud usinasti koha peal rakendasid.

Oli aruandlus — toimetuse pidi regulaarselt aru andma oma tegevusest. Siis tuli tööplaanide kinnitamine. Siis koosolekutel käimine, eriti peale 1972. a suurt sauna EKP Keskkomitee bürool. Kõik juhtimise ja suhtlemise probleemid muutusid aktuaalseks ja teravaks. Ülemustele oli oma mundriau tähtis. Kui neid oli mingis asjas süüdi mõistetud, siis oli vaja meid kontrollida ja vaadata rohkem. Mingil ajal, 1972–1976 oli periood, kus meie parteiorganisatsiooni koosolekutel oli alati linna parteiboss isiklikult kohal. Ma ei usu, et ta paljude allorganisatsioonide aruandlus- ja valimiskoosolekutel niimoodi järjepidevalt käis. Olime nelja pere koer, plaanid vaja kinnitada nii linna- kui ka rajoonikomitees. Seni oli rajoonikomitee väiksem vend ja end puheville ei ajanud, siis aga tõstsid rajooni bossid pead, hakkasid oma võimu ja tahtmist näitama, toimetusele dikteerima.

ML: 1972 oli oluline murranguaasta. Tsensuuri tugevdati. Tiraažid olid väga suured ...

SU: Tiraažide külmutamine oli hiljem, aga muidugi tuli tsensuuri tugevnemisega 1970ndate alguses kohe muutusi.

ML: Kuidas Evald Toomsi³ tulek 1965. a Edasisse välja nägi? Kuidas eelmine toimetaja pidi ära minema?

SU: Ma täpselt ei tea, miks Eduard Vajakase⁴ asemel uut toimetajat vaja oli. Vajakas sai oma tööga hakkama. Meie eelhoiak oli kõhklev ja umbusklik, kuna Tooms tuli keskkomitee aparaadist. Võisime läbinisti punase ülemuse saada, Edasi lehele oleks see olnud suur õnnetus.

Õnneks ei läinud nii. Õnneks oli Tooms töötanud Saaremaa lehe toimetajana. Teadis ajalehetööd, polnud ainult käsulaudade täitmise nõudmist. Saaremaa mehena tahtis ka ise olla keegi, tahtis teha lehte, mida loetakse — see oli Toomsile auasi. Oli soodne, et Tooms meie lugeja-uuringu alguses tuli, kõiki muutusi pooldas, lõi uuendustes kaasa. Probleemid tekkisid hiljem, 1970ndatel.

ML: Ikkagi partei ja ülemuste surve — ta oli mitme surve vahel. Ta olukord läks keeruliseks?

SU: Tema olukord läks keeruliseks mitmel põhjusel, mis olid veel ka omavahel sassis. Kuna meie lehte rapiti, siis tähendas see, et seda oli järjest raskem teha nende põhimõtete järgi, mis olid väga soovitud ja õnnestunud. Põhimõtteidki tuli reformida ja mõnest asjast loobuda, ettevaatlikkus ja ohutunne kasvasid. Oli teada, et meil hoitakse kogu aeg silma peal. Toomsil ei olnud kerge. Inimlikult oli ta pettunud selles, et see suur töö, mis teinud olime, mis tema oli teinud, ei leidnud tunnustust. Hakati kruvisid kinni keerama. See mõjus Toomsile raskelt. Kuna tal üks viga oli enne küljes, viinaviga, ja sel perioodil hakkas seda liigpruukima, siis siit tuli omakorda, et ta positsioon muutus hapraks. Ta pidi mõtlema, kuidas ennast kaitsta, mitte ainult lehte. See nõrgestas Toomsi positsiooni kõvasti, ta ei saanud toimetuse huvides enam nii välja astuda nagu enne, pidi alati arvestama, kuidas see ta positsioonile mõjub. See oligi, mis ta lahkuma viis, ega teda lahkuma sunnitud. Nii läksid me teed lahku.

1970ndatel oli ajakirjanikutasandil lahtilaskmist vähe, kedagi ühe loo põhjal lahti ei lastud. Kuid rohkem puudutas see toimetajate tasandit, kui pärast

³ Evald Tooms juhtis Edasit 1965–1976.

⁴ Eduard Vajakas oli Edasi toimetaja 1961–1965.

Praha kevadet läks lahti kruvide kinnikeeramine. Siis oli paari aasta sees mitu näidet, kui toimetajad lendasid koha pealt, 1969 Sirbi ja Vasara toimetaja Kaljo Uibo, Nooruse toimetaja Valentin Rajasaar. 1973 jaanuaris võttis EKP büroo vastu pahaendelise otsuse „Vastutustundelisest suhtumisest toimetusse ja repertuaari kinnitamisest“, samal istungil lasti ametist valla Otto Samma, kes töötas Loomingu Raamatukogu toimetajana selle asutamisest peale 1957, tegi head tööd, avardades meie kirjanduspilti. Samma oligi haruldane nähtus toimetajaskonnas, ta polnud parteilane; huvitav, et ta üldse nii kaua vastu pidas ... Praha kevadest veel viis aastat edasi.

ML: Mis muutusi Edasis sündis 1970ndatel, kuidas käis kruvide kinnikeeramine, ajakirjanduse järelevalve tugevdamine, kontroll?

SU: 1970ndate keskel hakati nõudma toimetuse tööplaane ka vene keeles. Venekeelne variant oli vajalik ülemustele, sest EKP Keskkomitee töökeel oli ju vene keel. Et umbkeelsed tüübid ka midagi aru saaksid. Toimetustel ei olnud selle järgi mingit vajadust. Siis varsti, 1978. a tuli salajane EKP KK otsus vene keele arendamise kohta Eestis. Asjad hakkasid selles suunas muutuma. Ajal, kui tulin Edasist 1982 ära ülikooli, olid tööplaanid ja aruanded mõlemas keeles.

ML: Miks Edasi tiraaži külmutati ja ka vähendati?

SU: Tiraaži kärpimine oli kahe otsaga asi. Üks pool oli see, et olime kahtlases nimekirjas, seepärast ei oldud huvitatud, et leht leviks. See oligi omamoodi fenomen NSVL-is, et kohaliku lehe tiraaž küündis 90 000. Olen näinud palju NSVL-i kohalikke lehti, mõne tiraaž oli paarsada. Sakstel oli väga raske aru saada, mismoodi võib üks kohalik leht nii populaarne olla, et üle poole tiraažist läheb väljapoole oma piirkonda. Teisalt oli aeg, kui paberinälg suures riigis kasvas ilmatu kangeks. Oli vaja vaadata, kust kokku hoida. Leitigi Moskoovias, et mis imeplik leht see on, tõmmati 10 000 tiraažist maha. Kui 1976. aastal oli tiraaž 97 000, siis tõmmati sellest 17 000 maha, järele jäi 80 000. See piiratud olukord kestis kümme aastat.

ML: Edasi tiraaži suurus on olnud terve linna täis inimesi — sama suurusjärg, mis Tartu elanikke praegu... Mis on Edasi teened Eesti kultuuris?

SU: Üks tema kõige üldisem teene Eesti ajaloo ja ajakirjandus ajaloos on, et ta võimaluste piires hoidis Eesti ajakirjanduse ja Eesti ajaloo järjepidevust. Sisu ja püüdluste mõttes, vormide mõttes. See erines tollasest tüüpilisest ajakirjandusest. Edasi oli me kultuuripildis palju vastuvõetavam kui tüüpiline nõukogude ajakirjandus — idamaise paatose ja ülepakutusega, traditsioonide eitamisega. Mingil määral õnnestus meil vana joont edasi ajada. Kasvõi seesama, et pöörasime näo lugeja poole, hakkasime talle lehte tegema — see on sama, mis papa Jannseni „Kallis eesti rahvas ...“⁵ Mingil perioodil oli Jannsen täiesti peksupoiss, temast ei räägitud ja tema tegemistest ei tahetud välja teha.

Teine asi on kindlasti, et mingil määral õnnestus meil ikkagi eestlust edendada — s.t me ei edendanud *nõukogude* rahvast. Me tegelesime asjadega, mis olid eesti lugejale vajalikus, mis talle sobisid. Niimoodi hoidis seda kultuuripilti üleval. Kolmandaks ja edasi võivad tulla muud asjad. Eestlus selles mõttes ka, et nii palju, kui võimalik oli, me ikkagi rääkisime Eestist, mitte Nõukogude Eestist. Toonitan, et nii palju, kui võimalik oli. Saime selle eest pähe ka, et kasutasime sõna „Eesti“, mitte „Eesti NSV“ — see oli suur patt, mille eest meid sakutati. Ja üks näide vormiliselt. Edasi aitas jalule ajakirjandusvormi nagu „elukutse vahetus“, mis oli juba Eesti ajal olemas. Vahepeal olid ametivahetuse reportaažid täiesti kadunud. Siis hakkasid taas tulema mitmel pool, ent kõige paremini löi see läbi meil — Olev Anton, Andrus Esko, Nasta Pino tegid seda eriti efektselt. Karl Metsaots töötas postiljonina, Silvia Vissak Kunda tsemenditehases.

Lõpuks ütlen: Edasi oli kultuuri ja vaimu hoidmine, valmistas ette pärastist vaba ajakirjanduse tulekut. Selleks oli oluline vaimu hoidmine.

ML: Kuidas muutis lehte Peegli-lastete tulek 1970ndate lõpust alates?

SU: See muutis lehte kõvasti, ajalehte hakkasid valdavalt tegema inimesed, kes teadsid, mis asi on ajakirjandus, kuidas käib ajakirjanikutöö. Võrreldes selle nõukoguliku ajakirjanikuga, kelle hindamise

⁵ Sulev Uus viitab Johann Voldemar Jannsenile, kes kirjutas Perno Postimehe esimese numbriga juhtkirjas „Postimehe esimene teretamine“: „Tere, armas Eesti rahvas! / Mina, P e r n o P o s t i m e e s, / Kuulutama olen vahvas / kõik, mis sünnib ilma sees / annan teada sulle heaks, / et ka sinu rahvas teaks, / kuida kõik maa-ilma maad elavad ja tegevad.“ — *Toim.*

peamine kriteerium oli, kui hästi ta partei poliitikat ja nomenklatuuri oskas kiita, oli meie tsunftist tulnud inimeste vaim hoopis teine. Kõik püüdsid tegelda sisuliste asjadega, millega tegelemisel oli mõtet. Värske tuul ja otsimisvaim said sellega hoogu juurde.

Seejuures ei pea sugugi eelmise põlvkonna ajakirjanikke laitma — oli ka neid, kel seda otsivat inimlikku vaimu oli juba 1950ndatel aastatel. Peegli õpilastelt sai see hoogu juurde, sellest õppisid ka teised.

Palju asju jõudis alates 1960ndate keskpaigast üldisemalt ajakirjandusse. Kogu meie ajakirjandus oleks aeglasemalt edasi läinud, kui ei oleks olnud Ülo Vooglaiu eestvedamisel korraldatud Edasi uuringut. Vooglaiu uuring pani hoopis uued rajad ajakirjanduse jaoks maha. Psühholoogiliselt lähedaste teemade vastu tuntakse huvi — see oli suur kinnituse saamine, et oleme õigel teel; kuigi just nende pärast saime vastu päid ja jalgu, et nii pole parteiliselt õige või kombeks. Ajakirjandus liikus erialana edasi.

Pilt 1. Krista Aru, Andrus Peegel ja Aune Unt 19. mail 2006. Aime Jõgi foto

Tartu vaim raua-, kile- ja bitiajastul. Meenutades Andrus Peeglit

Roosmarii Kurvits

1975. aastal lõpetas Andrus Peegel (1955–2020) Tartu kunstikooli kunstilise kujundajana ja suunati tööle Tartu päevalehte Edasi. Lehe ametlik määratlus oli kole: EKP [Eestimaa Kommunistliku Partei] Tartu Linnakomitee, EKP Tartu Rajoonikomitee, Tartu Linna Tööraha Saadikute Nõukogu ja Tartu Rajooni Tööraha Saadikute Nõukogu häälekandja, ning lehel ei olnud parajasti parimad ajad. (Pea) toimetaja Evald Tooms oli ametis olnud kümme aastat ja ta esialgne hoog raugenud. Ideoloogilisi kruvisid keerati üha tugevamalt kinni. Juba mitu aastat olid parteifunktsionärid nuhelnud Edasit vale suuna eest. Süüdistuseks sobisid igasugused

detailid, näiteks pühapäevase lehenumbri suur esiküljefoto, millel kauguses paistmas talumaja katus andis alust süüdistada lehte talude taganutmises.

Rauaaeg

Peegli ametinimetus oli kunstnik-retušeeriija. Kunstnikuna tuli tal joonistada rubriiginimesid ja laupäevastele kultuurikülgedele pealkirju, illustreerida novelle ja luuletusi, pidupäevadeks joonistada esiküljele rõõmsaid punaseid plakateid. Retušeeriijana tuli õgvendada kõrgtrükis fotode tehnilisi puudujääke, s.t teravdada kontuure ja detaile.

Tasapisi selgusid ka tööülesanded, millest avalikult ei räägitud. Üks olulisemaid oli likvideerida Tartu linnast Nõukogude sõjavägi. Et Nõukogude armeelaste olemasolu Tartus oli riiklik saladus, siis pidi Peegel hoolitsema, et Edasis ilmuvatel Tartu fotodel ei kõnniks ükski mees, kellel seljas sõjaväemünder ja peas furaška või pilotka, et kusagilt Tartu majade kohalt või vahelt ei paistaks ühegi lennuki saba, et ühelgi Tartu fotol poleks loetav *Военмор'и* silt. Nii ta siis joonistaski seltsimeestele ohvitseridele furaškade asemele kaabusid, kaotas rinnaesistelt iseloomulikke nõöpe ning kaugusest vilksatavaid lennukite sabasid ja udustas sõjaväepoodide silte.

20-aastane Peegel võttis kunstnik-retušeeri ameti üle Juuro Kuusikult, kes oli temast 27 aastat vanem. Nii ei ole üllatav, et nende kunstiline käekiri oli kardinaalselt erinev. Kuusik oli käsitöeline, tema stiiliks olid sulejoonistused ja kalligraafiline ilukiri, ükskõik, kas ta joonistas kirja ise või valis trüki-kojas olemasolevate (käsilao) kirjade seast. Peegel oli algusest peale modernist, tema stiil oli tehnikistlik ja kandiline.

Tagasi vaadates ütles Peegel ise, et alguses oli Edasi tegemine väga primitiivne ja ega tal seal midagi suurt teha ei olnud. Tehnoloogiliselt oli see rauaaeg — ajaleht trükiti rotatsioonimasinaga, mis oli ostetud veel Jaan Tõnissoni ajal, 1928. aastal. Kõik, mis trükki läks, oli metallist, robustne ja raske: tinasse laotud tekstiread ja pealkirjad, tinast jooned ja raamid, tsingist klišeed (trükivormid), millelt trükiti nii fotod, karikatuurid kui

pidupäevaplakatid, samuti joonistatud pealkirjad ja rubriiginimed.

Edasi numbreid lapates paistab Peegli tööleasumine siiski kohe silma. Ta loobus sõjaeelsetest käsilaos pealkirjakirjadest, mida oli kasutanud Kuusik, ning võttis kasutusele ülilmoodsa tehnika: letraseti ehk letra. Need olid tööstuslikult toodetud kirjalched, millelt kirjatähed, sümbolid, jooned, rasterid jm kujunduselemendid kanti hõõrudes paberile, soovitud komplektiks kokku. Letralehtedelt hakkas Peegel kokku hõõruma pealkirju, rubriiginimesid ja loosungeid. Tulemus pildistati, saadud fotost tehti omakorda trükkimiseks tsinkkliše. Tagantjärele kõlab kohmakalt, aga rauaajal andis letra tööle tiivad. Nii ilmusid 1975. aastal Edasisse ülilmoodsa-tes kirjades rubriiginimed, loosungid ja pealkirjad, mida iseloomustasid kandilisus, suurtähed, kontuurkirjad, varjude lisamine, kolmemõõtmelisus, jämedad jooned, lisaks halltoonideta sümbolfotod. Sündis uus maailm: käsitööndusliku kalligraafia asemele astus modernistlik esteetika oma geometriliselt konstrueeritud trükikirjadega ja fotomanipulatsioonidega, mis põhinesid tekstuuri ja musta-valge kontrastidel.

Peegel hoidis end kunstiliselt tasemel ja püsivalt vormis. ERKI-sse astumine jäi küll ära, aga ta käis pidevalt Tallinnas „arenemas“. Iga-aastane nädala-paarine praktikakoht oli kirja- ja kujundusguru Tõnu Soo juures Sirbi ja Vasara toimetuses. Teine „eraõpetaja“ oli metallikunstnikust nõbu Taivo Linna, kes töötas Eesti Reklaamfilmis. Seal liikusid värsked ideed ning Poola ja Ida-saksa

Pilt 2. Käsitöönduslik kalligraafia ja tehnikistlik modernism Edasis 1975. aastal. Rubriiginjett Juuro Kuusikult (16. aprill 1975) ja Andrus Peeglilt (22. mai 1975)

¹ Poekett, mida varustas oma tarbekaupadega Nõukogude armee. — Toim.

tüpopraafiaajakirjad, aga ka töövõimalused. Ideid ja inspiratsiooni pakkusid ka välismaised ajalehed, mida sai näha isakodus, ajakirjandusprofessor Juhan Peegli juures. Kõik see innustas ja vaimustas Peeglit.

Igal aastal eraldas Edasi toimetus oma kunstnikule 500 rubla letralehtede tellimiseks (neid tehti EKE Projektis peamiselt arhitektidele). Peegel valis välismaistest tüpoajakirjadest meelepärased kirjad jm motiivid, tellis letrad ja asus looma. Selle juures distantseeris ta end ideoloogiast ja proovis tegutseda apoliitilise kunstnikuna. Näiteks realistlike pidupäevaplakatite asemel hakkas tegema abstraktseid kompositsioone, võttis ajalehepinda kui graafilist lehte, millel mängida kujunditega ja tehniliste efektidega (eri suurusega rastripunktid, üle teravdatud ja pooltoonideta fotod, abstraktsed kujundid). Või kleepis avangardsetest, musta varjuga jämedatest suurtähtedest kokku kommunistliku tervituse. Tekst oli viletsasti loetav ja üldmulje totter, aga mängurõõm kaugele näha. Kord kasutas ta kommunistliku plakati tegemisel vana fotot, kus lisaks Leninile ja teistele krestomaatilistele tegelastele juhtus peal olema ka Lev Trotski. Tõusis suur pahandus (Trotski oli Nõukogude Liidus põlu all juba üle poole sajandi), aga Peegel kehtitas õlgu — ei tahtnud ta millelegi vihjata, see mees oli lihtsalt visuaalselt huvitav tüüp.

Kileaeg

1979. aastal hakati Edasit trükkima tuliuuel ofset-trükkimasinal, mis toodetud Saksa DV litsentsi järgi Indias. Rauaaja asemele tuli kileaeg. Kõik, mis trükki läks, pidi olema paksul kilel. Kilele tehti tõmmis tinast tekstiridadest ja pealkirjadest, mis leheküljeks kokku seatud, sellele kleebiti kilest fotod, karikatuurid jm pildid, jooned ja raamid. Kile oli hoopis paindlikum materjal ning andis fotomanipulatsioonidele uue hoo. Mängud pimiku punases pimeduses, erinevad rastrid, tekst foto peale, kaks fotot teineteise peale, muaree-efektid² jne.

Sel ajal leidis Peegel endale Edasi toimetuses ka oma koha — kultuuritoimetuse toa. Tema jaoks oli see Tartu pulbitsev keskpunkt. Kui tollane Tartu püsis kolmel vaalal — ülikool, Vanemuise teater ja Edasi toimetus —, siis Edasi kultuuritoimetus oli see koht, kus need kolm kohtusid. Sinna tõid lehele

kaastöid ülikooli õppejõud, sisse astusid kirjanikud ja näitlejad, Ain Kaalep tegi Elva rongini aega parajaks, korraldati kriitikakolmapäevi (omamoodi seminare, mille tulemusel jõudsid laupäevastele kultuurikülgedele kunsti- ja kirjandusarvustused). Kultuuritoimetusse jõudsid ka Tallinnast külalissetendustele tulnud näitlejad ja lugejatega kohtuma sõitnud kirjanikud — käisid ülikooli kohvikus söömas ja tulid ühtlasi üle tee Edasi toimetusse, mis asus ülikooli peahoone vastas.

Kultuuritoimetus oli Peegli lemmikkoht, üht-aegu kodu, kool ja kindlus, kus oli tõeliselt hea olla. See ei olnud töökoht, see oli oma maailm, hea seltskond koledas ja absurdses ajas, mil mõeldi üht, räägiti teist ja kirjutati kolmandat. Kui kunstiliselt käis Peegel ikka Tallinnas arenemas, siis vaimseks arenemiseks tuli vaid kultuuritoimetusse minna. Sealsed jutud kujundasid ta silmaringi ja maailmanägemist ning sundisid end harima, et intelligentsem seltskonnas mitte piinlikkust tunda. Kunstnikuna pidas ta konteksti ja taustade mõistmist hädatarvilikuks, vaid nii said sündida illustratsioonid ja kujundused, millel mõte sees.

Et säilitada terve mõistus vaenulikus, nõmedas ja ebapädevas nõukogude keskkonnas, läks lisaks kultuurile käiku ka nali ja loominguline huliganitsemine. Esiialgu koondus see Edasi igapäevasele naljaküljele nimega „Herilane“, kuhu kommunaalkriitika asemele tuli alates 1970. aastatest järjest enam absurdihuumorit ja lihtsalt irvitamist. Toimetajate ja kaasautorite nimed räägivad enda eest: Kalju Kass, Priit Pärn, Mihkel Mutt, Hillar Mets, Vahur Kersna. Karikatuure tegi ka Peegel.

1980. aastatel tekkisid „Herilase“ kesta sisse institutsioonid, mis olid suuremad kui „Herilane“ ise: absurdimaiguline „Lokaallabor“, kus laborandid Peegel, Aimar Jugaste, Andrus Esko, Raimu Hanson ja Malev Toom lahkasid n-ö teaduslike meetoditega igapäevaelu, ning ülipopulaarsest kirjandusklassikasarjast Varamu nime saanud „Valamu“. Nendegi juures oli Peegel üks autoreid, illustreerija ja külgede kokkujoonistaja.

Nali tungis ka „Herilasest“ väljapoole. Näiteks korraldati hapukurgihooajal toimetuses mitteametlik loominguline võistlus, kes kirjutab rohkem uudiseid suvisest Tartust, kui mitte millestki kirjutada ei ole. Sealt tilkus Edasi lühiuudiste rubriiki „Siin- ja sealpool Emajõge“ ka ülipatriootlikke

² Muaree-efekt on interferentsmuster, mis tekib kahe või enama nihutatud või pööratud rastri või võrgustiku üksteise peal asetsemisest. — *Toim.*

Reede hommikul kella 11 ajal tuli Tallinnast, Postimehe arvamustoimetusest nimi ja paar märksõna konteksti-tausta, Peegli ülesanne oli selle põhjal etteantud pind „täis joonistada“. Tempo oli kiire, samal õhtul läks pilt trükki. (Sageli alustas Peegel tööga juba varem, prognoosis, kelle toimetus võiks valida, ja hakkas pilti tegema juba nädala keskel. Kui see Postimehe toimetuse valikuga ei kattunud, polnud midagi katki — pilt läks käiku Toronto ajalehes Eesti Elu või Saaremaa lehes Saarte Hääli.)

Nädala nägu algas fotost, mida Peegel töötles hakatuseks arvutis erinevate filtritega. Siis tegi väljatrüki, joonistas midagi käsitsi juurde, kleepis, lisas mustreid ja motiive Edasi-aegsetelt letralehtedelt (tal oli neid nii palju, et jagus kasutamiseks elu lõpuni), toksis ehk midagi kirjutusmasinal, skaneeris, kombineeris pilte üksteise peale jne. Nii võttis ta nädala nägudesse kaasa kogu oma kunstnikutee, nii raua, kile- kui ka bitiaja. Eri ajastute võtted ja trikid täiendasid üksteist, varasem tehnika ja võttestik ei olnud tema jaoks midagi piinlikult primitiivset, millest tulnuks üle saada. Vastupidi, see oli rikkus, mis andis ideele sügavust ja pildile hingamist. Ta oli õnnelik oma rauaaegse päritolu üle ja lõi sellest kõigest oma autoritehnika, käsitsi tehtu ja arvutil tehtu sümbioosi, mida ise nimetas kokku-*mix*'iks.

Iseloomulik oli see, et arvuti ei olnud Peegli kunagi isand, ta ei lasknud arvutil ennast ja oma

tööd defineerida. Ta tegi seda, mida tahtis, mitte lihtsalt seda, mida arvuti võimaldas. Arvuti ei olnud vahend, millega kompenseerida käsitsi tegemise oskuse puudumist, see vaid täiendas head käsitööoskust ja tegi töö kiiremaks. Photoshop, CorelDraw!, Illustrator jt oma vilede ja kelladega olid lihtsalt tööriistad, pintsli või pliiatsi analoogid, millega lisada pildile vunki ja lennukust. Kõige alus oli ikkagi idee ja oma käega joonistamine, see pani mõtte liikuma ja tegi pildi elusaks. Alles käelise osavuse peale sai hakata ehitama kunsti, ajalehekujundust ja kõike muud.

2013. aastal sai Peeglist Tartu kunstikooli õpetaja. Siis hakkas ta samu põhimõtteid ka noortele õpetama. Esmalt tuleb õppida korralikult joonistama ja siis sellest oskusest õigel hetkel lahti lasta. Kunstnik ei ole fotoaparaat, tuleb osata üldistada, siis sünnib kunst. Pole vaja karta teha vale liigutust. Ja ei maksa lasta end arvutil valitseda.

See igareedene nimi, mis saabus Postimehe toimetusest, ankurdas ja organiseeris Peegli elu pea-aegu 15 aastat. Selline töökorraldus sobis talle — ta oli ühtaegu elu ja sündmuste keskel ning samal ajal eemal ja omaette, ta oli ühtaegu seotud ja vaba. Nädala nägudesse pani ta oma elukogemuse, teadmised, kunstnikuoskused ja tehnoloogilise arengutee. See on Andrus Peegli ajakirjaniku- ja kunstnikutöö kroon.

***

Mais 2021 avati Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudi ruumides Toomemäel Lossi 36 Andrus Peegli näitus „Nädala nägu“, mida sai näha 2022. aasta mai lõpuni.

Artikli kirjutamisel on kasutatud intervjuud Andrus Peegli, mille tegi Signe Orgse 17. oktoobril 2016 Tartu ülikooli eesti ajakirjanduse ajaloo kursuse kodutööna. Intervjuu helifail ja litereering on hoiul Eesti Kirjandusmuuseumis (EKM EKLA, reg 2018/4).

Pilt 5. 2018. aasta suvel tehti Tartusse, Pepleri 10 otsaseinale Andrus Peegli kavandi järgi seinamaal „Naine tuvi-ga“ (teostajad Edgar Tedresaar, Paavo Kuldkepp, Katre Salu, Alar Tuul, Taavi Kask). Pildi aluseks on aastakümneid tagasi ajakirjas Noorus ilmunud plakati Anu Saagimiga. Tiit Hennoste foto.

HUUMOR ENNE JA NÜÜD

Eesti ajakirjandushuumorist „vanasti“, sovetiajal ja praegu: 60 aastat Tartu satiirisektsiooni loomisest

Maarja Lõhmus

24. mail 2022 möödus 60 aastat päevast, mil Tartu ajakirjanikud asutasid oma satiirisektsiooni. Huumori ja satiiri vormid on aastakümnetega oluliselt muutunud. Praeguses avalikult esitatavas huumoris võib leida mõndagi sellist, mis sovetiajal poleks huumoriks kvalifitseerunud või mida poleks huumorina trükitud. Samas võis sovetihuumori hulgas sageli kohata nähtusi, mis polnud vähimalgi määral huumor, vaid tavaline argielu. Mõnede nähtuste avalik esitamine väljaspool huumorirubriiki polnud tihtipeale võimalik. Ja nii mõnegi tõsiselt kavandatud asja sovetlikus stiilis esitamine mõjus huumorina. Näiteks Eesti Raadios aastakümneid kell kolm pärastlõunal kavas olnud stammsaates „Piirist piirini“ (rahvasuus „Müürist müürini“) tutvustati NSVL-i elu ja saavutusi. Saatest sai aga kuulajate hitt 1980ndate lõpus, kui saadet täitsid lood sotsialismi edusammudest NSV Liidus, mis Eesti kuulajatele mõjusid enamasti anekdootlikena.¹

Ütleme sovetiaegse huumori kohta, et „aeg oli teine“. Millele viitab „teine aeg“? Esiteks seda, et huumori teemad võivad olla oluliselt muutunud. See võib ka tähendada, et huumor ise võib olla sama, ent kui kontekst on teisenenud, saavad vanad naljad uue tähenduse või on tõlgendus ise uus. Kolmandaks, avalikkusele huumorit kirjutavad ja esitavad inimesed on vahetunud. Neljandaks, huumoriprintsiip, selle asend ja tähendus ühiskonnas on muutunud. Viiendaks, huumorit üle aegade ühendav inimlikkus ja latentne idealism läbi erinevate peegelduste tõuseb tähendusväljal nähtavale nn puuduva kvaliteedina.

Neil teemadel vestlesime Raimu Hansoni ja Sulev Uusiga 30. oktoobril 2021. Varsti selle järel, 5. novembril 2021, oli huumoriteema päevakorras EAAS-i arutluskoosolekul (vt ülevaadet sellest käesolevas aastaraamatus).

Raimu Hansoni ja Sulev Uusi vestlusest oktoobris 2021²

Tartu satiirisektsiooni loomine

Sulev Uus (SU): 24. mail 1962 loodi Tartus Riho Lahi eestvõttel ajakirjanike satiirisektsioon. Selle täielik nimetus oli Eesti NSV Ajakirjanike Liidu Tartu Satiirisektsioon, sest Tallinna sakstel oli oma, suurem, targem ja ilusam, nagu ikka. Aga meie oma oli mu meelest vanem, ei oska öelda täpseid kuupäevi.

Raimu Hanson (RH): Liitusin sellega 1980, kui olin ülikooli lõpetanud ja ei tea mis imekombel sain Edasisse tööle. Samal aastal võeti mind satiirisektsiooni liikmeks. Mul on selle kohta ka paber (näitab nahkkaantega tunnistust).

SU: Mis „imekombel“, meil oli ikka täielik ülevaade oma üliõpilastest — kes on milleks võimeline. Kui oli oma mees ülikoolis (Sulev Uus mõtleb ennast. — *Toim.*), siis teadsime tudengeid, keda neist võiks kutsuda oma meeskonda.

RH: Nahkkaaned ja nendesse spetsiaalselt pressitud satiirisektsiooni märk, sees töötöend: Eesti NSV

¹ Emori auditooriumiuuringute andmetel suurenes selle saate kuulatavus 1980ndate teisel poolel tugevasti, ulatudes 1989. aastaks 42 protsendini täiskasvanud eestlastest, samale tasemele tollal läbi aastate kõige populaarsema „Vikerkajaga“.

² Vt ka Raimo Hansoni ülevaadet Tartu satiirisektsiooni tegevusest Tartu Postimehes 22. detsembril 2021. https://tartu.postimees.ee/7413963/noukahuumor-kukkus-vahel-perutama#_ga=2.216420246.1426942274.16050881783-1717696867.1631187768

Joonis 1. Tartu satiirisektsioon oma 20. sünnipäeval mais 1982. Juuro Kuusiku küllalki sõbralikud šaržid

Pildil ülareas vasakult: Halvo Mändsaar (nr 2), Harris Raudam (nr 7), Riho Lahi (nr 1), Lembit Rull (nr 14), Juuro Kuusik (nr 6), Mait Maameele (nr 4); **teises reas:** Kalju Lomp (nr 8), Sulev Uus (nr 9), Silver Alev (nr 10), Raimo Sule (nr 3); **kolmandas reas:** Raimo Hanson (nr 16), Ivar Etverk (nr 12), Toivo Pruunsild (nr 13), Lembit Sepp (nr 15); **neljandas reas:** Stepan Karja (nr 17), Jaak Tobre (nr 18), Harry Abel (nr 5), Harri Kõiva (nr 11), Ilmar Liblik (nr 19), Ilmari Karro (nr 20).

Ajakirjanike Liidu Tartu Satiirisektsiooni korrespondent, pilet nr 18, allkiri — esimees Silver Alev.

SU: Satiirisektsioon oli korralik organisatsioon, mitte niisama lihtsalt kooskäimine. Sektsiooni asutaja Riho Lahi³ oli vana ajakirjanik, tegutses juba Eesti ajal. Ta oli Rakvere mees, alustas Rakvere lehes, seal oli ta esimene ajakirjanduslik aeg. Satiirinurga pani ta Edasis käima 1940ndate lõpus, nimega „Valgust varjukülgedele“, 1955. aasta septembris alustas „Herilane“, mida ta palju aastaid koostas.

Maarja Lõhmus (ML): Pseudonüümi Kihva Värdis kasutas ta esimest korda 24-aastaselt, aastal 1928.

RH: Meenuvad Lahi üliandekad karikatuurid ja Postimehes ilmunud vägevalt põhjalik ajakirjanduslik ülevaade Tartu kaunitest majadest, mille venelased 1941. a sodiks pommitasid. Maarja kirikust ja kümnetest-kümnetest Tartu kaunitest hoonetest on Lahi kirjutanud detailseid ülevaateid, talletades neid ajaloo jaoks.

SU: Lahi oli andekas karikaturist, lisaks tegi ta tohutul hulgal eksliibriseid. Ka vestežanri⁴ tagasitooja Edasisse oli Lahi oma Kihva Värdis. Selle tegelase kaudu lõi ta järjepidevuse, kultuurisideme Eesti ajaga. Nii et vanem lugeja võis mütsi kergitada — sai sõjaeelse mehega jälle kokku.

³ Riho Lahi (1904–1995) oli ajakirjanik, õpetaja, karikaturist ja kirjanik. Ajakirjanikuna töötas 1938–1940 ajakirjades Kotkas ja Noor Kotkas, 1956–1965 Edasis, 1968–1988 Eesti Looduses. Teoseid: „Kotkapoeg Agu kirjad: vanemaile, õpetajaile, kaaslaseile“ (1937), „Kihva Värdis kiusujutud“ (1968); „KV tegutses: satiiri- ja huumorivalimik“ (1975); „Kihva Värdis läheb objektile“ (1976); „Värdis“ (1980).

⁴ Veste on ajakirjanduslik või kirjanduslik žanr, milles kirjutaja on võtnud mingi rolli, mingi tüübi, kelle kaudu vaatleb elu tavalisi aktuaalseid külg. Fõljetonist eristub veste selle poolest, et fõljeton on lugu konkreetse elunähtuse kohta. Fõljeton on tige, võib „pähe anda“. Veste huumor on loomult sõbralik. Võrdluseks sobib kujund: satiir on kui agressiivne ravimine, huumor kui leebe ravimine.

Joonis 2.

Satiirisektsiooniga korraldasime pidevalt igal aastal kaks võistlust: huumorivõistluse ja karikatuurivõistluse. Need osutusid populaarseteks, töid tuli üle Eesti. Piltide poolest olime nii jõukad, et korraldasime ligi 15 karikatuurinäitust, mis olid välja pandud kinodes ja kultuurimajades, kus rahvas liikus. Need omakorda kasvasid „Herilase“ populaarsust.

„Herilane“ 1955

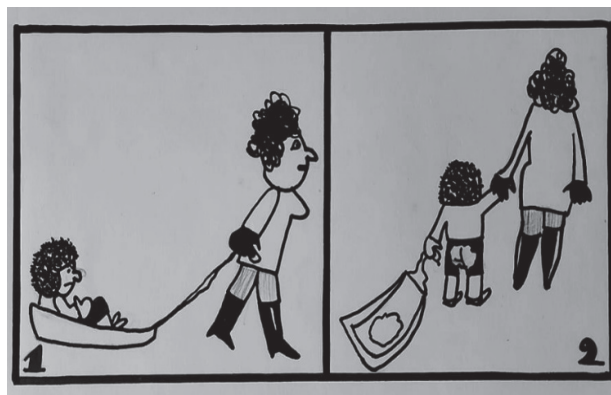
RH: Esimeses „Herilases“ leidis teravaid teemasid kommunaalvaldkonna kohta, näiteks tänavaaukudest. Teravus oli see, miks ma juba 1960ndate keskel väikse poisina (sündinud 1957) lugesin ise lehte ja lõikasin nalju välja, hakkasin musta huumori ja absurddinaljade sõbraks. Eriti meeldis mulle Priit Pärn.

SU: Musta huumori tõi „Herilasse“ algselt Kalju Kass. Tema kutsus Pärna.

RH: Uus põlvkond sobis omavahel, nende nali oli pikk samm eemale nõukogude huumorist ja satiirist. Nõukogude Liidus ilmunud Krokodill oli masendavalt võitlev. See võitluslikkus tundus meile väga naljakas, kõige rohkem sai pihta onu Sam.

SU: Krokodill oli küll võitlev, aga parteimehed leidsid ikkagi ka sealt vigu, nii et Krokodilli tegijad said karistada.

SU: Kui tegime lugejaurimusi, siis „Herilane“ oli loetavuselt ikka kas esimene või teine-kolmas, alla poole ei kukkunud kunagi. Parimatel aegadel luges Herilast üle 90% lehelugejaid. Veste oli huvitaval kombel vähem populaarne, aga ikka esimeses suurema lugejaskonnaga rühmas, loetavus ca 70–80%.

Joonis 3.

RH: Mitte kõik „Herilasse“ saadetud naljad ei ilmunud, osa tuli visata prügikasti. Mul on mõned karikatuurid kaasas, mis leidsin ära visatavate asjade kastist. Joonistel 2, 3, 4 ja 5 on neli karikatuuri aastatest 1972–1973.

Joonistel 2, 3 ja 4 on Juuro Kuusiku naljad. Joonisel 2 on ülemuse küsimus: „Kus on sinine leht?“. Sinise lehe asemel näidatakse katkist suusaotsa. Siin ei ole justnagu midagi vastalist ega siivutut. Joonis 3 Salvo kelguga, kelgul on auk ja pükstes on auk. Joonis 4. Kui keegi inimese postkastis tegutseb ... Ei tea, see tundub kuidagi kahemõtteline. Või „seks-huumor“ joonisel 5 — lennukil järel on rinnahoidja, Evald Piho nali. Ilmselt need karikatuurid ei ilmunud. Miks need jäid sahtlisse, ei kõlvanud?

SU: No need ei sobi kokku „nõukogude kõrge moraaliga“. See rinnahoidja nali — mina toimetajana oleksin mõelnud, kas tuleb jama või ei tule. Asi võib lõppeda õnnelikult või siis mitte.

Kuidas „Herilase“ tegemine käis?

RH: „Herilase“ tegemine oli natuke naljakam kui muu tõsise lehe tegemine. „Herilase“ hea põli põhines satiirisektsioonil, kes kogu aeg kaastöid tootis.

„Herilane“ töötas kirjade osakonna all, kirjade toas Stepan Karja vastas oli „Herilase“ toimetajal oma laud. Inimesed saatsid kirju — kirjutasid paberile, panid ümbriku ja saatsid toimetusele oma muresid ja mida kõike. „Herilane“ ilmus laupäeviti. Püüdsin reedeks „Herilase“ kokku saada, vaatasin, mida inimesed kirjutavad. Mingil ajal neljapäeval tuli minna trükikotta, vaadata lood üle, kas mõni riba üle või vaja kärpida. Andrus Peegel oli väga hea karikaturist, joonistas erinevaid teemasid. Ise kirjutasin lugusid Raimsi nime all, Raimsi oli veidi naiivne, aga terane.

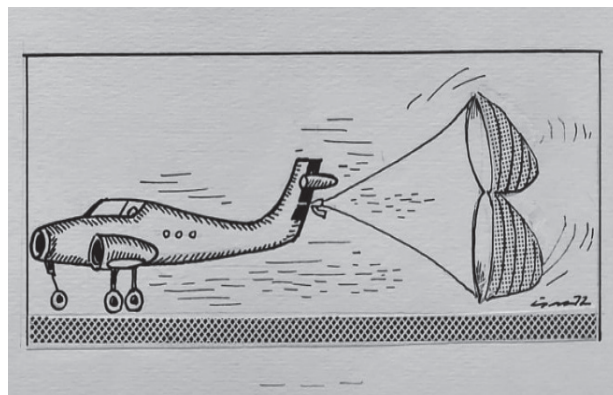
Joonis 4.

„Herilane“ enne avaldamist eraldi tsensuurist läbi ei käinud, Tsensor Endel Silk nägi „Herilase“ „musta külge“, pani lehele käe alla. Enesetsensuur töötas rohkem kui Endel Silk.

SU: Tartu tsensuurid olid inimlikud, nendega sai asju ajada. Mitmelgi oli kärakanõrkus. Vahel lõi tsensor Silgul oma tähtsuse näitamise tahtmine välja — et tal oleks ka sõnaõigust, ent enamasti sai ta pehmeks rääkida. *Peretšen*, paks piibel tsensuurieskirju oli põllumajandusosakonna toas talle, ja kui sellega vastuollu läksid, siis ei andnud vaielda. Selle õppisime kähku selgeks. Mõnikord läks vaidluseks. Näiteks tahtsime avaldada panoraamfotot Emajõest üle kahe lehekülje, see oleks olnud uhke asi. Pilt polnud võetud sedavõrd kõrgelt, et oleks kindlalt keelatud. Fotograafid teadsid norme. Aga tsensor Emajõe fotole luba ei andnud. Tallinna tsensuuripealik ka ei andnud. Lugu lõppes sellega, et küsisime luba Riiaist, sõjaväe tsensuri käest. Sealt luba tuli, jõepanoraam ilmus.

RH: Võib naljatada, et tsensor kartis, et järsku teeb suure vea, kui saadakse teada, milline Emajõgi tegelikult välja näeb. Ametlikel kaartidel oli ju kõik nihkes, ega täpset kaarti siin kellelgi ei olnud. Selleks tuli minna Torontosse, osta sealt Eesti Maja poest Eesti kaart omaenda Eesti kohta. See oleks olnud tegelik „Herilase“ teema.

SU: 1980ndate alguse „Herilane“ oli terav, 1985 oli madalaim punkt enne perestroikat. Siin on tegemist

Joonis 5.

paradoksiga vabaduse ja eneseväljenduse mõttes. Loogiline oleks mõelda, et kui on vabamad ajad, saab rohkem ütelda ja teha. Kui on kruvide keeramise aeg, peab pool või kolmveerand suud kinni olema. Nii lihtne see pole. Teravust, kangemaid objekte, millele sõandati kallale minna, oli varem isegi rohkem. Raskemal ajal on oluline inimlik külg, tuleb tegelda inimesega, toetada inimest.

RH: Kui tegelik vabadus tekkis, siis nali ajakirjanduses hoopis lahjenes. Võib-olla seepärast, et ei saanud enam allteksti panna, ei saanud terav olla? Kadus tegemise isu ära. Taust muutus sedavõrd.

Kogumikud satiirisektsiooni naljadest

SU: Satiirisektsiooni koosseis muutus aegade jooksul. Mõni läks ära Tallinna, mõni jäi kõrvale. Kokku 20–30 liikmelt ilmus aastate jooksul kolm kogumikku: „Ankeet“ (1966), „Herilase mesi“ (1972), „Nalinõnna“ (1990).⁵

Kalju Kass oli absurdiuumori ja värskuse tooja. Kõige viljakam oli Silver Alev, kes oli mitmel puhul ka sektsiooni esimees. Temal on ühtekokku kümme huumorikogu välja antud.

Satiirisektsioonis olid väga produktiivsed mehed. Nad polnud vabakutselised kirjanikud — olid ehitusinsenerid, teadlased. Insenerid olid näiteks Silver Alev ja Harri Kõiva. Ivar Etverk tegi head nalja isegi sel ajal, kui oli jõudnud metsandusdoktori teaduskraadini.

⁵ Tartu satiirisektsiooni huumorikogud: „Ankeet“ (1966). Koostanud Riho Lahi ja Evald Tooms. Autorid Harri Abel, Ivar Etverk, Evald Jõgis, Kalju Kass, Mati Kuusik, Juuro Kuusik, Harri Kõiva, Riho Lahi, Mait Maameele, Venda Mägi, Halvo Mändsaar, Erich Pedmanson, Harris Raudam, Guido Raudver, Georg Sepp, Juhan Sookas, Aksel Soots, Raimo Sule, Enn Vahemets, Ilmar Vaino, Eduard Vajakas, Paul Vassar. „Herilase mesi“ (1972). Koostanud Evald Tooms. Autorid Riho Lahi, Kalju Kass, Ilmari Karro, Harri Kõiva, Riho Lahi, Kalju Lomp, Andres Lutsar, Halvo Mändsaar, Erik Püüsalu, Georg Sepp, Juhan Sookas, Ants Teder, Sulev Uus, Paul Vassar. „Nalinõnna“ (1990). Koostanud Kalju Lomp. Humoreskide autorid: Harry Abel, Silver Alev, Riho Lahi, Kalju Lomp, Toivo Pruunsild, Georg Sepp, Juhan Sookas, Jaak Tobre, Sulev Uus; karikatuuride autorid: Harri Kõiva, Raimo Sule ja Harris Raudam.

Aga ajad läksid kitsaks naljade jaoks. Paradoks on selles, et vabaduse ajal oli raskem nalja teha kui soveti ajal.

Huumori- ja satiirilugude kesksed tegelaskujud

RH: Klassikaline tegelane on muidugi Riho Lahi kirjutatud Kihva Värdis.

SU: Väga kuulsad tegelased olid nooremteadur P. Pussak (Paul Vassar), Juhan Sookas ja metsaülem Ibsberg (Ivar Etverk).

SU: Vestete nimitegelane, kelle suu ja silmade kaudu minul lora ajamine käis, oli Siim Vehmer oma teispoole Tilde, poja Killi, sugulaste Joosu ja Krööda ning teistega, vahva njuufaundlane Torr kaasa arvatud. Vehmeri nime kasutasin ka muude palade autorina. Muid varjunimesid oli nii tõsiseid kui ka naljamekiga terve peotäis; ajakirjanikukarjääri alguses V. Sule, S. Tarika, S. Kaur, U. Joll. Naljakest nimedest Ott Peaagu, Mütamäe Maali. Ajakirjanikul tuli kirjutada ka mõnerealisi või kergekaalulisi nuppe, siis kulusid pseudonüümid ära.

RH: Egon Luuberleht, Valmar Koslep, Raimis — need olid mu naljategemise pseudonüümid, Raimis oli ka vestete tegelane.

Satiirisektsioonist Hans Leberechti Seltsiks

RH: Satiirisektsiooni ajal hakkasime koos Kalle Mülleri, Hannes Astoki, Andrus Peegliga 1989. aastal avaldama Hans Leberechti seltsi häälekandjat Valgus Koordis. Oli seltside moodustamise aeg. Parodeerisime nõukaaegseid nähtusi. Lõpuks Hannes Astok kui koorilaulja korraldas suure Leberechti kontserdi „Neid laule ei laulda enam kunagi“. See oli lõppvaatus. Hiljem on Andrus Peegel ja Artur Kuus mõnel korral rääkinud, et hakkame uuesti „Herilast“ tegema. Vähemalt üks number ilmus seitse aastat tagasi, aga tulemus oli kahtlane, teemaks oli *copy-paste* lühinaljad. Endal oli huvitav teha, rohkem pole me katsetanud.

Praegune seis?

RH: Väga keeruline on tänapäeval nalja teha. Selleks on küll väljundeid nii trükilehes kui ka raadios-televisioonis. Aga naljade juures on tähtis, et oleks alltekst, mis väga kergesti sai tekkida nõukaajal. Siis ei saanud kõike otse välja ütelda ja mäng alltekstiga pakkus suurt põnevust. Tänapäeval vist ei ole see ka lugejatele enam nii kergesti arusaadav, et mida nad veel peaksid otsima, kui nali on kohe näha ja kõike saab otse välja öelda. Praegu on „Juurikas“. Mart Juur teeb väga head nalja.

SU: Juurikas on väga andekas. Aga üks asi mulle praeguses naljapildis ei meeldi. Ühemeherubriigid. ükskõik kui andekad, lähivad üheplaaniiseks. Midagi jääb ikka puudu. Kui naljanurgad täidab üks inimene või mingi ühe kindla malli järgi tehakse aastaid, siis need ei kutsu sind, siis ei hakka põhjalikumalt vaatama, vaatad ainult pealkirju ...

Asi on nii paika loksunud, et kapitaalset pööret lähitulevikus ei paista. Uusi naljamehi ei tule peale, sest avaldamisvõimalusi ei ole. Kui loomeinimene ei saa avaldada, siis ta loomeisu kaob ära, loomevõime kärub. Siin on oht meie koomikale. Raimu, oled nõus?

RH: Ühe mehe naljad pidevalt, see läheb tüütuks tegijale endalegi. Aga väljenduskohti on, kasvõi Facebook — seal on nalja palju. Olen Facebooki liige, seal saab kirjutamiseks ideid, seal visatakse nalja. Loominguline lähenemine on mu sõprade hulgas aukohal. Huumor on väga levinud, aga selle levik on ikka piiratud, see pole kõigile avalik. Ise vist midagi muuta ei saa?

Naljatamiseks on vaja kollektiivi

ML: Peale vanade juttude jõudsime ka teemani, et humoristide ühistegevus on ülimalt oluline. Atomistlikku ühiskonda on raskem naerutada. Kirjanik võib pusida üksi, tal pole kedagi kõrvale vaja. Humoristil on vaja seltskonda, kus käib diskussioon kogu aeg, arutatakse, kui kaugele võib ja mis juhtub, kui läheb üle piiri. See on kollektiivne mõtlemine, sellest tuleb rohkem impulsse ja tõukeid. Nalja tegemisel on tähtis ühistöö.

Mõtlük pilk Eesti huumorile

Ülevaade EAAS-i koosolekust 5. novembril 2021

Toomas Kall.¹ Huumor Sirbis ja Vasaras ja Sirbis. Vastused Maarja Lõhmuse küsimustele.

1. Milline oli huumoritoimetaja töö Sirbis ja Vasaras 1970ndatel aastatel (kitsaskohad, piirid, konfliktid)?

Missioon oli arendada lugeja maitset, avaldades kõrval eesti noore(ma) põlvkonna karikaturistide kõrval meile kättesaadava maailma parimate tegijate loomingut. Tekstide puhul ma erilist missiooni ei tajunud — avaldamisele kuulus kõik, mis oli n-ö „Sirbi tasemel“, s.t Sirbi lugeja tasemel. Mis muuhulgas tähendas ka seda, et temaatiliselt olid eelistatud lood, mis puudutasid kauneid kunste.

Suhteliselt palju ilmus tõlkeid — eriti Moskva Literaturnaja Gazetast. Esiteks: see oli väljaanne, kus küllalt kõrgel kirjanduslik-kunstilisel tasemel jooksis üleliiduline lubatavuse piir ning seda oli hea demonstreerida siinsetele käskijatele ja keelajatele. Ja teiseks: Sirbi ja Vasara huumorilehekülje üks funktsioone oli hoida kokku toimetuse honorari, et saaks maksta natukenegi rohkem oma, Eesti autoritele. (Ajalehed ei pidanud välisautoritele maksuma ka pärast 1973. aastat, kui NSV Liit ühines ülemaailmse autoriõiguste konventsiooniga.)

Sirbi ja Vasara parteiline juhtimine käis ühelt poolt EKP KK kultuuriosakonna ja teiselt poolt lehe peatoimetaja ja tema asetäitjate kaudu, niisiis kõrgelt üle minu kui mittekommunisti pea. Nii et mingit konkreetset skandaali ma sellest ajast ei mäletagi. Üldine etteheide oli, et rahvas ei saa sellest naljast aru, mitte et see on nõukogudevastane. Kusjuures minu meelest oli asi pigem vastupidi — rahvale oli arusaadav, et on nõukogudevastane!

2. Milline oli murranguaeg (1990ndate algus), kui olite Sirbi peatoimetaja? Mis tõusis esile, mis langes? Ühiskonna ja huumori suhe?

Kui konkreetset Sirbist rääkida, siis minu peatoimetajaks saades langes kohe ära huumorilehekülg. Nädalast nädalasse „Sirbi tasemel“ huumorit toota tundus võimatu ja ka tarbetu missioon. 15 aastat hiljem katsetatud Sirbi huumorilisa „Kirp“ kiire lõpp näitas, et nii see ilmselt oligi.

3. Mille poolest erinevad sovetiaja huumor ja praegune huumor?

Nõukogude ajal oli huumoril, mis esines ka satiiri nime all, ajalehtedes-ajakirjades üks kindel teritoorium. Seal leidis lugeja seda, mille kohta ta võis loota, et vähemalt see on mitteametlik, keset ümbritsevat kroonulikkust ja kantseliiti. Praegu, kui sõna on vaba ning teravusi ja teravmeelsusi võib leida igast tekstist, ei eristu huumor kultuurinähtusena enam endise reljeefsusega. Aga võib-olla ei eristu sellepärast, et ma ei ole piisavalt kursis — lihtsalt ei ole lugenud. Aga miks ei ole lugenud? Sellepärast, et ei ole kuulnud, et on ilmunud midagi nii erilist, mida peaks lugema. Nii et ikka on huumor ise süüdi, et ta nii vilets on. Ja süüdi on teda alati tunnustatud.

4. Millest on puudus?

Oleneb kellel. Minule näiteks piisab täiesti Postimehe „Juurikast“ kord nädalas — rohkem ma ei jõuakski lugeda. Mõni noorem tarbib võib-olla iga päev piisaval hulgal meeme ja koomikseid. Aga iga-päevane poliitiline karikatuur? Kuidagi kahju on rahvast, kelle hommik ei alga šaržiga mõnelt niisuguselt meistrilt nagu Gori, Valk või Lauks. Kui nii edasi läheb, saab tulevasest ajaloost lugeda: „Eesti karikatuur suri välja veel enne, kui lõppes paberajakirjandus.“

5. Küsin teilt kui stsenaristilt: kas peaks „Pehmed ja karvased“ taastama?

¹ Toomas Kall oli Sirbi ja Vasara huumoritoimetaja 1971–1978, Sirbi peatoimetaja 1990–1994.

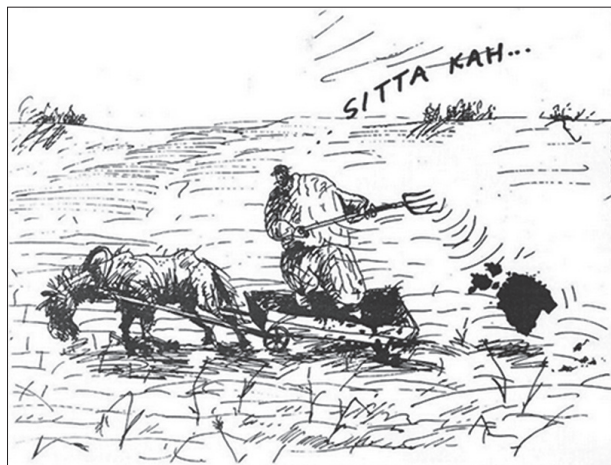
Tingimata ja vägisi ei peaks. Hoiatan kõiki uljaspäid: poliitiline nukusatiir on päris raske (ja ka kulukas) žanr. Selle harrastajaid ei täna südamest keegi. Aga süüdistama hakataks ilmselt kohe. Ja kõigepealt, nagu viimasel ajal moes — ühiskonna lõhestamises. Ja alati varitseb oht materjalile alla jääda, kui järjekordselt selgub, et elu ise on naljakam kui kõige andekam väljamõeldis. Teisest küljest muidugi võiks. Sest koomika ei ole poliitikast vahepealse kaheksa aastaga kuskile kadunud. Kõigest traagikast hoolimata. Aga kust leida Hardi Volmeri sugune jõuline eestvedaja, kui ta ise ei peaks enam viitsima? Kas leidub kuskil mõni noor stsenarist, kes õigluse ja kunsti nimel suudab oma isiklike poliitilisi sümpaatiid varjata? Kas leidub julge telekanal, kes ei nõua kohe, et reiting oleks laes, vaid lubab sellel olla ka aknalaua kõrgusel?

Silja Lättemäe. Sitta kah!

Olin Sirbi ja Vasara huumoritoimetaja aastatel 1979–1990. Aastast 1991, juba 30 aastat töötan Maalehes. Kuigi huumorit endiselt väga armastan, olen sellest kaugel jäänud.

Priit Pärna karikatuur „Sitta kah!“ ilmus Sirbis ja Vasaras 1987. aasta 8. mail ja see oli toonase karikatuurivõistluse võidutöö. Käis kõva fosforiidisõda, üha tugevnev protestilaine Virumaale rajada tahetud kaevanduste vastu — korraldati meeleavaldusi, avaldati ajakirjanduses vastavaid artikleid. Loomulikult kajastus päevakajaline protest ka toleaegses huumoris ja satiiris, sh karikatuurides. Seetõttu pole midagi imestada, et Priit Pärna sulest ilmus nii tabav kajastus fosforiidisõjale. Toonase karikatuurivõistluse žürii esimees oli Heinz Valk ja nii see võidutööks saigi.

Eesti taasiseseisvumise eelset aega ehk 1980. aastaid huumoriajakirjanduses iseloomustabki suuresti protest toonase võimu vastu, ihalus vabaneda nõukogude võimu ikkest. Kuna ajakirjanduses ilmuvaid tekste ja karikatuure kontrolliti enne avaldamist hoolikalt toonase tsensuuri poolt, siis on ka toleaegsed tekstid-karikatuurid otsekui sõnamängud. Neid tuli lugeda ridade vahelt, otsida karikatuuris peidetud tähendusi. Kultuurilehe huumoriküljel esinesid tihtilugu arhitektid, kunstnikud, kirjanikud, see oli nende jaoks lisaplatvorm oma vaadete ja mõtete väljendamiseks teravmeelses vormis. Mitte nii, nagu tänases Eesti ajakirjanduses, kus

Joonis 1.

karikatuur ja pilalood on valdavalt professionaalsete humoristide ja karikaturistide pärusmaa.

Tihedad olid sidemed toona ka Vene karikaturistidega, näiteks Mihhail Zlatkovskiga, kelle kunst oli enne perestroikat Venemaal keelatud. Zlatkovski kaudu sai vahendatud huumorikülgedel ka kaas-aegset Prantsuse karikatuuri. Meil oli Ajakirjanike Liidus huumori- ja satiirisektsioon, mille üritustel oli harilikult vähemalt paarkümmend osalejat. Sektsiooni juhtisid satiiriajakirja Pikker juhtkonda kuuluvad persoonid — Edgar Spriit, Harri Lehiste. Suure osa toonastest karikatuuride tegijatest aga moodustas nuku- ja multifilmi seltskond: Priit Pärn, Mati Kütt, Heiki Ernits, Riho Unt, Hardi Volmer, Aarne Vasar jt.

Mäletan, et kui ma 1990. aastate algul käisin Soomes Helsingis esmakordselt kohtumas sealsete karikaturistidega (Jarmo Somppi, Juha Tantt), siis nende jaoks oli see üllatus, kui tutvustasin Eesti huumoriolusid, et meil on ajakirjanike huumori- ja satiirisektsioonis vilgas kooskäimine ja tegevus, joonistatakse-kirjutatakse igale poole, olenemata igapäeva-ametist ja elukutsest. Soome kolleegid tegid mulle selgeks, et kapitalistlikus maailmas on nii, et iga väljanda juurde on palgatud üks karikaturist ehk pilapiltnik ja need kõik on omavahel konkurendid.

See, mis tundus toona Soome huumoriajakirjanduse puhul omapärane, on tänases taasiseseisvunud Eesti ajakirjanduses teoks saanud — ajalehed kasutavad peamiselt ainult oma karikaturiste. Päevalehes tegutseb Hillar Mets, Ekspressis Heiki Ernits, Maalehes oli pikalt oma karikaturist Ants Kasesalu, nüüd on Heiki Maiberg.

Maarja Lõhmus. Kommentaar

Silja Lättemäe kõneleb murdepunktist, mida tähendas 1987. aastal ilmunud karikatuur „Sitta kah!“. Kuidas kujunes tähenduste murrang? Uurides erinevate režiimide huumorit, sovetiaja huumorit ja kaasaja huumorit, näeme neid kui suuri märgisüsteeme. Huumor projitseerub ühiskonna taustale, mille osa ta ise on ja mida peegeldab. Iga ajastu huumoril on oma viitekontekst. Ühiskonna murdehetkel kannab karikatuur ka avaliku tähendusüsteemi muutja rolli.

„Sitta kah!“ sünniloost kõneles Priit Pärn, et 1987 karikatuurivõistluse viimasel hommikul, võistluse lõpp käes, sirgendas ta enne tööle minekut kohvikruusi kõrval kümne minutiga pildi ja pani tööle minnes posti. Osalemine oli kollegiaalne kohus, ei võinud alt vedada. Siin peegeldub Eesti huumori ja humoristide kollektiivsus.

Toivo Tootsen.² Üleminekuaja huumor

Piret Kriivan palus meil Raimo Aasaga sarjas „Eesti lugu“ kõnelda üleminekuaja huumorist. Juttu jätkus mitmeks saateks.³ Üleminekuaja huumor oli hoopis eriline. Olen mõtelnud huumorilainele 1950ndate lõpul, 1960ndatel. Mis oli põhjus, et see tuli meie ajakirjandusse? Igas rajaanilehes oli sel ajal oma huumorinurgake. Huumorile anti järsku suur tähtsus. Sõjaaeg oli möödas, ülesehitus käis, inimesed olid kõvasti tööd teinud ja tunti, et võiks anda neile ka midagi lõbusat, lasta hinge tõmmata. Huumorit ja meeelahutust hakati soosima. 1965. aastal jõudis raadiosse meeelahutussaadete toimetus RAMETO.⁴

Huumori hulk, mida aastast kasutasime, oli umbes 600 lugu igal aastal. Suure mahu tõttu kujunesid meil ka oma humoristid: kui on nõudlust, siis ka pakkumist. Edasis oli sel ajal väga arvestatav „Herilane“, igas rajaanilehes oma huumorikülge oli ajakiri Pikker⁵ oma üsna suure mahu ja hea

kvaliteediga. Meie RAMETO maht oli veelgi suurem kui Edasi, rajaanilehtede ja Pikri maht kokku. Kujutage ette, vaja oli saada üle 600 huumoriloo aastast.

See kõik lõi olukorra, et lisaks oma tegijatele tuli võtta ka üleliidulisi häid tegijaid. Nagu Toomas Kall ütles, kasutati Literaturkat (Literaturnaja Gazetat). Literaturka humoristid olid kõik ka meie autorid. N. Liidu humoristide paremik käis kõik „Meelejahutajast“ läbi. Sageli oli ka nii, et meil avaldati enne, kui ilmus vene keeles, ja arvan, mõni asi vene keeles ei ilmunudki. Aga nagu Kall ütles — Vene huumor oli meile hea kaitsekilp. Priit Aimla kasutas seda täitsa julgelt ära. Vahel kirjutas oma loo ja pani alla: tõlgitud Pravdast.

Üleminekuajal Eesti huumor taasiseseisvus. Me haakisime end Vene huumorist lahti, sest 1980ndate lõpus need teemad, mis olid Vene humoristidel, meid enam ei kõnetanud kopka eest ka mitte. Meil tulid hoopis uued teemad, tulid uued väljendusvahendid.

Enne ei olnud kupleesid kasutatud, aga järsku tuli kupleesambel Talong. Priit Aimla jt hakkasid kirjutama kupleesid, sest päevasündmusi sai sinna naksti sisse panna. See žanr, mis nüüd on jälle välja surnud, sai ülimenekaks, käis raadios ja külarahvamajades üle Eesti, Tallinna Linnahallis oli mitu kontserti puupüsti täis.

Pean Eesti huumori õitseajaks üleminekuajaga, sest nii suurt nõudmist Eesti enda huumori järele ei ole kunagi enne ega pärast olnud.

Sel ajal tegime huumorikooperatiivi Aara. Püüti asutada Huumori Liitu, eestvedajaks Lembit Sibul. Aara seltskond oli ülivõimas, seal olid Arvo Valton, Enn Vetemaa, Toomas Kall, Vahur Kersna, Vello Mikk, Priit Aimla, Silja Lättemäe, Rita Mägar, Rein Lauks, Toivo Tootsen, Juhan Saar, Vladislav Koržets, Uno Laht ja Kalju Kass. Kõik nad olid Aaras ja kõigil oli tööd ja leiba. Ma mäletan, et ühel aprillikuul oli meil igal õhtul estraadietendus Sütiste tee 21 — jälle saal puupüsti täis. Oli huumori tippaeg. Ilmselt ongi nii, et igal ajal on oma koht ja oma aeg.

Huumoribuum langes ära sellega, et tuli oma raha, majandus stabiliseerus ja inimesed

² Toivo Tootsen töötas Eesti Raadio meeelahutussaadete toimetuses 1967–1996.

³ Piret Kriivan. „Igal ajal oma huumor“ — Vikerraadio saatesari „Eesti lugu“, 13. november 2021, <https://vikerraadio.err.ee/1608387536/eesti-lugu-igal-ajal-oma-huumor-t-tootsen>.

⁴ Eesti Raadio meeelahutussaadete toimetus RAMETO alustas 25. detsembril 1965, hääbus 1990ndate algul. Eetrisse anti saatesarju „Meelejahutaja“, „Kodukandilood“, „Rannaraadio“, „Suveraadio“, „Õhtu kahele“, „Mnemoturniir“. RAMETO nime (raadio meeelahutussaadete toimetuse) ristiisad on Valdo Pant ja Juhan Saar. Toimetuse oma logol oli ronk Jaagup, mille kujundas Hugo Hiibus.

⁵ Pikker hakkas regulaarselt ilmuma juunis 1957, kandes põhimõtet „Pikker puhastab õhku“. Pikker huumori- ja satiiriajakirjana juba 1943–1944, aastatel 1945–1946 iseseisva ajalehena. Aastatel 1957–1995 ja 2000–2001 ilmus see taas ajakirjana, Ilmumissagedus oli perioodidel 1957–1959, 1992–1995, 2000–2001 üks kord kuus, 1960–1991 kaks korda kuus. Esimene Pikker ilmus 15. detsembril 1943 kui Rahva Hääle lisaleht, seda trükiti Moskvas, aprillist 1945 jätkas ilmumist Tallinnas.

keskendusid omaenda elu peale, tähtsamaks muutus see, kuidas oma eluga edasi jõuda ja kuidas oma riiki üles ehitada. See oli tunduvalt tähtsam kui lihtsalt niisama meeelahutus.

Mulle tundub, et praeguse konkurentsi tingimustes, kus igaüks võitleb omaenda ellujäämise nimel, on suhtumine selline: hää küll, kui keegi veel nalja teeb, aga ... Ainult huumoriga praegu ennast ära ei elata. Huumori õitseajal võis mitukümmend inimest väga vabalt ainult nalja tegemisest end ära elatada. Praegu ma ei oskagi nimetada kirjutavaid humoriste, kes on elukutselised — peale Juure ja Kivirähu.

Teine asi on see, et igal ajal on oma huumor. See oli meie aja huumor. Praegused noored ei tee omavahel vähem nalja ja ega nende naljad pole kuhugi kaduma läinud. Mina võib-olla ei saa nende naljadest aru ega saa arugi, et see on nali, mis nad teevad. Veel kord, nali ei ole kadunud. Ta on alati olnud, küllap on ka tulevikus edasi.

Aare Kasemets. Konkursside ja uurimuste vajadus

Kuidas humoristide seltskonda koondada? Mida selleks teinud olen? Mul oli mõte, et oleks vaja päevalehtede huumori ülevaadet teha, humoristid omavahel kokku viia ja võistleva panna.

Aastatel 2000 ja 2004 tegime võistluse, kus valisime välja 101 aasta jooksul suuremates ajalehtedes avaldatud poliitilist karikatuuri. 2000. a valiti välja 1823 pilti, millest korraldati Rahvusraamatukogus karikatuurinäitus. Parima poliitilise karikatuuri autoriks tunnistati Hillar Mets, kes võitis ka 2004. aastal korraldatud konkursi.⁶

Praegu tundub, et kriitiline refleksioon huumori uurimisel puudub. Paar korda olen ärgitanud Ajalehtede Liitu. Keegi pole ideed edendama hakanud. Praegu on võimalik digiväljaannetest teha diginäitusi, suure võistluse saaks kokku.

Mulle tundub, et Eesti karikatuuri ajalugu oleks digiajastul vaja uuesti kirjutada, midagi taolist, nagu Hagi Šein tegi tele puhul. Eesti karikatuuri ajalugu vajab monograafiat, kus erinevad arenguetaapid on käsitletud koos poliitilise ja ajaloolise kontekstiga. Karikatuur vajab sügavat uuringut, et peegeldada

lugejatele-vaatajatele seda, mida nali meiega teeb ja kuidas me reageerime.

Ühtpidi on karikatuur kunsti ja kultuuri osa. Sirp foorumina võiks vaadata karikatuuri kui kunsti poole. Poliitilise kommunikatsiooni võtmes on karikatuur politoloogide teema. Tulles organisatsioonilise küsimuse juurde: kuidas anda hoogu? See võiks olla Ajalehtede Liidu missioon, et tekitada kord aastas tagasisaade läinud aasta poliitilistele karikatuuridele, see on ka poliitilise ajaloo asi.

Andrus Tamm. Eesti Huumoriliidu tegevusest

Olen Eesti Huumoriliidu esimees, Eesti Huumorimuuseumi üks asutajatest, Eesti (seni?) viimase huumoriajakirja *Pilkaja* väljaandja, omanik, toimetaja (lõpetasin selle väljaandmise 2017. a). Lapsest saadik olen huumorimeelne inimene ehk nagu ma ennast ise nimetan — Humor Sapiens.

Eesti Huumoriliit asutati Tallinnas Paldiski mnt 52, psühhoneurohaigla klubis 1. aprillil 1990 (tähtenduslik koht ja aeg!), esimene president oli Priit Aimla, juhatuses kollektsoonäär Ivar Kallion, humorist-psühhiaater Arvo Haug, humorist-liikluspolitseinik Kirill Teiter, humoristid Silver Alev, Toivo Tootsen, Sulev Nõmmik. Selle liidu tegevus häabus 1990ndate algul, Eesti Huumoriliit taasasutati 2013. EHL ühendab Eesti karikaturiste ja humoriste, liidu esimeheks on humorist ja tõlkija Andrus Tamm, aseesimees Priit Koppel. Juhatuses on olnud karikaturistid Hugo Hiibus, Erki Evestus, Tarmo Vaarmets, Heiki Maiberg, humoristid Teet Lindma, Valter Parve ja Tiiu Anton.

Huumorimuuseum⁷ asub Raplamaal Järvakandi lähedal Purkus, vanas koolimajas, kus paaris toas on näitus ja arhiivimaterjalide hoid. Muuseumi asutasime 2016. aastal, ehkki kogusime materjali juba varem, sellega alustas karikaturist Heiki Maiberg. Tegime huumorimuuseumi filiaali Tallinna Rotermani keskusesse 2021. a. Avanäitus oli Priit Koppeli „Tugitoolisport“, järgnesid koroonateemalised näitused „K(o)roonitud karikaturistid“ ja kliimatehnoloogiline „Kliimatehnika.“

Eesti Huumoriliit teeb rahvusvahelisi karikatuuri-võistlusi. Esimese tegime 2011. a Narvas,⁸ ühtlasi

⁶ Vt Aare Kasemets. Poliitiliste karikatuuride näitus ja auhindade lugu. — Riigikogu Toimetised, 2001, nr 3, lk-d 297–309; Aare Kasemets, Eiki Berg. Sada ja üks Eesti poliitilist karikatuuri. — Riigikogu Toimetised, 2004, nr 9, lk-d 177–182.

⁷ Vt <https://menu.err.ee/290061/eestis-avati-huumoriparandit-talletav-muuseum>.

⁸ Vt <https://leht.postimees.ee/410753/huumoriajakiri-pilkaja-hakkab-nahutama-inimlikke-norkusi>.

esitlesime uut huumoriajakirja Pilkaja. Soovisime näidata, mis on „vana“ ja mis on „uus“, ehk siis meenutada vana Pikrit ja tutvustada uut Pilkajat; võistluse nimi oli „Vana ja uus“. Näitusel esitlesime vanu eestiaegseid karikatuurseid postkaarte ja võistlusele saabunud karikatuure. Seejärel oli „Linlane naerab“ 2013. aastal,⁹ „Elavad tänavad“ 2014. aastal.¹⁰ Eesti 100. sünnipäeva puhul tegime rahvusvahelise võistluse „Juubel — Eesti Vabariik 100“.¹¹ Näitus liikus üle Eesti.

Eesti mure on see, et noori karikaturiste pole eriti juurde tulnud, piirab see, et noortel pole ajakirjanduses avaldamise kohta, päevalehtedel on ju oma n-ö ihukarikaturistid. Kui Erki Evestus alustas huumoriajakirja Pilkaja väljaandmist 2011. aastal, oli ta initsiatiivi täis, maksti honorare. Kuid sisus olid liiga pikad jutud, mis ei pakkunud lugejatele erilist huvi. Kui mina sama aasta oktoobrist võtsin Pilkaja väljaandmise enda kanda, siis pikad jutud ja intervjuud jäid ära. Sain kokkuleppele meie humoristide ja karikaturistidega, et mitte keegi ei saa honorari. Ma maksin tegemisele peale, sedasi sai pikalt edasi toimetatud. Kui nägin, et humor läheb üha enam ära internetti, panin 2017. aastal paberajakirja kinni.¹²

Praegu on Pilkajal Facebookis 44 000 fänni, karikatuure ja naljapilte avaldame iga päev. Aktiivsed on Erki Evestus ja Priit Koppel, teemad on seinast seinast. Ise irriteerin inimesi, et oleks skandaalsemaid karikatuure; näiteks olen pannud üles töid nii vaksineerimisvastastele kui vastupidi. Vahel on huvitav jälgida, kuidas inimesed lähevad mõne süütu nalja pärast ikka täiesti endast välja — vastastikku on nn lamemaalased ja nn ümarmaalased. See teeb nalja.

Samuti hoiame Facebookis üleval lehekülge „Eesti Huumorimuuseum“,¹³ aga see on n-ö tõsisem lehekülg, kus otseselt nalja ei teha, kuid kajastatakse huumoriga seonduvaid asju ja tegevusi.

Karikatuuride ja karikaturistide uurimisest: Vikipeediast¹⁴ võib kokku lugeda 335 Eesti karikaturisti, või siis vähemalt neid inimesi, kes on karikatuure joonistanud. Vikipeediasse panustame Eestis huumori tutvustamisega; sh artikkel

karikaturistidest, kes on erinevate pseudonüümide all tegutsenud.¹⁵ Uurimistööga tegeleb põhiliselt Priit Koppel.

Koostöös Eesti Rahvusarhiiviga tegime Pikri karikatuuridest näituse,¹⁶ seda saab laenutada rändnäitusena. Kui asutasime Eesti Huumorimuuseumi, siis mõni küsis: hakkate näitama vanu Pikreid? Pikrid on vaid väike, ehkki oluline osa Eesti huumoriloost. Oluline on tutvustada ka vanemaid kihte: näiteks huumoriajakirju ja raamatuid enne esimest Eesti Vabariiki.

Mulle meeldiks teha nüüd näitus tsenseeritud karikatuuridest, mida ei ole lubatud avaldada. Nemvaltsilt tean vähemalt kahte sellist karikatuuri. Üks oli alles hiljutine karikatuur Vene e-valimiste võrdlusest Eesti e-valimistega. Teine oli Evelin ja Toomas Ilvese suvila kohta, kus Evelin Ilves ütles, et „võib-olla mina peaksin ka nüüd presidendiga magamise eest hakkama raha võtma“. Postimees seda ei avaldanud, Pilkajas avaldati.

Gert Kiiler. „Pehmed ja karvased“ tagasi?

Olen sündinud 1974. aastal. Minu debüüt oli 1986. aastal, mil Sirbi ja Vasara tagaküljel ilmus lause „Viru ümber nähti firmalisi“. Alates aastast 1995 olen teinud kord kuus „Liba-Sakalat“. Imestan, kuidas Juurikas¹⁷ suudab kord nädalas teha, ka „Herilane“ oli iga nädal.

Mis oli „Pehmed ja karvased“? Miks ta ära kadus?

Ühtpidi me väsisime. Kõik käis tellija materjalist — mis toimus, sellest tegime. Ansipi valitsuse lõpp oli turvaline aeg, kus midagi ei toimunud. Tihti kirjutasin viimasel minutil. Saade oli eetris esmaspäeval, neljapäeval oli *deadline* — lootsin, et kui kolmapäevases „Foorumis“ äkki tuleb mingi teema üles. Mitte midagi ei tulnud. Saade pandi kinni ootamatult. Me ootasime uut hooaega jaanuaris, pidime pärast jõulupausi jätkama. Aga sealt kaks-kolm kuud edasi tuli Rõivase valitsus ja kohe hakkas kõik

⁹ Vt <https://www.postimees.ee/1252080/rahvusraamatukogus-saab-vaadata-mida-linlased-naeravad>.

¹⁰ Vt <https://pealinn.ee/2014/05/23/huumoriliit-avab-kiek-in-de-kokis-karikatuurinaituse/>.

¹¹ Vt <https://kultuur.err.ee/641167/huumoriliidu-karikatuurivoistluse-voitis-horvaatia-karikaturist>; <https://www.kultuurikava.ee/event/rahvusvaheline-karikatuurinaitus-juubel-estis-vabariik-100>.

¹² Vt <https://kultuur.err.ee/651090/nalja-ja-pilkeajakiri-pilkaja-lopetas-ilmumise>.

¹³ <https://www.facebook.com/EestiHuumorimuuseum>.

¹⁴ https://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_karikaturistide_loend.

¹⁵ https://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_karikaturistide_pseudon%C3%BC%C3%BCmide_loend

¹⁶ Vt <https://www.ra.ee/naitus/pikker/>.

¹⁷ Gert Kiiler peab siin silmas Mart Juurt, „Juurika“ autorit. — *Toim.*

juhtuma! Mis sulgemise otsuse taga oli, seda teab ETV. Seal oli lisaks meile veel teisi, kes tahtsid seda eetriaega saada. Poliitilist survet ma ei tea.

Vahepeal käisime ära Kanal 2-s, kuhu meid istutati. Kui oled harjunud olema „Välisilma“ järel, siis Kanal 2-s polnud head nišši. Loomulikult keegi ei vaadanud.

Mõtlesime uudiste magasinini vormi peale Kalliga mõlemad. Suviste ja kompanii pidid vormi välja töötama. Ja raha hankima, nukud olid kallid. Viis-kuus eesti tippnäitlejat, kes häält tegid, läksid kalliks. On öeldud, et võiks edasi teha animatsioonina, on odavam. Aga teised arvavad, et kultuurilises mõttes peavad olema ikka nukud, see on klassika. Nuku tegemine on kallis. Ja kellest teha nukku? Need peavad olema ikka isikupärased poliitikud, broilerid ei väeri nukku. Peale Helmete on raske öelda, et keegi on tulnud nii jõuliselt, et võiks nuku teha. „Pehmed“ võiksid mingis vormis tagasi tulla. Väga paljud on mulle öelnud, et sellise huumori võiks tagasi tuua.

Aga kuhu see kõik asetub? Mis võimalused on Eesti huumoril?

Huumorit mõjutab väga palju Facebook ja internet. Praegu on Toomas Mattson Facebookis väga väle. Kui juhtub midagi, siis Mattson kirjutab Facebookis kohe. On see turusolkimine? Facebook võimaldab ilma rahata kõik need naljad ära teha, see võtab professionaalidelt töö ära. Algul on Facebookis, siis nädala lõpul lehes.

Oluline asi oli nõukogudeaegse huumori mõtte maailma ühine ruum. Kui Edasi kirjutas, siis kõik lugesid ja kõik teadsid, me kõik lugesime ühtsama ja kõik naersid ühe asja üle. Laias laastus naersid kõik ühesama asja üle. Kui tuli vabariik, tuli hakata iga asja puhul küsima: kellele? Aastavahetuse saatedki ei ole naljakad. Inimestel on väga raske lahti lasta sellest, et enam ei naera kõik ühe asja peale, igapäev on oma „tellitid muusika“ — kellel klassika, kellel popp, kellel mida iganes.

Facebooki jms tõttu praegu kõik aina killustub. Kellele *stand-up*, kellele muud ... Tunnen end vanana, ma ei vaimustu *stand-up*'ist, mis Eestis levib. Olen käinud vaatamas. Ma ei saa aru. Ma ei naera, roppused ei ole minu jaoks naljakad. Mingil kohal saan aru, et see peaks naljakas olema, saan aru, kuhu rihitakse, aga kehitan õlgu. Samas tean, et see on Tallinnas väga populaarne.

Kivirähk on tegelikult ka 1990ndate põlvkond. Nüüd tuleb uus põlvkond peale, kelle huumorist minu põlvkond juba enam aru ei saa. Avalik-õiguslikus teles ikka võiks nalja palju rohkem olla.

Andrus Tamm. Huumorimeele muutumine

Ma toetan seda mõtet, et huumorimeel ajas muutub ja uued lained tulevad peale. Olen korra käinud vaatamas *stand-up*'i ja see oli ääretult jube kogemus. Paar korda muigasin. Läksin järgmisel päeval vene noorte huumorifestivalile, olid algajate ja edasijõudnute etendused. Olin algajate žüriis, sain südamest naerda.

Meie generatsiooni ühendab see, et ilma roppusteta saadakse hakkama. Raimo Aas on öelnud, et *stand-up*-nalja, mida praegu laval tehakse, tehti vanasti ekskursioonibussides ja seda nimetati peldikuhuumoriks.

Aastavahetuse saadetes oleme harjunud Kibuspuu ja Krjukoviga, nende naljadega. Võib-olla seepärast tänapäevased naljad ei ole enam nii naljakad. Eks meie vanuses nalja tunnetus mõnevõrra muutub. Ma olen vaadanud karikaturiste, kes loobuvad karikatuuride tegemisest ja lähevad tõsisema kunsti peale üle.

„Pehmeid ja karvaseid“ on praegu vaja, see oli väga hea poliithuumor. „Pehmete ja karvaste“ puhul oleks ehk vaja teisi hääli, natukene odavamaid hääli, siis saaks sellega edasi minna. Ma ei oska numbraid ütelda, aga võib-olla oleks mul endal huvi selle sarja finantseerimise vastu, kuna tegelen kultuuri kõrval väikselt ka äriga. Kas animatsioon odavam tuleb, on omaette küsimus. Pigem võiks ikka uued nukud teha ja seeriat edasi teha. Jah, kui mõtet ei ole, siis tegusid ei tule kah.

Maarja Lõhmus: Millist huumorit kui kultuurimärki väärtustate?

Andrus Tamm: Esimese Eesti vabariigi ajal oli satiiri-isiksus Gori, need teemad on ka praegu, 70 aastat hiljem ajakohased, pole olnud nn ühepäevanaljad. Oma aja märk oli Pikker, mis ajakirjana alustas 1957 juunis. Kui rääkida nostalgilisest Pikrist, siis on see 1980ndate aeg. Selle peaks Eesti kultuuris uuesti oma ajastu märgina esile tõstma. Hugo Hiibus on inimene, kelle šaržid vist on kõigi inimeste kodudes. Väätsal toimus üritus „Maamees

muigab”, olen selle žüriis olnud. See ei olnud just kõige parem, aga nad hoidsid sellega külaelu elus. Torontos elab Eerik Purje,¹⁸ kes kirjutab vesteid Kargu Karla nime all eesti keele erinevates murretes. Väliseesti ajakirjanduses on Kargu Karla märk huumorist ja eestlusest. Edmund Valtman¹⁹ — Viljandi inimesed peavad teda väga au sees, alates 2001. aastast peetakse Valtmani karikatuurivõistlusi. Valtmani tööd on maailmaklassika, ta on Pulitzeri preemia võitja. Aga tema väliseesti tööd on senini tagasi Eesti kultuuri võtmata. Üldine

probleem — kuidas väliseesti nali tagasi kirjutada Eesti kultuuri?

Huumoriarutluse kokkuvõtteks

Igakuine huumoriajakiri pole enam reaalne. Võiksime mõelda huumori aastaraamatule — paberväljaandele, mis oleks poolest saadik akadeemiline ja ilmuks kord aastas. Selles võiks olla avaldatud poliitiliste karikatuuride paremik.

---

¹⁸ Eerik Purje sündis 1927 Tartumaal, põgenes 1944 Saksamaale, 1949 Austraaliasse, 1957 Kanadasse. Kaastööd ajalehele Eesti Elu, sh Kargu Karla vestesari. <https://www.kogumelugu.ee/et/videoteek/eerik-purje-0>.

¹⁹ Edmund Valtman (1914–2005) avaldas arvukalt karikatuure Eesti ajakirjanduses, pidas Viljandis Lossi tänaval nn karikatuuripuhvetit, joonistades šarže. 1944 põgenes Saksamaale. Elas alates 1949. aastast USA-s, oli ajalehtede New York Times, Washington Post, Time, The Hartford Times jt karikaturist. 1962. a sai Pulitzeri preemia.

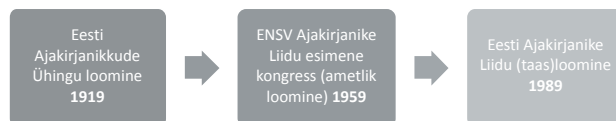

AJAKIRJANIKE LIIDU KUJUNEMISLUGU

Tabamata ime 1989. Eesti Ajakirjanike Liidu (taas)loomine

Helle Tiikmaa

See oli **1989.** aasta 5. ja 6. mail, kui ajakirjanikud üle Eesti kogunesid Tallinna, praegusesse Riigikogu istungitesaali erakorralisele kongressile, et arutada liidu oleviku ja tuleviku, tegutsemispõhimõtete ning ajakirjanduse koha ja rolli üle ühiskonnas. Ning et võtta vastu otsus ühendada ajakirjanike liidu minevik ja olevik uue-vana nime alla tuleviku tarbeks kokku. Et olla taas kord iseoma ajakirjanike ühendus. Riikliku iseseisvuse taastamiseni kulus veel veidi aega, kuid vaimu iseseisvus ja Eesti-meelsus oli juba juuri ajamas igas valdkonnas. Ka ajakirjanduses.

Joonis 1. Eesti ajakirjanike ühendused 1919, 1959, 1989

Mis oli ...

... varem? Nii 70 aasta eest, aastal **1919**, võibolla samuti kevadel, kui kolm ajalehemeest¹ leidsid, et on just õige aeg ajakirjanike oma organisatsioon lõpuks valmis teha. Et Eesti ajakirjanikud, uue aja lapsed, on nüüd selleks piisavalt täiskasvanud ja omavad mõjuvõimast häält, mida ka ühisteks sihtideks ühendada.² Nii saigi tehtud. Ajakirjanikkude Ühing, mis registreeriti juunis, valis ajutise juhatuse ja hakkas tegutsema. Novembris peeti esimene üldkogu, kus valiti juhatuse ja seati sihte. Nende seas

oli eesmärk seista rohkem või vähem ühiselt nii ajakirjanduse taseme kui ka ajakirjanike sotsiaalsete garantiide eest.³

Kohe ja kiiresti asjad siiski edukalt käima ei läinud. Oli ju Eesti riik alles titeeas, kasvuraskustes ja sõjas. Kuid päris hingusele hea algatus ka ei läinud, vaid hakkas tugevnevas riigis tasapisi hoogu koguma. Kuus aastat hiljem, kui oli tehtud esimene suurem edusamm — ajakirjanduse sihtkapital Kultuurkapitalis —, tekkis vajadus kohendada vastavaks ka põhikirja. Ühes sellega võttis organisatsioon endale ka värske nime: Eesti Ajakirjanikkude Liit. Uus põhikirja uue nimega registreeriti 9. mail 1925. Selles pandi paika, et liidu eesmärk on ajakirjanikele nende kutsetöö tegemiseks teadmiste ja ka finantsabi korraldamine, aga ka nende huvide eest seismine. Eesmärgi teostamiseks koondab liit ajakirjanikke, samuti kaastöölisi ja harrastajaid, ehk teisisõnu, liidus võisid osaleda nii tegev- kui ka toetajaliikmed.⁴ Liidu juhatuse lootis toona, et nüüd lõpuks õnnestub end ka kutseorganisatsioonina viljakalt tööle panna.⁵ Nagu ajalugu näitas, õnnestus lisaks sihtkapitalile piisavalt palju: ajakirjanike tunnistused, pressiballid, Ajakirjanike Kodu, nii et hiljem sai seda aega liidu õitseajaks tituleerida.⁶ 70 aastat hiljem võeti nii nime kui ka põhikirja eeskujuna just 1925. aastast.

Kuid enne seda tuli nõukogude võim, koos sellega esmalt liidu ülevõtmine punaajakirjanike poolt ning siis ametiühingute keskliitu astumine 19. juulil 1940⁷ ja lavalt kadumine. 1940. aastal 4. oktoobril

¹ Need kolm olid ajakirjanikud Jaan Tomp, Paul Olak ja Jakob Mändmets. Vt Mihkel Aitsam. Eesti Ajakirjanikkude Liit. Senise tegevuse ülevaade. — Õitsituled, 1925, nr 4, lk 99. <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:105912>.

² Anton Jürgenstein. Eesti ajakirjanikkude pere. — Õitsituled, 1922, nr 1, lk 16. <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:105908>.

³ Krista Aru. Eesti Ajakirjanike Liidu sünd. — Keel ja Kirjandus, 2009, nr 12, lk-d 925–940. <https://keeljakirjandus.eki.ee/Aru925-940.pdf>.

⁴ 1925. a põhikirja ERA.14.4.1166.

⁵ M. Aitsam, 1925, lk 101.

⁶ Toivo Tootsen. Ajakirjanike Liidu õitseajad. — Toivo Tootsen (toim.). Seitsmes suurriik Eestis: fakte, mälestusi ja mõtteid Eesti Ajakirjanike Liidu 85. sünnipäeval. Tallinn: Revelex, 2004, lk 73.

⁷ Eestimaa töölisühingute keskliidu juhatuse koosolekute protokollid ja ENSV Ametiühingute Keskliidu protokollid. Toimik nr 1. Protokoll 3. ERA.R-1040.2.1.

võttis ENSV Rahvakomissaride nõukogu vastu poliitharidustöö korraldamise määruse, millega likvideeriti kõik „kodanlikul ajal juriidiliste isikute tegutsenud ühinged [---] ja asuti looma uusi, nende hulgas ka loominguilisi töötajaid ühendavaid organisatsioone“.⁸ Mõned loominguilised alad said üsna ruttu uue vormi ja sisu.

Ajakirjanikele anti luba taas erialasesse liitu ühineda alles 1957. aastal. Augustis moodustas Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee ENSV Ajakirjanike Liidu organiseerimisbüroo⁹ ehk ajutise juhatus, mis ei hakanud mitte üksnes välja töötama uue organisatsiooni struktuuri ja eesmärke, vaid ka värbama liikmeid, korraldama loomevõistlusi, looma sektsioone. Töö olla nii edukalt käima läinud, et skeptikudki, kes varem väitsid, et mida see liit annab, et „me pole mingid vabakutselised, kellele kooskäimise ja töömurede arutamise kohaks peaks looma liidu, igaüks on mingisuguse toimetuse kollektiivi liige, kord nädalas on tootmisnõupidamised, peame koosolekuid ja seminare oma lehe kvaliteedi ja tema toimetuse töötajate kvalifikatsiooni tõstmiseks“, tõtanud toimuvate ürituste pärast liikmeks tahtma.¹⁰ ENSV Ajakirjanike Liidu esimene kongress toimus 1959. aasta veebruaris ehk veidi vähem kui 40 aastat peale seda, kui Eesti ajakirjanikud esmakordselt oma ühenduse löid. Ajastule omase partei toetamise ja sotsialismi-kommunismi ehitamise kõrval sai loominguilise liidu eesmärgiks ka ajakirjandusliku meisterlikkuse arendamine.¹¹ Aga nagu algne käsk luua ENSV Ajakirjanike Liit, nii tulid ka põhikiri ning katus Nõukogude Liidu Ajakirjanike Liidu kujul Moskvast ja nõnda jäigi. Peaegu 30 aastaks.

Pöördeline aeg ...

... saabus 30 aastat hiljem. 1987. aastal olid ühiskonnas ja ka ajakirjanduses muutuste tuuled kas vaiksemalt või lärmakamalt puhumas. Tšornobõli

katastroof oli juba toimunud ja sellest rääkivad artiklid Noorte Hääles eelmisel suvel ilmunud. Virumaa fosforiidi kaevandamise ohud olid juba avalikkuse ette toodud — ajalukku on jäänud Juhan Aare „Panda“-saade 25. veebruaril 1987. 25. mail 1987 asutasid toona olemas olnud loomeliidud (Ajakirjanike Liit nende seas) kultuurinõukogu kui omavahelise infovahetuse- ja koordinatsiooniorгани.¹² Vahepeal küll libiseti paar sammu tagasi, kui augustis püüti ajakirjanduses maha salata Hirvepargis avalikkuse ette toodud Molotovi-Ribbentropi pakti tähtsust. 26. septembril 1987 käidi Edasi veergudel välja IME-idee ehk isemajandav Eesti. Detsembris sai jalad alla muinsuskaitseliikumine. Ja ega seda hoogu saanudki enam pidama.

Ajakirjanike Liidus olid asjad endised. Ja ei olnud ka.

Kuna liidu korraline, 7. kongress, kus valiti juhatus ja pandi paika nn pikk perspektiiv, oli partei valvsa pilgu all¹³ maha peetud eelmise, 1986. aasta 29. novembril, oli liidu juhtkond saanud täiesti tavapärase. Kogukas juhatus tuli paar-kolm korda aastas pleenumile, et liidule konkreetset ja ajakirjandusele üldiselt tegevussuuniseid anda. 1987. aasta teisel, detsembrikuusel pleenumil märkis Mati Talvik muu kõrval:

Kuskil loominguilise liidu juhatuses ei ole nii palju endisi vastutavaid keskkomitee aparadiiditöötajaid kui meil.¹⁴

Juhatus 53 liikmest 36 olid toimetuste juhid-asejuhid, vastutavad sekretärid ja osakonnajuhid ning kaheksa ajakirjanikku n-ö lihtsamal positsioonil, lisaks veel neli liidu palgalist, kaks liiget Tartu Ülikooli ajakirjandusõppes, üks parteitegelane ja ka Kirjanike Liidu esindaja.¹⁵

Juhatuses esimesel pleenumil 29. novembril 1986 pandi — EKP KK sekretäri Rein Ristlaane

⁸ ENSV Kultuuriasutuste ajaloo teatmik. 5. osa. Loominguilised liidud ja ühinged 1940–1970. Tallinn: Eesti NSV Arhiivide Peavalitsus, 1986. <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:604489>.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Ants Saar. Ajakirjanike Liidu kongressi eel. Räägime loominguilistest küsimustest. — Sirp ja Vasar, 6. veebruar 1959. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=sirpjavasar19590206>.

¹¹ *Ibid.*

¹² Asutajateks olid ENSV Ajakirjanike Liit, ENSV Arhitektide Liit, ENSV Heliloojate Liit, Eesti Kinoliit, ENSV Kirjanike Liit ja ENSV Kunstnike Liit. — ENSV loominguiliste liitude kultuurinõukogu istungi protokoll nr 1. Arhiiviteavik 9609.1.1/1.

¹³ Ilmar Rattus. Sihikindlamalt, konstruktiivsemalt, julgemalt. Märkmeid Ajakirjanike Liidu VII kongressilt. — Sirp ja Vasar, 5. detsember 1986. Leht teatab, et kongressi tööst võtsid osa seltsimehed Karl Vaino, Nikolai Ganjudov, Karl Kortelainen, Valeri Liiv, Arnold Rützel, Bruno Saul, Enn-Arno Sillari, Arno Almann, Indrek Toome, EKP Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhataja Toomas Leito, NLKP Keskkomitee vastutav töötaja Nikolai Burõm. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=sirpjavasar19861205.1.5&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA----->.

¹⁴ EAL-i juhatuses pleenum 17.12.1987. Sõnavõttud. — EAL-i arhiiv.

¹⁵ Eesti NSV Ajakirjanike Liit. Teatmik 1988. Tallinn: Perioodika, 1988, lk 25–27.

ettepanekul, kõigi juhatuse liikmete üksmeelsel toetusel¹⁶ — paika liidu esimees, igati tavapäraselt Rahva Hääle toimetaja, kelleks tol ajal juhtus olema Henno Toming, juhatuse esimees ka eelmisel perioodil, alates 1981. aastast. (Tõsi küll, mõne aja pärast saatis partei ta hoopis ETA direktoriks,¹⁷ mis liidu esimehele ei olnud tavapärane töökoht.) Tulevikuvaate ehk otsese töökäsu „katuselt“, Nõukogude Liidu Ajakirjanike Liidu viimaselt kongressilt, esitas esimees Toming uue juhatuse koosseisu esimesel tõisel pleenumil, 23. aprillil 1987.

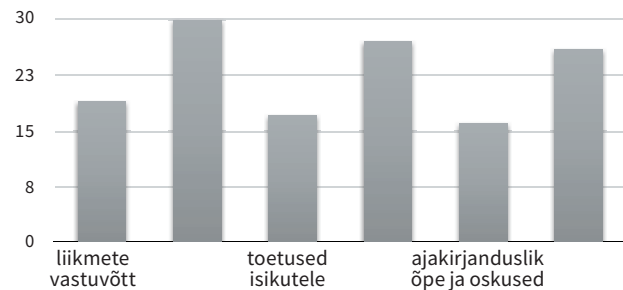
Peatun mõningatel meie töö põhisuundadel, mis tulenevad eelkõige Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1987. aasta jaanuaripleenumi otsustest ja mis mõistagi olid meie liidu kongressil võtmeküsimuseks. NLKP 1985. aasta aprillipleenum, XXVII kongress ja jaanuaripleenumi materjalid on partei tegevusprogramm paljudeks aastateks. Neis dokumentides sisaldub ka ajakirjanduse konkreetne tegevuskava.

Kirjeldanud ennekõike ajakirjanike tegevusele tehtud kriitikat — halba ettevalmistust, kompetentsuse ja julguse puudumist, kampaanialikkust —, puudutas Toming ka muutuste teemat:

Ajakirjanduse ümberkorraldamine on meie ajakirjanike endi üritus ja me peame sellesse lülituma aktiivselt ja loovalt. Ülimal määral professionaalselt — ma ütlesin. [...] Peaksimegi täna ühiselt arutama, kuidas neid ülesandeid paremini täita, kuidas teha töösse vastavaid korrektiive, et tegelikkuses ühendada uutmispoliitika ajakirjandustöö praktiliste kogemustega.¹⁸

Kuid ajakirjanduse praktika ja liidu teooria ei käinud enam päris ühte jalga ning ka liidu enda sees käärus. Esialgu küll pigem pinna all.¹⁹

Tol 1986. a novembripleenumil pandi paika veel ka kord kuus koos käiv juhatuse sekretariaat, seekord 13-liikmeline, kes liidu igapäevasemaid otsuseid tegi. Vaid mõni kuu hiljem, 1987. aasta

Joonis 2. Kõige käsitletumad teemad ENSV Ajakirjanike Liidu sekretariaadi/presiidiumi istungitel 1987 – aprill 1989
Allikas: autori analüüs protokollidest EAL-i arhiivis

23. aprillil nimetati sekretariaat ümber presiidiumiks, määrati koos käima kord kvartalis ja loodi igakuisteks kohtumisteks veel üks tase, viie liikmega sekretariaat.²⁰

Küsimus, kas veidi hilisem kongress, kus oleks võetud arvesse uusi tuuli ja uusi vajadusi, oleks andnud tulemuseks teistsuguse juhatuse, teistsuguse liidu, teistsugused teod, on retooriline. Üsna vastupidava kuvandi kohaselt oli ajakirjanike liit nõukogude ajal vaid üks ametiühing, kes jagas materiaalseid hüvesid nagu autoostulube ja elamis-pinda. Reaalsuses autosid ja kortereid väga palju jagada ei olnudki, rahalist toetust ning reisivõimalusi vabariigis, N. Liidus ja välismaal aga jagati küll (vt joonis 2). Nende teemadega tegeleski sekretariaat, nii vana kui uus. Aga siiski mitte ainult nendega. Reisimisega konkureerisid üsna tugevalt liidu väljaanded, mis suuremas osas tähendasid liidule kuuluva Spordilehe teemasid, aga ka venekeelse väljaande loomise plaane, aastaraamatu ilmumise probleeme. Tihedalt järgnesid loomevõistlused huumorist põllumajanduseni, liiklusest kalligraafiani, nii Eesti-siseseid kui üleliidulised. Märksa harvemini võeti ette selliseid teemasid nagu puhkekodud (liidu enda omad ja välismaised), varasematel kümnenditel populaarsed pressipäevad ja ajakirjanike matused. Juhatuse kinnitas ka tööplaan ning kuulas aruandeid liidu osakondadest ja loominguulistest sektsioonidest, kus tegelikult toimus

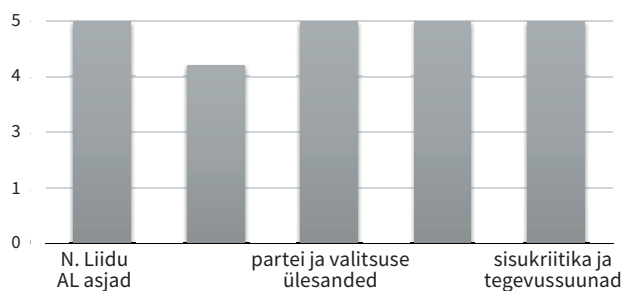
¹⁶ ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr 1, 29.11. 1986. EAL-i arhiiv.

¹⁷ Ants Tamme. Seisakuaja esikubjas. — Videvik, 4. mai 2006. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=videvik20060504.1.7&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA----->.

¹⁸ Henno Toming. Kõne ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenumil 23.04.1987. — EAL-i arhiiv.

¹⁹ Linda Järve blogipostitusest 2018: „Oma mullu ilmunud raamatus „Nooruse lugu“ kirjutasin tollest ajast lühidalt: „Väga vastuolulised on mu mälestused ajast, mil kuulusin Ajakirjanike Liidu juhatusse. Koosolekud olid sageli lihtsalt ühe või teise ebaolulise asja arutamisele pühendatud. Jagati autoostulube, reisisuuskuid. Elavnemise märgid tekkisid 1988. aasta aprilli alguses toimunud loominguuliste liitude juhatuste ühispleenumit ette valmistades. Aga oli tunda tugevat lahknemist vanemate n-õ parteiliste ajakirjanike ja nooremate ning edumeelsemate vahel.““ <https://iltaka.blogspot.com/2018/04/lihtsalt-uks-pleenumimeenus.html>.

²⁰ Eesti NSV Ajakirjanike Liit. Teatmik 1988. Tallinn: Perioodika, 1988, lk 33.

Joonis 3. Enim käsitletud teemad ajakirjandusliidu pleenumitel 1987 – aprill 1989

Allikas: autori analüüs protokollidest EAL-i arhiivis

peamine liikmete kokkusaamine, arutlused ja seltsielu. 1987. aastal oli liidul neid 18,²¹ 1989. aastaks järel 11, kuid plaaniti uusi asutada.²²

Vaid väga rohujuure tasandil olid sekretariaadi päevakorras ajakirjandusõpe ja -oskused — mõne kohaliku lehe pingutused kirjasaatjatega või koolilaste õpetamine. Ülikoolitasandi ajakirjandusharidusega tegeles oma pleenumitel pigem juhatus (vt joonis 3). Juhatuse pleenumite pädevuses olid ka arutelud suhetest katusorganisatsiooniga Moskvast, kriitika, mida partei ning muud organid/organisatsioonid või isikud ajakirjanike ja ajakirjanduse suhtes tegid, ja mõtted, kuhu ajakirjandus suunduma peaks. Üksikutel kordadel tegeleti ka ajakirjandusseaduse vajaduse, liidu majanduse ja eelarve ning enne perioodi lõppu ka põhikirja muutustega.

Tunne, et vanamoodi enam ei taha, tuli pinnale aegapidi, pigem väljastpoolt juhatust kui selle seest. 1987. aasta 23. aprillil pleenumil²³ nn laienduse ridadest sõna saanud Noorte Hääle osakonnajuhataja

ja liidu sealse allorganisatsiooni sekretär Eve Osa nentis muu kõrval:

Mõtlemata paneb ühisrinde võimalikkus või võimatus teistes toimetustes töötavate ajakirjanikega. Kuni kongressini arvasime, et kolleeglik ühisrinne on olemas, nüüd aga leiame, et kas mitte ei ole tegemist müüdiga, millesse me kangesti uskuda tahtsime. Vanasti polnud mingit ühisrinnet vajagi, sest kõik olid niigi üksmeelselt vait (ma mõtlen leheveergudel).²⁴

Ja järgmisel laiendatud pleenumil, 17. detsembril 1987 taas n-ö külalisesineja sõnavõtt, Vikerkaare peatoimetajalt Rein Veidemannilt, kes tollal ei olnud veel liidu liige:²⁵

Oleks tore, kui Ajakirjanike Liit oleks tõeliselt, sisuliselt selline sotsiaalne jõud, kollektiivne jõud, mis oleks valmis kaitsma oma liikmete loomingulisi huve, esindama neid. Et võrdselt teiste loominguliste liitudega osaleda sotsiaalse kontrolli organina. Et ta väljenduks ka sotsiaalse subjektina. Selleks peab ta sekkuma kõikvõimalike avalduste, programmide ja seisukohavõttudega üldsuse poole.²⁶

Tunnistamine, et endisel moel tõesti enam ei saa, pääses juhatuses paisu tagant pärast 1988. aasta 1.–2. aprillini toimunud loomeliitude pleenumit. Kas ei tahetud enne tähtsat üritust oma paati sugugi kõigutada²⁷ või saadi kõnekoosolekult ka Ajakirjanike Liidu liikmete ja juhtide seas tõesti ilmutus oma kaduvast positsioonist.²⁸

Viidates tervislikele põhjustele, pani Henno Toming 1988. aasta 26. mai pleenumiks lauale

²¹ Tegutses 16 loomingulist sektsiooni: partei elu, tööstuse, põllumajanduse, keele, vene tõlke, lasteajakirjanike, foto, kujunduskunstnike, satiiri, vastutavate sekretärade, informatsiooni, spordiajakirjanike, sõjalis-patriootilise kasvatusõõ, noorsooajakirjanike, väliskommentaatorite ja kultuuriajakirjanike sektsioon ning kaks piirkondlikku sektsiooni, Lõuna-Eesti ja Kirde-Eesti. — Eesti NSV Ajakirjanike Liit. Teatmik 1988. Tallinn: Perioodika, 1988, lk 32.

²² Hingusele läinud või liidust eemaldunud olid parteielu, sõjalis-patriootilise kasvatusõõ, vene tõlke, informatsiooni, laste ja noorte ning spordiajakirjanike sektsioon. Kuid lisanduma pidi rajoonilehtede (kohalike lehtede), peatoimetajate ja telereži osakond. — Revisjoniõied. Eesti ajakirjanike erakorraline kongress 5.–6.05.1989. Materjalide kogumik. EAL-i arhiiv.

²³ Enamik pleenumeid peeti laiendatud istungitena ehk lisaks juhatusse valitud liikmetele olid tihti kohal erinevate toimetuste juhid ja muud ajakirjanduses mõjukateks loetud isikud.

²⁴ Eve Osa. Sõnavõtt ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenumil 23.04.1987. — EAL-i arhiiv.

²⁵ Rein Veidemann sai ENSV Ajakirjanike Liidu liikmeks 23.12.1987. — Liikmete andmebaas EAL-i arhiivis.

²⁶ ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenumi sõnavõtt 17.12.1987. — EAL-i arhiiv.

²⁷ Linda Järve blogipostitusest 2018: „Enne pleenumit oli olukord keeruline. Loomeliitude juhatused kohtusid korduvalt, et kokkusaamist ette valmistada. Mäletan mitut kohtumist Arhitektide Liidus. Ajakirjanike Liidu esimees tahtis kujunenud situatsioonis tagasi astuda, kuid juhatuses otsustasime enne ühispleenumit seda soovi mitte rahuldada. [...] Tavaliselt on möödunud 30 aasta jooksul meenutatud ainult neid, kes pleenumil sõna võtsid. Jah, neid võiks võrrelda lipukandjatega, kuid märkimist vajab ka taust. Vähemasti Ajakirjanike Liidus (mida tollal loeti igati täieõiguslikult loominguliste liitude hulka kuuluvaks, kuigi seda praegusajal enam ei tehta) käis pleenumi eel suur ettevalmistustöö, milles osalesid kõik juhatusse liikmed. Mõned olid küll vastakatel seisukohtadel (sest aeg oli keeruline), suurem osa aga innukalt otsimas, kes ja millisel teemal peaks pleenumil sõna võtma, ja aitama pleenumikõnesid ette valmistada.“ <https://iltaka.blogspot.com/2018/04/liitsalt-üks-pleenumimeenus.html>.

²⁸ Jüri Paalma. Kõne. — Eesti ajakirjanike erakorraline kongress 5.–6.05.1989. Materjalide kogumik. EAL-i arhiiv.

esimehe kohalt ja juhatusest lahkumise avalduse, mis tähendas, et kohe tuli vähemalt uus esimees leida. Leitigi. Senise juhatuse ridadest pakuti kolm kandidaati (Ene Hion, Marju Lauristin, Jüri Paalma), kellest jäi lõpuks sõelale mees, kes ei olnud Rahva Hääle, vaid hoopis Spordilehe toimetaja, Jüri Paalma. Fotosektsiooni esimees Armult Reinsalu iseloomustas teda nii:

Ta on endine kõrge võimu esindaja, nagu eile öeldi, tuleb see talle kasuks, talle on need koridorid seal selged, saab liidu asju paremini ajada. Kusjuures ajakirjanikud ka räägivad, et kui ta seal töötas, siis ta oli täitsa normaalne inimene ikkagi ... rääkis kõigiga (aplauus) nagu ajakirjanik.²⁹

Vastvalitud esimees ütles oma esimeses kõnes:

Mul ei ole teile täna öelda mingit programmkõnet, ma ei tahaks teid hakata tänama traditsiooniliselt usalduse eest, hakata tohutult töötama, et ma püüan jne, jne.

Ja siin oleks üks ainuke palve, lootus, et me oleksime edaspidi võib-olla natuke ausamad üksteise suhtes, et me ei suhtuks liitu selliselt, millest täna või eile hakkasid need konfliktid tekkima, need probleemid järsku. Sest ei juhatusele, ei presiidiumile, ei sekretariaadile ei olnud tulnud, nagu öeldakse mingeid kriitilisi signaale, pöördumisi jne. Järelkult kuskil kuluuarides nad ikkagi küpsesid.³⁰

Uuenduskuuri pidi läbi tegema ka sekretariaat põhimõttel „kes on vaba, kelle käed on vabad otsustama loominguolulisi probleeme loominguoluliste isiksuste huvides, kelle käed ei ole seotud, kes ei ole juhtivtöötaja.“³¹ Tõsi, selles osas polnud valik eriti lai, nii et tegelikkuses ilma toimetuste juhtideta läbi ei saadud.

Aga mõned sõnavõtjad läksid kosmeetilistest muutustest kaugemalegi. Ajakirjade Teater. Muusika. Kino ning Kultuur ja Elu ühendtoimetuse peatoimetaja asetäitja Sirje Endre ütles:

Mulle tundub, et meie juhatus ei ole üldsegi hästi töötanud. Ja ma ütlesin seda ka meie presiidiumi kohta, sest praegune aeg toob kujukalt välja inimeste ja inimkogumite iseloomujooned. Mulle tundub, et kumbki

neist — ei juhatus ega presiidium ei tegutse ühtse meeskonnana. Oleks õigeaegne kutsuda kokku Ajakirjanike Liidu kongress, et sellel valida tõepoolest teovõimas uus meeskond, uus juhatus. Sellega olen andnud ka hinnangu iseenda kui juhatuse liikme kohta.³²

ETV vanemtoimetaja Felix Undusk sekundeeris:

Minu jaoks on selgunud suur paradoks: kui meil on praegu vabariigis palju väga häid ajakirjanikke — nimetagem neid siis perestroikameesteks või kuidas tahes —, siis meil ei ole teovõimelist ning nendele meestele-naistele väärilist liitu. Me oleme sisuliselt — ma julgen seda öelda — sisuliselt paigal tammuv organisatsioon või selts või liit. [---] Liit ei tööta, kuigi me oleme kõige suurem loominguoluline liit vabariigis. Selleks on tõepoolest vaja midagi ette võtta ja ma toetan kõiki siin täna väljaöeldud ettepanekuid, ka seda, et sügisel peaks tegema kongressi — tõepoolest, meie kongress oli liiga varajane, et välja tulla nende seisukohtadega, mis on praegu.³³

See oli Eesti Raadio erikorrespondent Ene Hion, kes ilmselt kõige olulisema probleemi välja tõi:

Ajakirjanike Liit terve [Nõukogude] Liidu ulatuses ja meie oma on suhteliselt pidevalt kaotamas noorust. Keskmise iga tõuseb ja tulemuseks on, et hakkavad avalduma skleroosi tunnused, needsamad, mis minul on. Miks ma arvan, et see on üks meie liidu olulisi probleeme? Mulle tundub — enda pealt vaadates — skleroos toob endaga kaasa kalduvuse lobisemisele. Ka meie liidus on oht rohkem rääkida ja suhteliselt vähem teha. [---] Siis — vananemise kõige traagilisemaks tunnuseks on raskus kaasa minna uute ideedega ja uute mõtetega. Et sellest üle saada, on väga vajalik, et Ajakirjanike Liit tervikuna, tema juhatus ja tema presiidium nooreneksid.³⁴

ENSV Ajakirjanike Liidus polnud noorte liikmete hulk kunagi suur olnud. Lõpuks polnud liit ju mõeldud päris igaühele, vaid pidanuks olema kvaliteedimärgiks sellele ajakirjanikule, kes liikmeks võeti. Aga kuna ka ajakirjaniku positsioon oma väljaandes mängis olulist rolli, siis mitte igaüks, eriti nooremad, seda märki ei igatsenudki. Ja

²⁹ ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenumi protokoll ja otsused 26.05.1988. — EAL-i arhiiv.

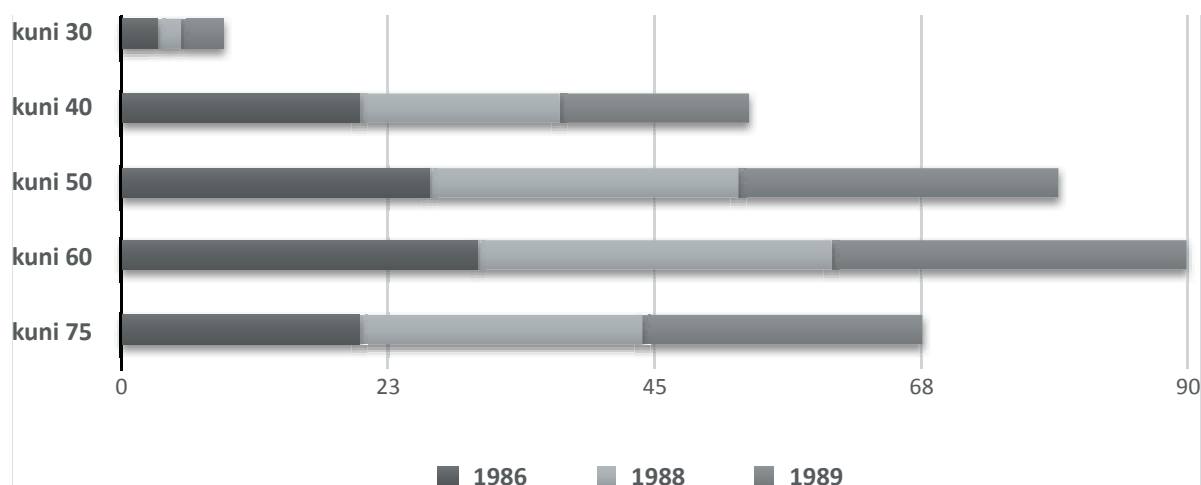
³⁰ *Ibid.*

³¹ Mati Talvik. Sõnavõtt. — ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenumi protokoll ja otsused 26.05.1988. EAL-i arhiiv.

³² ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenumi protokoll ja otsused 26.05.1988. — EAL-i arhiiv.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

Joonis 4. Ajakirjanike Liidu liikmeskonna vanuseline jaotus 1986, 1988, 1989 (%)

Allikas: autori arvutused revisjoni- ja tegevusaruannetest. EAL-i arhiiv

kuigi liidu liikmeskond tasapisi kasvas ning ulatus neil pöördelistel aegadel, 1986–1989, üle 1200, siis alla kolmekümneid oli vaid 3–4% ja vanemaid kui viiskümmend enam kui pool (vt joonis 4). Aga sellele probleemile lahenduse pakkumine ei olnud ei selle, järgmise ega piisavalt ka ülejäämise juhatuse võimuses.

Kuigi Jüri Paalma nimetas ennast ja uut sekretariaati üleminekuvalitsuseks, ei pidanud ta ilmselt ehk silmas nii lühikest aega, kui lõpuks realselt välja kujunes. Aeg oli keeruline, täis võimalusi. Viis kuud hiljem, järgmisel pleenumil 25. oktoobril 1988 tunnistas Paalma, et sündmusi oli jagunud juba viie aasta eest ja juhatuse ei istunud just käed rüpes. Küsitlus, mida liidu liikmed tegelikult vajaksid, erilist vastukaja ei toonud. Huvi tundi välissuhtluse, läände reisimise ja sealsetesse toimetustesse pääsemise ning kirjastamisvõimaluste vastu. Kuid tegelikult pidanuks paika panema Ajakirjanike liidu ja EKP suhted, üleliidulise ajakirjandusfondi³⁵ ja ajakirjandusseaduse teemad. Mart Kadastik hindas olukorda pessimistlikult:

Mulle tundub, et mingil määral meie tänane koosviibimine isegi näitab, et me oleme ise väsinud. Seda on kurb tähele panna. Üks asi, et meid on siin vähe kohal ja aina vähemaks jääb. Aga ma näen, et samad inimesed, kes tunnevad seda vastutustunnet, et kohale tulla, kohal ka käivad. Aga ei ole siin paljusid inimesi, kes täna mõjutavad ajakirjanduspilti.³⁶

2. märtsil 1989 toimunud pleenumil võeti vastu otsus erakorralise kongressi korraldamisest, uue juhatuse ja esimehe³⁷ valimisest ning ka uue, oma põhikirja tegemisest selle asemele, mille Moskva oli üsna värskelt allapoole saatnud ja mis vähendas liiduvabariigi allorganisatsiooni tähtsuse samale tasemele mõne linna või oblasti omaga. Üldse kujutas see põhikiri endast igas mõttes hullusärki igasugusele kohapealsele tegevusele. Uue põhikirja ettevalmistamise ülesanne anti komisjonile, mida hakkas vedama Edasi toimetaja Mart Kadastik, eesmärgiga mitte ainult muuta liidu struktuuri ja nime, vaid seda ka tegelikult uut elu elama panna.³⁸ Poolteist kuud hiljem olid ettevalmistused tehtud, liikmete ettepanekud uue põhikirja jaoks kogutud. Kongress võis tulla. Viimasel pleenumil võttis olukorra kokku protokollis nimetuks jäänud isik:

³⁵ NSVL Ajakirjandusfondi koguti valitsuse otsusega 6% ajakirjanduse honorarifondist ja sellest tehti väljamakseid algorganisatsioonidele. Eesti ajakirjanike arvelt läks aastas keskmiselt 130 000 rubla, kuid ENSV Ajakirjanike Liidule tuli tagasi märksa väiksem summa (Paalma kõnest ENSV Ajakirjanike Liidu pleenumil 25.10.1988.).

³⁶ ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenumi sõnavõtt 25.10.1988. — EAL-i arhiiv.

³⁷ Jüri Paalma välistas enda uuesti esimeheks kandideerimise: „Need head kavatsused, mis mul tekkisid möödunud aasta mais — võtame suvevaheaja maha, lootsime alustada energiliselt septembris —, aga siis tulid muudatused isikliku töökoha suhtes ja praegu on kujunenud selline olukord, et aitab olemisest nn istuv president ehk nagu öeldi kenasti Leedu Ajakirjanike Liidu kongressil, et esimees tuleb liitu siis, kui ta aega saab ja tahab.“ ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenum 2.03.1989. — EAL-i arhiiv.

³⁸ Mart Kadastik. Sõnavõtt. ENSV Ajakirjanike Liidu juhatuse pleenum 2.03.1989. — EAL-i arhiiv.

Head kolleegid, selline mulje, et on võimalik esitada küsimust, kus me praegu viibime: kas uue liidu sündimise juures või vana matmise juures.³⁹

Pöördepunkt ...

... oli käes 5. mail 1989, kui ilma väga suure kärata kogunesid delegaadid erakorraliselt Ajakirjanike Liidu 8. kongressile Toompeale istungitesaali, kus tänapäeval Riigikogu koos käib. Plaan oli kahe päevaga püüda selgust saada, kuidas olla, kes ollakse, kui iseseisvad NSV Liidu Ajakirjanike Liidust olla tahetakse ja missugune üldse on ajakirjanike roll.⁴⁰ Raske ülesanne. Hetkeseis ei olnud kiita, hindas Mart Kadastik „Vikerkajas“:

Oleme vahendaja rolli langenud, kõikvõimalikud ühiskondlikud liikumised on sedavõrd aktiivsed, et me oleme nendesse ära sulanud ja kaotanud oma positsiooni. Eks see liit peaks nüüd pakkuma meile mingit kindlust ja tuge, et meil on ikka kuskile taganeda, et me nii ära ei sulaks siin ühiskonnas.⁴¹

Ega see käratus ja tagasihoidlikkus — vaid paar artiklit ja uudist, ei mingeid meediaülekandeid — pruukinud kõigile meeldida.

Kas keegi mäletab mõne loomeliidu kongressi eelset vaikelu ajakirjanduses, nagu see on valitsenud meie kongressi eel? [---] Mis see siis on — kas leppimine sellega, et meile polegi vaja oma loomeliitu, või oleme harjunud mõttega, et meil oma abistavat, toetavat, head sõpra loomeliidu näol juba ammugi enam ei ole?

Nii küsis oma sõnavõtus Evald Tooms ETA-st. Kas ta just vastust ootaski, sest enamik sõnavõttude küsimusi pigem visati õhku, kuid selle võis leida Sirbist ja Vasarast juba enne küsimist. Jälle Mart Kadastik:

Minu meelest ei talitaks me kuigi soliidset, kui kasutaksime ära oma eelisseisundit massiinfovahendite pruukimisel. [---] Kardan väga, et mäng laiale publikule (sellest on tõepoolest raske hoiduda) muutnuks kongressi ajakirjanike endi jaoks vaesemaks.⁴²

Kahepäevase etenduse juhatas sisse lahkuv esimees Jüri Paalma:

Meie kongress on minu arvates oluline ka sellepärast, et hoolimata ajakirjandusele osaks saanud välisest särast ei või see rahva tunnustuse kaudu ajakirjanikele antud energiapuhang olla igavene. Organisatsiooniliselt ja majanduslikult on ajakirjandus aga praegu väga ja väga tõsiste probleemide ees sellest hoolimata, et glasnost on perestroika toimimise ainus hoob. [---] Iseseisva, aga väga avaraks koostööks valmis loomeliidu küsimust on juba tunnetanud ja selle praktikas ka realiseerinud meie kirjanikud, kunstnikud, kineastid ja midagi hirmsat pole juhtunud.⁴³

Vana hirm, EKP KK, oli alles eelmisel päeval, 4. mail pidanud järjekordse pleenumi, kus mõnigi mees nõudis ajakirjanduse kontrolli alla võtmist, teemade õiget kajastamist ja mõne konkreetse ajakirjaniku karmi karistamist asjade valesti valgustamise eest. Ajakirjanike kongressile tolle pleenumi sõnumit toonud Mikk Titma pidas vajalikuks enda nimel esmalt ajakirjanikke kui muutuste eestvedajaid kiita ning siis vabandavalt selgitada:

Kindlasti on väga palju õigustatud kriitikat Keskkomitee aadressil, kuid tahaks ühtlasi ka, et oleks mõistmine, Keskkomiteel on praegu tohutult palju piiranguid peal. [---] Kui tekib tõepoolest kahtlus, et me ei tule rahvaga kaasa, siis see on õigustatud. Aga töötada niivõrd keerulises ja raskes situatsioonis on tõesti raske ja paraku need piirangud ei ole seotud ainult Moskva, ei ole seotud ainult niisuguste suurte vastasseisudega, vaid väga paljude mängureeglitega, millest igaühe rikkumisel heliseb kohe telefon.⁴⁴

See ei olnud enam partei määrav hääl, vaid pigem väike vinjett teiste sõnavõttude seas.

Ajakirjanikele endile pidi kongress, nagu kõik kokkutulnud juba teadsid, kaasa tooma uuendatud nime ja põhikirja, kongressil valitud esimehe (ettevalmistused olid tehtud kuni kuue kandidaadi jaoks,⁴⁵ kuigi pärast kandidaatide ülesseadmist ja

³⁹ ENSV Ajakirjanike Liidu pleenumi kõne ja sõnavõtt 27.04.1989. — EAL-i arhiiv.

⁴⁰ Hubert Veldermanni uudislõik Eesti Ajakirjanike Liidu erakorralisest VIII kongressist. — „Vikerkaja“ 5.05.1989. <https://arhiiv.err.ee/vaata/vikerkaja-vikerkaja-eesti-ajakirjanike-liidu-erakorraline-viii-kongress>.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Mart Kadastik. Käed vabaks. — Sirp ja Vasar, 5. mai 1989. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=sirpvasar19890505.1.5&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA----->.

⁴³ Jüri Paalma. Kõne. — Eesti ajakirjanike erakorraline kongress 5.–6.05.1989. Materjalide kogumik. EAL-i arhiiv.

⁴⁴ Mikk Titma. Sõnavõtt. *Ibid.*

⁴⁵ Eesti NSV Ajakirjanike Liidu erakorralise VIII kongressi kutse. — EAL-i arhiiv.

taandumist jäi lõpuks valikusse kaks⁴⁶) ja senisest märksa väiksema juhtkonna, sest uus juhatus pidi saama umbes endise sekretariaadi mõtudes ning vaid ühekihiline. Ja ka sai.

Uue põhikirja koostanud komisjoni esimehena liidu uuenemise eestkõnelejaks tõusnud Mart Kadastiku sõnul polnud muudatused kavandatud vaid paberile:

Lugupeetud kirjutavad ja rääkivad, kuulavad ja vaikivad kolleegid! [---] 16. novembri [1988] järgsed kuud on näidanud, et iseseisvuse deklareerimisest üksi jääb väheks. Seepärast me ei ole seadnud eesmärgiks üksnes kuulutada oma sõltumatust. Tahame iseseisvalt lahendada kõiki praktilisi,

majandus- ja kirjastamisküsimusi. Põhikiri loob niisuguseks tegevuseks kindlad õiguslikud garantiid.⁴⁷

Liidu sõltumatuse aluseks oli ka vana loomisaasta, 1919. a omaks võtmine, eesmärkide depolitiseerimine, liikmelisuse põhimõtete uuendamine ja enda rahaliselt lahti liigendamine NSVL-i organisatsiooni struktuurist. Kadastiku sõnul polnud vajadust otsustada Eesti Ajakirjanike Liidu väljastumist NSV Liidu Ajakirjanike Liidust, sest EAL polnud kunagi sinna astunudki.⁴⁸ Mis oli tõsi, sest üleliiduline nn katusorganisatsioon loodi ametlikult hiljem kui (vähemalt osad) algorganisatsioonid. Koostööd kellegi ega millegagi (sh NSVL-i Ajakirjanike Liiduga) ei välistatud. Kõik ENSV

Tabel 1. 1989. aastal vastu võetud Eesti Ajakirjanike Liidu põhikiri võrdluses 1987. aastal vastu võetud NSV Liidu Ajakirjanike Liidu põhikirjaga⁴⁹

	NSVL Ajakirjanike Liidu põhikiri 1987	Eesti Ajakirjanike Liidu põhikiri 1989
Olemus	NSV Liidu Ajakirjanike Liit on loominguuline liit, mis vabatahtlikkuse alusel ühendab NSV Liidu massiteabe- ja propagandavahendites töötavaid kutselisi ajakirjanikke.	Eesti Ajakirjanike Liit on sõltumatu loominguuline ühiskondlik organisatsioon, mis ühendab Eesti ajakirjanikke vabatahtlikkuse ja professionaalsuse alusel
Eesmärgid ja ülesanded	NSV Liidu Ajakirjanike Liidu põhiülesanne ja kutsumus on aktiivselt osaleda üldrahvalikus võitluses Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmi ja partei otsuste eluviimise eest. NSVL Liidu Ajakirjanike Liit esindab ajakirjanike huvisid, korraldab tööd ajakirjanike laialdase initsiatiivi alusel ning tihedas koostöös teiste loominguuliste liitude ja riiklike, ametiühingu-, komsomoli ja muude ühiskondlike organisatsioonidega.	EAL-i põhieesmärk on soodustada oma liikmete kutsetegevust, mis on suunatud üldsuse operatiivsele ja tõesele informeerimisele ühiskondlikult olulistest sündmustest ja faktidest, avaliku arvamuse väljendamisele ja kujundamisele demokraatia ja humanismi põhimõttel. EAL aitab hoolitseda oma liikmete sotsiaalsete, vaimsete ja aineliste vajaduste rahuldamise eest, kaitseb nende õigusi ja loominguvabadust. EAL taotleb oma liikmete seas ühistunde, vastastikuse austuse süvendamist ja lahendab kutse-eetika pinnal massiinfovahendite või nendes töötavate ajakirjanike vahel tekkivad lahkkelid. EAL aitab kaasa ajakirjanike koolitusele ja kutseliste ajakirjanike täiendusõppele.
Liikmeks vastu-võtmise	NSV Liidu Ajakirjanike Liidu liikmeks vastuvõtmise tingimuseks on ustavus kommunistliku partei üritusele, poliitiline küpsus, ühiskondlik aktiivsus ja kõrge kutsemeisterlikkus.	EAL-i liikmeskond jaguneb tegev-, toetaja-, välis- ja auliikmeteks. EAL-i tegevliikmeks vastuvõtmisel hinnatakse isiku ajakirjandusloomingut, kutseväärikust ja keelte tundmist vastavalt Eesti NSV keeleseadusele.
Finantsvahendid	Rahaliste vahendite moodustamise allikad on järgmised: liidu liikmete sisseastumis- ja iga-aastased liikmemaksud, NSV Liidu Ajakirjandusfondi eraldised rahvusvahelisest ajakirjanike solidaarsusloteriist, tulud kirjastustegevusest ja NSV Liidu Ajakirjanike Liidule kuuluvate organisatsioonide ja ettevõtete tegevusest, sissetulek fotonäitustest, kultuur- ja masšiiritustest ning muudest üritustest, muu sissetulek.	EAL on isemajandav. Tema sissetulekud moodustuvad: sisseastumis- ja aastamaksudest, Eesti Ajakirjandusfondi summadest, kirjastustuludest, tasuliste ürituste sissetulekutest ja üksikisikute vabatahtlikest annetustest, muudest laekumistest.

⁴⁶ Väljavõte ENSV Ajakirjanike Liidu VIII kongressi hääletugemisprotokollist 5.05.1989: „Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse esimehe salajaseks valimiseks jäid nimekirja Agu Veetamm ja Märt Müür. Jagati välja valimisžetoonid 252 delegaadile. Eelneval kokkuleppel tähistas punane žetoon häält Agu Veetamme ja roheline Märt Müüri poolt. Pärast pitseeritud valimiskasti avamist selgus, et kassis oli 168 rohelist ja 67 punast žetooni.“ — EAL-i arhiiv.

⁴⁷ Mart Kadastik. Kõne. — Eesti ajakirjanike erakorraline kongress 5.–6.05.1989. Materjalide kogumik. EAL-i arhiiv.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Allikas: Ajakirjanike Liiduga seotud põhikirjad ja statuudid. ERA.R-1950.1.449.

Ajakirjanike Liidu liikmed võisid valida, kas olla või mitte olla esiteks EAL-i liikmed ja teiseks NSVL AL-i liikmed.

Uue liidu värskelt valitud esimees Märt Määr programmilise kõnega ega üldse mingi kõnega vähemalt kongressi dokumentide järgi üles ei astunud. Selle eest oli mitmel teisel oma nägemus liidu tulevikust ja olemusest, mida sõnavõttudes ka esitati. Mõned sarnasemad, mõned vägagi erinevad.

Lahkuva esimehe Jüri Paalma nägemuses oli liidu edasises tegevuses kaks põhisuunda:

Kaitsta ajakirjanike üldisi huve ja kaitsta ajakirjanike huve üksikisiku ehk liidu liikme tasandil, kuigi need paljuski põimuvad. Millest on ajakirjanik huvitatud? Kõigepealt on ajakirjanik inimene. Ta on huvitatud töötingimustest nagu iga treial, autojuht, õpetaja jne.⁵⁰ Paalma polnud ainus olmeteemade tõstataja.

Evald Tooms rõhutas vajadust sotsialiseerumiseks sobiva koha järele:

Arvan, et paljud probleemid jõuaksid leheveergudele, eetrisse küpsemana, läbimõeldumana, kui me nende üle omavahel aru peaksime, diskuteeriksime, need n-ö läbi seediksime. Siit viivadki niidid meie liitu. On vaja kohta, kus ajakirjanikud saaksid kokku tulla, maha istuda ja omavahel aru pidada. Praegustes Narva maantee ruumides pole selleks sobivat kohta.⁵¹

Ene Hion defineeris ajakirjanike huve teisel tasandil:

Mida me oma ajakirjanike ühenduselt õieti tahame? Kas olmemugavusi, meeelahutust, administratiivset käskijat või paika, kuhu võiks tulla tõesti loomingulise töö probleemidega? Märgid näitavad, et uue põhikirja alusel asume tee selle viimase variandi poole. [---] Praegu on väga moes ärisidemed, ka ajakirjanduses. Nad toovad kaasa uut moodi sõltuvuse. Ometi on meie eesmärk sõltumatu ajakirjandus. Põhikirjas on kasutatud just seda sõna. Igal ajakirjanikul on õigus isiklikule seisukohale. Uus põhikiri teeb esimese sammu, et aidata ajakirjanikul teostada seda õigust.⁵²

Liidu esimehe valimistel Määrile kaotanud Agu Veetamm pakkus huvide eest seismiseks ametiühingute:

Paljud rabavad andunult ainult tööd teha ja ei pea võimalikuks ega vajalikukski ühisüritustel osaleda. Ja oleks ka väärt neid kolleege, kes on loomingulise töö tipul, sealt ära kiskuda. Näen, et praeguse olukorras peaks meie Ajakirjanike Liit, nagu ajakirjanike ühendused paljudes teistes maades, võtma endale ka ajakirjanike ametiühingu ülesanded. Ta peaks kaitsma, toetama ja aitama ajakirjanikke.⁵³

Tartu ülikooli žurnalistikakateedri ja ka Rahvarindega seotud Marju Lauristini visioonis seisis tähtsal kohal poliitika, nii ajakirjanduse- kui ka muu teemaline:

Mul on niisugune nägemus, et kas me seda tahame või ei taha, aga Ajakirjanike Liit on poliitikute liit. Ta ei ole poliitiline organisatsioon mitte selles mõttes, et tal oleks endal eraldi ideoloogia, kuigi ka see võib mõnikord kujuneda, olenedes situatsioonist ja konkreetsest liidu koosseisust. Aga kindlasti on ta poliitikute organisatsioon seepärast, et praegu on ühiskonnas iga ajakirjanik, kas ta tahab või ei taha, poliitik. [---] Minu meelest Eesti Ajakirjanike Liit peab saama selleks organisatsiooniks, mis suunab Eestis teadlikku demokraatlikku ajakirjanduspoliitikat ja ajakirjanikel peab olema võimalik seda poliitikat ka omavahel arutada, seda arvustada ja selle poliitika elluviimisel üksteist toetada.⁵⁴

Ilmselt põhilise osa oma tulekuvisionist juba põhikirja kirja pannud Kadastik märkis lisaks:

Eesti Ajakirjanike Liit ei tohiks seepärast hakata toimetustele ette kirjutama, kes on liiga roheline, kes on liiga punane ja kes on liiga sini-must-valge. Eesti Ajakirjanike Liit võib ju küll arutada, ilmselt peabki arutama kriitilisi küsimusi. [---] Ja kuigi me üritame uut organisatsiooni mitte üle politiseerida, on muidugi praegusel ajal paratamatu, et väljaspool poliitikat ei saa keegi meist seista ja loomulikult ka mitte Eesti Ajakirjanike Liit, eriti ajades Eesti asju suuremas mastaabis. Kogu meie ajakirjanike ühiste huvide nimel.⁵⁵

⁵⁰ Jüri Paalma. Kõne. — Eesti ajakirjanike erakorraline kongress 5.–6.05.1989. Materjalide kogumik. EAL-i arhiiv.

⁵¹ Evald Tooms. Sõnavõtt. — *Ibid.*

⁵² Ene Hion. Sõnavõtt. — *Ibid.*

⁵³ Agu Veetamm. Sõnavõtt. — *Ibid.*

⁵⁴ Marju Lauristin. Sõnavõtt. — *Ibid.*

⁵⁵ Mart Kadastik. Kõne. — *Ibid.*

Varem, ajalehes oli Kadastik selgesõnalisemalt apoliitilise liidu poolt:

EAL peaks kujunema sõltumatuks loomeliiduks, kelle üle ei saa võimu olema ühelgi parteil ega ühiskondlikul liikumisel. Sinna kuulutakse professionaalsuse, mitte poliitiliste tõekspidamiste alusel.⁵⁶

„Igavalt läheb tänane kongress,“ leidis aga Ernst Helemäe, Pärnu Postimehe toimetaja:

Räägitakse nendest kõige tavalisematest asjadest, sellest, millest rääkisime möödunud kongressil. Nime-tame teda erakorraliseks, aga senini nagu midagi erakorralist pole silma hakanud ega kõrv ka kuulnud, välja arvatud see, et tahame teha oma Eesti Ajakirjanike Liitu.⁵⁷

Milles siis probleem oli? Kaks aastat enne tähtaega toimunud kongress oli erakorraline küll, ehk ka meditsiinilises mõttes, kiirabina organisatsiooni päästmiseks. Lootused-ootused olid aga vähemalt osal osalistest kõrgemad, laiemad, piiramatamad.

Nii kurtis tele-raadiokomitee endine juht Ado Slutsk:

Mulle tundub, et peamine on see, et meie liidul ei ole sellist programmi, mis kindlustaks temale tõesti järjekindlalt läbimõeldud, strateegiliselt põhjendatud ja taktikaliselt argumenteeritud tegevust nii lähitulevikus kui ka pikema aja peale.⁵⁸

Talle kõlas kaasa raadioajakirjanduse taustaga Ivar Trikkel:

Ma kujutasin ette, et siin me kahe päeva jooksul töötamegi selle [strateegia] välja. Aga selgus, et me olime tulnud küll ilusale kohtumisele kui kõnepeole, kus ühed demonstreerivad oma tekstide sädelevust, kauneid otsetorkeid, kuid kontakti, et vaielda, arutleda, et koridoride kõnekodades edasi rääkida, meil ei ole toimunud. Seetõttu ei ole meil ka tõelisi resolutsioone välja panna.⁵⁹

Telereporter Raul Rebane tegi esimese päeva igavuse tõttu ümber kogu oma sõnavõtu fookuse, keskendudes liidu vanadussurma ohule ja selle ühele põhjusele, stagnaaja mõjudele, mis peletas osa põlvkonna nooremaid ajakirjanikke eemale mitte ainult liidust, vaid tervest ajakirjandusest.

Stagna ei olnud lihtsalt nii, et oli, tuli, läks, me pesime ta maha. Seda suppi, mis siis keedeti, sööme me veel väga kaua ja muide, see kajastub ka meie organisatsioonis. Mõelge järele eilse päeva peale, tänase päeva peale. Kas me ikkagi oleme väga vaimselt aktiivsed ja tublid, kas meis on siis märgata pürgimusi, mida me oleme näinud teiste loominguliste liitude puhul. Seetõttu julgen kinnitada, et meie Ajakirjanike Liit, meie vennaskond, on kriisiseisus. Kui Peegli-Lauristini kontor suudab lähemal ajal midagi ette võtta ja sealt hakkab tulema täiesti uue põlvkonna ajakirjanikke — ehk siis saab midagi päästa, aga auk jääb sisse.⁶⁰

Ehk sobisid nii pessimiste kui ka optimiste tasakaalustama Edasi ajakirjaniku Vahur Kalmre sõnad:

Eile asutasime Eesti Ajakirjanike Liidu, sõltumatu organisatsiooni. Sõltumatuks aga peab see organisatsioon alles saama. Nii endast kaugemal kui ka siinsamas. [---] Kas Eesti Ajakirjanike Liit hakkab Eesti ajakirjanikke kaitsma? Ilmselt on see põhiküsimus. Eilsest päevast rääkides viidati üsna palju 16. novembrile. Ehk alles hiljem hakkame mõistma, et astusime eile samaväärse sammu. Kuid selle ühe sammu taha peaks panema kolm punkti või sõna „kuid“. Kui sellele ei järgne teist, kolmandat, neljandat sammu, siis võib tõesti õigus olla mehel, kes eile meie põhikirja üle öla sinnapaika saatis.⁶¹

Mis tuli ...

... pärast 8. kongressi? Ootused uuele, 15-liikmeli-sele juhatusele eesotsas esimees Märt Müüriga olid suured. Eriti esimehele, kuna oli leitud, et liidu esimees peaks olema seda põhikohaga, mitte tegema hobikorras või lisatööna. Kongressil oli Ilmar Rattus loetlenud ülesandeid, mis esimehe õlule laotakse.

⁵⁶ Mart Kadastik. Käed vabaks. — Sirp ja Vasar, 5. mai 1989. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=sirpjavasar19890505.1.5&e=-----et-25-1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA----->.

⁵⁷ Ernst Helemäe. Sõnavõtt. — Eesti Ajakirjanike Liidu erakorraline kongress 5.–6.05.1989. Materjalide kogumik. EAL-i arhiiv.

⁵⁸ Ado Slutsk. Sõnavõtt. — *Ibid.*

⁵⁹ Ivar Trikkel. Sõnavõtt. — *Ibid.*

⁶⁰ Raul Rebane. Sõnavõtt. — *Ibid.*

⁶¹ Vahur Kalmre. Sõnavõtt. — *Ibid.*

1. Tagada mitte ainult uue juhatuse, vaid ka aparaadi töö sisu organisatsiooni uuel tasemel, selleks on kasulik omada vanadest kogemustest ja stampidest risustamata pilku.
2. Luua uued koostöösuhted NSVL Ajakirjanike Liiduga.
3. Kätte võidelda oma, Eesti Ajakirjandusfond, milleta praegu on mõeldamatu tagada ajakirjanike ainelise turvalisuse tunne.
4. Käivitada mitmed tähtsad ja praegu juba edasilükkamatud meetmed ajakirjanike ainelise, sotsiaalse, õigusliku jne seisundi viimiseks normaalsele järjele ja muu hulgas tõsta ka ajakirjanike prestiiži.⁶²

Liidu väidetavalt ülepaitsunud (enam kui 1200) liikmeskond taheti samuti dieedile panna, ümber vaadata ja liiglihast vabastada. Kongressi esimesel päeval antud intervjuus Hubert Veldermannile oli Kadastik kindel, et uus juhatus hakkab ka avama [välja töötama / lahti mõtestama] ajakirjanduse kutseväärikuse ja loometöö terminoloogiat.⁶³

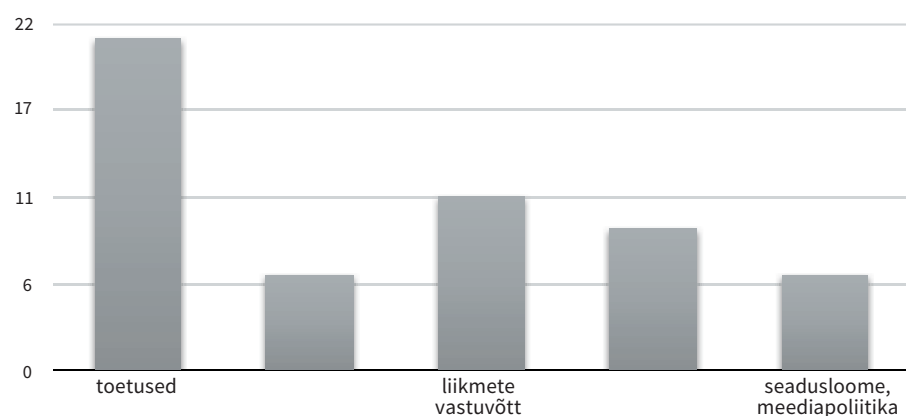
Vastne juhatus kogunes esimesele koosolekule 27. juunil ja pidas 1989. aastal kaheksa, 1990. aastal kaksteist ja 1991. aastal enne augustikuud seitse istungit. Konkurentsituult tähtsaimaks teemaks oli toetuste jaotamine liikmetele.

Kuna 1990. aastal peeti nii aastakoosolekut kui ka erakorralist kongressi, tegeleti mitmel korral ka nende ettevalmistamise küsimustega.

Ajakirjandusseadus ja hiljem autorikaitse ühing olid teemadeks 1990. ja 1991. aastate istungitel. Vähem, kuid siiski leidsid käsitlemist väike-ettevõtlus, osakonnad-seksioonid,⁶⁴ ajakirjandusharidus, ametiühingu rolli täitmine, EAL-i väljaantavad lehed nii eesti kui vene keeles (vt joonis 5).

Tunnetades liidu ilmselgelt jätkuvat identiteedikriisi, tegi esimees Müür 1990. aasta esimesel juhatuse koosolekul ettepaneku arutada Eesti Ajakirjanike Liidu ametiühinguks muutmist. Põhjusiks, et EAL taotleb Rahvusvahelisse Ajakirjanike Föderatsiooni (IFJ) liikmelisust, aga too ühendab just ametiühinguid. Juhatus leidis ka, et senisest ebamäärase staatuse ja ülesannetega loominguilisest liidust on vaja muutuda selgepiiriliseks, mis olekski siis ametiliit. Arvamust plaaniti küsida ka liikmetelt.⁶⁵ 14. märtsi koosolekuks olid vastused koos ja selgus käes, et kõik allorganisatsioonid eelistavad nn laiemat varianti, kus säilib mingil moel ka loomeühendus.⁶⁶ Selline ettepanek peakoosolekule ka viidi.

Esimesele peakoosolekule tulid liikmed kokku 17. aprillil 1990, et kinnitada otsus ümberkujunemisest ametiühinguks, aga ka arutada ajakirjandusseadust ja vahetada välja kolm juhatuse liiget.⁶⁷ Otsustati uue põhikirja jaoks kokku kutsuda komisjon ja aasta lõpus järjekordne erakorraline kongress, järjekorranumbriga üheksas, et olemuse muutus lõplikult ellu viia.⁶⁸

Joonis 5. Juhatuse istungitel juunist 1989 kuni juunini 1991 enim käsitletud teemad
Allikas: Autori analüüs juhatuse istungite protokollidest. — EAL-i arhiiv

⁶² Ilmar Rattus. Sõnavõtt. *Ibid.*

⁶³ Hubert Veldermann. Uudisloik Ajakirjanike Liidu erakorralisest kongressist. — Vikerkaja 5.05.1989. <https://arhiiv.err.ee/vaata/vikerkaja-vikerkaja-est-ajakirjanike-liidu-erakorraline-viii-kongress>.

⁶⁴ Tööplaan ja aruandeid juhatuse koosolekutel enam ei arutatud, viited osakondadele on seotud rahaeralduse ja liidu ümberkujundamisega ametiühinguks. — Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokollid 1990–1991. EAL-i arhiiv.

⁶⁵ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr. 9, 9.01.1990. — EAL-i arhiiv.

⁶⁶ Eesti Ajakirjanike Liidu juhatuse protokoll nr. 11, 14.03.1990. — EAL-i arhiiv.

⁶⁷ EAL-i juhatuse tööst. Tallinn: Eesti Ajakirjanike Liit, 1990.

⁶⁸ Eesti Ajakirjanike Liidu peakoosoleku otsus nr. 1., 17.04.1990. — EAL-i arhiiv.

Erakorraline kongress toimus 13. detsembril 1990, milleks oli ette valmistatud Eesti Ajakirjanike Liidu kui ametiühingu uus põhikirja ja Eesti Ajakirjanike Loomeühingu reglement. EAL plaaniti ümber kujundada katusorganisatsiooniks ajakirjanike ametiühingutele, samas kui EAL-i juures tegutsev loomeühing pidi endale saama üksikisikutest loovliikmed ja tegevust juhtiva toimkonna (vt tabel 2).

Kongressil ei kulgenud ilmselt kõik esialgsete plaanide kohaselt, sest järgmist juhatuses koosolekut ei pidanud enam ei Eesti Ajakirjanike Liit ega ka Eesti Ajakirjanike Loomeühendus, vaid hoopis Eesti Ajakirjandustöötajate Liit (EATL).⁷⁰ Enamik juhatuses liikmeid ja esimees olid siiski samad kui enne kongressi. Ja töö uuenenud nimega liidu juhatuses jätkus, nagu eespool juba kirjeldatud. Eesti Ajakirjanike Liidu koosolekutest mõnda aega minigiti märki ei ole, kuid 12. mail 1991 toimunud Eesti Ajakirjanike Liidu ja Eesti Ajakirjandustöötajate Liidu peakoosolekul võeti vastu otsus „käsitleda

EAL-i ja EATL-i ühiste eesmärkide nimel tegutseva ühise organisatsioonina, kellel on ühine juhatus ja ühine majandustegevus“.⁷¹ Juhatuses protokolli peal kirjutati veel 1991. aasta jooksul mõlema organisatsiooni nimega, kuid siis kadus ka EATL-i nimetus.

1991. aasta 20. augustil sai Eesti riik taas iseseisvaks. Olukord muutus ja võeti uued suunad.

Liitu mittekuuluvatel ja ka liidus olevatel ajakirjanikel puudus sel uute võimaluste ja vajaduste ajastul huvi oma kutseliidu arendamise vastu.⁷² Koguni mitmed juhatuses liikmed hakkasid tegutsema kas uuenenud ajakirjandusväljal või ka väljaspool seda, näiteks äris, ja liit muutus viienda või kümnenenda järgu teemaks. 1992. aastal veel jagus huvi koguneda peakoosolekuks ja võtta vastu iseenesest olulisi otsuseid: kehtestati eraldi liikme- ja pressikaart, määrati nii tele-, raadio- kui trükiajakirjandusväljale ametiühingu usaldusmehed.⁷³ Siis aga hakkas hoog raugema ja tähelepanu mujale kalduma. EAL-i tegevus jäi peamiselt esimehe, juhatuses ja liidu ametnike otsustada, ilma laiemal kontrollil

Tabel 2. Eesti Ajakirjanike Liidu põhikirja ja Eesti Ajakirjanike Loomeühingu reglemendi ettepanekute võrdlus⁶⁹

	Eesti Ajakirjanike Liidu põhikirja ettepanek	Eesti Ajakirjanike Loomeühingu reglemendi ettepanek
Olemus	Eesti Ajakirjanike Liit on iseseisev ja sõltumatu organisatsioon, mis ühendab Eesti Vabariigi ajakirjanikke, toimetuste ja kirjastuste töötajaid vabatahtlikkuse alusel ning tegutseb vabariikliku ametiühingu liiduna.	Eesti Ajakirjanike Loomeühendus on Eesti Ajakirjanike Liidu juures tegutsev ajakirjanike vabatahtlik loominguline ühendus, mis ühendab Eesti ajakirjanikke professionaalsuse alusel.
Eesmärgid-ülesanded	Eesti Ajakirjanike Liidu tegevuse põhieesmärgiks on oma liikmete tööalaste, majanduslike ja sotsiaalsete õiguste ja huvide esindamine ning kaitsmine lähtuvalt rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhialustest ja muudest kehtestatud korras ratifitseeritud lepingutest. Eesti Ajakirjanike Liit kaitseb ajakirjanike kutsetegevusest tulenevaid õigusi ja loominguvabadust. Eesti Ajakirjanike Liit soodustab ja toetab toimetusslikku demokraatiat ning ajakirjanduse sotsiaalse seisundi suurendamist.	Loomeühenduse eesmärk on soodustada oma liikmete kutsetegevust, mis on suunatud inimete operatiivsele ja tõesele informeerimisele ühiskondlikult olulistest sündmustest ja faktidest, avaliku arvamuse väljendamisele ja kujundamisele demokraatia ja humanismi põhimõtetel. Loomeühendus taotleb oma liikmete seas ühistunde ja vastastikuse austuse süvendamist ning lahendab kutse-eesetika pinnal massiinfovahendites või nendes töötavate ajakirjanike vahel tekkinud lahkkelid.
Liikmed	Eesti Ajakirjanike Liidu liikmesühinguks võivad soovivalduse esitamisel astuda kõik Eestis tegutsevad ajakirjanike ametiühingud ning nende ühendused. Liikmesühingu liige on Eesti Ajakirjanike Liidu liige. Eesti Ajakirjanike Liidu liikmeks loetakse ajakirjanikku, kes suurema osa oma tööajast pühendab ajakirjandustööle ja saab sellest sissetuleku põhiosa. Eesti Ajakirjanike Liitu ei saa kuuluda ajakirjanduse alal tegutsevad tööandajad ja nende ühendused.	Liikmeskond jaguneb tegev-, toetaja- ja auliikmeteks. Tegevliikmeks vastuvõtmisel hinnatakse isiku ajakirjandusloomingut, kutseväärikust ja keelte tundmist vastavalt Eesti Vabariigi keeleseadusele.

⁶⁹ Allikas: Erakorralise IX kongressi materjalid. 13.12.1990 Tallinn. — EAL-i arhiiv.

⁷⁰ Eesti Ajakirjandustöötajate Liidu juhatuses koosoleku protokollid 27.12.1990 – 15.05.1991. — EAL-i arhiiv.

⁷¹ Eesti Ajakirjanike Liidu ja Eesti Ajakirjandustöötajate Liidu aastakoosoleku otsus. 12.05.1991. — EAL-i arhiiv.

⁷² Toivo Tootsen. Ülemineku-aeg hakkab lõppema. — EAL-i aastaraamat 1997. Eesti Ajakirjanike Liit: Tallinn 1997, lk-d 5–6.

⁷³ Eesti Ajakirjanike Liidu ja Eesti Ajakirjandustöötajate Liidu aastakoosoleku otsused. 14.05.1992.

ning sisendita. Aastakoosolekuid enam ei peetud. Uut kongressi, kus juhatus tegevusest aru pidi andma ja revisjon liidu olukorrast ülevaate esitama, ei saadud kokku enne 1995. aastat, kui taaskord liidu päästmisega tegelema hakati.

Liidu uuele elule tärkamise ime jäi toona tabamata ja 8. kongressile (ehk) pandud lootusedootused täitmata.

Liidule sisu andmine on juhatuse ja esimehe eesõigus ja kohustus. Kuid ka liikmete oma. Ja oma pitseri liidu olemusele panevad ka need, keda liidus ei ole. Olgu siis mitteliitumise põhjused millised iganes. Kui kutseala inimestel endil puudub usk ja vajadus oma liiduga tegeleda, seda suunata ja kontrollida, siis imet ei tabagi.

VÄLISEESTI AJAKIRJANDUS

Eesti ajakirjandus maailmas

20. sajandi II poolel: müütidega lootuse ja reaalsuse vahel

Maarja Lõhmus

Eesti kultuuris vajab ühisele pildile tõstmist ja taas koosmõtestamist see osa ajakirjandusest, mis on loodud 20. sajandi teisel poolel väljaspool Eesti NSV-d. ENSV totalitaarsele süsteemile vastandus vaba arengut jätkav paguluseesti kultuur läänes. Eesti vaba ajakirjanduse kese liikus Eestist välja riikidesse, kuhu eestlased olid põgenenud.

Selleks et pilti võrdlevalt kokku panna, olen vaadanud kummagi ajakirjanduse põhimüüte, domineerivaid diskursusi, kõneaine hierarhiaid ning vaikusse-olematusse surutud teemasid. Pilti Eesti NSV ajakirjanduses kehtinud müüdisüsteemist olen varem kirjeldanud tsensuuritöö praktikate analüüsi abil.¹

Käesolevas artiklis kirjeldan vastavalt lääne ja Eesti ühiskonnas ilmunud ajakirjanduse süvastruktuurset maailmapilt, müüdidloomet kolmel tasandil.²

Praegu, mil üks Euroopa rahvas võitleb oma eksistentsi ja maa vabaduse eest, näeme sarnast olukorda, mille ees eestlased seisid 78 aastat tagasi.

Ajaloolist konteksti väliseesti ja paguluse³ ajakirjandusele

Enne 20. sajandit on olnud Eestist väljarändamist mitmes suunas. Sajandi alguskümnendil hoogustus eestikeelne avalikkus Venemaal, kus eestlased andsid välja ligi sadat nimetust ajalehti-ajakirju Siberini välja; mõjukaim väljaanne oli Peterburi Teataja (1908–1918, eri nimede all).

Väljaränne Eestist Ameerikasse laienes 19. sajandi lõpus. 1897–1911 määratles kirikuõpetaja Hans

Rebase publitseeritud Amerika Eesti Postimees end kiriku ja poliitika sõnumite lehena. 1905. aasta ideede vaimus alustas 1909. a Uus Ilm, mida pool aastat toimetas Peeter Speek, edasi Linda Jürman ja Hans Pöögelmann. Kultuuri ja hariduse edendamiseks kutsuti 1929. aastal New Yorgis ellu ameerikaeestlaste haridusselts, mis 1931. a asutas ajakirja Meie Tee (1931–1983). See jagas ameerikaeesti haridusseltsi infot, avaldas loenguid, peegeldas ühistegevust ja eestlaste kokkutulekuid üle ilma. Hilisem eesti pagulaste kultuurilaine New Yorgis põhineb olulisel määral just sel nn vanaeestlaste loodud kultuuriseltsil ja sellele 1947. a ostetud majal New Yorgis. Siin sündis rikkalikult ühistegevust; struktuurselt edendasid ühiskonda Eesti teatrikeskuse loomine (teatristuudiosse kogunes üle 50 liikme, juhendasid Henrik Visnapuu ja Kadi Tani- loo) ja ajalehe Vaba Eesti Sõna asutamine (peatoi- metaja 1949–1969 August Waldman).

Eesti pagulus pärast 1944. aastat

Eesti ajakirjandus väljaspool Eestit sai uue tähenduse pärast 1944. a sügise suurpõgenemist nõukogude võimu eest. Põgenikud vajasid oma kultuurikeskkonda, oma elurütmi võorastes oludes, pingutasid selle loomise nimel. 1940ndatel loodi paguluseesti ajalehed kõigepealt Saksamaa DP-laagrites ja Rootsisis.

Ametlikult polnud eestlaste uued asukohamaad (USA, Kanada, Suurbritannia jt) mitte kunagi tunnustanud Eesti annekteerimist. Pikki aastaid

¹ Maarja Lõhmus. Toimetamine: looming või tsensuur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999. Maarja Lõhmus. Transformation of Public Text in Totalitarian System: A Socio-Semiotic Study of Soviet Censorship Practices in Estonian Radio in the 1980s. Turku: Turun Yliopisto, 2002, lk-d 58–73.

² Vrd M. Lõhmus 2002, lk-d 64–65.

³ Paguluse mõiste tähistab minu käsitluses poliitilisi põgenikke Eestist aastatel 1940–1991, väliseesti mõiste eestlaste ühiskonda välismaal üldisemas tähenduses.

loodeti Eesti Vabariigi peatsele taastamisele. Ametlikus käsituses oli Eesti aastatel 1940–1991 oma iseisva riigi küll kaotanud, kuid eksisteerisid Eesti Vabariigi järjepidevust hoidev pagulasvalitsus, üleilmsed eestluse organisatsioonid, eestlust edendav kirjandus, kunst, ajakirjandus.

Eesti pagulased vabades riikides jätkasid Eesti poliitiliste organisatsioonide tööd, asutasid sadu uusi organisatsioone. Eesti pagulasorganisatsioonide ühiseks hooleks oli eestlaste identiteedi säilimine, eestlaste informeerimine, harimine ja võitlus Eesti riigi võõrvõimu alt vabastamise eest. Selles võitluses koondusid laiali pillutatud inimesed ajakirjanduse ümber.

Ühendava tundetooni tekitas kodu ja riigi kaotus ning sellest tingitult vabaduse ülim väärtustamine. Inimesi ühendasid väga tugevalt kultuuriharjumused: harjumus osaleda ühistegevuses ja kuuluda organisatsioonidesse, harjumus ajakirjandust lugeda, väärtustav suhtumine haridusse ja edemisse, koostegutsemine ühise vaenlase vastu vabaduse nimel.

Sajad eestlaste organisatsioonid eri riikides otsisid tuge oma elukohariikidelt ja rahvusvahelistelt organisatsioonidelt, nõudsid Eesti riigi okupeerimise mittetunnustamist. Eesti pagulusajakirjandus on kandnud seda vabaduse eest võitlemise suunda, avaldades pidevalt ülevaateid paguluseesti sündmustest ja kultuuritegelaste kõnedest, unustamata ka meelelahutuse olulisust ajakirjanduses.

Oluline kese — vaba ühiskonna väärtustamine ja selle poole pürgimise aade — on olnud kindlalt paigas. Just see aade defineeris muid nähtusi ja protsesse kogu riigikaotuse perioodi vältel.

Paguluseesti ajakirjanduse keskne roll on olnud vabaduse idee elevel hoidmine ja Eesti NSV-s toimuvatest sündmustest informeerimine, sh info terrorist Eesti inimeste vastu, mis Eesti NSV ajalehtedesse ei jõudnud ning mida ametlikult peeti sovetielu normaalseks osaks.

Näiteks kirjutab Vaba Eesti Sõna oma 1. numbri esiküljel 11. juunil 1949:

SUURKÜÜDITAMINE EESTIS. Jälle veerevad rongitüüed eestlastega Siberi poole — Eesti rahva süstemaatiline hävitamine, meelegeitele viidud eestlased ootavad sõda.

Järgneb Balti komitee deklaratsioon maailmale — miks ei kuulu appihüüdu? Eesti Vabariigi

peakonsuli asetäitja Johannes Kaiv kirjutab samas lehenumbris:

Juba peaaegu kümme aastat on Eesti vaba sõna ülalpeetud väljaspool kodumaad. Oli aastaid, kus ainukeseks väikeseks vabaduse tõrvikuks oli New Yorgis ilmuv Meie Tee. Nüüd omab Eesti pagulaskond oma kirjasõna mitmetes maades.

Pagulusajakirjandus kujundas ja hoidis üleval Eesti kultuurilist aastaringi. Seda rütmistasid uusaasta, Eesti Vabariigi aastapäev, Jüriöö ülestõusu aastapäev, sovetivõimu poolt Siberisse küüditatute mälestuspäev, võidupüha, jaanipäev, laulu- ja tantsupeod, suurpõgenemise meenutamine, rahvuslikud jõulukombed, lisaks skautide ja gaidide suvelaagrid, noorte ülemaailmsed suurlaagrid eri riikides, üleilmsed eesti laulupeod ja ESTO-d, kiriklikud ja rahvakalendri tähtpäevad. Pühad, peod, aktused, protesteerimised, mälestamised.

Mõned näited

Ülemaailmsed Eesti Päevad, ESTO-peod maailmas on kujundanud eestluse üleilmse kultuurivälja ja poliitikavälja (tabel 1).

Tabel 1. ESTO-peod 1972–2019
(* nime all Ülemaailmsed Eesti Päevad).

I ESTO	1972 Toronto*
II ESTO	1976 Baltimore
III ESTO	1980 Stockholm
IV ESTO	1984 Toronto
V ESTO	1988 Melbourne
VI ESTO	1992 New York
VII ESTO	1996 Stockholm, Tallinn
VIII ESTO	2000 Toronto
IX ESTO	2004 Riia
X ESTO	2009 Münster
XI ESTO	2013 San Francisco
XII ESTO	2019 Helsingi, Tartu, Tallinn

Väliseesti VII laulupeo puhul Rootsisis 1973 kirjutab Rootsi Eesti Lauljaskonna juhatuse nimel selle esimees Johannes Kant:

Eesti rahva suurimaks rahvuslikuks manifestatsiooniks on olnud laulupeod nende sünniaegadest alates. See rahvuskultuuriline kultus on osutanud suurt elujõudu nii kodumaal kui ka võõrsile paiskunud — ja siin suuremaiks keskkonniks kujunenud — eestlaste rahvusgruppide juures.

Eestlased Rootsis koos külalistega teistest maadest ja riikidest saavad Rootsi eestlaskonna Seitsmendale laulupeole. Meie kogunemise ajendiks ei ole juhuslik tujude tuulehoog, vaid sellele pidulikkusele kutsuvad meid meie hinges peituva tungi paratamatus.

Sõnul seletamatult mitmetahuline on eestluse mõtte ja olemuse esilekerkimine nende päevade kestel, millele oleme kaasosalised mõttes, sõnas ja teos. [---]

Tunne kokkukuuluvusest oma rahvaga kodumaal ja teadvus meie õdede ja vendade tublidusest andku ka meile jõudu kodumaa saatusvõitlusele kaasaaitamisel ja kandku meie tervitused nendele ja meie laulude helid kaugele!⁴

Kontseptuaalses sarjas „Iseseisvuslaste kirjavara“ ilmusid Oskar Looritsa manifestteosed „Eestluse elujõud“ aastal 1951 ja „Pagulaskodude kasvatusmuresid“ 1953. Loorits hoiatab:

[---] läbi aastate olen jälginud, kuidas meie vaimulikub lämmatama ilmetu ja hall **keskpärasus**, mistõttu näeme vaimse taseme järjekindlat **langust**.⁵

Püüdlusi vaimuväljal manifesteerib ta „Eesti olemuse ning hingehoiu põhiteesides“.

1. Mitte üksikute suurkujude, vaid isikukultuurilt suurte hulkade, mitte individualistlikult isoleeritud, vaid personalistlikult konsolideeritud kõrgeväärtusliku massi ajalugu tõendagu läbi aastatuhandete meie eksistentsi staatilist monumentaalsust vastukaaluks aariatlaste kiiresti tarduvalle ja manduvalle dünaamikale!
2. Eetiline resonanss ravigu meie „haiget“ juhtkonda ja kindlustagu „tervele“ rahvale viiekordne iseseisvusmine — isiklik, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja poliitiline!
3. Jatkugu kõige kiuste eestluse kultuurikontinuiteet ning eesti olemuse omapära järjest kõrgema väärtustaseme poole, sihiks õilistatud vaimsus kui elu- ja maailma-printsip!
4. Toimugu vaimu ja võimu koostöö isikliku ja rahvusliku loomingu tähiseil vabalt, jõuliselt ja suveräänselt!
5. Teostugu osasaamine Jumalast iseendas, ligimeses ning inimkonnas vastastikuse armastuse ning austuse tõelise rakendamisega!⁶

Pagulaselu ja pagulasajakirjanduse aegruumilised suhted on mitmedimensionaalsed. Eksiili põgenevad sugupõlv on elanud mitmes ajas ja ruumis — on olnud eelmise elu aeg ja ruum, on uue asukohamaa aeg ja ruum. Pagulastel on need mõtted pidevalt aktualiseeritud nii personaalselt kui ka kogu põgenenud rahvuskehendi tasandil, mida aktiveerib pagulasajakirjandus. Nii elataksegi mitmetasandilises aegruumis.

Eesti pagulasajakirjandus eri riikides on kandnud Eesti Vabariigi ja vaba ajakirjanduse ideed. Vaba ajakirjanduse traditsiooni jätkajatena on väliseesti ajakirjanduses olnud tugev maailmapoliitika jälgimise, aktiivne poliitikas osalemise ning iseseisvuse käsitlemise traditsioon. Ajakirjandus on ühtlasi pidev jätkumise ja muutumise vahelise pingevälja platvorm.

Pagulasajakirjanduse dimensioone 1976. aastal ilmunud „Välis-Eesti perioodika“ näitel

Hugo Salasoo ja Vello Salo on 1976. a ilmunud perioodika matriklisse⁷ kogunud üle maailma 510 nimetust eestikeelseid väljaandeid (1944–1975). Ainuüksi selle matrikli uurimine kinnitab, et eesti rahvas on ka oma kannatustes olnud eelkõige sõnausku, vajanud ühist ja jagatud kirjasõna nagu pika kooliajaloo rahvale kohane.

Vaadates pagulasväljaannete dünaamikat, näeme väljakujunenud publitseerimiskeskustena Stockholmi, Lundi, New Yorki, Torontot, Sydneyt.

Salo-Salasoo matriklis näeme pagulasväljaannete suurearvulist ja mitmekesist algust, ajakirjanduse kiiret arengut vabas maailmas, (mis võimaldab teha võrdlusi ENSV-s samal ajal ilmunud ajakirjandusega).

Näeme 1940ndate tunnetuslikult mõjusaid, traagilisi väljaannete nimesid, mitteformaalseid maagilisi sõnu, jõulist idealismi ja lootuse hoidmist, sh rohkelt religioosset dimensiooni, mis on ajalooliselt olnud eesti kultuuriruumi pärisosa, struktureerinud indiviidi elukaart. Huumor ja satiir on lõikavalt teravad, ka must huumor pole tundmatu. Poliitiliselt on hõlmatud väga erinevad suunad. Stabiilsuse vajadusest kõneleb regulaarsete üldväljaannete algus 1940ndatel (1945. a Eesti Rada, 1949. a

⁴ Johannes Kant. Saateks. — VII Eesti Laulupidu Rootsis. Uppsala (Eesti Lauljaskond Rootsis): Arostryck, 1973, lk 3.

⁵ Oskar Loorits. Eestluse elujõud. Vaststena: Tõrvik, 1951, lk 6.

⁶ Oskar Loorits. Pagulaskodude kasvatusmuresid. Vaststena: Tõrvik, 1953, lk 113.

⁷ Hugo Salasoo, Vello Salo. Välis-Eesti perioodika 1944–1975 / Bibliography of Estonian Periodicals Abroad 1944–1975. (Maarjamaa Taskuraamat.) Rooma: Maarjamaa, 1976.

Vaba Eesti Sõna). 1950ndatel näeme usu ja lootuse poole pöördumist, noorte igakülgset eestluse toetust, innustust skaudi- ja gaiditöö lehtede ja büllötäänide veergudel. Kanadas alustavad üldlehed Meie Elu (1950–2001) ja Vaba Eestlane (1952–2001). Rootsi Eesti Päevaleht sünnib 1959. a pärast väljaande Stockholms-Tidningen Eestlastele (1945–1959) struktuurimuutust, mis näitab, et 14 aastat ilmunud lisalehest enam ei piisanud. 1960ndatel ilmneb tugev idealismi-pragmatismi vastasseis, erialaväljaannete levik, elustiili muutumine. 1970ndatel jätkub diferentseerumine, ent ka mandriteülene koondumine ühiste seltside, korporatsioonide, erialade põhjal.

Intellektuaalsed ajakirjad Tulimuld ja Mana on olnud väga olulised pagulusajakirjanduse mõttekapatsiteedi kujundajad. Tulimuld ilmus aastatel 1950–1993, peatoimetajaks Bernard Kangro. Mana alustas 1957, peatoimetajaks Ivar Grünthal, 1965–1992 oli eesotsas Hellar Grabbi. Tulimuld ja Mana esindavad maailmasuhestuste jätkumise ja muutumise vahelist pingevälja, Tulimuld konservatiivsemana ning Mana „noorte vihaste meeste“ otsingute mängumaana. Manas on olulisel kohal kultuuri-kontaktid Eestiga; tutvustatakse ja retsenseeritakse ka Eestis ilmunud teoseid, käsitletakse terviklikku eesti kultuuri.

Rootsis alustanud ning Kanadasse kolinud naisteajakiri Triinu (1953–1996) kui heal tasemel elustiiliajakiri vahendas eestlaste mõtteid ja tegemisi kõigilt mandritelt. Eraldi väärrib esiletoomist noorteajakiri Tulehoidja (1946–1996), skautide ajakirja Kodukolle kaasanne. Vaba Eesti Sõnal ilmub noortele oma leht, Noorte Sõna / Väike Eesti Sõna.

Väliseesti ajakirjanduse detailsem ülevaade ja sisuanalüüs ootab tegemist. Sisu ühe näitena vaatlen Vaba Eesti Sõna juhtkirju, põhiliselt Epp Rummeli 2015. aastal tehtud uuringu⁸ tulemuste põhjal.

Eestluse käsitluse muutusest Vaba Eesti Sõna juhtkirjades 1949–2009

Vaba Eesti Sõna asutasid pagulaseestlased August Waldman, August Salony, Mihkel Allik ja Boris Rea New Yorgis. Esimene, algul neljaküljeline leht ilmus 11. juunil 1949. Ajaleht ei määratlenud end ärilise ettevõtteks, vaid eestlaste vabadusvõitluse häälekananja ja relvana:

Relvi kasutatakse sõjas. Ja meie seisame ka praegu kõige halastatumas sõjaolukorras. Vabaduse ja orjuse ideed — praktiliselt maailmas rakendatult — seisavad vastakuti. Ainult üks võidab. Vabadus. Aga tema eest tuleb võidelda.⁹

Epp Rummel vaatles oma uuringus kokku 837 teksti aastatest 1949–2009, nendest 71 teksti üksikasjalikumalt.

Läbi aastakümnete oli Vaba Eesti Sõna juhtkirjade sisu peaaegu Eesti ja eestlusega seondvatel teemadel. Juhtkirjade uurimisel selgus ka, et kodu-eestlasi oma tegemistesse ei kaasatud. Raudne eesriie oli tihe, kõik inimesed olid suletud sovetisüsteemis kontrolli ja pagulastega suhtluskeelu all, informatsiooni liikus vähe ja seepärast järgisid tekstid rohkem ideaale ja eesmärke.

Pagulaseestlaste vaimne võitlus Eesti vabaduse taastamise eest oli pidev, organiseeritud tegevuse järjepidevus ei katkenud. Kodu-Eesti oli okupeeritud ja pagulased, igatsedes oma ajaloolise kodumaa järele, ei kavatsenud selle seisuga leppida. Vabaduse eest võitlemise aktiivseks foorumiks sai vaba ajakirjandus, kus võis vabalt avaldada oma mõtteid, tutvustada tegevussuundi, väliseestlaste kogukonna tegemisi jne.

Juhtkirjade uurimise tulemusel ilmneb identiteedimuutus. Lääneriikides, antud juhul USA-s elavad pagulased pidasid endid oma uue kodumaa täieõiguslikeks liikmeiks, kuid reeglina positsioneerisid end eestlastena. Juhtkirjades, mis on kirjutatud enne 1980. aastaid, ollakse eestlased, kuid alates 1981. aastast tuli juhtkirjades esile uus identiteet.

Juhtkirjas „Kreml petab, võltsib ja valetab“ nimetab autor pagulasi „kaaseestlasist ameeriklasteks“:

Head kaaseestlasist ameeriklased, kas suudame, kas tohime kõige selle puhul vaikida?¹⁰

Juhtkirjas „UN-i allorgan Kremli vägivalda teenimas“ kirjutab autor „ameeriklastest eestlaste päritoluga“:

Meie, ameeriklased eestlaste päritoluga, ühe väga vana kultuurirahva järglastena.¹¹

⁸ Epp Rummel. Eestluse käsitamine ajalehe Vaba Eesti Sõna juhtkirjades: eestlus on looming (W. Rand). Bakalaureusetöö. Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2015. Vt <https://dSPACE.ut.ee/handle/10062/46811>.

⁹ Vaba Eesti Sõna, 11.06.1949.

¹⁰ Harald Raudsepp. Kreml petab, võltsib ja valetab. — Vaba Eesti Sõna, 5.03.1981.

¹¹ Harald Raudsepp. UN-i allorgan Kremli vägivalda teenimas. — Vaba Eesti Sõna, 23.05.1985.

Juhtkirjas „Balti hävitamispoliitika vajab kaitseööke“ on kasutusel mõiste „ameerika eestlased“:

Meie ameerika eestlastena, peame tungivalt vajalikuks, et muulaste probleemist, nii sõnaliselt kui kirjalikus esituses, kõneldaks rahvusvaheliste ekspertide poolt tõe ja õiguse vaimus.¹²

Ka juhtkirjas „Leedu vabanes tänu USA hoiakule“ räägitakse „ameerika eestlastest“:

Meie, ameerika eestlased, oma juhtorganisatsioonidega ja ühisrindega lätlaste ja leedulaste rindejoonelt...¹³

Juhtkirjades „Venemaa vägivald peab lõppema“ ning „Eestlane ei kapituleeru“ räägitakse juba „ameeriklastest“:

Meie kui ameeriklaste nõue on, et kui Venemaa ei allu üldistele õiguspõhistele [---]¹⁴

Meie ameeriklastena, Eestist, Lätist ja Leedust pärinevatena [---]¹⁵

Eestist pärit pagulased pidasid end ameeriklasteks ja USA kodanikeks.

Käsitades „majandusmuulasi“ suurriikliku ümberrahvastuspoliitika vahendina, nõuavad pagulaseestlased vägagi häälakalt Eestis elavate muulaste tagasipöördumist Venemaale.¹⁶¹⁷

Uurides Vaba Eesti Sõna juhtkirju, on näha, et tulevik konstrueeritakse läbi oma käitumise ja tõekspidamise ning ideaalne tulevik on saavutatav. Huvitav oli leida, et tulevikku kui valismudelit määratleti kindlasõnaliselt, mitte mingeid muid variante peale täieliku iseseisvuse ei kaalutudki — ei peetud võimalikuks, et Nõukogude okupatsioon jätkub igavesti.

Kui raudne eesriie pisutki paotus ja kodueestlased vabasse maailma hakkasid pääsema, oli see pagulastele šokk. 1989. aasta suvel kirjeldatakse, kui koormav see on. Kuidas ei jaksa pakkuda külalasteid, majutust ja kingitusi Eesti külalistele.¹⁸

Juhtkirjade fookuse muutumine näitas, et eestluse tulevik, eestlusest kirjutamine oli juhtkirja autoritele ülioluline ajal, kui Eesti oli okupeeritud.

Pärast poliitilise olukorra stabiliseerumist ja Eesti Vabariigi taastamist, kui poliitilisi ja patriootlikke juhtkirju polnud enam vaja, keskenduti teistele teemadele.

Kahtlused ja arutlused on ajakirjanduse loomulik osa. Aga üldiselt domineeris Vaba Eesti Sõnas optimistlik, elujaatav suhtumine, see hoidis vabadusvõitluse ja pagulaste kogukonnad läbi aastakümnete ärksate ning tegusadena.

Müüdi loome juhtkirjades — kolmetasandiline hierarhiline mudel

2002. aastal jõudsin sovetiperioodi tsenseeritud tekstide analüüsimisel järeldusele, et avalike tekstide jaoks eksisteeris eriline hierarhiline mudel, millele üha uued avalikud tekstid pidid vastama.

Olen kirjeldanud sovetisüsteemi avalikku teksti kui režiimi igapäeva elu toimimise tagamise mehhanismi. Režiimitekstide tsenseerimisloogika ja poliitiliselt tsenseeritud tekstide analüüsi põhjal olen kirjeldanud avalike tekstide üldmehhanismi kolmetasandilise müüdisüsteemina.

Nõukogude avalike tekstide mütooloogilises hierarhias oli kolm tasandit, mille all võis omakorda näha dominantseid müüte.¹⁹

A. Müüdid eksistentsi kohta — normatiivne kontrolli tasand (makrotasand)

Põhimüüdid: müüt loojast Leninist ja ta parteist, müüt Suurest Oktoobrirevolutsioonist, müüt Suurest Isamaasõjast, müüt kommunistlikust tulevikust.

B. Müüdid saavutuste kohta — normatiivne osalemise tasand (mesotasand)

Põhimüüdid: müüt Nõukogude vennasvabariikide ühtsest perest, müüt tööst ja Nõukogude majanduse pidevast kasvust, müüt tööliklassist kui juhtivast jõust ja võimust, müüt vabast ja õnnelikust nõukogude inimesest, uuest inimesest.

C. Müüdid kui ritualiseeritud igapäeva elu — praktikate (osalemise) tasand (mikrotasand)

¹² Harald Raudsepp. Balti riikide hävitamispoliitika vajab kaitseööke. — Vaba Eesti Sõna, 09.09.1993.

¹³ Harald Raudsepp. Leedu vabanes tänu USA hoiakule. — Vaba Eesti Sõna, 16.09.1993.

¹⁴ Harald Raudsepp. Venemaa vägivald peab lõppema. — Vaba Eesti Sõna, 23.09.1993.

¹⁵ Harald Raudsepp. Eestlane ei kapituleeru. — Vaba Eesti Sõna, 30.09.1993.

¹⁶ H. Raudsepp, 1993.

¹⁷ H. Raudsepp, 1993.

¹⁸ Harald Raudsepp. Vajame tugevat Lääne eestlaskonda. — Vaba Eesti Sõna, 27.07.1989.

¹⁹ M. Lõhmus, 2002, lk 64.

Põhimüüt: individuaalsetele režiiminormidele vastav ritualiseeritud igapäevaelu režiimi toetuseks.

Millised võiksid aga olla pagulusajakirjanduse dominantsed müüdid?

Pagulusajakirjanduse mütoloogiline hierarhia 1940ndatest 1980ndate alguseni

A. Müüdid eksistentsi kohta — normatiivne kontrolli tasand (makrotasand)

Põhimüüdid: müüt vabadusest, müüt iseseisvast ja vabast rahvast üle aegade, müüt Vabadussõjast, võiduga kätte võideldud oma riigist, selle taastamisest; müüt esivanemate pärandi kandmisest, vastutusest oma keele ja kultuuri põlvest põlve edasiandmise eest oma maal; müüt, et maailma ja inimkonna tulevik sõltub eri kultuuride rikkusest; müüt riikide ja rahvaste võrdsest kohtlemisest maailmaorganisatsioonides.

B. Müüdid saavutuste kohta — normatiivne osalemise tasand (mesotasand)

Põhimüüdid: müüt, et koos võitleme oma riigi vabaks; müüt, et koos tegutsedes ja kollektiivsele mälule toetudes saavutame kindlalt oma eesmärgid; müüt, et üheskoos oleme kollektiivne kangeline; müüt, et eeskuju innustab samas seisus olevaid teisi.

C. Müüdid kui ritualiseeritud igapäevaelu — praktikate (osalemise) tasand (mikrotasand)

Põhimüüt: tegutsemisvabadus, iseseisev loovus leidlike lahenduste otsimisel, keskpära vältimine, aktiivne koostegvus vabaduse nimel.

Kolmeosalises müüdimudelil kuuluvad esimesele, metatasandile kõik need eksistentsiaalsed müüdid, mis on kas otseselt või kaudselt ajakirjandustekstide põhisonumiks, selle osaks või ideeks.

Teine, ühisele eesmärgistatud tegevusele suunatud instrumentaalne tasand kuulub kõigile neile müütidele, millega põhjendatakse eesmäärke, koostegvuse vajadusi ja meetodeid ning ka koostegvuse ühise aluse mitmekesisust ning osalemise kollektiivset mõtestamist.

Kolmas, persoonitasand on omakorda eksistentsimüütide peegeldus indiviidi tasandil, aja-

kirjandustekstides kajastuv aktiivsete, eesmärgistatud tegevusega inimeste maailm — tunnetuse ja mõtestamise tasand.

On tähtis, et müüdid kehtivad pika aja jooksul, muutumatutena läbi inimpõlvade.

Juhtkirjažanr oma kontseptuaalsuses on ülimalt sobiv latentsete mütoloogiliste hierarhiate reflekteerimiseks. Põhimüüdid ja seisukohad ei esine alati otseses sõnastuses, sageli pigem ka millegi puuduvana, vastaspoole negatiivse tegevusena, satiirina või vihjava kujundina, isegi lause elliptilise osana.

Isegi kui need mõttesuunad nii selgelt ilmnevad, on ajakirjaniku töö see, mis nähtamatust tundest täpselt sõnastatud olukorra kirjelduse ja tegutsemis-suunad vormib ning neid aktiivsena hoiab.

Allpool toodud kahes näites esinevad nii eksistentsimüüdid, ühistegvusmüüdid kui ka persoonimüüdid.

Peapiiskop Johan Köpp 1948 esimesel Eesti laulupeol Rootsis²⁰

Millest kõneleme nii oma südame vaikuses kui ka pidupäeval? Ikka ja väsimatult sellest: Oleme rahvas, kelle hinges elab kõikumatu usk oma eluõigusse ja kelle teos valitseb armastus, mis leiab tee iga üksiku eesti kodu lapse juurde üle mäe ja mere, jah, isegi läbi haua pimeduse. Nii on meie keel usu ja armastuse keel. Selles keeles täname oma esivanemaid põlvest põlve edasiantud kauneima päranduse — eesti kodu hinge eest. Selles keeles tervitame oma maani alandatud, lõhki kärjastatud rahvast ja tema laiali pillutatud lapsi kogu maailmas. Selles keeles mõtleme harda tänuga nendele, kes võideldes eesti kodu puutumatus eest nii varem kui praegusel ülisaauslikul ajastul on andnud oma parima, ja iseäranis nendele, kelle saatuseks sai variseda tundmatuisse haudadesse. Selles keeles astume nende keskele, kes on seisnud eesti kodu ehitamise töös, ja tervitame neid, kes veel järgnevad loendamatuks ridades.

Harald Raudsepp 1969 Vaba Eesti Sõnas²¹

UN-i julgeolekunõukogus oli 12. augustil arutelul Namibia nime kandva maa-ala küsimus, milline asub Aafrika lõuna-lääne osas, ja milline omaaegse Rahvasteliidu poolt oli antud Lõuna-Aafrika protektoraadi alla. Nüüd nõuti julgeolekunõukogus, et Lõuna-Aafrika vabariik võimaldaks sellel maal asuda tegema ettevalmistusi iseseisvumiseks. Agaraks nõudjaks oli ka N. Vene. Meie ei taha vaielda meile ja üldse maailmale tundmata Namibia küsimuse

²⁰ Johan Köpp. Peapiiskop Joh. Köpp'u pühendus Esimesel Eesti Laulupeol Rootsis 1948, uuestitrükk. — VII Eesti Laulupidu Rootsis. Eesti Lauljaskond Rootsis. Uppsala: Arostryck, 1973, lk 4.

²¹ Harald Raudsepp. Ühele iseseisvust, teisele iket. — Vaba Eesti Sõna, 21.08.1969, New York. <https://dea.digar.ee/page/vabaeestisona/1969/08/21/2>.

poolt ega vastu, kuna iseseisvumise õigus on igal rahval. Meid paneb aga äärmiselt imestama, et samal ajal sama UN ega ükski tema liige ei suvatse üles tõsta küsimust N. Vene terroririiki haaratud rahvaste iseseisvumiseks, eriti Balti vabariikide probleemi, kellede vallutamine N. Vene poolt Rahvasteliidus hukka mõisteti ja N. Vene juba enne II maailmasõda agressoriks tunnistati.

Õiendamine UN-is, kus mitmesugused mõõdupuud kasutusel on rahvaste suhtes, ei tekita üheski teadlikus inimeses usaldust selle organisatsiooni ega tema liikmeskonna vastu, kuna seal tegutsemiseeskirjades ilmselt aluseks ei ole õigus, vaid puhtakujuliselt omakasu, kui mitte veel halvemat.

Kokkuvõttes tõden, et avalik tekst kannab süvastruktuurset põhja, milles omakorda on eriline roll müütidel, nende kaudu mõtte ja potentsiaalsete tegevuste suunamisel.

Pagulasväljaanded on olnud väga oodatud kui koostöö hoidjad ja mõtestajad. Sõnumite saabumise rütmilisus loob kultuuriharjumuse, mis hoiab turvalisust ebakindlaski keskkonnas.

Tänu

Autor avaldab tänu Andres Küngi stipendiumifondile, Toronto Ülikoolile ja Tartu kolledžile Torontos.

TELEVISION

„Digiajastu teleraamat“ ja andmebaas Telekraat: kirjalik kokkuvõte raamatu tutvustamisest EAAS-i koosolekul 1. oktoobril 2021

Hagi Šein

Igal raamatul on oma lugu. Alustasin televisiooni ajaloo uurimist teadusmagistritööga, mis ilmus 2002. aastal raamatuna „Eesti telemaastik“ ja käsitles televisiooni arengut taasiseseisvunud Eestis aastatel 1991–2001. Sellele pidi tulema jätk doktoritöö näol, ent väitekirja asemel kirjutasin raamatu laiemale lugejaskonnale — nii sündis 2005. aastal „Suur teleraamat. 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005“. ETV 60. aastapäevaks tahtsin koostada artiklikogumiku televisiooni arengust digiajal, ent see kavatus ei õnnestunud.

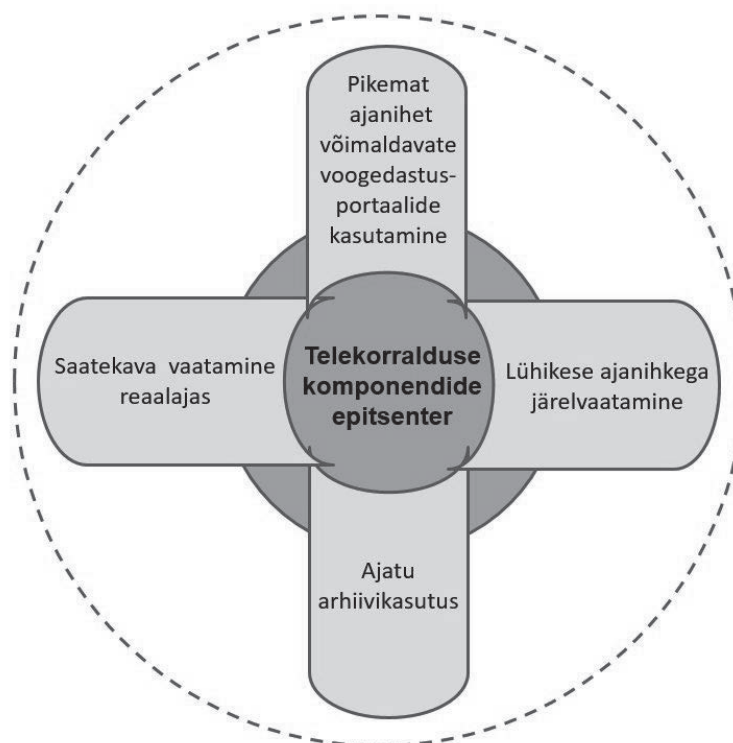
2015. aastal sain Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudis avatud telemagistrantuuri kuraatoriks. Tuli luua õppekava ja uued ainekursused ning hakata õpetama teooria- ja uurimisaineid. Kui seni olin televisiooni uurinud sotsioloogina, siis nüüd tuli käsitlust laiendada. Alates 1980ndate lõpust hakati maailmas humanitaarja kultuuriteaduste raames arendama televisiooni käsitlevat kriitilist uurimissuunda — *television studies*. Seda kandsid nimekad teadlased John Fiske, John Hartley, Toby Miller, Graeme Turner, Amanda Lotz ja nende õpilased, kelle töödese tuli nüüd süveneda. Hakkasime uurimisseminarides põhjalikumalt tegelema viimaste kümnendite telelo ja digipöördega, koostasime kanalite sisu- ja kultuurikaarte, tegime intervjuusid juhtidega ja teletegijatega. Nii tekkis 2019. aasta kevadeks alus selleks, et Eesti telelugu „lõpuni kirjutada“ ja lisada seni kirjeldatud 50 aastale veel viimased 15. Kahe aasta pärast, sügiseks 2021 oligi „Digiajastu teleraamat. Digiajastu televisioon Eestis 2000–2020“ valmis. Tekst sündis koostöös toimetaja ja kaasuuri ja Salme Rannuga, biograafilist ja pildiosa aitasid teha Renita Timak ja Laura Laasi. Elutöö sai tehtud.

Uues, kolmandas raamatus püüan lisaks viimase kahe aastakümne Eesti telelo detailsele käsitlusele näidata, et **televisiooni peaks mõtestama kultuurifenomenina**, mis on aineks **teleteadusele**, ja arutlen selle põhiküsimuste üle. Lähtusin veendumusest, et vaade televisioonile kui kultuurivaldkonnale on produktiivne nii meedia üldisemate muutuste kui ka kitsamalt telemeediumi tuleviku ja rolli mõistmiseks ning juhtimis- ja loometegevuse hindamiseks.

Kirjutasin põhjalikult läbi meie meedia- ja telepoliitika ning telemajanduse arenguloo alates 2000. aastast. Sel sajandil on toimunud palju olulisi muutusi kanalite omanikeringis ja televisiooni majandamismudelites. Rahvusliku telekultuuri areng on hakanud üha enam sõltuma kohalikest ressursidest. On välja kujunenud Eesti teletööstus ja sõltumatud produktsioonifirmad. Digipööre on muutnud telemaastikku, sellel on nüüd valdavad tasulised teenused. Tehnoloogilisest vaatevinklist on tegemist lineaarse, tellitava ja voogedastusele põhineva telepakkumise kompleksse arendamisega. Digitaalses, võrgustavas ja üleilmastavas meediaruumis saab aga võtmeküsimuseks kultuuriliste eesmärkide selgus ja nende saavutamist soodustavate tingimuste olemasolu.

Tehnoloogiliste uuenduste laine oli kiire ning üleminek failipõhisele tootmisele ja kõrglahutusega televisioonile ning internetipõhisele edastusele edukas. Digipöörde käigus kujunes välja telekommunikatsioonifirmade pakutavate teenuste spekter. Raamatus on talletatud suuremate telkude arengulugu. See võimaldab jälgida elektroonilise saatekava, järelvaatamise, salvestamise ja videolaenutuse, digi-TV hübriidsete lahenduste ja

Joonis 1. Televisiooni kasutusraamistik

voogedastuse tulekut ja muutusi, mida selline telekasutuses esile kutsus. Jälgitud on ka seda, kuidas televisioon ja video jõudsid meediamajade internetikeskkondadesse. Kogupilt näitab, kuidas uuel digitaalsel arengurajal teines meie **televik** — tehnoloogiline ja kultuuriline ruum, milles me audiovisuaalse nüüdismeediaga kohtume. Suunamuutust tähistavad põhisündmused on nähtavad arvukatel ajajoontel. Perioodi majanduslik, programmi-alane ja vaadatavuse andmestik on visualiseeritud rohkete tabelite ja joonistena. Raamat sisaldab ka mahukat fotokogu saadetest ja nende tegijatest.

Soovisin ajaloo jaoks üksikasjalikult talletada rahvusringhäälingu loomise ja selle multimeedia-organisatsiooniks kujunemise protsessi, kuid selle kõrval pidasin vajalikuks jälgida Eesti kahe suure eratelejaama, Tallinna Televisiooni ning väike- ja nišikanalite käekäiku ning anda ülevaate nende programmidest. Võib väita, et kirjeldatud kümnendid olid **televisiooni professionaliseerumise ja võistlusliku programmiarenduse aeg**, mis tõi esile nii valdkonna kui ka teletegijate loomevõimekuse, samuti paratamatud piirangud. Keskseks jääb küsimus, kuidas hoida televisiooni elulisust ja olulisust, hea tasemega, mitmekesist, Eestile vajalikku sotsiaalsete ja kultuuriliste tähenduste ruumi ning teha seda platvormide paljususe, killustuvate auditoriumide ja majanduslikult tagasihoidlike võimaluste juures.

Lisaks üldisemale käsitlusele võib raamatus eristada kolme fookust programmivaldkondadele,

kus on toimunud suuremaid muutusi. Kõigepealt Eesti **venekeelne televisioon**. Pika arutelu järel ja teravnenud välispoliitiliste olude tõttu sai 2015. aastal lõpuks avatud ERR-i venekeelne telekanal ETV+. Selle loomist saatnud diskussioon ja kanali esimesed tegevusaastad on vastava peatüki peamine aines, kuid palju tähelepanu on pööratud ka seni üsna vähe uuritud Eesti venekeelsete erakanalite arenguloole ja programmile.

Teiseks, digiaeg tõi kaasa põhimõttelised muutused telekanalite **spordiprogrammis**. Ühelt poolt tingis selle vajadus leida sisu uutele (tütar)kanalitele, teisalt suurte spordivõistluste ülekandeõiguste jõudmine vabaturule. Spordipeatükk kirjeldab, kuidas need protsessid aset leidsid ja kuidas spordialade kajastus kanalite vahel ümber jaotati.

Kolmas fookus on **kodumaise teledraama** arengul, mis 2010ndatel jõudis buumiaega — sel kümnendil toodeti ligi 70% Eestis loodud telesarjadest. Kuid lavastusliku televisiooni arengulugu on kirjeldatud algusest peale, alates 1965. aastast, ja see võimaldab jälgida kvantitatiivseid muutusi teledraama žanripildis. Võtmetegijate küsitlemine annab ülevaate selle loomevaldkonna sisulistest probleemidest.

Televisioon sünnib tegijate loominguliste püüdluste tulemusena. Olin juba pikemat aega kandnud mõtet hakata koostama Eesti teletegijate **biograafilist leksikoni**, et jätta kirjalik jälg kolleegide loometeest. Alustasime Tallinna Ülikooli ELU-projektides¹ biograafiliste andmete kogumist 2018.

¹ELU ehk Erialasid Lõimiv Uuendus. — Toim.

aastal. Raamatu trükki mineku ajaks saime valmis 185 lühibiograafiat viimaste kümnendite televaldkonna juhtidest ja nendest, kes on saanud oma töö eest avalikku tunnustust. Seda tööd on kavas jätkata nüüd juba veebileksikonis.

Võtame kokku. Digiaja esimene arengufaas on läbitud, ent protsess kestab. Teletulevik on end näidanud, aga edasisi arenguradu on mitu. Tsiteerin raamatust (lk 33):

Digiaja televisiooni olulisim uuendus puudutas vaataja ja ekraani vahetut suhet — see on **aeg ja koht**, millal ja kus televisiooni vaadata. Vaataja vabadus valida nii ühte kui ka teist on enneolematu. Võib oletada, et just aeg on see keskne mõõde, millel on kõige suurem võime muuta telekorralduse tulevikku.

Lineaarne televisioon toimib **reaalajas**. Saadete järelvaatamine leiab esmalt aset peamiselt samal päeval või nädala-kahe jooksul, **lühikese ajanihkega**. Voogedastus annab võimaluse leida saateid **pikema ajanihkega** neist portaalidest, kus sisu uuendatakse regulaarselt. Kõige kestvamad on telearhiivide failikogud, mis võimaldavad ajatut kättesaadavust nagu raamatukogudki. Neid **nelja kasutusraamistikku** eristab üksteisest see, milline on vaataja suhe sisuga ja millised on tema vajadused: kas vaataja ihkab vahetut sündmuses osalemist ja kaasaelamist, kas ta otsib sisu, mis aitab tal püsida ajaga kaasas, aktuaalses olevikus, või kas ta eelistab pigem noppida külluslikust pakkumisest midagi oma isiklikele huvidele, maitsele ja tunnetele sobivat. Küsimus on, kuidas need neli raamistikku üheskoos mõjutavad vaatamisviise, kuidas inimesed hakkavad neid kombineerima ja nende vahel liikuma. Kas kõik digiaja telepakkumise viisid leiavad edaspidi majandusliku põhja, millele toetuda? Kas mõni neist võib kahaneda, kuni see teiste poolt välja surutakse, kuni tuleb vastu majandusliku otsustarbekuse piir? Kas lineaarset televisiooni on edaspidi vaja 24/7 või nagu 1950ndatel — mõnel õhtul nädalas mõne tunni vältel? Ilmselt määravad tuleviku vaatajate käitumine ning see, mille eest ollakse nõus maksma. Muidugi on telekorraldusse sekkumiseks soovi korral olemas ka kultuuripoliitilised tööriistad. Võime aga eeldada, et eesseisvate muutuste käivitav jõud tuleb epitsentrist, kus üha enam otsuseid langetab vaataja.

Teleteaduse ja -ajaloo andmebaas Telekraat

Üha suurem osa tekstidest teaduse- ja kultuuri-ruumis sünnib nüüd digitaalselt. See tähendab ka trükitud (ajaloo)allikate asendumist peamiselt failidena talletatuga. Kogesin raamatut kirjutades, et Eestis tuleks paremini korraldada digitaalselt sündiva sisu salvestamist, säilitamist ja kättesaadavaks tegemist. Digikogusid tuleb hakata sama hoolikalt hoidma nagu raamatukogusid, muidu kaovad need meie kultuuriloo ja -mälu allikad käest.

Veebiandmebaasi Telekraat loomine ongi samm selles suunas. Loodud andmebaas on olemuselt „digitaalne raamatukogu“, mis koondab, mõtestab ja teeb **www.telekraat.ee** keskkonnas kättesaadavaks televisiooni kohta kogutud teabe.

Televisioonist kirjutatu korpus on väga mahukas, ent hajus. Paljud tööd on digiarhiivide sügavusest raskesti leitavad, omal käel sellest ülevaate saamine ja teabe süstematiseerimine on aeganõudev. Eesti teleajaloo raamatuid kirjutades on suur osa sellest tööst ära tehtud. Nüüd on allikad koondatud elektroonilisse keskkonda eesmärgiga pakkuda kiiret ja mugavat ligipääsu teadustekstidele, raamatutele, väitekirjadele, magistri- ja bakalaureusetöödele, artiklitele ajakirjanduses ja materjalidele veebis läbi kogu Eesti telelo. Võimaluste ja autoriõiguste piires teeme kättesaadavaks ka seni vaid trükis kättesaadavaid tekste. Telekraat on mõeldud ennekõike meediauurijatele, üliõpilastele ja teletöötajatele, aga ka laiemale valdkonnast huvitatud inimesteringile. Portaal sai avalikuks 2022. aasta 19. aprillil ja me püüame seda edaspidi pidevalt täiendada.

Andmebaas jaguneb kolmeks põhiplokiks ja viieks nendega seotud teemavaldkonnaks. Põhiplokk „**Teleajastud**“ sisaldab materjale televisiooni peamiste arenguperioodide kohta — televisioon Eesti NSV-s 1955–1991, siirdeühiskonnas 1991–2008 ja digiajastul alates 2008. aastast. Siit leiab neid arenguperioode kajastavad kirjutised, fotod, sündmuste kroonika ja bibliograafia. Alates 1991. aastast ajakirjanduses ilmunud mitmest tuhandest artiklist on paljud lingitud erinevatesse andmebaasidesse ja sealtkaudu lugemiseks kättesaadavad. „**Televisiooni päevaraamatus**“ jälgime jooksvaid sündmusi, uusi publikatsioone ja arenguprotsesse mõtestavaid materjale ning pakume lugemissoovitusi. Avaldame raamatus ilmunud „**Teletegijate biograafilise leksikoni**“ ja hakkame seda täiendada uute isikukirjetega.

Teemavaldkondadest sisaldab „Teleteadus“ akadeemilisi kirjutisi ja Eesti meediateadlaste valikbibliograafiaid, uuringute aruandeid ja konverentside materjale. „Television studies“ esitab süsteemse ülevaate ingliskeelsetest teleteaduse raamatutest. „Eesti telelugu“ koondab ajajooni, fotosid, ETV/ERR-i siselehtede faile, saateid teleajaloost ja mälu-raamatuid. „Meediapädevus“ avab vaate digiajal olulisele koolitusvaldkonnale. „Suurte teletekstide

repositoorium“ annab juurdepääsu teleraamatu-tele. Edaspidi loome Telekraati ka teleprogrammide ja -saadete teemavaldkonna.

See on algus. Loodame, et olemasolev pakub tuge ja abi nii teadustöök, õppimiseks kui ka silmaringi laiendamiseks. Usume kindlasti, et hea koostöö valdkonnas tegutsevate teadlaste, teletegijate ja laiemalt televisioonist huvitatud inimestega motiveerib andmebaasi arendamist jätkama.

Joonis 2. Andmebaasi Telekraat üldstruktuur (kuvatõmmis)

The screenshot displays the Telekraat database website interface. On the left is a vertical navigation menu with sections: TELETEADUS (PHD, MA, BA ja diplomitööd; Teadlaste ja ekspertide valikbibliograafiaid; Akadeemiliste tööde ja ajakirjandusartiklite valimikud; Uuringud ja raportid; Konverentsid, ettekanded; Eestikeelsed raamatud; Veebiallikad; Mõistete seletusi); TELEVISION STUDIES (Raamatute valikukogu; Olulisemad raamatud valdkonniti; Teadusajakirjad; Teadustööde andmebaasid ja otsingumootorid); EESTI TELELUGU (Eesti teleloo perioodiseering 1955–2020; Ajajooned; Televisioon Eesti NSVs 1955–1991; Televisioon siirdeühiskonnas 1991–2008; Televisioon digiajastul 2008–; Teelugu piltides 1955–2005; Saated ETVst ja ETV ajaloost; ETV ja ERR siselehed; Mäletamisraamatud; Auhinnad; Veebiallikad); MEEDIAPÄDEVUS (Eestikeelsed raamatud); SUURTE TELETEKSTIDE REPOSITOORIUM (Digiajastu teleraamat (2021); Suur teleraamat (2005); Eesti Televisioon. Arvud. Faktid. Sündmused 1995–2004; Eesti telemaastik 1991–2001 (2002); Avalik-õiguslik ringhääling Eestis (2001); Avaliku ringhäälingu tulevik Eestis (1996)); ABIKS (Portaalist; Kontakt); and a footer with 'Telekraat © 2021 hani/frii.ee'.

The main content area is divided into three primary sections:

- Teleajastud** (Vaadates minevikku): Includes 'Televisioon ENSV-s 1955-1991', 'Televisioon siirdeühiskonnas 1991-2008', and 'Televisioon digiajastul 2008-'. Navigation buttons include 'Ajajooned', 'Saadused', 'Andmed', 'Telemajandus', 'ERRi arengukavad', 'ETV/ERR kroonika', and 'Teelugu piltides'.
- Teletegijad** (Biograafiline leksikon): Features a grid of portraits with names and roles: Jüri Aarma (ajakirjanik, näitleja, saatejuht), Anneli Ademmann (saatejuht, teletjuht), Martin Alguus (näitleja, produtsent, stsenarist), Margus Allikmaa (meediajuht), Andres Arro (produtsent, režissöör, teletjuht), Märt Avandi (näitleja, saatejuht), Piret Ero (produtsent), Enn Eesmaa (teletajakirjanik, teletjuht, uudisteankur), Epp Ehand (ajakirjanik), and Andris Feldmanis (stsenarist). A 'Vaata kõiki' link is present.
- Televisiooni päevaraamat** (Vaadates olevikku): Includes 'Jooksva aasta teleuudised', 'Vaadatavus', 'ERRi arengukava 2022-2025', 'Meedia- ja telepoliitika', 'Tele- ja meediakriitika', 'Lugemis- ja kuulamissoovitus', and 'Telekraadi uudised'.

On the right side, there is a vertical sidebar menu with items: 'Eesti telekanalid ja TV Internetiplatvormidel', 'Saated teleajaloost', 'ERRi arhiv', 'Valdkonna Instituutsioonid', 'Kodumaine teleraama', 'Eesti Eurovisiooni lauluvõistlusel', and 'Artiklid ja sõnumid ajakirjanduses' (with a list of years from 1991 to 2023).

Välissündmuse kajastuse ajaline perspektiiv ETV uudislugudes

Ode Maria Punamäe

Rääkides uudisajakirjandusest ja ajast, tuleb esmalt rääkida kohesusest (*immediacy*) ehk sellest, kuidas meedia kajastab sündmuse nende toimumise ajal või vahetult pärast seda. Tegelikult on aga analüüsid¹ näidanud, et ajakirjanduslikud tekstid sisaldavad tihti palju keerukamat ajaraamistikku kui vaid see, mis toimub praegu. Ühes uudisloos võib olla infot selle kohta, mis toimub praegu, aga ka seda, mis võib juhtuda tulevikus ja mis on toimunud minevikus. Samuti muutub meediaväljaande või uudistesaate ajaline fookus pidevalt: kui ühel perioodil saab minevik tunduvalt rohkem tähelepanu, siis mõnel teisel päeval võidakse keskenduda vaid hetkesündmustele.² Ka iga loos rääkiv allikas portreeterib suuremal või vähemal määral mingit ajalisust. Näiteks sündmusel osalenu/pealtnägija pakub suurema tõenäosusega vahetut emotsiooni, eksperdid/ajaloolased aga enamasti laiemat tausta, analüüsi, tõlgendusi ja tulevikuspekulatsioone.³

Sellised uudistemeedias peituvad ajaga seotud terminid nagu uudise ajaline maht, tekstilised (aga ka pildilised) viited minevikule ja tulevikule, järelkaja- või tulevikuvaatega uudislood ning otsesus ja otseülekanded kuuluvad kõik bakalaureusetöö pealkirjas toodud katustermini „ajaline perspektiiv“ alla, mida töös kaardistasin ja analüüsisin.

Aeg televisioonis

Televisiooni ühe peamise eripärase omadusena on teoorias välja toodud selle otsesus või elavus (*liveness*) — see on kas tegelik hetkeline kajastus (otseülekanded) või hetkelise kajastuse mulje tekitamine.⁴ Meedia ja televisioon konstrueerivad meie kollektiivset mälu ning tihtipeale on just visuaalid need, mis mälupilti jäävad. Visuaalid annavad televisioonile selle usaldusväarsuse, samuti aitavad need tekitada kohaolekutunnet ning edastada emotsioone paremini kui pelgalt tekst või heli. Visuaalid annavad uudisloole autentsuse, usaldusväarsuse ja tõelisuse/aktuaalsuse ning tekitavad loo vaatajas tunde, nagu nad kogeksid seda lugu „omaenda silmadega“.

Struktuurilt ja sündmuste esitamise järjekorralt erineb televisioon kirjalikust meediast — telesulatatakse taustainfo kronoloogiliselt põhiteksti sisse, ent lehes on tihtipeale taustainfo jaoks kõige lõpus eraldi plokk. Teleuudise lõpus on taustainfo asemel ka tihti *snapper*,⁵ mis on näiteks uusim infokild või kirjeldus sellest, mis hakkab juhtuma tulevikus. Samuti lähtutakse teleloo kokkupanemisel mitte ümberpööratud püramiidist, vaid pigem nn Freytagi püramiidist — lugu jutustatakse karakteri narratiivile tuginedes ehk publikul lubatakse kõigepealt teemaga samastuda ja alles siis jõutakse teema peamise pingeallika üksikasjadeni.⁶ Trükiajakirjanduses on tähtsad faktid ja uudisväärus,

Artikli aluseks on 2021 juunis Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Brit Laak). Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72407>.

¹ Halliki Harro-Loit, Anu Pallas. Temporality and Commemoration in Estonian Dailies. — Halliki Harro-Loit, Katrin Kello (Toim.).

The Curving Mirror of Time. Approaches to Culture Theory Series, Vol. 2. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013, lk-d 17–58; Andrew Hoskins. Mediating Time. — Time & Society, 2001, Vol. 10, nr 2–3, lk-d 213–233.

² Motti Neiger, Keren Tenenboim-Weinblatt. Understanding Journalism Through a Nuanced Deconstruction of Temporal Layers in News Narratives. — Journal of Communication, 2016, Vol. 66, nr 1, lk-d 139–160.

³ Kenneth Kobre. Videojournalism: Multimedia Storytelling. New York: Routledge, 2012.

⁴ Andrew Hoskins, Ben O'Loughlin. Television and Terror: Conflicting Times and the Crisis of News Discourse. London: Palgrave Macmillan, 2007.

⁵ Annie Lang. Effects of chronological presentation of information on processing and memory for broadcast news. — Journal of Broadcasting & Electronic Media, 1989, Vol. 33, nr 4, lk-d 441–452.

⁶ K. Kobre, 2012.

teleloo puhul loeb see, kui hästi suudetakse televaataja kaasa haarata. Kobre hinnangul peab telelool peab olema narratiiv nagu raamatul või filmil.

Annie Lang⁷ on leidnud, et enamasti esitatakse teleloos põhisündmuse nende juhtumise kronoloogilises järjekorras. Samuti tõestas ta, et niisugune esitus toetab seda, et vaatajale jääb lugu paremini meelde. Samas on näiteks Neiger ja Tenenboim-Weinblatt⁸ ning Hoskins ja O'Loughlin⁹ näidanud vastupidist, et enamikus telelugudes on praeguste sündmuste vahele pikitud (kas siis visuaalseid või tekstilisi) viiteid sündmustele kaugemast minevikust. Lisaks leidsid Hoskins ja O'Loughlin, et selline oleviku (ankru otsetekst), mineviku (kaadrid sündmustest) ja tuleviku (tekstilised viited) pörkumine televisioonis mõjutab tugevalt ka inimeste mäletamise protsessi, nimetades seda metafoorina „mälu kollapsiks“.

Varasemates televisioonianalüüsid esinebki „aeg“ peamiselt sellistes terminites nagu „kohesus“, „otsesus“ ja „kiirus“. Hoskins¹⁰ on aga leidnud, et neid tunnuseid vaadeldes ei tule selgelt välja televisiooni ajaliste tunnuste erinevused ja üleminekud. Ta pakkus, et need väljenduvad:

- heli ja visuaali koostoimes,
- ajalistes viidetes televisiooni tekstis ja jututempos esinevates ajalistes osutustes
- varem kasutatud uudistekildude (ning visuaalide) rekombineerimisel uutesse kontekstidesse.

Hoskins väidab, et meedias on televisioon peamine ajalise vahendaja, olles konstantne ressurss olevikus, mis pidevalt kujundab meie maailmatunnetust — ühelt poolt „luues ajalugu“ ja samal ajal põimides enda narratiividesse minevikku ja kaugemat ajalugu. Televisiooni ajalise võib aga olla põimitud selle eri kihtidesse: visuaali, helipilti ja teksti.

Teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest tulenevalt esitasin kolm peamist uurimisküsimust.

1. Kuidas on uudislugu konstrueeritud ajalise perspektiivist? (Milline on loo teksti ajalise maht? Kuidas varieeruvad tekstis erinevad ajavormid?)

2. Kuidas on konstrueeritud aega loo visuaalis? (Milline on loo visuaali ajalise maht ja struktuur? Kuivõrd kasutatakse arhiivimaterjali?)

3. Kuidas areneb kogu sündmuse kajastuse narratiiv ajalisel? (Millal milliseid ajaperioode kajastatakse? Millised allikad mis ajal esile tuuakse?)

Uurisin ajalise perspektiivi just teleuudistes, kuna televisiooniga käib kaasas omaette ajalise spetsiifilisus — selle meediumi roll on alati olnud pakkuda sündmusele otsest ja lähedast vaadet, viies auditooriumi kõige vahetumalt sündmuskohale. Just seetõttu on mõned autorid nimetanud televisiooni ka just „selleks peamiseks“ ajameediumiks. Televisioon on oma olemuselt tugevalt seotud kindla eetri- ja vaatamisajaga, pakkudes toimetusele ajalises mõttes vähem paindlikkust kui näiteks veebi- või raadiouudised, mis on n-ö pidevad meediumid. Ent kui televisioon oli aastakümneid kõige kiirem meedium sündmuse koos pildiga auditooriumini viimiseks, siis interneti tulekuga kaotasid teleuudised selle esikoha. Enam pole televisioon ka nii tugevalt seotud kindla õhtuse kellaajaga, sest uudiseid saab järelvaadata ka mitu päeva hiljem.

Teleuudiste populaarsus Eestis kahaneb ning aina rohkem inimesi ütleb, et nad ei vaata üldse televiisorit. Juba ammu võidutsevad tele asemel veebiuudised, Youtube ja mobiilirakendused. Uudistesaadet ei näi suutvat meelitada enda juurde noori, kes on aga kogu päeva vältel aktiivsed sotsiaalmeedias.¹¹ Siiski peetakse televisiooni endiselt kõige usaldusväärsemaks uudiste allikaks, sest vaatajates on kinnistunud veendumus, et „telepilti ei saa eitada“.¹² Nägemine on uskumine ja tihti ka mõistmine ning arusaamine.¹³ Just televisiooni endise tugeva usaldusvääruse ja suure, ent kahaneva/vananeva vaatajaskonna tõttu on oluline ja huvitav analüüsida süvitsi teleuudiste sisu.

Arvestades, et suur osa inimesi saab sündmuste põhiinfo päeva jooksul veebiuudistest juba kätte, võimaldaks teleuudiste õhtune kellaag ka teistsugust loofor maati, kus vaadatakse ajalisel kaugemale, avatakse konteksti ning hoitakse vaataja tähelepanu narratiivse loo jutustamisega. Eriti hästi

⁷ A. Lang, 1989.

⁸ M. Neiger, K. Tenenboim-Weinblatt, 2016.

⁹ A. Hoskins, B. O'Loughlin, 2007.

¹⁰ A. Hoskins, 2001.

¹¹ Peeter Vihalemm, Ragne Kõuts. Meediakasutuse muutumine — internetiajastu saabumine. — Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, Veronika Kalmus, Triin Vihalemm (Toim.). Eesti ühiskond kiirenevas ajas: uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2017, lk-d 251–278.

¹² Reuters Institute Digital News Report 2020. <https://www.digitalnewsreport.org/>.

¹³ Nic Newman, Richard Fletcher. Bias, Bullshit and Lies: Audience Perspectives on Low Trust in the Media (December 1, 2017). Kättesaadav SSRN-is: <https://ssrn.com/abstract=03173579>.

saaksid seda teha just sündmuskohas viibivad korrespondendid, selgitamaks ja avamaks Eesti publikule kaugeid ja pikema taustaloo välissündmusi. Et aga jõuda selleni, milline teleuudise formaat on parim, ongi paslik enne kaardistada praeguste telekajastuste ajalist perspektiivi.

Meetod ja valim

Kuigi ajalikus peitub igas ajakirjanduslikus tekstis, siis kitsendasin oma töös valimi moodustamiseks teema välissündmusi kajastavate teleuudisten. Esiteks seetõttu, et välismaailma info on meediatarbijale kõige laialdasemalt kättesaadavam — Eesti inimene ei pea vaatama Eesti Televisiooni, et saada infot välismaa tähtsaimatest sündmustest. Välisuudised on see, millest üleilmastuva maailma noored huvituvad, ning mida rohkem maailm üleilmastub, seda asjakohasemaks muutub välismaine kajastus inimeste igapäevaelu jaoks. Samas on Kevin Williams¹⁴ välja toonud paradoksi, et kuigi elame ajal, mis võimaldab üle maailma järjest kiiremini ja paremini infot hankida, tuntakse rahvusvahelise informatsiooni vastu üha vähem huvi.

Välisuudiste kajastus ühtlustub riikides üha enam, sest just visuaalne meedia sõltub kõige rohkem rahvusvahelistest uudistetarbijatest (nt Associated Press ja Thomson Reuters), piirkondlikest uudiste vahetamise liitudest (nt Euroopa Ringhäälingute Liit) ning rahvusvahelistest oma vooge müüvatest uudistekanalitest (nt CNN). Kohalikele vaatajaskonnale on aga välisuudiste konstrueerimisel tehtavad valikud olulised, kuna välisteemade puhul on vaatajate isiklikud kogemused ja teadmised väiksemad kui kohalike temade puhul. Näiteks BBC 2010. aasta auditooriumiuuring¹⁵ näitas, et vaatajad väärtustavad tavareporterit asemel välisriigi eksperti, kes raporteerib sealt koha pealt. Samas on huvi välisuudiste vastu killustumas (nagu ka teiste uudiste puhul) — ühel pool on sügav nišihuvi põhjalike analüüsivate lugude järele ja teisel pool n-ö erakorraliste uudiste (*breaking news*) „pealkirjahuvi“.

Moodustasin analüüsiks kolm uudistegrupi, mis kajastasid võimalikult erinevaid välissündmusi: USA Kapitooliumi ründamine; Pariisi Jumalaema kiriku põleng ning Venemaa poliitiku Aleksei

Navalnõi mürgitamine. Lähenesin valimile sündmusekeskselt, et näha, kas erinevat tüüpi sündmuste ajalises perspektiivis on erisusi või universaalsusi. Valisin teadlikult kolm sündmust, mis eeldatavasti erinevad sündmusteahela pikkuselt — esimene tundub tüübilt pigem lühike narratiiv (ootamatu sündmus, mille lõpplahendus selgub suhteliselt kiiresti) ja teised kaks on pikemad narratiivid (pika tausta- ja ka järellooga). Aga neist viimane ei ole mitte niivõrd kindlapiirilise sündmus, vaid selline, mille asjaolud hargnesid lahti aja käigus. Selline valik võimaldab sündmuste kajastuse puhul analüüsida, millised on pärast n-ö kulminatsiooni tehtavad jätkulood ning kas need vaatavad pigem tulevikku või täidavad lünki minevikus.

Uurimisküsimustele vastamiseks kasutasin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit ja töötasin läbi kolm valimigrupi, kokku 44 uudislugu. Kodeerimisjuhendi koostamisel ühitasin deduktiivset ja induktiivset lähenemist — esmalt panin paika kategooriad, lähtudes senisest teooriast ja varasematest uurimustest, ent silmas pidades oma kolme peamist uurimisküsimust. Aluseks võtsin Alan Belli¹⁶ loodud mudeli, kus iga lause järele kirjutatakse selle sündmustiku aeg. Kusjuures „Aeg 0“ on põhisündmuse toimumine, kõik, mis juhtus enne, märgitakse „-1“, „-2“ jne ning hilisemad sündmused „+1“, „+2“ jne. Samuti tuginesin diskursuseanalüütiku Teun van Dijk¹⁷ väljatoodud viiele peamisele uudises leiduvale kategooriale: taustainfo (jaguneb kontekstiks, eelnenud sündmusteks ja ajalooks), põhisündmus, tagajärjed, reaktsioonid, kommentaarid (enamasti tulevikkuvaatavad).

Joonis 1. Uudisloo võimalik ajaline struktuur van Dijkist lähtudes

Pärast esialgse kodeerimisjuhendi koostamist tegin proovikodeerimise, mille jooksul tekkis vajadus koode lisada, sest märkasin lugudes veel erinevaid ajalisi nüansse. Lisasin n-ö avatumaid koode, mis võimaldavad detailsemalt ja kirjeldavamalt analüüsida. Samuti täiendasin ja täpsustasin koode

¹⁴ Kevin Williams. *International Journalism*. London: Sage, 2011, lk-d 3–6.

¹⁵ Vt Richard Sambrook. *Are Foreign Correspondents Redundant?* Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford, 2010. <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/are-foreign-correspondents-redundant>.

¹⁶ Alan Bell. *The Discourse Structure of News Stories*. — Alan Bell, Peter Garrett (Toim). *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Wiley-Blackwell, 1998, lk 64–105.

¹⁷ Teun A. van Dijk. *News as Discourse*. Cambridge: Routledge, 2013.

kodeerimise käigus, ning kui tundus, et midagi jäi märkimata, läksin mõne loo juurde mitu korda tagasi. Protsessi tulemusena tekkis kolm peamist koodide kategooriat: aeg tekstis, aeg visuaalis ning kõneisikud ehk allikad; lisaks kirjeldavad koodid, nagu loo pealkiri, autor jne. Minu töös oli analüüsiühikuks üks teelugu.

Lugude kodeerimisel kasutasin kvalitatiivse andmeanalüüsi tarkvara MAXQDA, mis võimaldab olulise info andmestikus märkida eri koodide, värvide ja sümbolitega. Nii sain erinevate värvidega märkida näiteks tekstis ja visuaalis esineva ajalise ning hiljem lihtsamini analüüsida kattuvusi ja erinevusi.

Tulemused

Kodeerimistulemuste analüüsist ja omavahelisest võrdlusest selgus, et vaadatud uudislugudes on väga vähe kronoloogilist sündmuse kirjeldamist, seda oli märgata vaid paaris esimeses loos, kus lahati põhisündmuse toimumist. Samas oli ka nendes lugudes lühikesi viiteid minevikule ja kontekstile. Töö tulemused näitasid, et ajalised põiked on enamasti ühe- või paarilauseelised, mitte üksteisest selgesti eristatavad tekstiplokkid/lõigud.

Kõige vähem oli ajalise muutusi kajastuslainete kõige esimestes lugudes, kus kirjeldati põhisündmuse toimumist. Need olid kõige reportažilikumad uudistelood, kus ka visuaali ajalise kattus tekstiga. Ülejäänud uudistelood kattusid van Dijki käsitleusega, et kategooriaid (nagu kontekst, tagajärjed jne) ei esitata loos mitte terviklike plokkidena, vaid infokillud hajutatakse uudise eri osadesse, mille tulemusena kaob ka narratiivi kronoloogilisus.

Kõigis minu analüüsitud uudiste tekstides toimus mitu ajalise hüpet. Kuigi selliseid lugusid, kus põhifookus oli kaugemal minevikul, oli vaid Pariisi põlengu valimigrupis, siis väikseid ühelauselisi põikeid minevikule oli ka teistes lugudes, mille põhifookus oli kas tulevikuvaade või põhisündmuse kokkuvõte. Analüüsitud lugude ajaline maht ulatus mõnel juhul mitme aastani nii mineviku kui tuleviku suunas. Kokku märkisin lugudes peaaegu poole rohkem viiteid kaugemale tulevikule (spekulatsioonid, analüüsid) kui kaugemale minevikule (eellood, võimalikud varasemad pinged/katalüsaatorid). Seega oli kõigi kolme sündmuse kajastuses tugevam rõhk sellel, mis saab edasi, kui sündmuste taustalugudel.

Lugude ajalisuses täheldasin mustrit, milles tulevikku vaatavaid lauseid oli rohkem lugude lõpus kui alguses. Samuti märkasin, et enamasti oli lugude sissejuhatavatesse ankrutekstidesse põimitud mitu aega. Näiteks sellisel viisil:

Saksamaal kogub aga hoogu arutelu Vene gaasitoru Nord Stream 2 üle (+1). Kui selgus, et Aleksei Navalnõi mürgitati Novitšokiga (0), teatas Angela Merkeli võimalik mantlipärija, et gaasitoru ehitus tuleks katki jätta (+3). Kantsler ise pole projektist aga veel selgesõnaliselt taganenud (+1).

Täheldasin, et ajalise erinevused tulevad uudislugudesse sisse perspektiivide vahetumisega — reporteri pealeloetud tekstid kirjeldasid rohkem kõige hiljutisemaid sündmusi, mis enamasti kategoriseerusid järelkajaks ehk pärast põhisündmust toimumuks. Samas rääkisid intervjuueeritavad lugudes enamasti kas otseselt põhisündmusest või liikusid ajas kaugemale, spekuleerides võimalike tulevikustsenaariumite üle.

Märkasin ka, et ekraanipuude võimaldab väga suurt ja paindlikku ajalisust — kui USA juhtumi puhul vaadeldi puutega sündmuse kronoloogilist kulgemist, siis Pariisi juhtumist kasutati puudet just ajaloosündmuste vaatlemiseks. Seega, kui uudislugudes jäid erinevad ajalised vaid väikeseks kõrvalepõigeteks, siis ekraanipuude võimaldab kajastuse ajalise mahtu suurendada.

Reporterit kui pealtvaataja vaatenurka märkasin kahes Pariisi kirikupõlengu loos, kus Epp Ehand rääkis pariislastega ning näitas visuaalselt, kuidas järgmisel hommikul korjati põlengust maha langenud tuhatükke. Navalnõi ja USA lugudes ei kasutanud reporter kohaloleku tunde tekitamise võtteid. Samuti oli just kirikupõlengu kajastuses kõige rohkem värisevaid, kehvema kvaliteediga, n-ö pealtvaatajate enda kaadreid.

Analüüsist selgus, et visuaali ja teksti ajalise väga tihti ei kattu ning teksti ja pildi ajalised narratiivid võivad ühes ja samas loos olla väga erinevad. Samas visuaal siiski nii palju ajalisi hüppeid ei teinud ning liikus mõne loo puhul sündmuses edasi kronoloogiliselt. Täheldasin, et kõnekamad kaadrid sündmusest olid pigem loo alguses, loo lõpus kasutati rohkem sisult üldisemaid kaadreid, mille aega või kohta oli keerulisem kindlaks määrata. Nii USA mässu kui ka Pariisi kiriku juhtumi puhul oli seliseid lugusid, kus tekstiga enam tagasi nullpunkti

ehk põhisündmuse juurde ei mindud, ent visuaal oli pidevalt just põhisündmusest.

Aga kui vaadata sündmuste kajastuste ajalisust laiemalt, siis tulemuste analüüsist selgus, et sündmuse kajastuse narratiiv liikus kolmes valimigrupis üsna sarnaselt: esiteks tehakse kokkuvõtte põhisündmusest (0), seejärel liigutakse tagajärgede juurde (+1). Edasi aga võib narratiivi kulg juhtumiti erineda — kui Pariisi sündmuse kajastuses hakati tõmbama paralleele Eestiga ehk uudist lokaliseerima, siis teiste sündmuste puhul seda ei tehtud. Küll aga liiguti kõigi kolme sündmuse ajalisuses tulevikku, s.t kajastuse teises pooles muutusid lugude fookused spekulatiivsemaks ja tulevikkuvaatavaks. Aga seejärel vaibusid ka need teemad ning teemakajastus jätkus vaid järellugudega, ehk järgmine uudis ilmus siis, kui tekkis mõni uus põhisündmusega seotud järelsündmus (valitsus tegi otsuse, renoveerimistööd jätkusid vms).

Vaadates kõneisikute esinemist sündmuse narratiivis, võib öelda, et alguses esineb rohkem n-õ tavainimesi, sündmusel viibinuid, kajastuse teises pooles aga peamiselt vaid poliitikuid ja eksperte. Navalnõi juhtumini narratiivis varieerusid allikad kõige vähem. Esimestes, põhisündmusele keskendunud lugudes olid kõneisikuteks küll näiteks arstid ja haiglajuhid, ent sealt edasi kõnelesid vaid riigipead ja poliitikud. Kõige rohkem tavaisikuid rääkis Pariisi kirikupõlengu narratiivis.

Überpööratud püramiid vs. narratiivne loojutustus

Bakalaureusetöö tulemuste analüüsi olulisim järeldus oli, et uudislugudes on väga vähe kronoloogilist, n-õ narratiivset loo jutustamist. Seda tehti vaid sündmuste esmakajastustes, kus sündmuste toimumise kulgu kirjeldati põhjalikumalt. Kuigi nii USA kui ka Navalnõi juhtumini puhul oli tähtis laiem taustalugu, polnud seda tausta mitte üheski uudises lahatud kronoloogilises järjestuses. Kui kirjutatud uudises, olgu siis paberlehes või veebis, saab taustaloo ja sündmuse ajaloolise konteksti paigutada eraldi infokastina põhiloo juurde, siis teleloos

niisugust võimalust ei ole. Seda võib pidada üheks põhjuseks, miks teleloos tuuakse mineviku- ja tulevikuviiteid põigetena sisse paralleelselt põhinarratiiviga. Teun van Dijk¹⁸ on sellist uudisloo struktuuri kirjeldanud kui *instalment*-meetodit, kus erineva ajalisusega kategooriaid esitatakse väikeste lõikude kaupa üksteisega läbisegi. Minu tulemused kattuvad ka Hoskinsi ja O'Loughlini¹⁹ ning Neigeri ja Tenenboim-Weinblatti²⁰ analüüsidega, kelle sõnul pikitaksegi telelugudes päevakajaliste sündmuste vahele (kas siis visuaalseid või tekstilisi) viiteid kaugema mineviku sündmustele.

Samas lähtutakse teleloo kokkupanemisel Kobre²¹ sõnul pigem Freytagi püramiidist, kus lugu jutustatakse karakteri narratiivi kaudu. Minu töö tulemused lähevad selle väitega vastuollu — nimelt esines analüüsitud lugudes peajasjalikult siiski ümberpööratud püramiidi struktuur ehk informatsiooni kaalukus kummutas selle ajalise järjestuse ja kehtestas lineaarse narratiiviga vastuolus oleva struktuuri. Enamikul juhtudel esitati olulised faktid koos visuaaliga, mitte niivõrd narratiivse loo jutustamisena. Kobre sõnul seisneb erinevus selles, et uudiste eesmärk on vaatata teavitada, aga jutustamine mitte üksnes ei teavita vaatatajaid, vaid haarab neid ka emotsionaalselt. Samas võimaldab just videolugu kõige paremini rääkida lugu, vaatatajate emotsionaalselt kaasa haarata ning tekitada oma silmaga kogemise tunnet. Töös vaadeldud uudistes oli seda sorti loo jutustamist vaid esmakajastustes. Seega võiks küsida, kui palju peaks olema ühes teleuudises klassikaline uudisformaati ja kui palju sellist loo jutustamist, mida võimaldab vaid televisioon kui meedium?

Teleuudiste struktuuri on palju kritiseerinud Justin Lewis,²² kelle sõnul pole teleajakirjanikud ära kasutanud meediumit, mis võimaldab kergesti visuaalselt lugu jutustada. Ta viitab, et uudiste ümberpööratud kolmnurga struktuur ei ole tulnud teleuudiste, vaid paberlehe traditsioonist. Kõige uudisväärtuslikum tuli asetada algusesse, et lugu lehte paigutades oleks seda võimalikult lihtne lõpust kärpida: „Teleuudised on nagu paberlehe lood, millele on külge pandud liikuv pilt“. Ka töö tulemustest

¹⁸ Teun A. van Dijk. Structures of News in the Press. — Teun A. Van Dijk (Toim.). Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication. Berlin, New York: de Gruyter, 1985.

¹⁹ A. Hoskins, B. O'Loughlin, 2007.

²⁰ M. Neiger, K. Tenenboim-Weinblatt, 2016.

²¹ K. Kobre, 2012.

²² Justin Lewis. The Ideological Octopus: An Exploration of Television and its Audience. New York: Routledge, 1991; Justin Lewis. The Absence of Narrative: Boredom and the Residual Power of Television News. — Journal of Narrative and Life History 1994, Vol. 4, nr 1–2, lk-d 25–40; Justin Lewis. Decoding Television News. — John Corner, Sylvia Harvey (Toim.). Television Times. London: Arnold, lk-d 40–52.

nähtus, et nn *write-to-tape* ehk visuaalikeskselt kirjutamise potentsiaali kasutati harva.

Ka Hoskins²³ on klassikalist teleuudise ülesehitust kritiseerinud, väites, et just oleviku ja mineviku segunemine on põhjus, miks teleuudiste sisu üsna kiiresti unustatakse. Nimelt on mitu uurimust näidanud, et teleuudiste sisu ei panda hästi tähele — see unustatakse üsna pea pärast vaatamist.

Bakalaureusetöös uuritud lugudes lahkesid üksteisest visuaali ja teksti narratiivid — ka see näitab, et reportaažilikkust ehk visuaalikeskset loo jutustamist on teleuudises vähe. Kuigi Hoskins leidis, et teleuudiste sisu unustatakse kiiresti, on teised uurimused²⁴ tõestanud, et just tänu videopildile on teleuudist tavalisest tekstist lihtsam jälgida ja ka meeles pidada. Samas ei tee igasugune visuaal sõnumi edastamist lihtsamaks. Nimelt sõltub uudise eluea pikendamine nii tekstist kui ka visuaalist. Näiteks nn pilditapeedi või tekstiga mitteühitava visuaaliga lood jäävad vähem meelde kui need, mille visuaal on tekstiga lõimitud. Töö tulemustest selgus, et kui reporterid lähtusid teksti kirjutades enamasti infokildude uudisväärtuslikkusest, siis visuaalide puhul järgiti rohkem kronoloogilisust ja seda, et üksteisele järgnevad kaadrid ka ajalisel kokku sobituksid. Sellest tulenevad ka pildi ja teksti narratiivide ajalisuse erinevused, mida oma analüüsis tihti täheldasin.

Kokkuvõtteks

Tulemustest selgus, et vaadeldud välisuudised küll informeerivad vaatajat värskete infokildudega, ent ei paku eriti palju selgitavat konteksti ega püüa loo jutustamise võtetega vaatajas emotsioone ja huvi tekitada. Teleuudiste tegijad eeldavad, et vaataja kas juba teab päevasündmuse laiemat konteksti ja tausta või uurib selle huvi korral ise välja.

Huvi välisuudiste vastu on killustumas (nagu ka teiste uudiste puhul) — ühel pool on sügav nišihuvi

analüüsivate lugude järele ja teisel pool n-ö era-korraliste uudiste pealkirjahuvi. Nüüd, kui internet toimetab info massipublikuni üha kiiremal, intensiivsemal, vahetumal ja intiimsemal viisil, tuleb ümber hinnata televisiooni uudisväärtuste asjakohasus.

Vaadates teleuudiste tarbijate arvu tendentse ning huvi välisuudiste vastu, tuleks vaatajate emotsionaalne kaasahaaramine õhtustele teleuudiste saadetele kasuks, eriti arvestades, kui palju panustab ERR oma „Aktuaalse kaamera“ väliskorrespondentidele. Töös vaadeldud kolmest välissündmusest oli vaid ühes selgelt näha, et kaadrid olid oma korrespondendi filmitud, enamikus kajastustest domineeris siiski selgelt välismeedia visuaal.

Spetsiaalselt ühe piirkonna teemasid koha pealt kajastava ajakirjaniku roll peaks olema pakkuda midagi eksklusiivset, seda, mida Eestis toimetuse-laua taga istuv toimetaja distantsilt teha ei suuda. Näiteks saab koha peal tegutseja rääkida narratiivseid ja suurema ajalisusega lugusid mõne sündmusel osalenud peategelase abil. Seda tehti küll näiteks sündmuse kokkuvõtetes, ent ka põhisündmusejärgseid kajastusi, edasisi teemalaiendusi ja järelkajalugusid oleks võimalik rääkida rohkem narratiivselt, näiteks olemusloona või reportaažilikumas võtmes. Soovides teemale konteksti pakkuda, saaks looga alustada kaugemast minevikust ja liikuda narratiivselt ja kronoloogiliselt edasi, selle asemel et minevikku väikeste doosidena kogu uudise vältel sisse põimida. Omaette küsimus on, kui suurt ajalist perioodi ning narratiivsust võimaldab mahutada uudislugu, mille maksimaalne pikkus võib olla kaks minutit. Praegu on õhtune „Aktuaalne kaamera“ pigem päevauudiste kokkuvõte, ent lugudes ajalisuse suurendamise ning narratiivsusega saaks avada ka sündmuste konteksti, sügavamalt põhjendada ja selgitada. Ehk võiks just siin peituda lisaväärtus, mis tooks uudistesaaateid vaatama ka noorema põlvkonna.

²³ Andrew Hoskins. Television and the Collapse of Memory. — *Time & Society*, 2004, Vol. 13, nr 1, lk-d 109–127.

²⁴ Marcel Machill, Sebastian Köhler, Markus Waldhauser. The Use of Narrative Structures in Television News: An Experiment in Innovative Forms in Journalistic Presentation. — *European Journal of Communication*, 2007, Vol. 22, nr 2, lk 188.

TEADUSAJAKIRJANDUS

Teadusajakirjanduse pingeväljad

Arko Olesk

Noppisin kord ühe kogenud teadusajakirjaniku jutust nutika küsimuse: „Mis on teadlase ja ajakirjaniku kõige olulisem erinevus?“ On ju neis ameteis omajagu sarnast: mõlemat kannustab uudishimu ja soov maailma seletada, neil on kohustus tugineda faktidele ning mõlema tähtsaimad oskused on õigete küsimuste esitamine ja olulise välja sõelumine. Ent olulisim erinevus, nii sõnastas too ajakirjanik, on kahe rühma auditoorium: kui teadlased jagavad oma tulemusi peamiselt ekspertidest kolleegidega, peavad ajakirjanikud silmas pidama kogu ühiskonda, kooliõpilasest peaministrini. See lihtne erinevus tingib ülejäänud erisused, eelkõige kirjutamise stiilis, tekstide ülesehituses ja teemade lihtsustamise astmes. Toona ajakirja *Nature* toimetajana töötanud teadusajakirjanik Ananyo Bhattacharya¹ võttis neist erisustest sageli tuleneva vastandumise kokku nii: „Kui ajakirjanikud kirjutaksid oma lugusid nii, nagu seda näivad tahtvat mõned teadlased, loeks teaduskajastust vaid üksikud inimesed.“

Juba neist tsitaatidest nähtub, et teatud pinge on teadusajakirjandusse olemuslikult sisse kodeeritud. Teadusajakirjanike ülesanne olla korruga meele järgi nii peensusi taga ajavale eksperdile kui ka keerulistest sõnadest kergesti tüdivale ning põnevaid lugusid ootavale üldauditooriumile, seega mängida nii teaduse kui ka ajakirjanduse mängureeglite järgi ei ole kadestamisväärne. Kahe valdkonna kohati vastandlike loogikate vahel laveerimine on tänamatu töö. Sellele lisanduvad viimase paari aastakümne pöördelised muutused nii meedias kui ka teaduses, mis ühelt poolt on toonud teaduse ja teadlased palju enam ühiskonna vaatevälja, kuid samal ajal muutnud kogu teaduskommunikatsiooni maastiku palju heterogeensemaks. Ja niisuguste pingeväljade sunnil peab eneseotsingutes valdkond end alaliselt tõestama.

Ajakirjandus on teadust ja teadmisi vahendanud juba oma algusaegadest saati, mis sobib hästi ka selle rahvavalgustusliku ja hariva funktsiooniga. Ehk võib ka Eesti esimest perioodikaväljaannet „Lühhikest õppetust“ pidada populaarteaduslikuks, kindlasti olid seda aga Kreutzwaldi populaarsed vihikud „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on“.

19. sajandil alanud teaduse ja ajakirjanduse professionaliseerumine ehk teadlase ja ajakirjaniku eriomaste praktikate ja väärtustega elukutsete väljakujunemine muutis teaduse avalikkusele vahendamise mustreid. Varem populariseerimist oma töö osaks pidanud teadlased kujundasid endile uued erialased normid, milles avalikkusega suhtlemisel eriti kohta polnud, tõmbusid eksperdi rolli ning jätsid teadusnarratiivide konstrueerimise järjest enam ajakirjanike hooleks.²

Esmalt seoses kiire ühiskondliku progressi toonud leiutiste ja saavutustega (arvutid, kosmoselennud, uued ravimid jms) ja seejärel neist tekkinud probleemidega (nt keskkonnakahjud) kasvas 20. sajandi keskpaigast teaduse ühiskondlik mõju, mis aitas kaasa spetsialiseerinud ajakirjanikkonna välja kujunemisele.

Nende arengute tulemusel kujunesid ajakirjanduses 20. sajandi lõpuks välja peamised teaduse vahendamise mustrid, mida edasise analüüsi jaoks on otstarbekas eristada. Üldistatult ja lihtsustatult on need a) lähenemine, kus ajakirjandus kohtleb teadust nagu iga teist eluvaldkonda ja kasutab selle kajastamisel samu ajakirjanduslikke võtteid; b) teema delegeerimine spetsialiseerinud ajakirjanikele, kes tegutsevad teaduse ja teadlaste hääletoruna; c) lähenemine, mille eesmärk on teaduse kriitiline mõtestamine ning ühiskondliku debati edendamine.

¹ Ananyo Bhattacharya. *Nine Ways Scientists Demonstrate They Don't Understand Journalism*. — *The Guardian*, 2012, January 17. <https://www.theguardian.com/science/blog/2012/jan/17/scientists-journalism>.

² Sharon Dunwoody. *Science Journalism: Prospects in the Digital Age*. — Massimiano Bucchi, Brian Trench (Toim.). *Routledge Handbook of Public Communication of Science and Technology*. Third edit. London and New York: Routledge, 2021.

Lugedes, mida aastakümnete jooksul on teaduse kajastamise kohta kirjutatud, võib kergelt jääda mulje, et midagi pole muutunud. Ikka ja jälle heidetakse ajakirjandusele ette ebatäpsust, kriitika-meelse puudumist väidete ja allikate suhtes, liigset „kollasust“, negatiivsust ja ülemäärast lihtsustamist. Aina räägitakse, et teaduse vahendamine vajab „parandamist“.³ Ühelt poolt annab see tunnistust, et ühiskonnas peetakse ajakirjandust teaduslaste teadmiste levitamisel ning hoiakute ja käitumise kujundamisel oluliseks ja mõjukaks, teisalt peegeldab selline diskursus ebamõistlikke ootusi ning ajakirjanduse toimetajate mehaanismide mittemõistmist.

Ei saa salata, et ajakirjandus on etteheideteks ka alust andnud — enamasti siis, kui käitatakse esimese mustri järgi ja näiteks antakse laekunud infokild menetlemiseks mõnele mittespetsialiseerunud ajakirjanikule. Kui teaduslike väidete tõlgendamisel tuginetakse tavamõtlemisele, viimata end kurssi teadusloome protsessidega, on hõlbus küsitavaid hüpoteese esitleda avastustena, eksida mõistetega ning jätta kõrvale vajalikud nüansid. Samas ei ole sellised juhtumid sugugi nii valdavad, kui kriitika maht arvata laseb. Väike hulk negatiivseid näiteid kipub kujundama üldpilti meie peades.

Küll aga võib ajakirjanduspõhimõtete automaatsel rakendamisel probleemiks osutuda võltstasakaal.⁴ Kui käsitleda kõiki teadusküsimusi, mille kohta on ühiskonnas vastakaid arusaamu, konfliktidena, milles ajakirjandusliku tasakaalu huvides peavad sõna saama mõlemad pooled, võib tulemuseks olla väikese vähemuse hääle liigne võimendamine ja väär mulje poolte kaalukusest. Enim on seda uuritud seoses kliimamuutuste kajastusega meedias, kus uutele teadustulemustele kiputi alati juurde võtma mõne skeptilise teadlase või aktivisti kommentaar. See aga konstrueerib muljet, et neis küsimustes on skeptikute osakaal palju suurem ja teadlaste seas palju vähem üksmeelt kui tegelikkuses.

Esineb olukordi, kus teadusepoolne kriitika on ajakirjanduse suhtes pigem ülekohtune. Neil

juhtudel lähtub see teadlaste enesekesksest arusaamast, milline peaks olema õige ajakirjandus. Selle mõistmiseks tuleb teadvustada, et teaduse kui ühiskondliku institutsiooni identiteeti kujundab suuresti selle roll uute teadmiste loomise ja valideerimise mehhanismi haldajana ühiskonnas. Tunnetades vastutust tagada ringlevate teadmiste kvaliteet, seatakse sarnased nõudmised ka teistele ühiskondlikele tegutsejatele, sealhulgas ajakirjandusele.

Ainult et teinekord kipuvad sellega kaasnema ootused, nagu peakski ajakirjandus teadust vahendama kõigi teaduse reeglite järgi. Seda alates kirjutamise stiilist ja ettevalmistuse põhjalikkusest kuni eelduseni — toetun siin jällegi isiklikule kogemusele —, et ajakirjanik peaks olema pädev tuvastama madala kvaliteediga uurimuse (isegi kui see on ilmunud eelretsenseeritud teadusajakirjas) ja vältima selle kajastamist, toimides nii justkui täiendava retsensendina.

Teisisõnu, ajakirjandus võib langeda teadlaste kriitika alla ka siis, kui ta on tegutsenud ajakirjanduslikult professionaalselt ja auditooriumi silmas pidades. Samuti siis, kui ta on tegutsenud heas usus, kuid selle käigus võimendanud probleeme, mis on pärit pigem mujalt kui ajakirjandusest, näiteks teadusest endast.

Sagedasim konfliktide põhjus teadlaste ja ajakirjanike suhtluses ongi erinevad ootused ja arusaamad teineteise tööle. Eesti näitel on neid kirjeldanud Ursula Nõu oma bakalaureusetöös.⁵ Ulatuslikumad küsitlused näitavad, et teadlaste valdav kogemus ajakirjanikega suhtlemisest on siiski positiivne.⁶

Hea teadusajakirjanik on välja arendanud oskuse nende vastandlike ootuste vahel laveerida. Ta peab ühtaegu silmas nii teadlaste tundlikkust täpsuse ja tõlgendusruumi suhtes kui ka väljaande ja auditooriumi ootusi avaldada haarav lugu. Selle kõrvalnähkuks on aga lähedus allikatega, mille tõttu peetakse teadusajakirjandust sageli teiste valdkondade ajakirjandusest erinevaks.⁷ Tõepoolest, uuringud on näidanud, et teadusuudised põhinevad

³ Jane Gregory, Steve Miller. *Science in Public: Communication, Culture, and Credibility*. Cambridge, MA: Perseus Books, 2000.

⁴ Maxwell T. Boykoff, Jules M. Boykoff. *Balance as Bias: Global Warming and the US Prestige Press*. — *Global Environmental Change*, 2004, Vol. 14, nr 2, lk-d 125–136.

⁵ Ursula Nõu. Teadlaste ja ajakirjanike vahel tekkinud kommunikatsiooniprobleemid teaduse kajastamisel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2014. <http://hdl.handle.net/10062/42346>.

⁶ Vt nt Hans Peter Peters, Dominique Brossard, Suzanne de Cheveigné, Sharon Dunwoody, Monika Kallfass, Steve Miller, Shoji Tsuchida. *Science-Media Interface: It's Time to Reconsider*. — *Science Communication*, 2008, Vol. 30, nr 2, lk-d 266–276.

⁷ Anders Hansen. *Science, Communication and Media*. — Richard Holliman, Elizabeth Whitelegg, Eileen Scanlon, Sam Smidt, Jeff Thomas (Toim.). *Investigating Science Communication in the Information Age: Implications for Public Engagement and Popular Media*. Oxford: Oxford University Press, 2009, lk-d 105–127.

teistest valdkondadest sagedamini vaid ühel allikal.⁸ Nii tajutakse, et teadusajakirjanikud hoiavad teaduskogukonna poolele, on nende suhtes aupaklikud ja võivad minetada kriitikameele.⁹

Bucchi¹⁰ on pakkunud, et erinevalt uudisteajakirjanikest, kes tajuvad oma ülesannet valvekoera ja avalikkuse informeerijana, võib teadusajakirjanike peamine missioon seonduda populariseerimisega. Teised¹¹ kinnitavad siiski, et teadusajakirjanikud peavad end esmajoones ajakirjanikeks. Kindlasti leidub ka Eestis teadusajakirjanike seas mõlemaid, kuid rõhutama peab, et lähedusest tulenevalt saab teaduskogukond teemade valikut ja tõlgendust suunata.

Neist probleemidest on teadlik ka kolmas rühm, kriitilist lähenemist esindavad ajakirjanikud, kes toovad vajadusel esile ka teaduse enda probleemid. Kui eelnevad mustrid toimivad eelkõige klassikalise teadusuudise formaadi puhul, see tähendab värskest avaldatud teadusartikli tutvustusena, siis kriitiline lähenemine muutub eriti oluliseks teistsuguse uudisajendiga olukorras. Olgu selleks mõni teadust ennast raputav skandaal, ühiskondlik kriis, mis vajab teaduse panust või muu normaalsusjärgse teaduse¹² näide, kus määramatus on suur ning infoväli kirju ja segane. Teadusajakirjanduse roll neis olukordades on valgustada nii seda, mida teame, kui ka seda, mida me ei tea, selgitada teadusprotsessi ning kriitiliselt käsitleda poolte väiteid. 2020. aastal alanud koroonapandeemia on selgelt tõestanud kriitilise teadusajakirjanduse vajadust ja väärtust.

Viimase paari aastakümne pöördelistest muutustest, mis on mõjutanud teadusajakirjanduse olemust, saab välja tuua meediavälja mitmekesisustumise ja teadusvaldkonna suhtekorralduse tugevnemise.

Sellest, kuidas interneti ja suhtlusvõrgustike lai levik on ajakirjanike positsiooni nõrgestanud, on palju kirjutatud. Eelmise majanduskriisi ajal tegid löögi alla sattunud ärimudelitega laiatarbekanalid ja -väljaanded kärpeid tihti just nišiteemade, sealhulgas teaduse ja keskkonna kajastajate hulgas. Samal ajal on teadlased leidnud blogimise ja Twitteri kujul uusi kanaleid, mille kaudu otse, ilma vahendajata auditooriumini jõuda.

See on teadusajakirjanikke suunanud kohanema uute rollidega. Traditsioonilise reporteri ja selgitaja rolli kõrval on nende töös järjest tähtsamaks saanud infohaldaja, poolte kokkutooja ja avaliku intellektuaali roll,¹³ mis kõik eeldavad tugevat oskust kriitiliselt mõelda ja analüüsida, aga ka empaatiat.

Ajakirjanikke on seadnud surve alla ka teadus- asutuste järjest aktiivsem kommunikatsioonitegevus. Tajudes, et avalik nähtavus on konkurentsisis raha, inimeste ja muude ressursside pärast teatud moel elu ja surma küsimus,¹⁴ panustavad ülikoolid ja teised teadusasutused aina rohkem strateegilisse kommunikatsiooni ja meediatähelepanu saavutamisse. See tähendab suuremaid kommunikatsiooni- osakondi, eraldi teaduskommunikatsiooniga tegelevaid inimesi ning ajakirjandusliku kvaliteediga materjalide tootmist otse sotsiaalmeediasse, aga ka pärandmeedia jaoks (nt pressiteadetena).

Ajanappuses ja mahusurve all olevate ajakirjanike jaoks on pressiteated mugav viis veerge täita ning aina suurem osa meedias ilmuvast teadussisust pärinebki pressiteadetest.¹⁵ Paraku näitavad uurin- gud,¹⁶ et liialdamise ja kriitiliste nüansside peitmise patud, mida läbi aja on ajakirjanikele süüks pandud, on omased ka pressiteadetele. Seega tekib ajakirjanduseks maskeeritud pressiteadete massilisel levikul oht, et avalikkus saab teadusest moondunud pildi.¹⁷

⁸ Bernd Blöbaum. Wissenschaftsjournalismus. — Heinz Bonfadelli, Birte Fähnrich, Corinna Lüthje, Jutta Milde, Markus Rhomberg, Mike S. Schäfer (Toim.). Forschungsfeld Wissenschafts-kommunikation. Wiesbaden: Springer, 2017, lk-d 221–238.

⁹ J. Gregory, S. Miller, 2000; Dorothy Nelkin. Selling Science: How the Press Covers Science and Technology. New York: W.H. Freeman, 1995.

¹⁰ Massimiliano Bucchi. Science in Society: An Introduction to Social Studies of Science. London: Routledge, 2004.

¹¹ Nt Anders Hansen. Journalistic Practices and Science Reporting in the British Press. — Public Understanding of Science, 1994, Vol. 3, nr 2, lk-d 111–134.

¹² Silvio O. Funtowicz, Jerome R. Ravetz. Science for the Post-Normal Age. — Futures, 1993, Vol. 25, nr 7, lk-d 739–755.

¹³ Declan Fahy, Matthew C. Nisbet. The Science Journalist Online: Shifting Roles and Emerging Practices. — Journalism, 2011, Vol. 12, nr 7, lk-d 778–793.

¹⁴ Andreas M. Scheu, Arko Olesk. National Contextual Influences on Mediatization: The Comparison of Science Decision Makers in Estonia and Germany. — Science Communication, 2018, Vol. 40, nr 3, lk-d 366–392

¹⁵ Vt nt Daniel Vogler, Mike S. Schäfer. Growing Influence of University PR on Science News Coverage? A Longitudinal Automated Content Analysis of University Media Releases and Newspaper Coverage in Switzerland, 2003–2017. — International Journal of Communication, 2020, Vol 14, lk-d 3143–3164.

¹⁶ Chelsea L. Ratcliff. Communicating Scientific Uncertainty across the Dissemination Trajectory: A Precision Medicine Case Study. — Science Communication, 2021, Vol. 43, nr 5, lk-d 597–623; Petroc Sumner, Solveiga Vivian-Griffiths, Jacky Boivin, Andrew Williams, Lewis Bott, Rachel Adams, Christos A. Venetis, Leanne Whelan, Bethan Hughes. Christopher D. Chambers. Exaggerations and Caveats in Press Releases and Health-Related Science News. — PloS One, Vol. 11, nr 12, e0168217. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0168217>

¹⁷ Winfried Göpfert. The Strength of PR and the Weakness of Science Journalism. — Martin W. Bauer, Massimiliano Bucchi (Toim.). Journalism, Science and Society: Science Communication between News and Public Relations. New York: Routledge, lk-d 215–226.

„Enamik teadusvaldkonnas tegutsevaid kommunikatsioonieksperte töötab organisatsioonide heaks, mille puhul on nende peamine eesmärk toetada organisatsiooni eesmärke, mitte edendada teaduse üldisi pürgimusi,“ hoiatab Besley.¹⁸

Ka teaduses on täheldatud meediastumiseks nimetatavat protsessi, mis tähendab tegevuste kohandamist, et suurendada ajakirjandusse pääsemise võimalusi. Selle osa on meedia tegevusloogika, näiteks uudisväärtuse kriteeriumite ja igapäevaste rutiinide mõistmine ja ärakasutamine, saamaks meedia tähelepanu või tõstmaks esiplaanile endale sobivat teemat või tõlgendust.

On näha, et meediakoolituse ja -kogemusega teadlased teevad edukaid katseid kasutada ajakirjandust ära enda eesmärkide saavutamiseks, olgu need siis üllad, näiteks teaduse ühiskondliku maine tõstmine, või omakasupüüdlid, nagu mõne poliitilise idee läbisurumine.¹⁹ Nii on näha, et meediastumine teeb veelgi keerulisemaks selle, kuidas tasakaalustada teadusajakirjanduse kaht

paralleelset rolli, avalikkusele teaduse vahendamist ja objektiivse ajakirjanduse põhimõtete järgimist.

Koroonaviiruse šokk tõestas, et ühiskond vajab tugevat teadusajakirjandust. Pandeemiaaegsed reaktsioonid on ühtaegu pärandmeediat väärustanud, aga tekitanud ka tugevaid vastureaktsioone, mille tõttu on raske selle kriisi pikaajalisi mõjusid ajakirjandusele ennustada.

Ameerika ajakirja *The Atlantic* teadusajakirjanik Ed Yong²⁰ mõtiskles, et pandeemia järel on palju keerulisem määratleda, mis üldse on teadusajakirjandus. Kuna viiruse mõjud ulatusid kõikjale, võib nüüd kogu ajakirjandust pidada omal moel teadusajakirjanduseks:

Pandeemia tegi selgeks, et teadus on ülejäänud ühiskonnast lahutamatu ning see seos toimib mõlemat pidi. Teadus puudutab kõike, kõik puudutab teadust. Seinad valdkondade vahel murenevad [---] Teadus on palju enam kui teadusartiklite kogum või doktori- kraadiga inimeste ja professorite arvamused.

¹⁸ John C. Besley. Five Thoughts about Improving Science Communication as an Organizational Activity. — *Journal of Communication Management*, 2020, Vol. 24, nr 3, lk-d 155–161.

¹⁹ Rae Goodell. The Visible Scientists. — *The Sciences*, 1977, Vol. 17, nr 1, lk-d 6–9; Arko Olesk. The Types of Visible Scientists. — *Journal of Science Communication*, 2021, Vol 20, issue 2. <https://doi.org/10.22323/2.20020206>.

²⁰ Ed Yong. The Pandemic Changed How I Think About Science Writing. - *The Atlantic*, October 2, 2021. Retrieved from <https://www.theatlantic.com/science/archive/2021/10/how-pandemic-changed-science-writing/620271/>.

Eesti teadustaskuhäälingu projekt „Mis siis, kui ...“

Sandra Saar

Oma magistriastme lõpuprojektiks valisin teadustaskuhäälingu loomise ja selle potentsiaali analüüsi Eesti meediamaastikku silmas pidades. Teema valikul oli mitu põhjust. Esimene oli see, et teaduse populariseerimisele pühendunud taskuhäälinguid on Eestis veel üsna vähe, seega huvitas mind, milline potentsiaal sellisel taskuhäälingul võib olla; teine, mitte vähem tähtis põhjus oli isiklik huvi teaduse ja selle kommunikeerimise vastu.

Teaduskommunikatsiooni spetsialistid ja teadlased on tihedalt seotud. Ühelt poolt on teaduskommunikatsiooni spetsialisti kohustus vahendada, mida teadlased täpsemalt teevad, teiselt poolt vajavad teadlased abi, et teha oma tööd nähtavaks. Projektide ja grantide taotlustesegi on enamasti sisse kirjutatud populaarteaduslik teavitustöö.

Kuna suur osa teadustööde rahastusest tuleb maksudest, on läbipaistvuse mõttes õiglane, et inimesed teavad, mida nende raha eest tehakse. Selleks peavad nad saama teaduse kohta arusaadavat informatsiooni. Teaduskommunikatsiooni võlu seisneb selles, et teadlased saavad seeläbi tutvustada oma eriala ja töö tulemusi, samuti inspireerida võimalikku järelkasvu, aga ka laiemalt suunata inimesi teadmuspõhise ühiskonna usku.

(Teadus)taskuhäälingu positsioon meediamaastikul

Tihti peale arvatakse ekslikult, et taskuhääling on järelekuulata raadiosaade. Pealtnäha nad ongi sarnased. *Podcast* või eestipäraselt taskuhääling on

lihtsustatult öeldes järelekuulata audiosaade. Need on meediafailid, mida on jagatud internetis. Kuulajal on vabadus taskuhäälinguid kuulata, mil iganes ta soovib.¹ Kuigi mõistet tutvustati juba 2004. aastal, muutusid taskuhäälingud populaarseks alles kümme aastat hiljem. Berry² kirjutas, et taskuhäälingute läbimurre toimus 2014. aasta oktoobris, mil ilmus taskuhääling pealkirjaga „Serial“. Seda vedas ajakirjanik Sarah Koenig ja taskuhääling saavutas tohutut edu. Kaheksa nädalat pärast esimese osa avalikustamist purustas taskuhääling iTunes'is senise rekordi, saavutades üle viie miljoni kuulamise³ ja seda kõigest ühel voogedastusplatvormil.

Raadiosaade on osa programmist, see tähendab, et ta jõuab eetrisse kindlal päeval ja kellaajal ning programmis on ette nähtud, kui pikalt on ühe või teise saate jaoks aega. Taskuhääling on aga eraldi-seisev üksus, talle ei eelne ega järgne muud saadet. Uued osad ei pea isegi regulaarselt ilmuma. Samuti ei ole ajapiirangut: saade võib olla iga kord eri pikkusega ega pea mahtuma kindlasse ajaraami. Ka ei ole taskuhäälingutel kvaliteedikontrolli. Kui eeldame, et vähemalt Eesti raadiokanalitesse jõuab kindla kvaliteediga sisu, seda nii sisu kui heli poolest, siis taskuhäälinguid võib igaüks kasvõi kodus käepärase tehnikaga salvestada.

Võrdluses näiteks meelelahutuslike taskuhäälingutega on teadustaskuhäälinguid maailmas üsna vähe,⁴ sest inimesed tahavad, et saade oleks lõbus ja tekitaks hea tunde.⁵ Teadusteemad võivad inimestele tihti peale tunduda keerulised ja kauged, aga meelelahutus on üldiselt kõigile mõistetav, ei vaja

Artikli aluseks on 2021. a juunis Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud magistriprojekt.

¹ Hayley Birch, Emma Weitkamp. Podologues: Conversations Created by Science Podcasts. — *New Media & Society*, 2010, Vol. 12, nr 6, lk-d 889–909.

² Richard Berry. A Golden Age of Podcasting? Evaluating Serial in the Context of Podcast Histories. — *Journal of Radio & Audio Media*, 2015, Vol. 22, nr 2, lk-d 170–178.

³ Tim Crook. Serial Breaks iTunes Records — and it's Easy to See Why. — *The Conversation*, November 20, 2014. <https://theconversation.com/serial-breaks-itunes-records-and-its-easy-to-see-why-34388>.

⁴ Marcos V. Dantas-Queiroz, Lia C. P. Wentzel, Luciano L. Queiroz. Science Communication Podcasting in Brazil: The Potential and Challenges Depicted by two Podcasts. — *Anais da Academia Brasileira de Ciências*, 2018, Vol. 90, nr 2, lk-d 1891–1901. <https://doi.org/10.1590/0001-3765201820170431>.

⁵ Steven McClung, Kristine Johnson. Examining the Motives of Podcast Users. — *Journal of Radio & Audio Media*, 2010, Vol. 17, nr 1, lk-d 82–95.

palju süvenemist ega enamjaolt ka eelteadmisi. Paljud meelelahutuslikud *podcast*'id kasutavad sageli kuulsaid külalisi, kes jagavad tavaliselt oma esinemisi meelsasti ka ühismeedias, mistõttu on lihtsam inimesi saateid kuulama saada. Samuti on teadustaskuhäälingu eestvedamiseks vaja märkimisväärset huvi teaduse vastu. Kuna Eestis teadus-*podcast*'e palju ei ole, võib järeldada, et see teema ei paku inimestele niivõrd huvi ja kõnekad on hoopis teised teemad.

Taskuhäälingud Eestis ja Tartu Ülikoolis

Taskuhäälingud on Eestis üsna laialt levinud, nende juurdekasv kiire. Lehekülg podcast.ee koondab Eestis tehtud taskuhäälinguid; selle andmetel oli 2020. aasta sügisel 435 taskuhäälingut, aasta hiljem juba

560. Muidugi võib olla, et osa taskuhäälingutest on lõpetanud tegevuse, kuigi lehele jäävad nad alles. Küll aga näitab aastaga üle saja taskuhäälingu lisandumine, et huvi nende tegemise vastu on olemas. Kuidas on lood kuulajatega, seda on raske öelda, sest näha saab vaid oma taskuhäälingu auditooriumi statistikat, teiste taskuhäälingute kohta mitte.

Teadustaskuhäälingud on Eestis vähe levinud. Neile lähedal seisvatena saab nimetada teadusele pühendatud raadiosaateid, näiteks Raadio 2 „Puust ja punaseks“ ja Kristjan Pordi tehnoloogiakommentaari, Vikerraadios teaduskommentaari ja „Labor“. Levila teeb saatesarja „Siin Tartu“, mis keskendub muu hulgas teadusteemade käsitlemisele. Tallinna Ülikool teeb saadet „Ekspert eetris“, mis on nähtav Postimehe vahendusel. Pärast saadet muudetakse videofaili ka audiofailiks ning

Tabel 1. Ülevaade Tartu Ülikooli taskuhäälingutest

Taskuhääling	Lühike tutvustus
„Rukkirääk“	Tartu Ülikooli loodusmuuseumi ja botaanikaia taskuhäälingus „Rukkirääk“ vestlevad nii asutusesisesed kui ka -välised eksperdid. Saatekülalised muljetavad loodusest, töökogemustest ning loodusmuuseumi ja botaanikaia tegemistest. Loodustemaatilisi saateid võib oodata iga kuu viimasel teisipäeval.
„Meedialoogid“	Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi vilistlane ja meediapädevuste entusiast Maria Kristiina Prass räägib igal teisel esmaspäeval huvitavate inimestega põnevatel teemadel, mis ühel või teisel moel keerlevad meedia ümber. Mõnikord on saatejuhid vahelduseks hoopis gümnasistid või tudengid ja nende episoodid on alati ka natuke nende endi nägu.
Universitas Tartuensise taskuhääling	Tartu Ülikooli ajakirja taskuhäälingus räägitakse päevakajalistel teemadel, mis puudutavad nii ülikooli kui ka suuremat üldsust. Vaata ka www.ajakiri.ut.ee .
TartuGeo	TartuGeo on ingliskeelne taskuhääling geograafia ja geoinformaatikaga seotud aladest ning haridusest, teadusest, ajaloo, filosoofiast, murrangulistest ideedest ja innovatsioonist. Saatejuhid Aleksander Kmoch ja Tahmin Sitab räägivad nende alade erinevatest teemadest. Saates esinevad külalised mitmetelt erialadelt, kes tutvustavad oma tööd ja uuringuid. Uued episoodid iga 15 päeva järel põnevate uudsete teemadega geoinformaatikast ja geograafiast.
CEURUS-e podcast	Euraasia ja Venemaa uuringute keskus (CEURUS) avaldab venekeelset <i>podcast</i> 'ide seeriat, kus keskuse töötajad ja kutsutud külalised arutlevad mitmesugustel aktuaalsetel Venemaa, Ida-Euroopa ja Euraasia teemadel.
„Mis siis, kui...“	Mis siis, kui teadust ei oleks olemas? Mis siis, kui teadlased ei tegeleks teemadega, millega nad tegelevad? Mis siis, kui teadlased ei saa nähtusi uurida piisavalt kähku? Samas aga: mis siis, kui teadlastel oleksid kõikvõimalikud vahendid uurimaks, mida vaid hing ihkab? Taskuhäälingu keel on valitud vastavalt saatekülalisele, mistõttu esimesed osad olid inglise keeles. Taskuhäälingu väljaandmist toetas Eesti Teadusagentuur teaduse populariseerimise grandiga.
„Karjääriradar“	Mida tähendab erialane töö filoloogiga jaoks? Õpetamine ja tõlkimine on väärtuslikud ja vajalikud ametid, aga need on vaid üksikud näited võimalikest töövaldkondadest. Tartu ülikooli maailma keelte ja kultuuride kolledži vilistlased jagavad lugusid oma õpikogemusest ja toovad esile oma erialal või humanitaarias laiemalt omandatud oskused ja teadmised, mis on aidanud neil tööturul silma paista ja mis on seeläbi muutunud väga väärtuslikeks osadeks nende argises tööelus.
„Õpipisik“	„Õpipisik“ on Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi taskuhääling. „Õpipisik“ on loodud, et jagada teaduspõhist infot, kuidas aina teadlikumalt ja tähenduslikumalt õppida ja õpetada. „Õpipisiku“ saated keskenduvad erinevatele haridusvaldkonna teemadele, kaasates dialoogi ühe haridusteaduste instituudi akadeemilise töötaja ja ühe tudengi või vilistlase. Lisaks ilmuvad „Õpipisikus“ haridusteaduste instituudi tudengite ja Pedagogicum'i kompetentsikeskuse erisaated.

pannakse taskuhäälinguna üles. Kui alguses on tegemist audiovisuaalse saatega, siis hiljem saab ka ainult audiofaili kuulata. Selleski saates on külasteks sageli teadlased ja räägitakse teadusega seotud teemadel.

Kui 2020. aastal oma taskuhäälinguga alustasime, ei olnud Tartu Ülikoolis need kuigi levinud, aga ajapikku tuli neid üha enam juurde. 2022. aasta alguses oli Tartu Ülikoolil lisaks meie omale seitse taskuhäälingut (tabel 1). Need on „Rukkirääk“ (loodusmuuseum ja botaanikaaed), „Meedia-loogid“ (ühiskonnateaduste instituut), Universitas Tartuensise taskuhääling (mille tegevus on praegu pausil), TartuGeo *podcast* (geograafia osakond), CEURUS-*e podcast* (CEURUS, Skytte instituut), „Karjääriradar“ (maailma keelte ja kultuuride kolledž) ja „Õpipisik“ (haridusteaduste instituut). Kuna taskuhäälingud koguvad üha enam populaarsust, siis aasta pärast võib pilt olla veelgi rikkalikum.

Kui taskuhäälingute tutvustusi lugeda, siis ilmneb, et kõik kaheksa keskenduvad erinevatele teemadele ning sihtrühmadele. Samas aga kattuvad tõenäoliselt mõned teemad, mida kajastatakse mitmes taskuhäälingus. Näiteks võib doktorant tegeleda haridusteamalise uurimisega, milles keskendub õppimisele. Nii võiks ta oma teemaga esineda nii „Õpipisikus“ kui ka „Mis siis, kui...“ saates.

Projekti ettevalmistus

Projekti „Mis siis, kui...“ eeldus kasvas välja Tartu Ülikooli õppeainest „Communicating Science“ (HVLC.10.009), kus doktorandid jäid tihtilugu hätta, kui projekti juhendaja Signe Ivask ja tema kolleeg Signe Opermann küsisid nende uurimisteema olulisuse või vajalikkuse kohta. Näiteks arvasid paljud, et nende töö on ebaoluline, kuna nad tegelevad väikese osaga suurest uurimisest. Samas aga ei jõua suur uurimus selle väiksema osata lõpule, niisiis mängib väike osa suures pildis märkimisväärsel rolli.

Probleem oli mitmetahuline: ühelt poolt ei osanud doktorandid oma töö olulisust lihtsalt ja arusaadavalt selgitada, teiselt poolt ei näinud nad oma töö vajalikkust. Selle tõttu mõtlesid Signe Ivask ja Signe Opermann välja ülesande, kus noorteadlane pidi vastama küsimustele, mis agiteerisid teda selgitama näiteks seda, mis siis saab, kui noorteadlase valitud teemat üldse ei uuritaks. Või kui ühe või teise projekti rahastus kaoks, siis mida ühiskond kaotaks? Nende küsimuste põhjal tegid doktorandid

audiolood, mille keskmes oli enda uurimuse esiletõstmine ja kontekstualiseerimine. Kursuse parimad, kelle doktorandid valisid endi seast ise, said võimaluse osaleda taskuhäälingusaate salvestamisel allikana. Projekti algne eesmärk nihkus teadustööde levitamisest noorteadlaste abistamisele ja jõustamisele. Paljuski oli eesmärk teha neile esimese intervjuu andmise kogemus võimalikult mugavaks, et nad oskaksid seda edaspidi paremini teha.

Projekti jaoks loodi heliline lahendus ja kujundus; samuti sai läbi mõeldud teadustaskuhäälingu ülesehitus. Algne plaan oli läheneda taskuhäälingule jutustava stiiliga, mis tähendab, et saatejuhil on narratiivi vedav roll, kus allikad mõjuvad illustreerijatena. Sel puhul ei mõjuks taskuhääling kahe inimese vestluse või intervjuuna, vaid tervikliku loona. Selline stiil on omane näiteks National Public Radio (USA) taskuhäälingutele. NPR on üle maailma tuntud väga kvaliteetsete, omapäraste ja populaarsete taskuhäälingute poolest.

Kuna meie ettevõtmise fookus muutus, tuli korrigeerida ka taskuhäälingu ülesehitust. Meie saated mõjuvad siiski kahe inimese vestlusena, isegi intervjuuna, ja seda kolmel põhjusel. Esiteks soovisime noorteadlastele anda võimalikult reaalse ajakirjandusliku kogemuse, mis seisneb intervjuu andmises või vestlussaates osalemises. Teiseks, narratiivi loomise võte eeldanuks saate autoritelt väga palju toimetajatööd ja selle tulemusel ei oleks noorteadlase öeldu jõudnud eetrisse täies mahus, pigem pisikeste tsitaatide-tükikestena. Sellest väga palju toimetatud saatest, kus peamist rolli mängib autori loodud narratiiv, on noorteadlasel keeruline midagi õppida. Kolmandaks, uutmoodi saate ülesehituse loomine ja katsetamine võtnuks väga palju aega. Kuna saate loomisega olid kordamööda seotud kaks inimest (Sandra Saar ja juhendaja Signe Ivask), siis ei olnud inimvõimekust ja ajakulu silmas pidades võimalik hakata uutmoodi narratiivi katsetama, sest see kandnuks endas mitut riski. Esiteks oleksid esimesed lood enne eetrikõlblikuks toimetamist pikka aega viibinud ja lisaks vajasisid meie noorteadlased enne meediaväljal teadusest rääkima asumist vahetat tagasisidet. Teiseks, uus lähenemine oleks eeldanud katsetamise ja tagasiside perioodi: kas selline lähenemine Eesti kuulajale üleüldse sobiks, kas sellel oleks turul ellu jäämiseks võimalus? Kolmandaks, kuna saate loomine võtnuks kaua aega, jäi alati oht, et meile antud intervjuud ja neis sisalduv informatsioon aeguvad.

Saadete üldiseloostus

Esimene osa taskuhäälingust „Mis siis, kui...“ sai avalikuks 17.09.2020, viimane 12.07.2021. Projektis kasutatud kümme saadet (tabel 2) kajastasid kõiki ülikooli valdkondi: saatekülalised olid nii meditsiiniteaduste, loodusteaduste, sotsiaalteaduste kui ka humanitaarteaduste valdkonnast.

Levitamisstrateegiad

Kuna saatekülalised olid Tartu Ülikooliga seotud, siis peamiselt reklaamisime saadet ülikooli kanalites, nii ülikooli üldises Facebookis kui ühiskonnateaduste instituudi sotsiaalmeedias. Samuti sai paljude osade kohta kirjutatud kokkuvõtteid, mis läksid üles ülikooli kodulehele teaduse rubriiki, lisaks pealehele ka konkreetsete valdkondade ja instituutide lehele, kus doktorant parasjagu õppis.

Taskuhääling käis läbi üliõpilaste iganädalasest infokirjast ja töötajatele saadetud infokirjast. Viimast saab postkasti ligi 3000 inimest, aga sealtkaudu tuli saatele kuulamisi juurde üllatavalt vähe (alla 10).

Võib oletada, et huvileigus võis olla põhjustatud kas sellest, et töötajad ei loe ülikooli infokirja, või siis ei kõnetanud neid konkreetse saate kirjeldus meie taskuhäälingus või puudub taskuhäälingute tarbimise harjumus.

Veel on meie saated leitavad Eesti taskuhäälinguid koondaval leheküljel podcast.ee. Probleem on aga meie leitavuse puhul kindlasti see, et leheküljel pole eraldi teaduse rubriiki, küll aga on olemas näiteks tehnoloogia oma. Meie saade on leitav „Muu“ rubriigi alt, mis ei identifitseeri meie tegevust hästi ja teeb keeruliseks meie leidmise, kui just puhtjuhuslikult ei teata meie saate nime või ei uurita „Muu“ kategooria nimekirja.

Saatesarja alguses ostsime ka sotsiaalmeedias reklaami eesmärgiga teavitada inimesi uuest taskuhäälingust, jõuda laiemale auditooriumini ja leida üles huvilised, kes hoiaksid hiljemgi meie tegevusel silma peal, kui me enam reklaami peale raha ei kuluta. Sealt tuli küll juurde veidi kuulamisi, aga mitte palju, paarikümne ringis. Põhjusi võib olla mitu, näiteks ei pruukinud esimesed saated pakkuda laiemale auditooriumile huvi. Veel võis tekitada segadust see, et esimesed saated olid ingliskeelsed ja seetõttu Eesti kuulajale võib-olla keerulised jälgida; samuti see, et isegi kui inimene nägi

reklaami ja tal oli huvi, siis ei pruukinud tal olla aega kuulata just sellel hetkel, mil ta reklaami nägi.

Nagu juba mainitud, palusime ka saatekülalistel endil jagada saadet oma sotsiaalmeediakanalites. Kõik osalejad seda võimalust siiski ei kasutanud. Siin võib põhjus olla selles, et mõni neist ei kasutanud sotsiaalmeediat, mõni ei jäänud enda esinemisega rahule, mõni võttis seda õppeprotsessina, mida ei taha teistega jagada. Võimalik on seegi, et noorteadlased ei ole harjunud oma tööd sotsiaalmeedias levitama, seda kasutatakse pigem personaalsetel eesmärkidel, mitte professionaalsetel.

Tulemused: saadete kuulatavus

Olen taskuhäälingu omanikuna selle üles riputanud keskkondadesse, kust näen ka statistikat kuulatavuse ning kuulajate vanuse ja asukoha kohta. Taskuhääling „Mis siis, kui...“ on leitav kaheksal platvormil: Spotify, Anchor, Apple Podcasts, Google Podcasts, Overcast, Breaker, Pocket Casts ja RadioPublic. Nendele platvormidele jõudis kokku kümme saadet, millest kolm olid ingliskeelsed ja seitse eestikeelsed. Kõige enam on kuulatud taskuhäälingut Spotify (29%) ja Anchori (10%) platvormi abil, teiste kaudu juba märkimisväärselt vähem.

Kokku kuulati taskuhäälingu „Mis siis, kui...“ saateid eri platvormidel 17.02.2022 seisuga 1117 korda. Kõige populaarsem oli esimene saade „„Picture of Dorian Gray“ lost in translation“, mida oli kuulatud 218 korda. Saade pealkirjaga „Ajast rändamine on võimalik! Aga... kas aeg on üldse olemas?“ kogus 168 kuulamist ja saadet „Uudne haavaravi aitab tulevikus miljoneid inimesi“ kuulati 133 korda. Saateid saab jätkuvalt kuulata.

Vanuserühmi vaadates võime aimata, millega kuulaja tegeleb — see tähendab, kas jõudsime sihtrühmani, eeskätt Tartu Ülikooli õppejõudude, personali ja tudengiteni. Kõige enam oli kuulajaid vanusegrupis 23–27 aastat (36%), mis vastab meie kahele olulisele sihtrühmale — tudengid ja doktorandid-noorteadlased. Järgmine vanuserühm oli 28–34 (34%), mis vastab doktorantide-noorteadlaste ja noorte õppejõudude oletatavale vanusele. Kuulatavus 11% oli meil 18–22-aastaste seas, mis vastab gümnaasistide ja bakalaureusetudengite vanusele.

Kättesaadava statistika alusel saame öelda, et 71% meie taskuhäälingu kuulajatest olid naised. Rolli võis mängida seegi, et kümnest saatest kaheksal oli saatekülaline naissoost — Tartu Ülikoolis ongi naisüliõpilasi rohkem kui mehi.

Saade	Saate kirjeldus	Saate pikkus (min)	Kuula-jaid (arv)
„„Picture of Dorian Gray“ lost in translation“	Saates on juttu Oscar Wilde'i „Dorian Gray portreest“ ja selle tõlkimisest hispaania keelde. Hispaania keeles on kombeks klassikalisi teoseid „tõlkida“ erinevate raskusastmetega. Näiteks lastele „tõlgitakse“ klassikaline teos lihtsam keeles kui täiskasvanutele. Kuidas aga teos neis erinevates käsitlustes erineb?	31	218
„Murderous Mushrooms? The Collapse of Wood Wide Web Leading to Apocalypse? The Importance of Fungi“	Mõni meist sööb seeni, teine jällegi mitte. Sellele aga, et seentel on meie ökosüsteemis suur roll, ei saa keegi vastu vaielda, vähemalt nii loodab Tartu Ülikooli botaanika ja ökoloogia doktorant Sanni Maria Aurora Färkkilä. Ta uurib, kuidas toitained taim-seen-muld süsteemis ringi liiguvad. Miks see aga meid huvitama peaks? Eks seetõttu, et kui süsteem on häiritud, oleme seda ka meie. Kuidas? Sellest räägib Sanni Färkkilä taskuhäälingus pikemalt. Saatejuht on Signe Ivask.	30:44	130
„Ajad rändamine on võimalik! Aga... kas aeg on üldse olemas?“	Ajast rändamine on inimesi köitnud ajast aega. Tegelikult on see aga palju lihtsam, kui arvata võiks ja mis peamine — ka kõigile kättesaadav. Tuleb lihtsalt raamaturiuli juurde minna, meelepärane teos haarata, end mugavalt sisse seada ja ongi võimalus ajast rännata. Tartu Ülikooli germaani ja romaani keelte ja kirjanduse doktorant Susanna Soosaar uuribki lugejate ajarände kogemust romaanide põhjal, mis käsitlevad Teist maailmasõda.	29	168
„Loom- ja inimkatsed meditsiinis — ravimite väljatöötamise paratamatus?“	Miks on nii, et mõne vähivormi vastu leidub üpris häid ravimeid, teistele aga mitte? Tartu Ülikooli meditsiiniteaduste doktorant Anni Lepland kuulub uurimisrühma, mis püüab rinnavähi ravimit välja töötada. Millal see juhtuda võiks ja miks võtab ravimite väljatöötamine nõnda kaua aega? Seda kuuleb taskuhäälingust lähemalt.	33:26	93
„The mysterious world of prison semiotics“	Selles episoodis räägime Erik Kõvamehega vajadusest uurida vanglat ja vanglasüsteemi ning kuidas tunneb end doktorant, kes omandab kraadi kaugõppe teel.	29:29	51
„Liikuvad lapsed liikuma kutsumas koolis“	Sellest, et meie lapsed ei liigu piisavalt, on räägitud küll ja veel. Kuidas ikkagi teha nii, et lastel liikumisharjumus tekiks ja kuidas saab kool omalt poolt sellele kaasa aidata? Sellest kõigest räägib lähemalt Tartu Ülikooli sporditeaduste ja füsioteraapia instituudi doktorant Getter Marie Lemberg, kel endalgi spordivallas tublid tulemused ette näidata.	28:19	58
„Meedia kui sõjatanner: informatsiooni tõesus ja rünnakud ajakirjanike vastu“	Sotsiaalmeedia laialdane levik lubab igaühel levitada oma tõde ning esineda ükskõik kellena. Kuidas aga selles tohutuses infotulvas ellu jääda ja aru saada, mis on päriselt tõsi ja mis mitte? Miks on tekkinud üha enam vastandumist teemal peavoolumeedia <i>versus</i> alternatiivmeedia? Kuidas on ajakirjanikud koroonakriisi kajastamisel hakkama saanud? Sellest ja paljust muust räägib Tartu Ülikooli ajakirjanduse lektor ja Masaryki ülikooli (Tšehhi) järel doktorant Signe Ivask.	36:52	97
„Uudne haavaravi aitab tulevikus miljoneid inimesi“	Farmaatsia doktorant Kairi Tiirik aitab välja töötada haavakatteid, mis tulevikus lihtsustavad miljonite inimeste elu. Miks on selliseid plaastreid vaja ja millal need võiksid turule jõuda?	28:56	133
„Erihoolekanne ENSV-s — kas tõesti nii õudne, kui räägitakse?“	1950-ndatel toimus läänemaailmas deinstitutionaliseerimise protsess. See tähendab, et psüühiliste erivajadustega inimesi, kes senini elasid suurtes haiglates või varjupaikades, hakati massiliselt asutustest välja kirjutama — tagasi kogukondadesse. See leiti olevat ainuõige inimlik lähenemine, sest miks peaks osa inimestest elama nii-öelda teiste eest varjul. Nõukogude Liidus, sealhulgas Eestis, väidetakse, et aset leidis vastupidine — võim suunas järjest enam n-ö teistsuguseid inimesi silma alt ära. Kuidas oli tegelikult? Seda uurib ajaloo doktorant Liisa Lail.	40:57	84
„Inimesed ja linnud valivad partneri samadel alustel ning elavad sarnast pereelu“	L'Oréal Balticu programmi „Naised teaduses“ noorte talentide tänavuse auhinna pälviv Tartu Ülikooli loomaökoloogia doktorant Mari-Ann Lind, kes plaanib kasutada stipendiumi selleks, et uurida inimtekkelise reostuse mõju Läänemeres elavatele lestakaladele. Tema sõnul on oluline välja selgitada, kas pikaajalise reostuse tulemusena on kaladel evolutsioneerunud viisid, mis kaitsevad neid vähkkasvajate tekke eest, näiteks kas nende kõhumikroobid aitavad vähki põhjustavate reostusainetega paremini toime tulla. Samuti räägib doktorant saates oma doktoritööst ja sellest, kuidas linnud ja inimesed elavad üsna sarnast pereelu.	27:31	108

Kuulajatest 73% olid viibinud kuulamise ajal Eestis, 10% Ameerikas ja 4% Saksamaal, ülejäänud jagunesid 26 riigi vahel ehk siis meie taskuhäälingut oli kuulatud maailma eri paikades. Kuna suurem osa saateid oli eestikeelsed, siis võib aimata, et enamik kuulajaid väljaspool Eestit olid eestlased, kes elasid välismaal või olid reisiril, või jagasid ingliskeelsete osade allikad teavet oma sotsiaalmeedias.

Palusime ka osalenud doktorantidel endil jagada saateid oma sotsiaalmeediakanalites. Selgus, et kui allikad ei jaganud oma saadet sotsiaalmeedias, siis oli saadete kuulamise arv kehvem kui neil, kes omalt poolt ise panustasid, et saade rohkemate inimesteni leviks.

Kokkuvõtteks

Projekt täitis eesmärgi julgustada noorteadlasi oma uurimistööst rääkima. Saadetes osalenud doktorandid pidasid algatust vajalikuks ning kõik valmistusid saatesse tulekuks: mõeldi läbi, mis on sõnumid, mida tahetakse edastada ning kuidas tuua oma doktoritöö kohta näiteid, mis tavainimest paeluksid.

Kõik saates käinud doktorandid nõustusid, et intervjuude andmine on oskus, mis vajab õppimist. Mõni saatekülaline kirjutas pärast salvestust, et oli harjumatu ennast rääkimas kuulda ning kuulates said nad aru, kui palju mõte vahepeal uitama läks või kas midagi oleks pidanud paremini selgitama. Seega võib öelda, et nende jaoks oli õpimoment kindlasti olemas.

Kuna taskuhäälingut ei kuulatud massiliselt, siis ilmselt ei saa öelda, et täitusid eesmärgid aidata kujundada teadmuspõhist ühiskonda ja tekitada noortes huvi teaduse vastu. Samas jäävad saated ka

edaspidi kuulatavaks, ning kui inimest mõni teema huvitab ja ta selle kohta lisateavet otsib, võib ta sattuda meie ka taskuhäälingu peale. Seetõttu on hea, et need on olemas.

Kokkuvõtlikult saab öelda, et kui teha teadus-
taskuhäälingut ülikooli toega, õpetamise ja õppimise ning ülikoolis tehtava teaduse kommunikatsioonise eesmärgil, on see jätkusuutlik. Kui püüda sellega teenida tulu, jääb Eesti turg selleks väikseks. Lisaks oleks vaja strateegilisemat lähene-
mist sellele, kuidas luua meelelahutuslikumat sisu ja kaasata sotsiaalmeedias tuntud tegelasi. Vaja oleks rohkem raha selleks, et teha reklaami ning kaasata toimetamisele tuntud teadlasi ja monteerimiseks professionaalset abiväge.

Taskuhäälingu väljaandmist toetas Eesti Teadus-
agentuur teaduse populariseerimise grandiga. Toetus andis meile võimaluse muretseda kodused vahendid, millega sai noorteadlasi vajadusel dis-
tantsilt intervjuuerida. Teisalt jälle tekitas see autorites stressi, sest see, mida oli lubatud, tuli ka täita. See tähendab, et paindlikkust ja katsetamist jäi selle võrra vähemaks.

Kindlasti oleks lihtsam jõuda kuulajateni, kui saatejuhid või -külalised oleksid rohkem tuntud inimesed, kellel on juba olemas märkimisväärne jäl-
gijaskond sotsiaalmeediakanalites. Näiteks 2022. aasta 16. nädalal oli kõige kuulatavam Eesti tasku-
hääling „Blondcast“.⁶ Taskuhäälingu eestvedajal Katri Telleril on Instagramis 7500 jälgijat ja oma sotsiaalmeediat kasutab ta ühtlasi ka väga aktiivselt selleks, et oma saateid reklaamida. Selline tegutsemine kannab vilja, sest tema taskuhäälingul on palju kuulamisi.

⁶ Vt podcast.ee/top-10-podcastid.

KONSTRUKTIIVNE AJAKIRJANDUS

Konstruktiivse ajakirjanduse probleemid praktikas

Signe Ivask, Lisete Reineberg

EAAS-i aastaraamatus 2020 ilmus Poopuu ja Uusbergi artikkel konstruktiivsest ajakirjandusest,¹ selle võimalustest ja positiivsetest külgedest. Meie artikkel vaatab konstruktiivse ajakirjanduse vajalikkust praktikas ja analüüsib selle kontseptsiooni kriitilisi külgi. Oma järeldused teeme Lisete Reinebergi 2020. aastal kaitstud seminari- ja bakalaureusetöö alusel, milles mõlemas analüüsiti konstruktiivse ajakirjanduse kontseptsiooni peamisi tegureid praktikas.²

Nagu Poopuu ja Uusberg möödunud aastases aastaraamatus nendivad, on praktikud ja teoreetikud konstruktiivse ajakirjanduse määratlemisele lähenenud paljude erinevate nurkade alt, nii et termin jääb üsna harali. Niisiis on konstruktiivset ajakirjandust keeruline määratleda, ent ühese definitsiooni loomine ei olnud meie uurimuse eesmärk — me lähtusime kahest juhtmõttest. Üks eesmärk oli luua ülevaatlik skeem, mis näitab, kuidas erinev on uurijate-praktikute vaade konstruktiivse ajakirjanduse kontseptsioonile teoreetikute omast. Teine eesmärk oli kirjanduses esile toodud tegureid vaadelda tegelikkuses. Niisiis võrdlesime omavahel teoreetilist arusaama konstruktiivsest ajakirjandusest ja analüüsisime ka tegevajakirjanike vaadet konstruktiivsele ajakirjandusele.

Konstruktiivsele ajakirjandusele on asetatud lootus, et see aitab tasakaalustada muidu negatiivsele rõhuvat uudistevoogu. Auditoriumi tähelepanu on meediaettevõttele väga suure tähtsusega. On paratamatu, et kui konflikti sisaldavate uudiseid kirjutades pälvib ajakirjanik tihtilugu nii auditoriumi kui ka kolleegide tähelepanu, siis neid ka luuakse rohkem. Meie meelest on siin tegu olulise probleemiga: kui negatiivsus tõmbab rohkem tähelepanu, siis kuidas konstruktiivsuse kontseptsiooni realselt rakendada? Miks täpsemalt on see vajalik? Ajakirjanikud on valikutes vabad, neid ei saa sundida uudiseid ühel või teisel viisil raamistama, eriti kui auditorium ja tööandja väärtustavad midagi muud. Jääb mulje, et ajakirjanike mõtteviisi muutmiseks või arendamiseks rääkides jääb konstruktiivse ajakirjanduse kontekstis puudu selgitusest, kuidas seda teha või milline on selgem vajadus selleks.

Ühe vajadusena toovad kontseptsiooni peamised arendajad Karen McIntyre ja Cathrine Gyldensted³ välja, et uudised võiks tekitada inimestes positiivseid ja lootusrikkaid emotsioone. Nad seostavad konstruktiivset ajakirjandust positiivse psühholoogiaga⁴. Samuti toovad erinevad autorid välja, et konstruktiivsed lood on niisugused, mis võiksid pakkuda lahendusi, kajastada negatiivsete

¹ Pärtel Poopuu, Andero Uusberg. Konstruktiivne ajakirjandus. — Indrek Ude, Peeter Vihalem (Toim.). Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2020. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2021, lk-d 142–150.

² Lisete Reineberg. Konstruktiivne ajakirjandus ETV saate „Pealtnägija“ näitel. Meetodi katsetus. Seminaritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2020a; Lisete Reineberg. Konstruktiivse ajakirjanduse teoreetilised ja praktilised probleemid. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2020b. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/67742>.

³ Signe Ivask. Communication Between Editors and Reporters: Feedback and Coaching in Estonian Dailies' Newsrooms. — KOME, Vol. 7, nr 1, lk-d 24–41. DOI: 10.17646/KOME.75698.98; Signe Ivask, Virgo Siil, Brit Laak. Factors Promoting or Preventing and Relieving the Burnout of Newspaper Sports Journalists during a Prolonged Strenuous Period: Case Study of Estonian Sports Journalists during the Rio 2016 Summer Games. — Mediální studia / Czech and Slovak Media Studies, 2017, Vol. 2, lk-d 129–150; Signe Ivask. The Role of Routines, Demands and Resources in Work Stress Among Estonian Journalists. Doktoritöö, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2020. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/62768>.

⁴ Karen McIntyre, Cathrine Gyldensted. Constructive Journalism: An Introduction and Practical Guide for Applying Positive Psychology Techniques to News Production. — The Journal of Media Innovations, 2017, Vol. 4, nr 2, lk-d 20–34.

aspektide kõrval ka positiivseid ning olla orienteeritud tulevikule.

Kolmas kontseptsiooni pearendaja Ulrik Haagerup⁵ lisab, et konstruktiivsus ei tähenda, et konflikte ei tohiks kajastada — kui seda teha, siis tuleb leida probleemile ka võimalik lahendus. Meediauurijate seas on konstruktiivse ajakirjanduse kontseptualiseerimine osutunud üsna populaarseks, ent diskussioonid on oma rohkuses laiali valgunud ja puudub ühtne kirjeldus. Peale selle napib ajakirjanike hulgas⁶ läbiviidud uuringuid selgitamiseks, mis võib konstruktiivset ajakirjandust takistada või vastupidi jõustada.

Meie artikli eesmärk on kõigepealt lühidalt kaardistada konstruktiivse ajakirjanduse definitsioonid ja tegurid, et selgitada, mil viisil on võimalik konstruktiivsust praktikas tuvastada. Sellele lisaks pakume oma artiklis sissevaadet konstruktiivse ajakirjanduse kontseptsiooni võimalustesse ja takistustesse. Et teada saada, kuidas Eestis konstruktiivset ajakirjandust viljeldakse, viisime läbi uuringu telesaate „Pealtnägija“ tegijate hulgas, kes aitasid kaardistada, mil määral konstruktiivse ajakirjanduse põhimõtteid järgitakse ning mis võivad olla kontseptsiooni takistused ja võimalused.

Konstruktiivse ajakirjanduse tegurid

Hermansi ja Gyldenstedi järgi⁷ on konstruktiivsele loole iseloomulikud lahendused, tulevikusuund, häälte-perspektiivide mitmekesisus, [asjaosaliste — *autorite lisandus*] julgustamine, selgitused tuginedes [usaldusväärsetele/kontrollitud — *autorite lisandus*] andmetele, auditooriumi kaasamine ajakirjandusliku sisu loomesse.

Lahenduste puhul toovad McIntyre ja Gyldensted⁸ välja neli küsimuste tüüpi, mis aitavad seda elementi tekstis tuvastada:

1) lineaarsed, tavapärased uurivad küsimused (kes tegi mida?, kus?, miks?, millal?), mis aitavad tuvastada probleemi faktilisi külgi;

2) tsirkulaarsed küsimused, mis aitavad avada faktide taga olevat konteksti;

3) refleksiivsed küsimused, mis proovivad leida uut perspektiivi ja suunavad intervjuueeritavat mõtlema probleemi lahendusele;

4) strateegilised küsimused, mis suunavad intervjuueeritavat lahenduse poole püüdlema.

McIntyre ja Gyldensted⁹ peavad konstruktiivsuse juures oluliseks positiivsete ja negatiivsete aspektide võrdset kajastamist ja PERMA mudeli kasutamist: positiivne emotsioon, kaasatus (*engagement*), head suhted, tähendus, saavutus.

Veel võib tegurite hulka arvata¹⁰ positiivse emotsiooni tekitamise — kolm korda rohkem positiivset emotsiooni kui negatiivset (3-1 *positive ratio*), kangelasnarratiivi, tähendusrikka narratiivi (*meaningful narrative*), tipu-lõpu reegli (*peak-end rule*) ehk selle, et uudislugu peaks olema konstrueeritud positiivse noodiga loo keskel ja lõppema peategelase positiivse lausega.¹¹ Zhang ja Matingwina¹² pidasid konstruktiivseks lugusid, mis kajastasid saavutuste, kangelaslikkuse või tähendusrikkuse poole püüdlevaid narratiive.

Enne kui liigume praktikate analüüsi juurde, toome välja probleeme, mis on konstruktiivse ajakirjandusega juba kaasnenud. Keskne probleem on segadus lähenemiste mitmekesisuse tõttu, mis ei võimalda luua üldisi juhtnõore, mida ehk juba ajakirjanike õpetamisel käsitleda. Konstruktiivset ajakirjandust kritiseerides on mainitud, et vahel

⁵ Positiivne psühholoogia on teadusliku psühholoogia haru, mis keskendub positiivsetele emotsioonidele, inimeste tugevatele külgedele ning neid toetavate institutsioonide uurimisele, eesmärgiga aidata hoida ja edendada inimeste ja ühiskonna heaolu. Vt <https://positiivnep.blogspot.com/2019/05/mis-on-positiivne-psuhholoogia-ja.html>.

⁶ Ulrik Haagerup. *Constructive News: Why Negativity Destroys the Media and Democracy — and How to Improve Journalism of Tomorrow*. Hanoi, New York, Pretoria, Rapperswill: InnoVatio Publishing, 2015.

Vt nt Karen McIntyre, Nicole Smith Dahmen, Jesse Abdenour. *The Contextualist Function: US Newspaper Journalists Value Social Responsibility*. — *Journalism*, 2018, Vol. 19, nr 12, lk-d 1657–1675.

⁷ Liesbeth Hermans, Cathrine Gyldensted. *Elements of Constructive Journalism: Characteristics, Practical Application and Audience Valuation*. — *Journalism*, 2019, Vol. 20, nr 4, lk-d 535–551.

⁸ K. McIntyre, C. Gyldensted, 2017.

⁹ Ibid.

¹⁰ Karen Elizabeth McIntyre. *Constructive Journalism: The Effects of Positive Emotions and Solution Information in News Stories*, 2015. Doktoritöö. https://cdr.lib.unc.edu/concern/parent/rn3012085/file_sets/sx61dm81d.

¹¹ Cathrine Gyldensted. *Innovating News Journalism through Positive Psychology*, 2011. Magistritöö. http://repository.upenn.edu/mapp_capstone/20.

¹² Yanqiu Zhang, Simon Matingwina. *A New Representation of Africa? The Use of Constructive Journalism in the Narration of Ebola by China Daily and the BBC*. — *African Journalism Studies*, 2016, Vol. 37, nr 3, lk-d 19–40.

tekitab selle rakendamine veidraid olukordi, näiteks kui loole proovitakse iga hinna eest lisada positiivseid aspekte, isegi surmanuhtlusest kirjutades.¹³

Praktikapõhises kirjanduses pole alati arusaadav, kas konstruktiivne ajakirjandus peaks olema uus uudistekriteerium või mõtteviis, et täiendada traditsioonilisi uudistekriteeriume.¹⁴ Samas kirjutab Haagerup, et konstruktiivsed uudised on täiendus sellele, mida ajakirjanikud juba praegu teevad, aga lisaks sellele keskendub konstruktiivne ajakirjandus ka tulevikule.¹⁵ Ka Peter Bro¹⁶ on nentunud, et konstruktiivsus võiks olla lisand juba eksisteerivatele uudisväärtustele. Samas, kui vaadata kaasaegset lähenemist uudisväärtuste kriteeriumidele ja uuringuid selle kohta, kuidas ajakirjanikud uudiste loomisele igapäevaselt lähenevad, on arengute ja lahenduste otsinguid käsitletud nende töö osana, kuid ei ole otseselt välja toodud kui uudisväärtust.¹⁷

Konstruktiivse ajakirjanduse tegurid praktikas

Lähenesime tegurite uurimisele kahel viisil. Kõigepealt loodi raamistik, mis sisaldas kõiki konstruktiivse ajakirjandusega seostatud tegureid. Seejärel analüüsis Reineberg oma seminaritöös¹⁸ ETV uuriva ajakirjanduse saadet „Pealtnägija“ kvalitatiivse kontentanalüüsi abil, keskendudes sellele, kuidas leidub „Pealtnägija“ lugudes konstruktiivse ajakirjanduse elemente.

Selgus, et konstruktiivsust oli lugudes väga keeruline määrata — esilekerkivaid elemente nappis, olgugi et teooriast võib neid leida palju. Tulemustest johtuvalt tekkis meil küsimus, kuidas üldse saab konstruktiivsust tagantjärele lugudest leida ja analüüsida. Uurimist jätkates pöördusime ajakirjanike

poole, sest konstruktiivsuse rakendamine võib olla osa praktikast, ent see ei pruugi loos selgepiiriliste teguritena väljenduda või üldse mitte esile tõusta.

Reinebergi töö järeldus oli, et konstruktiivsusest võiks rääkida kui eraldi elemendist (mis jaguneb omakorda erinevateks teguriteks) või kriteeriumist. Kuigi konstruktiivsust peetakse mõneti juba praegu üheks uudisväärtuste kriteeriumiks, võib selle siiski vajadusel eraldi välja tuua. See jätab ajakirjanikule võimaluse luua uutist või lugu, milles on konstruktiivsuse element, aga ilmtingimata ei pea seda lähenemist suruma kõikidesse teemadesse. Lisaks tuli välja, et konstruktiivsust määravates elementides peab valitsema selgus, sest kuigi paljude uurijate pakutud seletused ja elemendid on sarnased, leidub ka erinevaid kui lausa mitte vastanduvaid tõlgendusi.¹⁹

Kuivõrd konstruktiivse ajakirjanduse üks eesmärk on „tasakaalustada negatiivsusele kallutatust“,²⁰ siis lähtuvalt sellest juhtmõttest võiks konstruktiivsuse elemente või tegureid liigitada. Selle alla võiks kuuluda lahenduste otsimine, positiivse emotsiooni tekitamine, tulevikule orienteeritus ja muu — ka kolmanda osapoole kaasamine lugudesse.²¹

Reinebergi järeldustega kõlavad kokku teiste kriitikute arvamused. Muuhulgas toovad nad välja, et konstruktiivse ajakirjanduse arendajad ja praktiseerijad ei kasuta termineid ja tehnikaid järjekindlalt, puuduvad ühtsed reeglid, normid ja standardid, mis aitaks konstruktiivsust tuvastada.²² Peale selle püsib kahtlus, kas sellist silti nagu „konstruktiivne ajakirjandus“ on üldse vaja, sest hea ajakirjandus peaks alati vaatama tulevikku, püüdlema lahenduste, lootuse või rahu poole.²³

¹³ Vt Klaus Meier. How Does the Audience Respond to Constructive Journalism? Two Experiments with Multifaceted Results. — *Journalism Practice*, 2018, Vol. 12, nr 6, lk 765.

¹⁴ Unni From, Nete Nørgaard Kristensen. Rethinking Constructive Journalism by Means of Service Journalism. — *Journalism Practice*, 2018, Vol. 12, nr 6, lk 716.

¹⁵ U. Haagerup, 2015, lk 71.

¹⁶ Vt U. From, N. N., 2018, lk 719.

¹⁷ Vt nt Tony Harcup, Deirdre O'Neill. What Is News? Galtung and Ruge revisited. — *Journalism Studies*, 2001, Vol. 2, nr 2, lk-d 261–280; Helen Caple, Monika Bednarek. Rethinking News Values: What a Discursive Approach Can Tell Us about the Construction of News Discourse and News Photography. — *Journalism*, 2016, Vol. 17, nr 4, lk-d 435–455; Tony Harcup, Deirdre O'Neill. What is News? — *Journalism Studies*, Vol. 18, nr 12, lk-d 1470–1488.

¹⁸ L. Reineberg, 2020a.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Karen McIntyre, Cathrine Gyldensted. Positive Psychology as a Theoretical Foundation for Constructive Journalism. — *Journalism Practice*, 2018, Vol. 12, nr 6, lk 663.

²¹ L. Reineberg, 2020a.

²² Peter Bro. Constructive journalism: Proponents, precedents, and principles. — *Journalism*, 2019, Vol. 20, nr 4, lk-d 504–519; K. McIntyre, 2015, lk-d 85–86; K. McIntyre, C. Gyldensted, 2017, lk 30.

²³ Vt K. Meier, 2018, lk 765.

Probleem on uurijate arvates ka auditooriumis, kes kipub eelistama negatiivseid lugusid positiivsetele, seda tihtilugu alateadlikult.²⁴ Seega pole selge, kas auditoorium konstruktiivseid lugusid üldse tarbida soovib, kuna uudistetarbijad valivad tõenäolisemalt negatiivse sisu. Niisiis tekib küsimus, kas turul on konstruktiivse ajakirjanduse jaoks ruumi ja võimalusi.

Konstruktiivne ajakirjandus praktikute silmade läbi

Kui seminaritöös²⁵ uuris Reineberg „Pealtnägija“ lugusid, siis bakalaureusetöö²⁶ hõlmas ka ajakirjanikega tehtud intervjuusid. Sooviti teada saada, kuidas mõistavad „Pealtnägija“ ajakirjanikud Mihkel Kärmas, Taavi Eilat, Piret Järvis-Milder, Anna Pihl ja Kristjan Pihl konstruktiivset ajakirjandust; mil määral nad peavad oluliseks selle põhimõtteid ja elemente; milliseid on praktilised probleemid.

Intervjuusid analüüsiti kvalitatiivset sisuanalüüsi kasutades, kombineerides deduktiivset ja induktiivset lähenemist, kodeerimisel loodi koodid teooriast lähtudes osalt ise, osalt kasutati teiste uurijate väljatöötatud, intervjuudest püüti leida konstruktiivse ajakirjanduse elemente.

Intervjuudest järeldus, et kuigi ajakirjanikud polnud konstruktiivse ajakirjanduse terminiga kokku puutunud ja teadlikult seda praktiseerinud, mainisid nad oma tegevusest rääkides lahenduste aspekti, mis on konstruktiivse ajakirjanduse üks keskseid elemente. Anna Pihl mainis, et nad mõtlevad „Pealtnägijas“ sellele, mis on loo moraal ja mis saab edasi. See võib viidata tulevikule orienteeritusele, mis on samuti konstruktiivse ajakirjanduse element. Ajakirjanikud tuletasid selle lähenemise elemente ise, võttes aluseks sõna „konstruktiivne“ ja selle tähendusvälja. Taavi Eilat kasutas konstruktiivse ajakirjanduse defineerimisel veel ka analüüsi aspekti, mis iseloomustab pigem lahendusi otsivat kui konstruktiivset ajakirjandust.²⁷

Ajakirjanike vastustest võib konstruktiivse ajakirjanduse määratlemiseks leida lisatahke. Anna Pihl sõnas, et konstruktiivsust on kergem

rakendada pikkade lugude puhul, mis kinnitab Meieri²⁸ uuringu tulemusi. Taavi Eilati sõnul võiks konstruktiivsust analüüsides vaadata kogu meediat pikaajaliselt, sest lahendus võib tulla hoopis hilisemas kajastuses. Mihkel Kärmas ütles, et „Pealtnägija“ on saatena tervik, mis omakorda asetub Eesti Rahvusringhäälingu programmi, milles on ka uurivat ajakirjandust tasakaalustavat *infotainment*'i ja meelelahutuslikke-harivaid saateid. Seega mõistavad ajakirjanikud konstruktiivsust hoopis laiemalt, mis omakorda seab kahtluse alla konstruktiivsuse kui eraldi uudisväärtuse kriteeriumi vajaduse.

Konstruktiivse ajakirjanduse põhimõtted ja elemendid „Pealtnägijas“

„Pealtnägija“ ajakirjanikud saavad osa lugude teemadest otse auditooriumilt. See tähendab, et saade arvestab oma auditooriumiga ja kaasab neid lugude tegemisse. See on jällegi element, mida Hermans ja Gyldensted²⁹ peavad konstruktiivse ajakirjanduse alla kuuluvaks. Reinebergi seminaritööst³⁰ järeldus, et konstruktiivsusest rääkides võiks üks toetav element olla kolmas osapool või eksperdid. Intervjuudest ilmnis, et üldiselt peavad ajakirjanikud seda oluliseks, ent osa neist leidis, et see pole iga kord võimalik, sest eksperdid ei taha tulla rääkima, kui teema neid otseselt ei puuduta, või et iga teema jaoks eksperti ei leidugi.

Ajakirjanikud leidsid, et negatiivsete teemade kajastamine on ajakirjanduses paratamatu, aga selle kõrval on ka palju positiivset ja analüüsivat. Positiivse emotsiooni esile kutsumine oli osa ajakirjanike jaoks oluline, aga samas leiti, et see pole otseselt ajakirjanduse roll ega eesmärk. Selleks et saadet tasakaalustada, on „Pealtnägija“ lõpulugu tavaliselt positiivne. Ajakirjanikud sõnasid, et lõpluue eesmärk on inimesi inspireerida, sisendada, et kõik ei ole halvasti, ja tuua esile elu positiivseid külgi. Seda lähenemisnurka võib tõlgendada konstruktiivsena, sest selle võttega püüab „Pealtnägija“ meeskond saadet tasakaalustada.

Kuigi ajakirjanikud peavad konstruktiivse ajakirjanduse mitmeid põhimõtteid tähtsaks, järeldus

²⁴ Marc Trussler, Stuart Soroka. Consumer Demand for Cynical and Negative News Frames. — The International Journal of Press/Politics, 2014, Vol. 19, nr 3, lk-d 360–379.

²⁵ L. Reineberg, 2020a.

²⁶ L. Reineberg, 2020b.

²⁷ Brent Walth, Nicole Smith Dahmen, Kathryn Thier. A New Reporting Approach for Journalistic Impact: Bringing Together Investigative Reporting and Solutions Journalism. — Newspaper Research Journal, 2019, Vol. 40, nr 2, 183.

²⁸ K. Meier, 2018.

²⁹ L. Hermans, C. Gyldensted, 2019.

³⁰ L. Reineberg, 2020a.

intervjuudest, et konstruktiivse ajakirjanduse juures esineb praktilisi probleeme, mida saab üldjoontes jagada neljaks (vt joonis 1). Suurema osa probleeme moodustavad ajakirjanduse ülesannetega seotud vastuolud, teine osa probleeme on seotud auditooriumiga ja kolmas ajaga. Neljanda kategooria alla kuuluvad probleemid, mida on raske üldistada.

Ajakirjanduse ülesannetega seotud probleemide hulka võib lugeda teooria ja praktika vastuolu. Nimelt ütlevad kontseptsiooni arendajad, et konstruktiivne on see lugu, milles on lahendus. Ajakirjanikud seevastu leidsid, et kui nad juba millestki loo teevad, siis eesmärgiga mingile konkreetsele konfliktile/teemale tähelepanu tõmmata ja lahendus leida. Lugeja-kuulaja-vaataja ei pruugi esmases kajastuses lahendust leida, ent see ei tähenda, et ajakirjanikud seda silmas ei peaks. Probleemidele tähelepanu juhtimine võib hoopis hiljem lahenduse tuua. See asjaolu paneb konstruktiivse ajakirjanduse eraldiseisva kontseptsioonina küsimärgi alla.

Peale selle võib lahenduste leidmisel olla mitmeid probleeme. Näiteks ei pruugi ajakirjanikud alati teada, mis on lõpuks „õige“ lahendus; lisaks ei saa ajakirjanikud olla stsenaaristid, vaid eelkõige vahendajad. See tähendab, et ajakirjanikud ei saa allikatele ette kirjutada, mida need ütleva peaksid, nad saavad lahenduste kohta vaid küsida. Juhul kui lahendus puudub, ei saa seda kunstlikult ka tekitada.

Ajakirjanduse ülesannetega seotud probleem on ka see, et loo toon oleneb intervjuueeritavast. Näiteks kui intervjuueeritav keskendub loos negatiivsusele, siis sellega määrab ta ära loo tonaalsuse. Seda ei saa ajakirjanik dikteerida. Kitsaskoht võib olla seegi, et ajakirjanduses on negatiivse kajastamine sageli paratamatu. Positiivse emotsiooni tekitamise kohta arvas osa ajakirjanikke, et see ei ole nende töö eesmärk, peale selle on positiivsuse tajumine ja vastuvõtt subjektiivne. Ajakirjanikud nentisid, et auditoorium ei pruugi konstruktiivse ajakirjanduse põhimõtete alusel loodud sisu tarbida ning ilmselt ei suuda sellised lood vaba turumajanduse konkurentsivõimet vastu panna.

Toimetuse liikmete meelest toob konstruktiivne ajakirjandus endaga kaasa ajaga seotud probleeme, sest lahendustele orienteeritud lugu on paratamatult ajamahukas teha, aga seda aega ei pruugi ajakirjanduses olla. Lisaks kuulub ajaga seotud probleemide hulka see, et lühemates ajakirjanduslikes vormides võib konstruktiivset ajakirjandust olla raskem rakendada.

Viimase osa moodustasid probleemid, mis eelmainitud kategooriatesse ei mahtunud. Näiteks see, et ekspertide kaasamine lugedesse pole alati võimalik ning et positiivseid teemasid, mis ei oleks reklaam, on mõnikord raske leida. Peale selle tõi Kärmas välja, et kui „Pealtnägija“ teeb kellestki kiitva loo, siis võivad nad langeda kriitikalaviini alla ja toimetuse objektiivsuses võidakse kahelda.

Joonis 1. Konstruktiivse ajakirjanduse praktilised probleemid

<p>Ajakirjanike töö on juba praegu suunatud sellele, et probleemid laheneksid.</p> <p>Ajakirjanduse negatiivsus on sageli paratamatu.</p> <p>Lahenduse leidmine pole alati võimalik.</p> <p>Loo toon võib oleneda intervjuueeritavast.</p> <p>Ajakirjanduse eesmärk pole inimeste tunnete kujundamine.</p>	<p>Positiivne on inimeste jaoks erinev.</p> <p>Auditoorium ei pruugi tahta konstruktiivseid lugusid tarbida.</p>	<p>Konstruktiivsete lugude tegemine on ajamahukam ja ajakirjandusel ei pruugi seda aega olla.</p> <p>Konstruktiivsust võib olla keerulisem rakendada teleuudistes või muudes lühemates ajakirjanduslikes formaatides.</p>	<p>Ekspertide kaasamine pole alati võimalik.</p> <p>Positiivsete lugudega võib olla rohkem tööd.</p> <p>Positiivsete lugudega võib kaasneda ajakirjanduse objektiivsuse küsimuse alla panek.</p>
--	--	---	--

Meie uurimusest jääb läbivalt õhku küsimus, kuidas on eraldiseisvat konstruktiivse ajakirjanduse määratlust või kontseptsiooni üldse tarvis. „Pealtnägija“ uurivate ajakirjanike suhtumisest ja nende töö kirjeldusest ilmnes, et võimalusel käib konstruktiivsus tööga alati kaasas. Praegusel juhul on meie uurimuse kokkuvõtte see, et seni kuni pole ühest selget lähenemist konstruktiivsele ajakirjandusele, ei saa seda kontseptsiooni ajakirjanikele soovitada. Teine asi on kontseptsiooni katsetamine tegelikkuses, mis on praegustel teoreetikutel jäänud tähelepanuta. Meie uurimus näitab, et sunniviisiline konstruktiivsuse eeldus ja ootus võib ajakirjanduse kvaliteeti isegi alla kiskuda, sest kui

ajakirjanikud püüavad loos vägisi positiivseid elemente leida, siis tekitab see auditooriumis pigem kriitikat.

Ei meediaettevõtted ega ühiskond tervikuna saa praegusel infokorratuse ajal lubada auditooriumis segaduse tekkimist, sest see võib panna auditooriumi otsima informatsiooni allikatest, mille usaldusväärsuses ja õilsas eesmärgis on põhjust kahelda. Seega me leiame, et kuni kontseptsioon ei ole selgepiirilise, tegelikkuses katsetatud ja selle vajaduse ulatus selgelt määratletud, ei ole ajakirjanikel ja meediahariduse asutustel põhjust sellele tormi joosta, sest nagu uurimus näitab, tekitab praegune käsitlus rohkelt segadust.

AVAÕIGUSLIK JA ERAMEEDIA

Avaõigusliku ja erameedia tasakaal vajab mõõtmist

Kert Kask, Kris Süld, Maarja-Liisa Vokksepp

Avaõigusliku ja erameedia eelarve ning turuosad on pidevas muutumises ning kogu süsteemi jälgimine on seetõttu keeruline. Samas on eelkõige auditooriumi huvides, et nii avaõiguslik kui ka erameedia oleksid hästi rahastatud ja hästi toimivad ning nende omavaheline jõuvahekord toetaks kvaliteetsete meediatoodete pakkumist.

Tutvustame 2021. aasta kevadel meediamajanduse ja -poliitika ainekursuse raames loodud avaõigusliku ja erameedia tasakaalumõõdiku esimest versiooni, mille eesmärk on aidata kaasa sellealase faktipõhise diskussiooni edendamisele. Arvame, et avaõigusliku ja erameedia tasakaalu võiks kirjeldada ja pikaajaliselt jälgida erinevate meetodite kasutamise ja eri meediumide võrdlemise asemel ühe lihtsasti arusaadava tasakaaluindeksi abil.

Selle asemel et vaadelda turul iga kanali ja väljaande osakaalu eraldi, püüame pöörata tähelepanu kahe meediatüübi — erameedia ja avaõigusliku meedia — kui terviku jõuvahekorrale. Tugeval, hästi rahastatud ja suure jälgijaskonnaga meedial on oluline mõju lugajatele, kuulajatele ja vaatajatele. Seega väljendavad statistilised näitajad, nagu kuulajate arv, tiraaž või turuosa, ka nende positsiooni ühiskonnas.

Siinses töös lähtume avaõigusliku meedia puhul meediaorganisatsioonidest, mida rahastab Eesti riik kultuuriministeriumi kaudu, s.t avaõiguslike meediaorganisatsioonidena käsitleme Eesti Rahvusringhäälingut (ERR) ja Sihtasutust Kultuuri-leht. Lisaks eespool nimetatutele rahastab riik otse või kaudselt ka teisi väljaandeid, mh kohalike omavalitsuste infolehti. Arvestades ressursse selle töö

koostamiseks ja asjaolu, et kohalikud omavalitsused on oma tegevuses riigi täitevvõimust sõltumatud, ei arvesta me selles töös muid kanaleid peale ERR-i ja Kultuuri-lehe väljaannete. Sellegipoolest tasub märkida, et nt varasem Tallinna Televisiooni turuosa ja viimasel ajal suurtes tiraažides levivad kohalikud infolehed võivad märgatavalt mõjutada kohaliku ajakirjanduse toimetulekut, nagu on osutanud ka president Kaljulaid.¹

Traditsioonilise turumajanduse puhul sekkub riik eraettevõtlusesse minimaalselt. Samas tuleb tõdeda, et meedia pole tavaline ettevõtlusvaldkond, kuna ta vastutab avalikku huvi pakkuva teabe kvaliteedi ja tasakaalustatuse eest.² Meedial on oluline roll demokraatia tagamisel ning kultuurilise järjepidevuse toetamisel. Avaõigusliku ringhäälingu roll pole kindlasti vaid turutõrke korral „appi tulemine“. Mitmete süvakultuuri väljaannete ja programmide toetamisel on SA Kultuuri-lehel ja rahvusringhäälingul otsustav roll, kuna turumajanduslikult ei ole nende tootmine jätkusuutlik.

Oma roll on ka ajaloolisel taustal. Näiteks suur osa Euroopa televisioonikanalitest on kaua aega tegutsenud peamiselt riikliku rahastuse toel. Pikka aega tegutsesid Euroopa avaõiguslikud telekanalid monopoolses seisundis, pikemalt on koos erategijatega tegutsenud vaid Suurbritannia BBC (1955. aastal alustas Independent Television) ja Soome YLE (1957. aastast ka erakanal Mainos-TV). Esimesed Eesti eratelekanalid loodi 1990. aastate alguses, kui alustasid RTV ja ETV (1993), Kanal 2 (1993) ja TV3 (1996).³

¹ Karel Reisenbuk. President Kaljulaid peab munitsipaaltehti turusolkijateks. — Postimees, 15. veebruar 2019. <https://www.postimees.ee/6524279/president-kaljulaid-peab-munitsipaaltehti-turusolkijateks>

² Denis McQuail. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003, lk 448.

³ Aune Unt. Televisiooni kroonika. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, 2005. <https://rhmuuseum.ee/televisiooni-kroonika/#toggle-id-6>.

Möödik

Pakume välja avaõigusliku ja erameedia tasakaaluindeksi, mille abil jälgida ja analüüsida, kuidas on Eesti meediaturul ajas muutunud era- ja avaõigusliku meedia jõuvahekorde.

Indeksi tööpõhimõte sarnaneb pisut Herfindahli-Hirschmani indeksi omaga,⁴ kuid arvestades televisiooni, raadio, trüki- ja veebimeedia erinevat kaalu, on sellest komplekssem. Ühe osa indeksist moodustavad meediaettevõtete käibed, ent oluline on ka tarbijatega seonduva turuosa jaotus valdkondade kaupa: raadio kuulatavus, televisiooni vaadatavus, trükimeedia tiraažide muutus, veebikülastused/digitellimused.

Valdkondade osakaalude määratlemisel oleme lähtunud reklaamituru olukorrast, kuna see mõjutab otseselt erameedia tegevusvõimalusi: näiteks on Eesti telereklaami turg raadioreklaami omast laias laastus kolm korda suurem, mistõttu tasakaaluindeks arvestab televisiooni raadiost kolm korda tähtsamaks.

Lihtsalt öeldes — indeks näitab, kui tugevalt on riik meediaturul, mitte seda, kas ja kui kõvasti erameediad omavahel kaklevad. Indeks 100 tähendab täielikku erameedia domineerimist (jällegi — mitte konkurentsi puudumist!). Näiteks USA-s võiks avaõigusliku ja erameedia tasakaaluindeks olla 100 lähedal, kuna seal on avaliku meedia roll väga väike. Indeks 0 tähendab erameedia täielikku puudumist või selle tähtsusetust.

Valemi koostamise puhul üritasime lähtuda andmetest, mis on avalikult kättesaadavad. Võtsime aluseks meediaorganisatsioonide ja Eesti Meediaettevõtete Liidu avalikud andmed, lisaks palusime täiendavaid andmeid Sihtasutuselt Kultuurileht ja kasutame ka Kantar Emori läbiviidud interneti baasuuringu andmeid.

Täpsemate statistiliste andmete olemasolul on võimalik minna oluliselt nüansirohkemaks. Praeguste arvutuste puhul lähtusime avaõigusliku ja erameedia käibest ning tarbijaskonnast, mille koefitsiendina arvestasime meediumide osakaalu reklaamiturul. Tarbijaskonna arvutamisel lähtusime suuresti Kantar Emori avalikest andmetest raadio kuulajate arvu ja televisiooni *daily share*'i mõõtmistest, mille põhjal leidsime avaõigusliku meedia ja erameedia turuosad. Kategooriate koefitsiendiks

olid vastavalt televisiooni-, raadio-, trüki- ja *online*-reklaamide tulud (osakaal reklaamiturul).

Indeks näitab põhimõtteliselt, milline on erameedia osakaal (%) meediaturul reklaamiraha ja vaatajate/kuulajate/lugejate jagunemise vaates, võttes arvesse eri meediumide koefitsiente.

Oma töös oleme välja arvutanud tasakaaluindeksi kahel aastal — 2014 ja 2019 (vt joonis 1). Tulemused näitavad, et avaõiguslik meedia on positsiooni erameedia ees veidi tugevdanud. Kahe aasta võrdluses on erameedia oma osakaalu kasvatanud raadioturul, kuid näiteks televisiooni ja veebimeedia osas on ERR oma positsiooni oluliselt parandanud. Nende aastate tulemuste võrdlus ei pruugi siiski tähendada, et tasakaal on tõsikindlalt liikumas avaõigusliku meedia poole. Tuleb rõhutada, et indeks töötab olukorda kirjeldava tööriistana paremini siis, kui seda saab samadel alustel arvutada pikaajaliselt, longituuduuringuna. See võimaldaks näha ühekordsete kampaaniate ja „hea aasta“ mõjust kaugemale.

Joonis 1. Tasakaaluindeks 2014. ja 2019. aastal

Selle töö raames üritasime luua võrdlusena juurde ka 2004. ja 2009. aasta indeksi, kuna muutused on olnud suured (nt kasvõi TV3 *daily share*'i neljakordne langus kahe aastakümnega), kuid see jäi reklaamituru andmete kättesaadavuse taha.

Indeksi kriitika

Tasakaaluindeks on selle praegusel kujul esialgne ideekirjeldus ja selle reaalseks kasutuselevõtuks tuleks meetodit täiendada. Näiteks ei võta praegune mudel arvesse käibemaksu määra, s.t indeks peaks lähtuma meediaettevõtete netotulust, mitte aasta kogukäibest. Muidu ei saaks sama mudeli järgi adekvaatselt võrrelda 2020. või 2021. aasta tulemust mõne varasema aasta omaga. 2020. aastal

⁴ Herfindahli-Hirschmani indeks iseloomustab kontsentratsiooni ja konkurentsi konkreetse tööstus- või majandusharus. Indeksi saamiseks liidetakse iga üksiku turuosalise turuosa ruut. Vt Herfindahl-Hirschman Index. https://en.wikipedia.org/wiki/Herfindahl-Hirschman_index.

senise 20% asemel kehtima hakanud 9-protsendisel digitellimuste käibemaksumääral oli erameediale kindlasti positiivne mõju, kuid täpsemaks mõju hindamiseks tuleks metoodikat täiendada. Lisaks tasuks indeksis arvestada ka riigi toetust erameediale, võtta arvesse nt riikliku postiteenususe toetusi ja 2020. aasta kriisiga seonduvaid soodustusi.

Samuti ei saa era- ja avaõigusliku meedia tasakaalu hinnata vaid reklaamitulu põhjal, sest üha suurema osa meediaettevõtete tulust moodustab lugejatelt saadud raha, mitte reklaamitulu. Muutused meediaettevõtete reklaamikäibes ei pruugi kajastada muutusi meediumide tegelikus tähtsuses, olla seotud nende tegeliku osakaalu muutusega meediaturul. Indeks ei võta piisava täpsusega arvesse ka meediaettevõtete kõrvaltegevusi, nagu voogedastusplatvormid, reklaamiäri, postiteenus jt. Samas on näiteks voogedastusel ja ERR-i voogedastuskeskkonna Jupiter arengul potentsiaalselt oluline mõju erakanalite tegevusele.

Selle mudeli nõrkuseks on ka andmete vähesus ja ebatäpsus — olemasolevad ja avalikult kättesaadavad andmed ei võimalda kõiki tegureid piisavalt täpselt määratleda. Näiteks pidime veebiküllastuste hindamisel täpsete andmete puudumise tõttu kombineerima erinevaid meetodeid ja erinevate uurin-gute tulemusi. ERR-i uudisteportaali küllastatavus 2014. ja 2019. aastal on majandusaasta aruannetes olemas, kuid erameedia puhul arvestasime 2014. aasta Eesti kuue suurima portaali küllastatavuse andmeid ning 2019. aasta andmete saamiseks 2018. aasta Emori interneti baasuuringut, kust leidsime ERR-i küllastatavuse osakaalu ning tuletasime sellest erameedia küllastatavuse mahu.

Tasakaaluindeksi arvutamist raskendab oluliselt ka Postimees Grupi 2021. aasta otsus lõpetada tiraažide ja digitellimuste statistika avalikustamine.

Väheolulise, kuid indeksi mõningast ebatäpsust ilmestava märkusena olgu mainitud, et Müürileht kuulub Eesti Meediaettevõtete Liitu, kuid on selles mudelis arvesse võetud topelt, nii avaõigusliku meediakanalina (mida ta tegelikult ka on) kui ka erameediakanalina (kuna meedialiit esitab kõikide liikmete käibed ja statistika koos, mitte eraldi). Iseküsimus on ka see, mida defineerida meediaväljaandena. Praeguses versioonis on meediaväljaandena arvesse võetud Eesti Meediaettevõtete Liitu kuuluvad ning ERR-i ja SA Kultuuri-lehe väljaanded.

Tasakaaluindeksi kasutamise võimalused

Korrapäraselt koostatava tasakaaluindeksi põhjal on võimalik hinnata, milline on riigi ja avaõigusliku meedia roll turul laiemalt, seda ka eri meediumide vaates. Kuigi ülalkirjeldatud tasakaaluindeks ei kirjelda konkurentsi meediaturul, on see oluline tööriist hindamiseks, kui suures mahus sekkub riik meediaturgu, seejuures ise konkurentsi tekitades. Kindlasti ei ole tasakaaluindeksi eesmärgiks praeguse olukorra fikseerimine või veel vähem erameedia konkurentsi-küsimustesse sekkumine. Pigem võiks lihtsalt arusaadava mõõdiku eesmärk olla avaõigusliku ja erameedia tasakaalu teemalise arutelu soodustamine.

Töö autorite nägemuses peaks diskussioon avaliku meedia rahastamise üle olema märgatavalt suurem, kuna avaliku meedia osakaal on teatud valdkondades suurenenud ja riigi iga-aastane rahastus on märkimisväärne. Meediaturg on eriline, kuna meediale kehtivad võrreldes mõne teise ettevõtlusharuga õigustatult suured ootused läbi-paistvuse, objektiivsuse ja aruandluskohustuse osas. Oluline on jälgida näiteks seda, kas avaõigusliku meedia rahastamine kasvab kiiremini võrreldes erarahal tegutseva meediaga. Või vastupidi, kas on selgelt näha, et erameedia tulud kasvavad kiiremini ning avaõiguslike organisatsioonide areng on seetõttu takistatud.

Meie tasakaaluindeks võiks pakkuda arusaadavat, andmepõhist ja argumenteeritud arutelu avaõigusliku meedia rolli ja rahastamise üle. Meediamajanduse ainekursuse raames toimunud vestluste ja tehtud intervjuude põhjal toome esile mõned teemad ja valdkonnad, kus võiks indeksi-teemalist arutelu jätkata.

- Kui suur peaks olema avaõigusliku meedia rahastus? Milline peaks olema rahastusmudel?
  - ♦ Kas see peaks olema seotud mingi mõõdikuga: sisemajanduse kogutoodang, tarbijahinna-indeksi muutus? Kas see peaks olema otseselt seotud erameedia majandusliku olukorraga (digihiidude tulude kasvu taustal)?
- Milline oleks avaõiguslike kanalite, väljaannete ja programmide optimaalne arv ja maht?
  - ♦ Kas ja milliseid avaõiguslikke ülesandeid (või konkreetsete programmide/saadete tootmist) võiks usaldada erameediale?

- Milline on meediapoliitiliste meetmete mõju?
  - ♦ Seadused ja kanaliload
  - ♦ Käibemaksu alandamine või negatiivne käibemaks
  - ♦ Kojukandetoetuse täiustamine
  - ♦ Laiem koostöö avaliku ja erameedia vahel (nt riigi toetusel erameediaga ühiskasutava platvorm-tarkvara loomine; ERR-i sisu kasutamine kohalikus ajakirjanduses vms)
  - ♦ Millised on võimalused erameedia toetamiseks? Kas see on vajalik ja soovitud?

- Milliseid ülesandeid peaks avaliku meedia (veel) täitma ning kas ja milliseid võiks usaldada erameediale? Kas avaliku meedia saaks täita samade vahenditega teisi vajalikke ja seaduses ette nähtud eesmärke, andes suurema osakaalu (ja tuluvõimaluse) erameediale?
  - ♦ Milline peaks olema avaliku meedia roll haridusliku sisu tootmisel?
  - ♦ Milline peaks see olema kultuurisündmuste talletamisel ja vahendamisel?
  - ♦ Kuidas tagada valmisolek info edastamiseks riiklust ohustavates olukordades?
  - ♦ Milline peaks olema välisuudiste kajastamise maht ja kuidas seda paremini teha (nt laiem korrespondentide võrgustik)?

Selle diskussiooniga kaasnevad kindlasti ka küsimused erakanalite pakutava sisu kvaliteedi kohta.

Indeksi iga-aastase koostamisega tekiks veel üks võimalus arutleda avaliku raha kasutamise ja avaliku meedia rolli üle. Millised on ERR-ile ja Sihtasutusele Kultuurileht esitatud ootused, kas nad peaks olema tehnilise ja sisulise eeskuju näitajad, et innustada erameediat paremat sisu looma, milline on nende roll turumajandusliku konkurentsi tagajana? Kahtlemata on avaliku meedia ringhäälingu puhul oluline programmi terviklikkus, kuid meie hinnangul tuleb jälgida, et avaliku rahaga ei tekitataks lisakonkurentsi avaliku meedia ettevõtetele valdkonnades, kus turutõrget ei esine ja vajadust riigi oluliseks sekkumiseks ei ole.

AJAKIRJANDUSPRAKTIKA

Kallutatud valvekoer või infomeelelahutajast vahendaja?

Eesti ajakirjanike ametialased rollid

Marju Himma-Kadakas

Ajakirjanike ametialastest rollidest teatakse enamasti valvekoera oma, harvem tuleb jutuks näiteks sekkuja roll, mis harilikult tõstatub seoses ajakirjanduse kallutatuse probleemistikuga. Ajakirjanduskultuuri uurimustes¹ käsitletakse ajakirjanduslikke rolle kuues dimensioonis. Lisaks kahele eelmainitule esinevad veel lojaalse vahendaja, teenindaja, kodanikkonna teenija ja infomeelelahutaja rollid. Rollid võivad väljenduda avaldatud tekstides või ka igapäevases reporteritöös.

Rahvusvaheliselt uurivad ajakirjanike ametialaseid rolle kaks projekti: „Worlds of Journalism“ (WoJ) ning „Journalistic Role Performance“ (JRP). Mõlemas on esindatud ka eesti ajakirjandus. 2020. aastal toimus JRP projekti teine uurimislaine, mille andmete põhjal valmis 2021. aasta kevadel Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut kaks magistri- ja kolm bakalaureusetööd.² Nendele töödele tuginedes annangi ülevaate, millised rollid esinevad eesti uudistes ning millisena tajuvad oma ametialast rollitäitmist meie ajakirjanikud.

Metoodiliselt rakendas JRP uudistetekstide kvantitatiivset sisuanalüüsi. Eestis oli analüüsitud tekstide koguarv 2049, hõlmatud olid üleriiگیlisel ajal (Postimees, Eesti Päevaleht,

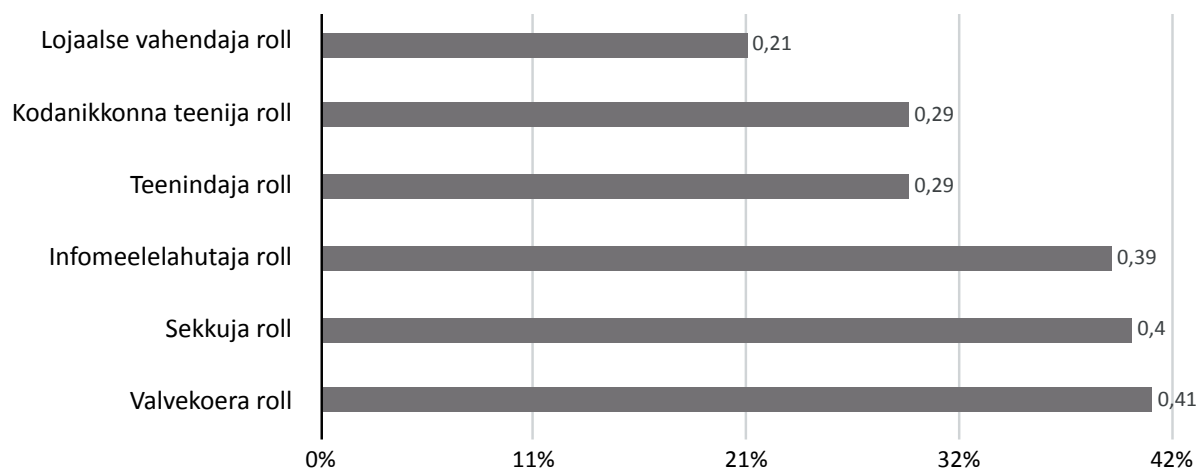
Õhtuleht), veebiväljaanded (delfi.ee, postimees.ee, err.ee), teleuudised (ETV „Aktuaalne kaamera“, TV3 „Seitsmesed“, Kanal 2 „Reporter“) ja raadiouudised (ERR-i „Päevakaja“, Raadio Kuku „Päevapilk“). Analüüsi jaoks koguti andmeid konstrueeritud nädala põhimõttel, mille kuupäevad olid kokkuleppeliselt samad kõigis JRP projektis osalevas 49 riigis. Uudiste kontentanalüüsile täienduseks tegime veebiküsitluse ajakirjanikega (N = 99), kelle lood olid esindatud ka sisuanalüüsis.

Iga ametialase ajakirjandusliku rolli iseloomustamiseks kasutati hulka tunnuseid, mille esinemist vaatan allpool täpsemalt. Koondülevaatenäitena (vt joonis 1) esineb eesti uudistelugudes kõige enam valvekoera rolli (41%), millele järgnevad väga väikeste vahedega sekkuja ja infomeelelahutaja rollid (vastavalt 40% ja 39%). Ühes uudisloos võib esineda — ja enamasti esinebki — mitu rolli koos, ehkki teatud rollid on olemuslikult vastandlikud (nt valvekoer ja lojaalne vahendaja), mistõttu ühe esinemine vähendab teise esinemise võimalust, nagu kinnitas ka eesti uudislugude analüüs.

Valvekoera rolli esinemine uudiste tekstides väljendab, et eesti ajakirjanikud on võimueliidi suhtes rohkem kriitilised kui pooldavad. Seda fakti

¹ Thomas Hanitzsch. Populist Disseminators, Detached Watchdogs, Critical Change Agents and Opportunist Facilitators: Professional Milieus, The Journalistic Field and Autonomy in 18 Countries. — International Communication Gazette, 2011, Vol. 73, nr 6, lk-d 477–494; Claudia Mellado. Professional Roles in News Content: Six Dimensions of Journalistic Role Performance. — Journalism Studies, 2015, Vol. 16, nr 4, lk-d, 596–614.

² Lisanna Männilaan. Ajakirjanduslike rollide täitmine eestikeelsetes Covid-19 uudistes. Magistritöö, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2021. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72518>. Ann Marii Närska. Ajakirjanike ametialased võimusuhte rollid Eesti uudistes. Magistritöö, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2021. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72523>. Anett Peel. Ajakirjanike rollid eesti meediamaaistikul: Meetodi refleksioon ja kirjeldav analüüs. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2021. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72404>. Grete-Liina Roosve. Ajakirjaniku sekkuja rolli esinemine eesti uudistekstides. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2021. Vt <http://hdl.handle.net/10062/72410>. Martin Johannes Teder. Ajakirjanike rollide esinemine eesti uudistekstides. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2021. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72415>.

Joonis 1. Ajakirjanike ametialaste rollide esinemine uudislugudes (N = 2409)

toetab ka lojaalse vahendaja rolli vähenes esinevus (21%), kuivõrd see eeldab kesist või puuduvat võimukriitilisust.

Avalikes aruteludes aeg-ajalt tõstatuval küsimusele, kas ajakirjanikud on kallutatud, aitab vastata sekkuja rolli esinemise sagedus. Ajakirjanik sekkub 40%-s uudistest loosse oma tõlgenduste, arvamuste, nõudmiste ja oma vaatenurgaga. Seega on ajakirjaniku kohalolu nähtav 40%-s uudislugudes, mis aga vajab siiski üksikasjalikumalt sissevaadet seda rolli moodustavatesse tunnustesse ja nendevahelistesse seostesse. Järgnevalt avangi iga rollidimensiooni täpsemalt vastava rolli tunnuste esinemise kaudu.

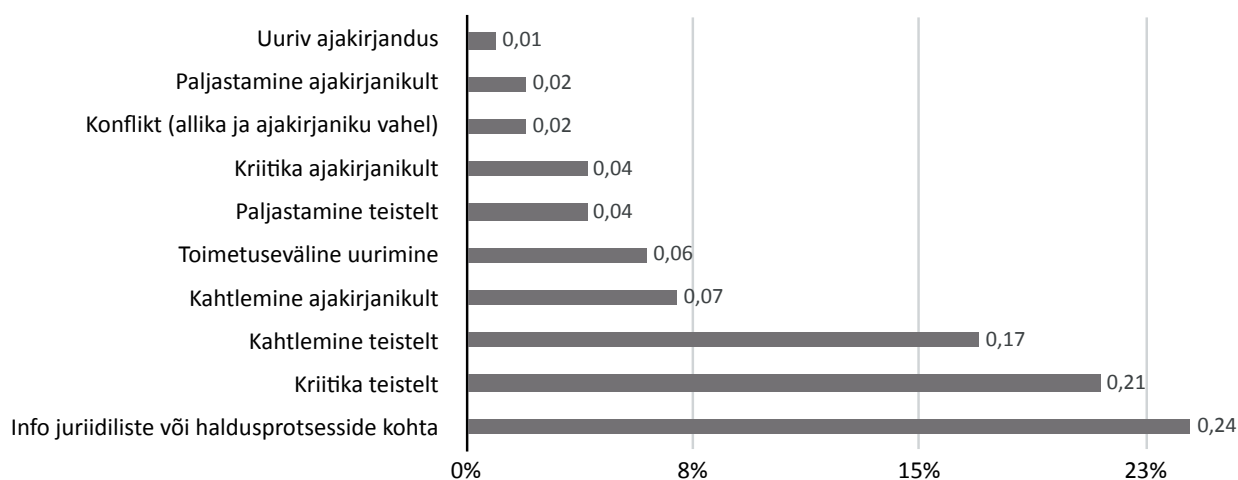
Valvekoera roll

Valvekoera rollis ajakirjanik on poliitilise ja majandusliku eliidi suhtes skeptiline ja kriitiline, toob välja poliitikat või majandust juhtivate inimeste

eksimusi või nende vastuolulisi otsuseid ja peab oluliseks neid võimu teostamisega seotud teemasid huvitavalt kajastada. Valvekoera rolli dimensioonis analüüsisime kümnet tunnust (joonis 2).

Valvekoera rolli esines enim neis uudislugudes, mis käsitlesid juriidilisi või halduslikke protsesse. Näiteks esines seda kohtulugude kajastustes või ka siis, kui mõni teine kahtles või kritiseeris uudisloos võimalolijate või tavaliste inimeste tegusid või nende öeldut. Harvem esines seda, et ajakirjanik oli ise kriitiline või kahtles eliidi tegudes.

Sageli esines neid valvekoera rolli tunnuseid kujul, kus eliidi tegemisi paljastas või oli nende suhtes kriitiline keegi teine kui ajakirjanik ise. See tähendab, et eesti ajakirjanikud lasevad pigem teistel, näiteks poliitikutel või tippjuhtidel, kahelda võimalolijate ütlustes ja tegudes. Samuti esines veidi rohkem (4%) seda, et võimalolijate tegusid paljastavad loo allikad, mitte ajakirjanik ise (2%). Viimane

Joonis 2. Valvekoera rollidimensiooni tunnuste esinemise sagedus uudistes

asjaolu viitab vähesele uuriva ajakirjanduse vormile uudislugudes (1%), mis aga ei pruugi näidata uuriva ajakirjanduse üldist vähesust, kuivõrd seda esineb lihtsalt muudes žanrilistes vormides kui uudis.

Ajakirjanike küsitluse põhjal ilmneb, et valvekoera rolli puhul hindavad ajakirjanikud ise end mitme tunnuse järgi veidi paremaks valvekoeraks, kui on nende toimetuse. Näiteks peavad ajakirjanikud isiklikult veidi olulisemaks paljastada mõjuvõimsate isikute või ühiskonnarühmade (nt poliitikute ja erakondade, riigi- ja omavalitsusorganite, ettevõtete, kiriku- ja kultuuritegelaste) ebaseaduslikku tegevust. Samuti hindavad ajakirjanikud toimetusega võrreldes kõrgemalt oma oskust kajastada uudistes kõiki pooli ja vältida huvide konflikti.

Suurim lahknevus ajakirjanike isikliku arvamuse ning toimetusele antud hinnangu vahel tekkis väite „Pakkuda teavet võimu kuritarvitamise või õigusrikkumiste kohta teie enda põhjalike uurin-gute põhjal“ puhul. Ajakirjanike isikliku hinnangu keskväärtus selle olulisusele oli 4,42 (viiepallisel skaalal), hinnang toimetusele aga 3,66. Sellest võib järeldada ajakirjanike soovi tegeleda teemaga süvenenumalt, kui toimetusele selleks võimalust annab. Ühtlasi selgitab see mõnevõrra, miks esines uudislugudes väga vähe uurivat ajakirjandust. Võib öelda, et eesti ajakirjanikud väärtustavad valvekoera rolli, kuid toimetuste tööpraktikad ei võimalda alati kõiki valvekoera kohuseid piisaval määral täita ning ajakirjanikud tunnetavad seda oma töös.

Sekkuja roll

Sekkuja rolli iseloomustab seisukoha võtmine, soov kujundada avalikku arvamust ning olla muutuste eestvedaja. Selle kaudu saavad ajakirjanikud osaleda ühiskondlikes protsessides ja pakkuda uudistele lisaväärtust. Uudislugudes iseloomustavad seda rolli minavormi kasutamine, järelduste tegemine, iseloomustavate omadussõnade lisamine, arvamuse avaldamine ning ettepanekute ja nõudmistega esitamine. Ühtlasi annab just selle rolli tunnuste esinemine ajuti põhjust rääkida ajakirjanike subjektiivsusest või erapoolikusest.

Eesti uudiste tekstides esineb sekkumist kahel juhul viiest, kõige enam sekkuvad ajakirjanikud tõlgenduste tegemise kaudu (28%). Rohkem kui viiendiku lugude puhul on ajakirjanik lisanud iseloomustavaid omadussõnu, ligemale 13%-s lugudest avaldab ajakirjanik oma arvamust.

Kuna uudise žanrinõuete järgi peaksid arvamus — iseäranis ajakirjaniku oma — ja fakt seisma lahus, esineb arvamust uudistes arvestataval, kuid mitte ülemäärasel hulgal. Kuivõrd eesti ajakirjanduskultuurile on omane, et ajakirjanikud kirjutavad ka arvamusalugusid ning esinevad arvamussaadetes, siis võib auditooriumil hõlpsasti kujuneda mulje, et ajakirjanikud avaldavad arvamust rohkem, kui uudistetöö lubab.

Eesti uudistes pole eriti levinud minavormi kasutamine ning ettepanekute ja nõudmistega tegemine, neid esines kokku 6%-s lugudest. Grete-Liina Roosve võrdles oma lõputöös³ avaõiguslikku (Eesti Rahvusringhääling) ja erameediat (Ekspress Grupp, Postimees Grupp, Õhtuleht) ning selgus, et avaõiguslikus ajakirjanduses on sekkumist vähem. Väljaandeti sekkuvad kõige enam Eesti Päevalehe ajakirjanikud ja kõige vähem ERR-i uudisteportaali ajakirjanikud.

Küsitluse andmetest selgus aga huvitav tõik: isenda rollitäitmist hinnates pidasid ajakirjanikud kõige ebaolulisemaks just sekkuja rolli alla liigituid tunnuseid. Küsitlusele vastanute jaoks ei olnud oluline kajastada uudiste tekstides oma arvamust või kasutada uudiste kajastamisel hinnangulisi sõnu, mis annavad aimu ajakirjaniku isiklikest seisukohtadest. Seega ilmneb just sekkuja rolli puhul kõige suurem lahknevus uudistes esineva rollipeegelduse ning ajakirjanike isikliku rollitajumise vahel.

Kokkuvõtlikult tuleb sekkuja rolli puhul tõdeda, et enamasti on see ajakirjanike teadlik töövõte, mille abil saab ajakirjanik ise ka uudisloo üheks pooleks. Grete-Liina Roosve võtab sekkuja rolli esinemise kokku nii:

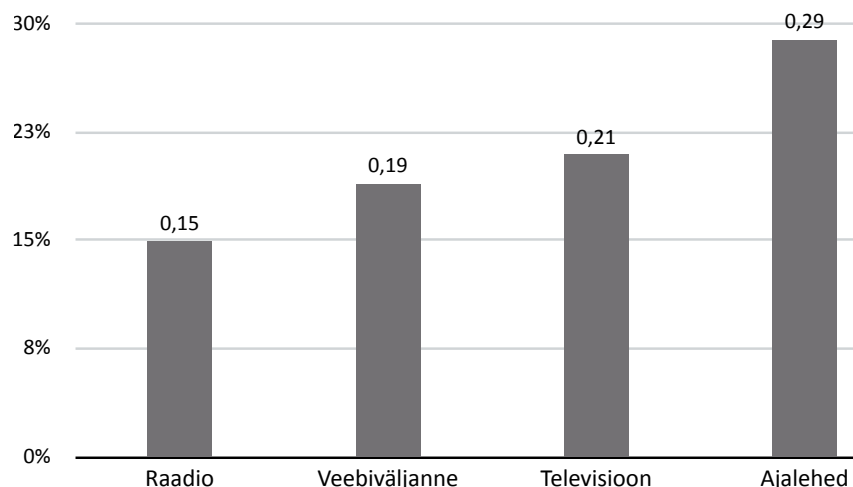
Küll aga võib sekkumine näiteks läbi arvamuse avaldamise viidata ka kallutatusele, kuid tuleb silmas pidada, et ükski ajakirjanik ei saa ka kõige parema tahtmise juures lõpuni neutraalseks jääda. Sekkumine on tihutilugu keeruliste teemade puhul vajalik, sest siis saab ajakirjanik aidata auditooriumil uudise sisu paremini mõista. Seega pole ajakirjaniku seisukoha esinemine uudises alati üheselt samaväärne kallutatusega.

Lojaalne vahendaja

Lojaalse vahendaja rollis olev reporter toetab võimalolijaid, kajastab kriitikavabalt riiklikke ja regionaalseid protsesse, kõneleb positiivselt poliitilise ja majandusliku eliidi eest, on patriootlik ja vahendab riigi edu.

³ G.-L. Roosve 2021.

Joonis 3. Lojaalse vahendaja rolli esinemise sagedus erinevates meediumides

Uudislugude analüüs näitas lojaalse vahendaja rolli esinemist viiendikus vaadeldud lugudest. Lojaalse vahendaja rolli võtab ajakirjanik siis, kui kiidab uudises näiteks ministri kiiret taipu või iseloomustab sportlast vaid kiitvate omadussõnadega. Võimulolijatest positiivse kuvandi loomist esines 13%-s ning eliidi tegevust kaitsti või toetati 6%-s lugudest. Poliitika kaitsmist või toetamist väljendavat tunnust esines vaid ühes protsendis uudistest.

Martin Johannes Teder tõi oma lõputöös⁴ selle kohta välja järgmist:

See tähendab, et võimulolijaid toodi küll mingil määral positiivselt esile, kuid nende tegevusi toetati vähe ning poliitikat pea üldse mitte. Lojaalse vahendaja roll esines lugudes pigem ühe tunnusega (13% uudistest) kui mitmega (8% uudistest). See näitab, et kui esines positiivne kuvand eliidist, siis sellega koos pigem ei kaasnenud patriotismi või poliitika kaitsmise või toetamise tunnuseid. Ehk niigi harva esineva rolli puhul esines pigem vaid üks seda rolli kirjeldav tunnus.

Analüüsist väärib esile tõstmist selle rolli esinemine meediumide vaates (joonis 3). Kõige enam esines seda rolli ajaleheuudistes (29%) ja televisioonis (21%), kõige vähem aga raadios (15%).

Meediumidepõhisel erinevusel võib olla mitu põhjust.

Esiteks, ajalehtedes on ajakirjanduslikud žanrid kõige enam hübriidiseerunud, mistõttu uudistes esineb olemusloo elemente, mille hulgas võib

omakorda rohkem esineda positiivseid tunnuseid, sh kriitikavaba patriotismi.

Teiseks, raadio- ja veebiuudised on kõige lähemal uudiste žanripere olemusele, kus eeldatakse lakoonilisust, faktikesksust ja tasakaalustatust, mis pärsivad positiivsusele ja kiitmisele kaldumist.

Kolmandaks, enim esines lojaalse vahendaja rolli spordi-uudistes, mis on ka mõistetav, kuna enamasti on Eesti sportlastega seotud edulugudesse uudisväärtuste kaudu sisse kirjutatud ka rahvuslik uhkus ning patriotism.

Küsitluse tulemused näitavad, et ajakirjanikud ei pea isiklikult enda jaoks ega oma toimetust hinnates lojaalse vahendaja rolli tervikuna kuigi oluliseks. Üksiktunnuste vaates said kõrgemaid olulisuse hindeid väited „kaitsta oma riigi rahvuslikke väärtusi“ (keskmine 3,75 punkti 5-st) ning „kajastada oma riigi edu sotsiaalsetes, spordi-, poliitilistes või majanduslikes saavutustes“ (keskmine 3,68). Anett Peel tõi oma lõputöös⁵ välja, et ajakirjanike isiklike vaatepunktide ja toimetuste rollide vahel esineb veidi suurem erinevus selles, kui palju väljendatakse uhkust oma riigi kodanikuks olemise üle. Ajakirjanikud leiavad, et toimetustes on uhkuse väljendamine rohkem tähtsustatud, kui nad ise oluliseks peavad.

Tervikuna langevad aga ajakirjanike hoiakud ning see, mis uudiste tekstides peegeldub, lojaalse vahendaja rolli puhul kokku — see roll ei ole eesti ajakirjanduskultuuris kuigivõrd tooniandev.

Järgmised kolm rolli kuuluvad gruppi, mis näitab ajakirjanduse suhet auditooriumiga.

⁴ M. J. Teder 2021.

⁵ A. Peel 2021.

Teenindaja roll

Teenindaja rolli esinemine tekstides kätkeb tunnuseid, mis viitavad tarbijale suunatud informatsioonile ja nõuannetele, toovad välja sündmuste mõju igapäevaelule, pakuvad isiklikke nõuandeid, igapäevaelu praktilisi juhiseid või kutsuvad üles kedagi abistama. Kõigist rollidest esineb seda uudiste tekstides samaväärselt kodanikkonna teenija rolliga (29%).

Küsitluse tulemused näitavad, et teenindaja rolli puhul peavad eesti ajakirjanikud üsna oluliseks näidata, kuidas konkreetne sündmus või tegevus võib mõjutada inimeste igapäevaelu, näiteks kuidas mõjutab elektri kallinemine toodete ja teenuste hindu. Üsna oluliseks peavad ajakirjanikud jagada näpunäiteid ja praktilisi juhiseid igapäevaelu probleemide lahendamiseks, näiteks anda nõu, kuidas käituda lärmakate naabritega või kuidas hoida tervist.

Ajakirjanikele pole kuigi tähtis pakkuda uudislugudes tarbijale teavet uute toodete või teenuste kohta ja aidata inimestel hinnata toodete või teenuste kvaliteeti. Viimast võib selgitada asjaoluga, et toodete ja teenuste infot võib käsitleda ka reklaamina, millest avaõiguslik meedia peab hoiduma ning mille eest erameedia küsib reklaamitasu. Seetõttu ei pea eesti ajakirjanikud üldiselt vajalikuks selliseid tarbijalugusid avaldada.

Kodanikkonna teenija roll

Kodanikkonna teenimisel toob ajakirjanik välja kodaniku vaatepunktid, toetab erinevaid

kodanikuliikumisi, harib lugejaid õiguste ja kohustuste asjus. Kodanikkonna teenija roll tuli uudistekstides välja kõige rohkem kohaliku mõju kaudu (12%), näiteks mainiti või kirjeldati poliitiliste otsuste mõju külale, alevile või linnale. Samuti näidati uudistes, kuidas mõjuvad ametivõimude otsused erinevatele sotsiaalsetele kogukondadele (12%) ning avati vajalikke taustu (10%).

Ajakirjanduse ja auditooriumi suhte iseloomu kirjeldab see, kui palju kajastatakse uudistes tavaliste inimeste reaktsioone ja nõudmisi. Neid tunnuseid esines vaadeldud eesti uudislugudes väga vähe (vastavalt 7% ja 3%). Kodanike küsimused olid ajakirjanikud välja toonud kahes protsendis lugudest.

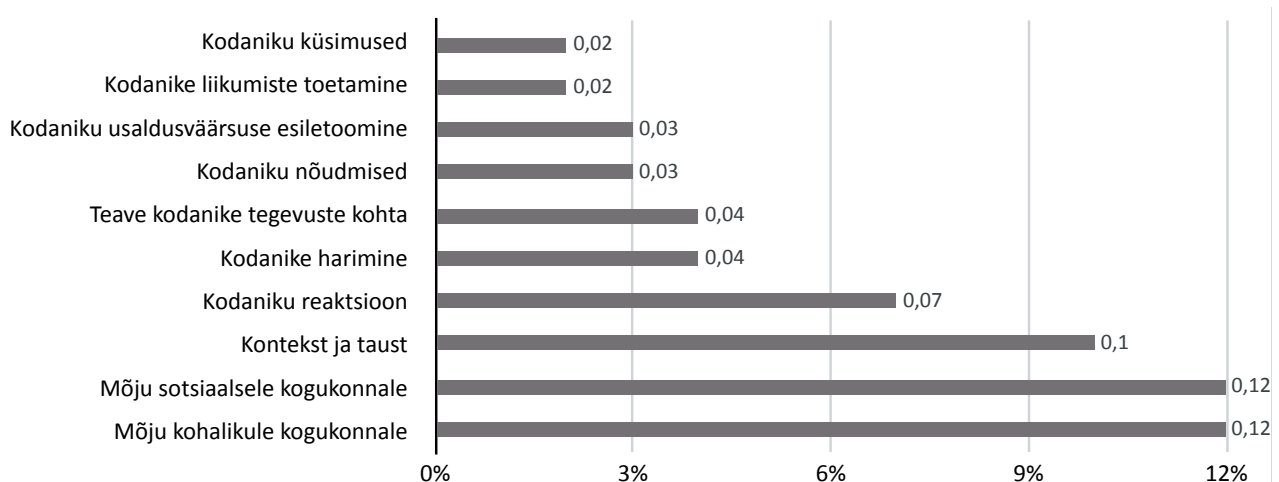
Hoolimata kodanikkonna teenija rolli tagasihoidlikust esindatusest uudislugudes peavad ajakirjanikud küsitluse tulemuste põhjal seda rolli oluliseks. Väga oluliseks või üsna oluliseks peavad ajakirjanikud suisa pooli selle rolli tunnustest (viiepallisel skaalal, kus 1 = ebaoluline ja 5 = väga oluline).

1. Lisada uudistesse tausta ja selgitada põhjalikult konkreetsete sündmuste konteksti (isiklik vaatepunkt 4,55; ajakirjanike hinnang sellele, kui tähtsaks nende arvates toimetuse mingit tunnust peab 4,15).

2. Teavitada inimesi nende majanduslikest, sotsiaalsetest ja/või poliitilistest kohustustest ja õigustest (isiklik vaatepunkt 4,5; toimetuse 4,37).

3. Kajastada ametivõimude otsuste mõju kindlatele ühiskonnagruppidele (isiklik vaatepunkt 4,24; toimetuse 3,91).

4. Kajastada otsuste mõju riigi äärealadele väljaspool suuremaid linnu (isiklik vaatepunkt 4,31; toimetuse 3,94).

Joonis 4. Kodanikkonna teenija rolli tunnuste esinemise sagedus uudistes

5. Kajastada uudistes kodanike häält (isiklik vaatepunkt 3,97; toimetus 3,92).

Nende tulemuste pinnalt võib järeldada, et selle rolli tegeliku täitmise ning ajakirjanike hinnangute vahel valitseb oluline lahknevus. Ajakirjanikud peavad oluliseks ning hindavad ka toimetuses väärtustatuks neid tunnuseid, mis selgitavad sündmuste mõju kohalikule ja sotsiaalsele kogukonnale. Samuti peavad nad oluliseks n-ö tavalise inimese kajastamist uudistes.

Samas peavad ajakirjanikud vähem oluliseks tunnuseid, mis seonduvad kodanikuühiskonnaga ja kodanikuühenduste tegevusega. Seda võib tingida ajakirjanikkonna vähene teadlikkus kodanikuühiskonnast ja hoiakute väljakujunematus selle probleemistiku suhtes.

Reaalse rollitäitmise ja hoiakute lahknevust saab mõnevõrra selgitada igapäevase tööolukorra lahknevusega soovitatavast. Kuigi ajakirjanikud võivad kodanikkonna teenimist väärtustada, ei soosi toimetuse töörutiinid (nt ajasurve, ressursinappus, kontorist töötamine) vahetut suhtlemist inimestega, mistõttu jääb ka nende olukorra ja probleemide kajastamine tegelikkuses soovitud kesisemaks.

Infomeelelahutaja roll

Infomeelelahutaja rolli puhul seab ajakirjanik esikohale allikate eraelu, skandaalid, sensatsioonilise info, emotsioonid, esitab lugudes isiklikku infot. Üldiselt kuuluvad sellised lood kollase ajakirjanduse hulka, mis aga ei välista, et seda ei esineks ka uudistes. Infomeelelahutuse rolli esinemine ei tähenda halba või head ajakirjandust, pigem peaks seda käsitlema kui üht ajakirjanduslikku töövõtet, et kõita inimesi, keda huvitavad infomeelelahutuse värvinguga lood.

Infomeelelahutaja rolli esines 39% lugude puhul, mis on üsna samaväärne valvekoera ja sekkuja rolli esinemisega. Kuivõrd ka infomeelelahutaja roll kuulub auditooriumikesksust väljendavate

rollide gruppi, näitab see, et uudistes peab eesti ajakirjanik rohkem silmas auditooriumi rahulolu ja emotsioone, kui esindab teenindaja-tarbija ja kodanikkonna kesksel ajakirjandust.

Enim olid infomeelelahutaja rolli puhul esindatud personaliseerimine ja tugevad emotsioonid (vastavalt 22% ja 19%). Need tunnused kirjeldavad loo tegelaste tausta ja olemust. Personaliseerimine väljendub selles, et uudislugu annab infot tegelase intellektuaalsest, füüsilisest või sotsiaalsest karakterist või personaalset taustainfot näiteks selle kohta, kus ta töötas ja õppis, tema perekonna kohta jne. Sensatsiooni esines 15%-s ja eraelulisi detaile 10%-s uudislugudest. Kõige vähem esinenud tunnus — morbiidsus (7%) — väljendus uudislugudes siis, kui loos toodi eriti detailselt esile vägivalda ja kuritegevust. Uudislugude analüüsi tulemustega lähevad kokku ka ajakirjanike küsitluse tulemused. Infomeelelahutaja rolli tunnuseid peeti nii enda kui toimetuse töös ebaoluliseks või pigem ebaoluliseks.

Kokkuvõtteks — allutatud valvekoer või infomeelelahutaja?

Tervikuna saab uurimuse tulemustest järeldada, et eesti ajakirjanike ametialaste rollide hulgas domineerib võimukriitiline ja pidevalt olukorda seirav *valvekoer*, kuid toimetuse tööpraktikad piiravad tema tööulatust, kitsendades uuriva ajakirjanduse võimalusi. Valvekoera kõrval võtab ajakirjanik tihti *sekkuja* rolli, mis ühelt poolt võib aidata auditooriumil sisust hõlpsamini aru saada, teiselt poolt aga jätta mulje erapoolikusest ning arvamuse ja fakti segiajamisest. Palju harvemini kohtab *kodanikkonna teenija* või *teenindaja* rolli. Selle põhjuseks võib olla ressursinappus, mis takistab inimestega vahetult suhtlemist ega anna aega otsida tarbijat huvitavat vaatepunkti. Eesti uudistes on palju ka *infomeelelahutaja* rolli, mis aga väljendub rohkem emotsioonide ja huumori esiletoomisega kui sensatsiooni või morbiidsuse rõhutamisega.

Uudisväärtuslike lugude kajastamata jätmine: ajakirjanike kogemused ja selgitused

Reelika Sommer

Huvi teema vastu arenes välja isiklikust kogemusest, kui minu ja tuttavate vahel tekkis lahkavamus ühe uudisloo kajastamise vajalikkuse üle. Arusaamatuste vältimiseks langetasin otsuse, et ei jätka loo tegemist, ning praeguse ni pole seda teemat kajastavat artiklit ilmunud. Sellest tulenevalt tekkiski mul soov mõista, millised tegurid on viinud ajakirjanikke uudisväärtuslike lugudest loobumiseni ning kuivõrd nad igapäevatoos nendele põhjustele üldse mõtleavad.

Teoreetilisi käsitlusi uurides ja empiirilist materjali kogudes selgus, kuidas ajakirjaniku töid ja valikuid võivad mõjutada erinevad tegurid, näiteks tööruutiinid, auditoorium, organisatsioon, ajakirjanike individuaalsed omadused jms.¹ Kui Shoemaker ja Reese² töid mõjuteguriks välja välistegurid, siis Nilssoni ja Örnebringi³ uurimus näitas, kuidas teemade kajastamist on välditud ähvarduste ja sõimu pärast.

Võttes aluseks erinevad uurimused ning ajakirjaniku tööd mõjutavad tegurid, uurisin, millised kogemused on Eesti ajakirjanduses töötavatel inimestel. Samuti pakkus mulle huvi teadmine, kuivõrd pööravad ajakirjanikud ise tähelepanu ilmunud järele põhjustele. Sellest tulenevalt esitasin kaks uurimisküsimust.

1. Mille tõttu jätmata ajakirjanikud kõrvale mingid teemad, mida nad tegelikult peavad uudisväärtuslikeks?

2. Kuidas suhestuvad ajakirjanikud sellega, et nad on jätnud mingid lood kirjutamata?

Teema on oluline, sest kui uudislugude kõrvalejätmisest räägitakse tihti ajakirjanike enesetsensuurile osutades, võib see tegelikult piirata kõrvalejätmise fenomeni mõistmist. Samuti suurendab minu töö uudisteorganisatsiooni tööruutiinide läbipaistvust ning aitab mõista, kuivõrd on ajakirjanik sõltuv teiste inimeste, sh toimetuse liikmete valikutest ja juhtkonna otsustest.

Ajakirjanikuametit peetakse ühiskonnas oluliseks, sest ta hoiab otsustusprotsessidel ning poliitika kujundamisel silma peal. Kui aga teema jääb kajastamata, võib midagi väga tähtsat ühiskonna tähelepanu alt välja jääda. Teisisõnu, kui ajakirjanike töösse ühel või teisel moel sekkutakse, siis ei saa nad oma ülesannet täita ehk olla ühiskonna valvekoerad.

Loodetavasti aitab mu uurimistöö ajakirjanikel arutleda, kas mingite lugude ärajätmine on põhjendatud või mitte, ja uudisteorganisatsioonidel vaadata uudiste valikule uue pilguga. Lisaks võiks töö olla ka väärtuslik õppematerjalina, aidates tudengitel paremini mõista uudisteorganisatsiooni olemust ning analüüsida lugude ilmunemise või mitteilmumise põhjusi ja valikuid.

Intervjuerisin kaheksat uudisteajakirjanikku semistruktureeritud individuaalintervjuude meetodi

Artikli aluseks on 2021. a juunis Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Signe Ivask).

Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72413>.

¹ Pamela J. Shoemaker, Stephen D. Reese. *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content*. 2nd ed. White Plains, NY: Longman, 1995. <https://www.semanticscholar.org/paper/Mediating-the-Message%3A-Theories-of-Influences-on-Shoemaker-Reese/f95a2a61f545e731b5637708221d5c360ad272e1>

Thomas Hanitzsch jt. *Modeling Perceived Influences on Journalism: Evidence from a Cross-National Survey of Journalists*. — *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 2010, Vol. 87, nr 1, lk-d 5–22.

² P. J. Shoemaker, S. D. Reese, 1995.

³ Monica Löfberg Nilsson, Henrik Örnebring. *Journalism Under Threat: Intimidation and Harassment of Swedish Journalists*. — *Journalism Practice*, 2016, Vol. 10, nr 7, lk-d 880–890.

abil. Intervjueeritavate hulgas oli nii staažikaid ajakirjanikke kui ka nooremaid, nii mehi kui ka naisi, kusjuures staažist ja soost tulenevaid erinevusi töös ei analüüsita. Täna on üks intervjueeritav ajakirjandusest lahkunud.

Peamised tulemused

Tulemusi välja tuues tuleb eelkõige mainida, et töös ei uuritud, millised võimused ning valikuvabaduse võimalused on ühes või teises toimetuses, millised on mõjutegurid eri tasanditel. Lähtusin ajakirjanike isiklikest kogemustest ja mõtetest, vaadeldes neid ajakirjaniku pilguga. Mõnda tegurit võib vaadelda näiteks peale ajakirjaniku tööpraktika ka organisatsioonikultuuri perspektiivist, aga analüüsimisel jäin siiski intervjueeritavate hinnangute ja sõnade juurde. Nende kogemused võivad pärineda erinevatest toimetustest.

Keskendusin sellele, miks jätavad ajakirjanikud kõrvale mingid teemad, mida nad tegelikult peavad uudisväärtslikuks. Tulemused näitasid, et kuigi ajakirjanikud näevad põhjust individuaalse probleemina, selgus intervjuudest, et kirjutamata jätmise põhjused võivad tuleneda siiski koosmõjust, s.t sõltuda toimetusest või välistest mõjutajatest.

Individaalsete probleemidena tõid ajakirjanikud välja huvi ning pädevuse puudumise; toimetuse roll seisneb siin selles, et ajakirjanikke suunatakse kirjutama ka nendest teemadest, mille kohta nad ei pruugi kuigi palju teada. Ka kiire tööritm võib määrata, et ajakirjanikel pole aega teemasse süüvida. Samas tuleks kajastada ka keerulisemaid ja ajakirjaniku jaoks ebahuvitavamaid lugusid, sest muidu võib tekkida olukord, kus ajakirjanikud kirjutavad üksnes neid huvitavatel teemadel ning ülejäänud heidetakse kõrvale.

Ajakirjanikud nägid uudisväärtslike lugude kirjutamata jätmise põhjust ka uute uudiste pidevas pealetungis. Enim võivad kannatada saada need lood, mille viimistlemine võtab kauem aega. Kiirem uudisterütm võib ajakirjaniku panna keerulisse olukorda — tahaks mingit teemat kajastada, aga kõike üksi ära teha ei saa. Seetõttu on ajakirjanikul oluline roll otsustada, mis lugusid ta hoiab üksnes mõttes ning millised viib toimetusse ja kirjutab valmis. See võib tuleneda individuaalsest huvist, aga olla mõjutatud ka soovist, et lood oleksid loetavad ja populaarsed.

Samas võib loo valiku ajakirjaniku eest ära teha ka toimetus. Tööst selgus, kuidas uudisloo sobivuse

määravad juhid või toimetajad. Kuigi üldiselt keelelegi otse ei öelda, et ära seda lugu tee, langetavad ajakirjanikud selle otsuse sageli juhtide reaktioonide põhjal. Võib ette tulla olukordi, kus juht ei taha, et mingist teemast kirjutatakse, ning paneb ajakirjaniku kahtlema oma ebaleva olekuga. Ajakirjanik tõlgendab seda nii, et järelikult pole lugu sobilik, ning heidab selle kõrvale. Kui aga ajakirjanik ikkagi läheb oma looga edasi, siis võivad kolleegid hiljem lugu kiitma tulla. On seega kaks võimalust: kas (ja kuivõrd) ajakirjanik võtab arvesse toimetuse ebalevat olekut või jääb endale kindlaks ja teeb loo lõpuni.

Ajakirjanikel on sageli välja kujunenud mingid isiklikud teemad ning võõra valdkonna lood püütakse teistele ära anda. Kuigi üldiselt leidsid ajakirjanikud, et vajadusel teevad nad võõra valdkonna loo ka ise ära, siis võib see ikkagi viia olukordadeni, kus teema jääb käsitlemata. Ühest küljest on kindlasti kasulik, et ajakirjanikud on spetsialiseerunud, mille tulemusena on lood põhjalikumad, kuid teisalt ei tohiks ajakirjanikud oma raamidesse liiga kinni jääda. Toimetus peaks toimima ühtse meeskonnana.

Kirjutamise otsused võivad sõltuda ka ajakirjanikele lähedaste inimeste arvamustest. Teisisõnu võib ajakirjanike valikut mõjutada see, kuivõrd nad jagavad oma ideid lähedaste kolleegide või sõpradega. Aga kui ajakirjanik pakub teemat mõnele toimetuse liikmele, siis seisavad kolleegid valiku ees, kas võtta pakutu vastu või mitte. Kui ei võta, siis on ajakirjanikul vaja ise otsustada, kas ta teeb loo ära või heidab kõrvale. See näitab, et valik võib olla ühekorruga nii individuaalne kui ka teistest sõltuv.

Eeltoodud põhjustele lisaks võib uudisväärtslikest lugudest loobumiseni viia ka hirm auditoriumi negatiivse tagasiside või võimaliku ähvardamise ees. Oluline võib olla see, et ajakirjanik ei taha tekitada toimetusele probleeme ning siduda oma nime mingite kriitiliste ja ebamugavate situatsioonidega. Lisaks võib mõni lugu ära jääda, et mitte tekitada probleeme allikatega, kelle puhul ajakirjanik teab, et nendega tuleb hiljemgi kontakti võtta.

Ka teiste toimetuste kiirem tegutsemine võib lõppeda olukorruga, kus ajakirjanik ei näe enam mõtet oma teemat toimetuses tõstatada. Tal justkui kaob huvi ja ta mõtleb, et rahvas juba niikuinii teab.

Kokkuvõtlikult võib uudisväärtslikest lugudest loobumise tegureid kujutada järgmisel leheküljel oleva skeemi abil.

Joonis 1. Ajakirjanike tajutud uudisväärtuslike lugude tegemata jätmise tegurid

Lisaks lugudest loobumise tegurite selgitamisele soovisin oma töös vastust leida küsimusele, kuidas suhestuvad ajakirjanikud sellega, et nad on jätnud mingid lood kirjutamata.

Tulemustest selgus, et kiire uudisterütmi pärast ei pöörata kirjutamisest loobumise põhjuste analüüsimisele tähelepanu. Ajakirjanikud võtavad otsuse vastu ning liiguvad uute lugude juurde, kuid ei analüüsi seda, kas lugu oleks pidanud siiski ilmuma või mitte. Ühtlasi võib seda mõista nii, et kuna refleksiooni on olnud vähe, siis puudub ka aines, et seda põhjalikult analüüsida.

Oma uurimuses palusin ajakirjanikel tagantjärele mõelda põhjustele, miks nad olid mingid lood kirjutamata jätnud. Enamjaolt osutus see neile keeruliseks — mõtestamine jäi pinnapealseks. Üldiselt öeldi, et on tegemata lugusid, mis jäävad kripeldama. Täpsemalt küsitledes selgus, et nende hinnangul ei ole ära jäänud ükski auditooriumi jaoks kaalukas lugu. Tuleb aga tõdeda, et tegelikult ei saanudki nad ette näha, mis oleks olnud siis, kui need lood oleks ikkagi ilmunud, sest refleksioon oma tegevuse tulemuste üle on üldiselt vähene. Samuti selgus, kuidas osa lugudest olid kolleegide tagantorkimise tulemusel ikkagi ilmunud ning viinud heade tulemusteni. See lubab arvata, et ajakirjanike lugude väärtust ühiskonnas on raske ennustada. Teisisõnu: kuigi ajakirjanikele endile tundub, et auditoorium pole millestki ilma jäänud, ei saa siiski selles lõpuni kindel olla.

Diskussioon

Ajakirjanikud rääkisid loobumise teguritest küll enda perspektiivist lähtudes, kuid analüüsid ei taime pasin, kuidas tegurid saavad tuleneda mitme tingimuse koosmõjust. Kui näiteks Hanitzsch jt⁴ nägid mõjuvõimu kuuel tasemel — poliitiline, majanduslik, organisatsiooniline, igapäevase töö olemus, professionaalsus, erinevate suhtegruppide toime—, siis minu töö põhjal võib järeldada, et selline analüüs on teatud määral lihtsustus, milles ei võeta lõpuni arvesse eri tegurite taustu ja omavahelisi seoseid. Seega, kuigi tegureid saab vaadata ajakirjaniku perspektiivist, siis on nende toime ikkagi osa süsteemist ehk toimetusest, mis seab oma ootused ja reeglid.

Bakalaureusetöö teooriaosas juhtisin tähelepanu Waldenströmi, Wiiki ja Anderssoni uurimustele,⁵ milles nähakse organisatsiooni ootusi ja reegleid tingliku autonoomiana, kus näiliselt on ajakirjanikud küll vabad, kuid tegelikult tegutsevad organisatsiooniliste eesmärkide raames. Kuigi ajakirjanikele otse ei öelda, et ära seda lugu tee, kipuvad nad olulisel määral võtma arvesse seda, kas teema paneb kolleegide ja juhtide silmad särama või mitte. Kui koosolekulaua taga on kolleegid ebaleva olekuga, siis kipub ajakirjanik oma uudisväärtuslikust teemast loobuma. Samas ei ole ikkagi välisatad, et ajakirjanik jääb endale kindlaks ning tema ilmunud lugusid tullakse tagantjärele kiitma.

Arusaadavalt on ajakirjanikel soov silma paista silma ning kirjutada lugusid, mis saavutavad nii auditooriumis kui ka organisatsioonis tähelepanu,

⁴ T. Hanitzsch jt 2010.

⁵ Amanda Waldenström, Jenny Wiik, Ulrika Andersson. Conditional Autonomy. — Journalism Practice, 2018, Vol. 13, nr 4, lk-d 493–508.

mida tõstetakse esile koosolekul, mida rohkem ostetakse vms. Loetavamate lugude kirjutamine on omakorda organisatsioonile majanduslikult kasulik. See selgitab, kuidas auditooriumil võib samuti olla suur mõju uudislugude valikule. Siinkohal on oluline Ferrer-Conilli ja Tandoci⁶ järeldus, et ajakirjanikud peavad hoidma tasakaalu selle vahel, mida auditoorium peab teadma ning mida ta tahab teada. Mõned ajakirjanikud juhtisid sellele ka ise tähelepanu. Kui ajakirjanikud on mõjutatud eeskätt lugeja huvist, siis võidaksegi kirjutada üksnes teemadest, mis auditooriumi tähelepanu köidavad, ning välja võivad jääda teemad, millest nad peaksid teadma. Tagajärg võib olla see, et rahvas ei ole mingitest teemadest piisavalt teadlik või on teemad kallutatud ajakirjanike huvide poole ning seetõttu võib auditooriumil olla võimatu ratsionaalseid otsuseid langetada.

Mõjutegurite kaardistamine aitas ka mõista, et kuigi ajakirjanikud leidsid, et nad pole uudislugudest loobunud autonoomia piiratuse tõttu, ei saa siiski väita, et nad oleksid täielikult vabad otsustama, mis teemadest nad kirjutavad. Tegurite kaardistamine õpetab ajakirjanikke märkama ajakirjanduse töö kitsaskohti ning eeldatavasti aitab tekitada arutelu, millised võivad olla võimalikud tagajärjed siis, kui ajakirjandus laseb ennast liigselt mõjutada. Ilma mõjutegureid kaardistamata ning neid tajumata võib jõuda olukorrani, kus neid ei teadvustata ning ajakirjanduse ühiskondlik roll kannatab.

Olulisi seoseid on võimalik näha ka mõjutegurite endi vahel. Näiteks võib konkureerimine teiste toimetustega süvendada uudiste kiirustavat rütmi. Karlsson ja Strömbäck⁷ nägid, et konkurents piirab teabe töötlemist ja kontrolli. Ka minu tööst tuli välja, et tööritmi pärast võivad ilmumata jääda aega nõudvamad lood. Paraku on aga ajakirjanduspraktika näidanud, et just süvitsi uuritud teemad võivad viia ühiskonnas suuremate muutusteni. Uudiste rütmi kiirenemine võib pikemas perspektiivis poolikute ning pealiskaudsete artiklite ilmumise trendi tagant tõugata, mis omakorda võib süvendada hoiakut, et ajakirjanikud kirjutavad üksnes nendest

teemadest, milles nad on pädevad, ning võõra valdkonna teemad kipuvad kõrvale jääma, nagu selgus ka minu uurimuse tulemustest. Ka Bourdieu⁸ on rõhutanud, et ajakirjanikud peaksid rohkem kirjutama neist teemadest, mille nad kipuvad ebahuvitavana kõrvale lükkama. Muidu võivadki oluliselt lood ilmumata jääda.

Kiire uudisterütmiga toimetulekut saab leevendada, kui ajakirjanduses töötaks vastavalt töö mahule ka piisavalt inimesi. Nimelt selgus, et kui kellegi ametikoht on täitmata, siis peavad teised töötajad selle võrra rohkem jõudma. Kui võtta lisaks arvesse asjaolu, et ajakirjanik võib korraga olla nii reporter, video- või fotograaf kui ka toimetaja,⁹ siis võib see viia olukorrani, kus ajakirjanikel pole kõigi nende ülesannete kõrvalt aega soovitud uudisväärtuslikke teemasid kajastada ning siis kipubki rohkem võimust võtma lugude valimine majanduslikust kasust lähtudes. Pidev uudiste pealetung seab omakorda piirid ajakirjanike töö reflekteerimisele ning lugudest kergekäeline loobumine võib saada töö tavapäraseks osaks. Ajakirjanikud teavad, et niikuinii tulevad uued lood peale, ja arvavad, et mis see üks lugu siis ära ei ole.

Tulemused andsid ka mõista, et kuigi ajakirjanikud ei tunne toimetuse toetusest puudust, seisavad nad ikkagi silmitsi selliste mõjuteguritega, mille kõrvaldamine peaks olema just toimetuse ülesanne. Näiteks hirm kohtuga ähvardamise ees võib viia uudisloost loobumiseni. Samas teeb ajakirjanik tööd toimetuse egiidi all ega tohiks võitluses üksi jääda. Toimetus peaks toetama ajakirjanikku, et ta kirjutaks ka ohtlikel teemadel.

Oma töös täheldasin, et kui Nilsson ja Örnebring¹⁰ tõid välja, et auditooriumi tagasiside võib viia osa lugude vältimiseni, siis minu saadud tulemused lubavad arvata, et selline käitumine võib mõjutada ainult neid ajakirjanikke, kes on kriitika suhtes vastuvõtlikumad. Samuti võib see sõltuda oluliselt ajakirjaniku kajastatavast teemast. Julgem on kirjutada uudiseid, sest need on piiritletud reeglite ja normidega, samas kui arvamuloos paneb ajakirjanik kirja enda mõtteid ja tundeid, mistõttu on ta ka haavatavam. Samas võib mõne

⁶ Raul Ferrer-Conill, Edson C. Tandoc jr. The Audience-Oriented Editor. — *Digital Journalism*, 2018, Vol. 6, nr 4, lk-d 436–453.

⁷ Michael Karlsson, Jesper Strömbäck. Freezing the Flow of Online News. — *Journalism Studies*, 2010, Vol. 11, nr 1, lk-d 2–19.

⁸ Pierre Bourdieu. *Televisionist*. Tallinn: Perioodika, 1999.

⁹ Marju Himma-Kadakas, Grete Palmiste. Expectations and the Actual Performance of Skills in Online Journalism. — *Journal of Baltic Studies*, 2018, Vol. 50, nr 2, lk-d 251–267; Signe Ivask. The role of routines, demands and resources in work stress among Estonian journalists. Doktoritöö. Tartu ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2018. Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/62768>.

¹⁰ M. L. Nilsson, H. Örnebring, 2016.

loo kirjutamine mitteuudislikus žanris teinekord ikkagi kasuks tulla — eriti kui ajakirjanik võib loota toimetuse kaitsele.

Seega võib kokkuvõtlikult öelda, et uudislugudest loobumine võib oluliselt sõltuda ajakirjanikust endast, kuid mitte alati ei pruugi kõik ajakirjanduslikud teemad jääda kajastamata ajakirjaniku isiklike valikute pärast.

Üha kiirenev uudisterütm ning ajakirjanike vähenev heaolu on probleemid, mis nõuavad edasist käsitlemist. Et ajakirjanikud sõltuvad oluliselt oma juhtide ja kolleegide arvamusest, tuleks uurida, mille järgi juhid tegelikult loo sobivaks tunnistavad ning kas nemad siis vastupidi ajakirjanikule ei näe teemade uudisväärtuslikkust. Veel saaks probleemi uurida organisatsiooni tasandil — kuivõrd tuleb ühes organisatsioonis ette uudisväärtuslikest lugudest loobumist ning mis on selle põhilised tegurid.

Raadioajakirjanike küsitlemisvõimalused otse-eetris

Laura Saks

Raadio otse-eetris toimuvad uudisintervjuud on tuhandete inimeste igapäevased kaaslased, kuna raadiot on kuulda paljude toimingute taustal. Just see aspekt — raadiot on kuulda, aga seda alati tingimata ei kuulata —, seab raadioeetris toimuvale intervjuule eritingimused ning muudab küsitlemise ajakirjaniku jaoks eriti raskeks. Ajakirjanik otsustab, millest rääkida, milliseid küsimusi esitada ja millal vestlus lõpetada. Intervjuu tegemine eeldab eeltööd: tuleb valida teema fookus ja seada sellest tulenevalt küsimused. Lisaks peab ajakirjanik intervjuu ajal tähelepanelikult kuulama, et esitada vastaja öeldust tulenevaid küsimusi. Seda kõike tuleb teha lähtuvalt raadiokuulaja huvist ning mõistmisest, et on vaja kõita tähelepanu ja kuulajat ei tohiks keset vestlust kaotada.

Otse-eeter seab intervjuule kindlad ajaraamid. Selle aja jooksul peavad ajakirjanikud saama vastused huvipakkuvatele küsimustele ning seejuures arvestama, et informatsioon oleks täielik ja esitatud nii selgelt, et kuulajad mõistaksid öeldut esimese korraga,¹ sest kuigi järelkuulamine on enamasti võimalik, tehakse seda üsna harva.

Niisiis huvitaski mind selles uurimuses üks peamisi raadiožanre — intervjuu. Raadio otse-eetri intervjuusid on Tartu ülikoolis varem küll uuritud, kuid siiski pigem vähe.

Mainimata ei saa jätta, et üks kõige olulisem osa oli töö praktiline pool. Uurimuses analüüsin nelja ajakirjaniku intervjuusid. Seejärel andsin intervjuude analüüsi ja töö teoreetilise tausta põhjal

tagasisidet, kuidas informatsiooni vastajalt paremini kätte saada ja kuulajale selgeks teha.

Soovitused ajakirjanikele olid idealistlikud ja ei saagi eeldada, et otse-eetri intervjuudes suudetakse kõiki punkte jälgida. Samas usun, et osalejad panid nii mõndagi kõrva taha, ja tegin seda ka ise. Kuigi töö keskendus raadiole ja otse-eetrile, on intervjuerimise põhimõtted ka muudes meediumites ja formaatides üldiselt samad.

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida raadioajakirjanike küsitlemispraktikaid otse-eetri intervjuudes ning analüüsida, kas ja kuidas oleks võimalik efektiivsemalt küsitleda. Selle eesmärgi saavutamiseks püstitasin järgmised uurimisküsimused.

1. Kuidas valmistuvad raadioajakirjanikud otse-eetri intervjuudeks?
2. Kuidas saab intervjueritavat tõhusamalt küsitleda?
3. Mil määral on ajakirjanikud valmis neile antud tagasi- ja edasisidet vastu võtma?

Intervjuerimine on ajakirjanduses olnud informatsiooni kogumisel kõige olulisem.² Intervjuu õnnestumises mängivad kesksel rollil ajakirjaniku head intervjuerimisoskused. Eduka intervjuu põhi on hea ettevalmistus ja valmisolek kõigeks, mis võib ette tulla.³ Ideaalis peaks ajakirjanik enne intervjuud tegema uuringu intervjueritava ja vestlusteema kohta. Kogutud info põhjal saab moodustada küsimused, mis aitavad vestlust juhtida ning võimalikke infoauke vältida.⁴

Artikli aluseks on 2021 juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Viivika Eljand-Kärp). Vt <http://dspace.ut.ee/handle/10062/72726>.

¹ Robert McLeish. Radio Production. (Fifth edition) Amsterdam: Focal Press, 2005, lk 4.

² Vt Steven Clayman, John Heritage. The News Interview: Journalists and Public Figures on the Air. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, lk 1.

³ Vt Sally Adams, Winford Hicks. Interviewing for journalists. London: Routledge, lk 17.

⁴ Serena Carpenter, Anthony Cepak, Zhao Peng. An Exploration of the Complexity of Journalistic Interviewing Competencies. — Journalism Studies, 2018, Vol. 19, nr 15, lk-d 2283–2303.

Üks kõige olulisemaid oskusi intervjuu õnnestumisel on kuulamine. Intervjuu on küll vestlus, kuid intervjuerija peaks veetma enamiku ajast allikat kuulates. Carpenteri jt⁵ sõnutsi saab intervjuerija reageerida nii, et küsib infoaukude vältimiseks jätkuküsimusi.

Kuulamist on võimalik jagada passiivseks ja aktiivseks. Aktiivne kuulaja keskendub täiel määral vastajale, on empaatilise hoiakuga ja kasutab mitteverbaalseid võtteid, mis toetavad vestluse kulgu ja julgustavad rääkijat end avama. Passiivne kuulaja on samuti teemast huvitatud, kuid ei näita seda välja — ta eeldab, et on teemast õigesti aru saanud, kuid ei kinnita seda kuidagi.⁶

Intervjuerimisel on olulised küsimuste struktuur, tüübid ja maht, kuulamis põhisisus ning intervjuu fookus. Ajakirjandusliku intervjuu küsimused peaksid olema lühikesed ja andma intervjueritavale võimaluse huvitavalt vastata.⁷

Intervjuu ühed olulisemad küsimused on kuulamis põhised küsimused. Need annavad võimaluse teemat laiendada, küsides intervjueritavalt tema vastuse kohta lisa. Kuulamis põhiste küsimuste efekt võib olla see, et vastaja on ausam ja rohkem avatud,⁸ kuna näeb, et tema vastu tuntakse tõeliselt huvi.

Tagasisidestamine

Töö kaalukas osa oli tagasiside andmine. Tagasiside on protsess, kus tagasisidestatav võtab vastu teavet tehtud töö tulemuslikkuse kohta. Väljatoodud positiivsed ja negatiivsed aspektid võimaldavad tehtut parendada.⁹

Harro-Loit¹⁰ (2019) esitab neli tegurit, millele tagasisidestamisel mõelda:

- ajastus (kui tihti tagasisidet anda);
- maht (kui palju tagasisidestada);
- viis (kirjalik, suuline, visuaalne);
- publik (üksinda, grupis).

Tagasiside ei tohiks isikut arvustada, vaid pigem vaadeldavat kirjeldada. Väga oluline on, et tagasisidest saaks edasiside ehk väljatoodud soovitus

võetaks tulevikus kasutusse. Üks tagasisidestamise meetod on *coaching* ehk inimene peab ise vastu seni jõudma. Selleks kasutasin tagasisidestamist küsimuste kaudu. Meetodi eesmärk on lasta inimesel esitatud küsimustele vastates ise asja tuumani jõuda. Sellisel juhul on palju suurem tõenäosus, et inimene võtab väljatoodud punktid omaks.

Uurimuses osalenud ajakirjanikud

Töö valim koosnes praegu raadios tegutsevatest ajakirjanikest. Tegemist oli mittetõenäosusliku sihipärase valimiga, kuna valisin uurimuse eesmärgist tulenevalt sobivad osalejad ise välja. Uurimuses osaleja pidi intervjuerima raadio otse-eetris ja tegema uudistel põhinevaid, ajaliselt piiritletud saatelõike. Valim koosnes ajakirjanikest, kes intervjuerivad just hommikuti. Oluline oli uurimuses osalejate valmisolek uurimistöös aktiivselt osaleda, kuna see toimus mitmes etapis võrdlemisi pika aja jooksul. Tööstaaž ei olnud valimi koostamisel oluline, kuid hiljem küsiti seda osalejatelt üle, et analüüsida oletatavaid seoseid. Valimis oli neli ajakirjanikku — kaks ühest kanalist (A1, A2) ning kaks teisest (A3, A4).

Tabel 1. Valimis osalenud ajakirjanike staaž raadio otse-eetris intervjuerimisel

Ajakirjanik	Staaž raadio otse-eetris
A1	25 aastat
A2	10 aastat
A3	3 aastat
A4	15 aastat

Kolme etapiga uuring

Uuring koosnes kolmest etapist: kirjalik küsitlus intervjuu ettevalmistamise kohta, intervjuude analüüs tekstianalüüsi meetodil ja tagasisidestamine. Igalt ajakirjanikult oli viis intervjuud. Intervjuude valim kujunes paljuski ajakirjanike enda initsiatiivil. Nad saatsid 3–4 intervjuud, millele soovisid tagasisidet, ja ülejäänud valisin ise. Oluline oli, et

⁵ *Ibid.*

⁶ Babita Tyagi. Listening: An Important Skill and Its Various Aspects. — The Criterion, 2013, Vol. 12, lk-d 1–8.

⁷ S. Adams, W. Hicks, 2001, lk-d 37–38.

⁸ Owen Hargie, David Dickson. Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory, and Practice. London: Routledge, 2004, lk 140.

⁹ David Boud, Elisabeth Molloy. Feedback in Higher and Professional Education: Understanding it and Doing it well. London: Routledge, 2012, lk 6.

¹⁰ Halliki Harro-Loit. Feedback and Feedforward as a Dialogic Communication in the Learning Environment. — The Essence of Academic Performance. — Intechopen, 2019. <https://www.intechopen.com/chapter/pdf-download/70520>.

tegemist oleks otse-eetri intervjuudega, mida ei ole toimetatud. Sellisel juhul sai vaadelda, kas kuulaja saab piiratud aja jooksul tervikliku informatsiooni.

Analüüsimisel jälgisin järgmisi aspekte.

- Kas intervjuu eeldab taustateadmisi, mis aitavad sisust paremini aru saada?
- Kas intervjuul on üks selge fookus või käsitletakse mitut fookust suhteliselt pinnapealselt?
- Mil määral küsitakse kuulamispõhiseid küsimusi? See seostub eelmise punktiga — kas ajakirjanikud hoiavad kuulamispõhiste küsimustega intervjuu fookust? Samuti on need küsimused vajalikud, et intervjuus ei tekiks lünki.
- Kas küsimus on selgesõnaline ja vastajale arusaadav? Vastasel juhul ei suuna intervjuueerija vestlust ning vastaja võib rääkida fookusest mööda.
- Kas ajakirjanik esitab ka meelevaldse eeldusega küsimusi ja kuidas need mõjutavad vastamist? Näiteks kas vastaja peab vale eeldust ümber lükkama või haarab kinni eeldusest ega vasta küsimusele?
- Mitu küsimust küsib intervjuueerija ühes kõnevoorus? Rohkem kui ühe küsimuse puhul on suur tõenäosus, et intervjuueeritav vastab eelkõige endale sobivale küsimusele.
- Kui suur on küsimuse maht? Väga mahukad küsimused eeldavad tihti keerukaid mõttekäike, mineviku meenutamist või analüütilisi vastuseid. Sellisel juhul jääb vastaja kokutama ning vastus võib olla teemast mööda ja raisata eetri-aega. Sellistest küsimustest andis märku paus vastuse alguses või pikk ebalemine (eee..., äää...), samuti segased vastused.

Peamised tulemused

Ajakirjanike vastustest võis oletada, et nad kõik teevad enne intervjuusid eeltööd: valmistatakse ette küsimused, mõeldakse läbi intervjuu eesmärk või fookus. Sellest tulenevalt on võimalik seada ka vastavad küsimused. Küsimuste tüüpide üle otseselt ei mõelda, kuid püütakse mitte küsida terve intervjuu vältel ühte laadi, vaid pigem avatud küsimusi.

Aeg-ajalt vaatavad ajakirjanikud tehtud intervjuudele tagasi, mis on sisendiks järgmistele intervjuudele — mõeldakse, kas midagi saab teisiti teha. A₁ tõi välja, et lühikeste intervjuude puhul ta seda ei tee. Peamised tagasiside allikad on kolleegid, kellega

saab intervjuude üle tagantjärele arutada. Vahel kuulatakse intervjuusid ka üle, samas ei teha seda süsteemselt. Küll ütles A₄, et järelkuulates märkab ta nüansse, mida saaks parandada.

Fookus püsigu paigas

Intervjuudes oli fookusi liiga palju. See tähendab, et jututeemat ei käsitletud põhjalikult, vaid hüpati kiiresti järgmisele. Kuulajale on aga oluline, et arutelu ei jääks poolikuks. Vastasel juhul võib jääda rohkem küsimusi õhku, kui saab vastuse. Näiteks intervjueris A₂ eksperti toiduraiskamise teemadel, öeldes, et intervjuu fookuseks oli „avada taustu ja põhjuseid, miks nii suur osa toidust läheb prügis“. See lubab arvata, et tegelikult oli paika pandud teema, aga mitte fookus. Vestluses käsitleti toiduraiskamist maailma ja Eesti mastaabis, toidu ära viskamist nii kodudes kui ka restoranides. Võimalikud fookused oleksid olnud „Toidu raiskamine maailmas“, „Toidu raiskamine Eestis“, veel kitsamalt „Toidu raiskamise ja liigtarbimise probleemid Eesti kodudes“ või „Toidu raiskamine Eesti restoranides ja kaubanduses“.

Infoauke tuleb täita

Üks probleem, mis intervjuude puhul ilmsiks tuli, olid infoaugud. Intervjuueeritav rääkis, mida teised kuulajad ei pruukinud teada, ja intervjuueerija ei küsinud temalt täienduseks kuulamispõhist küsimust. See puudutab ka fookuse hoidmist intervjuus. Näiteks rääkis A₄ tehtud intervjuus vastaja, et praeguse kriisi ajal leidsid paljud ettevõtted üles suure probleemi, mida enda kasuks pöörata.

V: Ja üks idufirmade jaoks võib-olla tõesti ongi kriis selline tagant tõukav jõud, et üks iga iduettevõtte suur nii-öelda eesmärk, kui nad hakkavad tegutsema, on ju leida suur probleem, mida lahendada. Võib-olla selles valguses tõesti just mõned ettevõtted leidsidki selle järgmise suure probleemi, mida lahendada, et et tööpoolest pöörati enda kasuks, ütleme päris palju selline agiilne tegutsemine, paindlikkus.

Ajakirjanik ei täpsustanud, mis probleemid üles leiti ning mida hakati lahendama. Kuulaja jaoks jäi siin küsimus õhku.

Mõnel juhul tekkisid infoaugud seetõttu, et ajakirjanikul olid väga tugevad taustateadmised teemast või vestluspartnerist, kuid ta ei avanud talle teadaolevat tausta kuulajale ja intervjuust võis palju kaotsi minna.

Peegeldamine toob olulise välja

Ajakirjanikud kasutavad peegeldusi informatsiooni täpsustamiseks või segase teabe ümbersõnastamiseks. Samas ütlesid mõned uuringus osalejad, et nad ei tee seda teadlikult. Peegeldamise vajaka jäämine tekkis just nende intervjuude puhul, kus vastaja rääkis pikalt ning oluline teave kadus selle sisse ära, või siis, kui mõnel korral oli intervjuueeritava vastus väga segane ja oleks vajanud ajakirjaniku ümbersõnastamist.

A4: Kevad andis ka mitmeid õppetunde. Mis need õppetunnid on, mis teie võtsite sealt kaasa, mida saab ka tulevikus kasutada?

V: Mmnn... võib-olla see, et meil kohe nagu paanikasse läinud, et et et ... meil oli, noh, me, meil oli reserv, meil oli finantsiline reserv, et me ei pidanud hakkama paaniliselt vaatama, et kuidas, kuidas ellu jääda, et me saime, me saime rahulikult vaadata, kuhu suunas, mis toimuma hakkab ja, ja saime niimoodi oma sihte ... sihte seada, et et jah, võib-olla firmadel, kellel nagu üleöö turg ära kadus ja kellel pangakontol raha ei olnud, neil oli võib-olla kõige-kõige keerulisem, kes pidid tõesti ellujäämisega tegelema, meie saime võtta aega ja vaadata, kuhu suunas fookus seada ja.

Selle näite puhul oleks hea olnud ajakirjanikul üle kinnitada, et õppetund seisnes arusaamises, et rahalise reservi kogumine on oluline.

Küsimuste esitamine

Ajakirjanikud kasutasid kokkuvõttes kõige enam avatud küsimusi. Neid oli 20 intervjuus kokku 146, suletud küsimusi 123 ning poolavatuid 39. Avatud küsimused on head, kui on tarvis olukorda kirjeldada või lasta vastajal selgitusi anda. Samas on mõne intervjuu aeg väga lühike, kuid vastaja võib pikalt lobisema hakata ning intervjuul kaob fookus. Töös analüüsitud intervjuude puhul ei olnud see avatud küsimuste puhul suureks ohuks. Pigem oli probleem sellega, et avatud küsimus oli väga mahukas. Näiteks paluti ühe küsimusega kirjeldada mitut asja ning sellisel juhul oli intervjuueeritava vastus pikk ja laialivalgud. Näiteks küsis sellise küsimuse A1.

A1: Maalige meil üks pilt sellest, milline see muuseum enam-vähem võiks välja näha. Nüüd ei pea enam ruumilahendusest rääkima. Mida me eksponeerime — on see rohkem miljöö, mingisugused esemed, kõik see kokku? Noh, see on võib-olla rumal küsimus, aga üks väikene pilt?

Vastus küsimusele kestis umbes kaks minutit ja intervjuueeritav rääkis nendest punktidest läbisegi. Kuulaja jaoks oluks palju selgem, kui intervjuueerija oleks küsinud mitu konkreetset küsimust eraldi. Sellisel juhul oleks esmalt saanud käsitleda näiteks esemeid, seejärel miljööd jms.

Peamine murekoht, mis intervjuude analüüsis välja koorus, olid segased, pikad ja laialivalgud küsimused või väited. Mitmel juhul olid küsimused selgituse sees ning intervjuueeritav haaras kinni mõnest muust sõnast, mitte ei vastanud küsimusele. Üks segast ja suuremahulist küsimust illustreeriv näide on A3 intervjuust, kus räägiti USA presidendivalimistest. Intervjuueeritaval paluti kirjeldada kahe kandidaadi valijaid.

A3: Räägime siis sellest, et me oleme tänasel homikul rääkinud palju siis USA presidendivalimistest ning sellest, kuidas üks või teine osariik hääletab. Aga kui rääkida nüüd sellest, nendest osariikidest seest, et millised on need võib-olla sellised valijagrupid, mis defineerivad selle, kes nii-öelda valimispäeva järgselt tuleb võitjana välja, kas Joe Biden või Donald Trump ehk siis kas demokraadid või vabariiklased?

Üheksaminutilise intervjuust kestis vastus küsimusele peaaegu seitse minutit.

Meelevaldsed eeldused

Lühikestes intervjuudes on meelevaldsete eelduste probleem eetriaaja raiskamine. Intervjuueeritav peab hakkama eeldust ümber lükkama, kuigi võiks vastata neutraalsele küsimusele ja ise teemat selgitada. Ja samas, kui vastaja seda ümber ei lükka, jääb vale eeldus kõlama. Samuti võib intervjuueeritav eeldust ümber lükates hakata hoopis muust rääkima.

A1: Ilmselt kirjanik mõtles seda kõike kirjutades ise ka korduvalt, kui palju on võimalik tõmmata paralleele keskaja ja tänapäeva vahel?

Ülaltoodud näites on sees ajakirjaniku tugev eeldus. Pigem oleks saanud selgelt küsida: „Kas te mõtlesite raamatut kirjutades paralleelidele keskaja ja tänapäeva vahel?“, ja seejärel: „Mis põhjusel te seda ei teinud?“

Tagasisidestamisel töötasid coaching'u võtted

A1 puhul kasutasin kirjeldavat tagasisidet koos näidetega kõigist viiest intervjuust. A1-le ei saadetud näiteid enne vaadata, vaid ta nägi neid esimest

korda videokõne ajal. A2 tagasisidestamine toimus küll *coaching'*u alusel, kuid kirjalikult, sest tema tervis ei lubanud videokõnes osaleda. Seega ei saanud ma näha talle antud tagasiside vastuvõttu. A3-le ja A4-le saatsin esmalt küsimused, millele kahe intervjuu transkriptsiooni alusel mõelda, ja seejärel vestlesime üle videosilla.

Valimis olnud neljast ajakirjanikust võtsid tagasiside positiivselt vastu kaks. A2-ga tehtud kirjalik intervjuu ei võimaldanud täpsemalt hinnata tema reaktsioone tagasisidele. A1 esitas oma intervjuerimistehnikale kaitsvaid argumente ja leidis, et oma intervjuerimisstiili ta ei muuda, kuid mõned näpunäited paneb vestlusest kõrva taha. Ilmselt on tema puhul otsustav 25-aastane tööstaž, mille jooksul on ajakirjanikul välja kujunenud oma kindlad intervjuerimisvõtted, mis töötavad, nagu tema soovib.

A3 ja A4 nõustusid välja toodud tähelepanekutega, kuid põhjendasid ka, miks üks või teine asi võis juhtuda. Näiteks võis mõni segane küsimus olla tingitud pikast eetris oldud ajast või jäi selgitus intervjuu sissejuhatuses ära, kuna seda oli varem samas hommikuprogrammis öeldud. Ent ei saa kindel olla, et kõik huvilised kogu aeg raadiot kuulavad, mistõttu on paslik see siiski üle korrata.

A3 sõnul andis analüüs tema tööle mõtestatust juurde. A4 ütles, et on hea, kui keegi kõrvalt vaatab. Samuti andsid nad ka ise soovitusi efektiivsemaks intervjuerimiseks ning märkasid, mida võinuks teisiti teha.

Järeldused intervjuerimisest

Intervjuu taustainfo selgitamine on kuulajale kasulik, kuna väldib teadmatuses tingitud infoaukude tekkimist. Starkey¹¹ toob välja, et raadiot ei kuulata esmase tegevusena, mistõttu ei pruugi kuulaja tervet programmi jälgida või kõike tähele panna. Mõnes analüüsitud intervjuus juhtuski, et tausta ei selgitatud, mistõttu oli intervjuud raske kuulata, sest arutletud teema eeldas taustateadmisi. Seega on intervjuu paremaks mõistmiseks hea kohe alguses tuua välja oluline taust.

Analüüsitud intervjuudes kippus fookus sageli vahetuma ja teemasid ei käsitletud põhjalikult. On võimalik efektiivsemalt intervjuerida, kui keskendutakse fookuse põhjalikule käsitlemisele ja selle

laiendamisele, mitte teema vahetamisele. Kuna intervjuerides tuleb väga aktiivselt kuulata, siis aitavad fookust hoida ja laiendada kuulamis põhisel küsimused. Nendega on võimalik vältida lünki intervjuudes.

Veel on võimalik efektiivsemalt küsitleda, kui esitada selge ja konkreetne küsimus, millest saavad ühtmoodi aru nii ajakirjanik, intervjueritav kui ka kuulajad. Tihti juhtus, et küsimus kadus sissejuhatuses ära või küsiti ühes kõnevoorus mitut küsimust korraga. Kui küsimus jääb vastajale ebaselgeks, siis räägitakse tihtilugu väga segast juttu.

Aeg-ajalt esines küsimuste asemel ka meelevaldseid eeldusi sisaldavaid väited, mistõttu intervjueritav ei saanud päris täpselt aru, millest rääkida. Tulemuseks oli segane vastus. Küsimusest mööda vastamise võib tingida ka vale eeldusega küsimus. Vastaja hakkab eeldust ümber lükkama, pigem keskendub faktina esitatud eeldusele, kui annab kuulajale informatiivset teavet.

Analüüsist tuli välja mahukate küsimuste probleem otse-eetris. Intervjueritaval paluti ühes vastuses selgitada midagi kahe-kolme erineva nurga alt või esitati analüüsi nõudev küsimus, millele intervjueritav ei osanud vastata. Lisaks oli raske vastata, kui paluti teha pikki meenutusi või lasti ennustada tulevikku.

Kiitust väärised ajakirjanike kasutatud peegeldamisvõtted. Peegeldamine on oluline just pikkade ja segaste vastuste korral — ajakirjanik saab sellise vastuse oma sõnadega kokku võtta. Intervjuu eeldab intervjuerija aktiivset kuulamist, vastaja öeldu täpsustamist, ümbersõnastamist ning peegeldamist. Peegeldamine on oluline selleks, et sõnum oleks üheselt mõistetav. Pikkade vastuste puhul on tähtis, et välja tuleks kõige olulisem, eriti siis, kui intervjueritav räägib ühes vastuses erinevatel teemadel.

Kokkuvõte

Uurimuse käigus otsisin vastuseid peamiselt küsimusele, kuidas saaks raadio otse-eetris paremini intervjuerida. Põhilised märksõnad olid fookuse hoidmine, peegeldamine, meelevaldsete eelduste vältimine, kuulamis põhisel küsimused, selged küsimused ja üks küsimus korraga.

Kahe ajakirjaniku puhul oli tore, et nad vähemalt mõne tähelepaneku kõrva taha panid ja lubasid

¹¹ Guy Starkey. Radio: The Resilient Medium in Today's Increasingly Diverse Multiplatform Media Environment. — Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies, 2017, Vol. 23, nr 6, lk-d 660–670.

proovida seda kasutada. A4 lubas teinekordki minu saadetud küsimuste põhjal oma intervjuudele otsa vaadata ja neid analüüsida.

Tagasisidestamisel soovitan pigem kasutada *coaching*'u meetodit, kuna see töötab silmanähtavalt paremini kui otsene tagasiside. Samas olenes palju ka ajakirjaniku vastuvõtlikkusest.

Eesti venekeelsete ajakirjanike valikud Venemaa uudiste kajastamisel

Anna Tisler-Lavrentjev

Eesti ajakirjanikud kajastavad Venemaa uudiseid lääne ajakirjandusega enam-vähem sarnaselt — eksklusiivne info Venemaal toimuvast peaaegu puudub. Venemaa sündmusi kajastades kasutatakse peamiselt BNS-i ja rahvusvaheliste uudisteagentuuride teavet, refereeritakse materjale, mis on usaldusväärseks peetavates meediakanalites juba ilmunud, ning vahendatakse ametlike allikate sõnumeid. Iseisvat reporteritööd tehakse Venemaa sündmuste kajastamiseks harva. Eesti ajakirjanikud on Venemaa uudiste suhtes skeptilised, sest neist eeldatakse valeinfot ja propagandat. Venemaa sündmuste kajastamist raskendab ka eesti ajakirjanike vähene vene keele oskus.¹ Kõuts-Klemmi jt uurimuse valguses hakkasin mõtlema, kas ja mil määral saaksid Eesti venekeelsed ajakirjanikud oma eestikeelsetele kolleegidele abiks olla, seda nii keele, allikate kui ka teemavalikute juures. Võiks eeldada, et venekeelsetel ajakirjanikel on keelebarjääri puudumise ja kultuurilise läheduse tõttu Venemaal toimuvast parem ülevaade ja neid võiks käsitleda ka kui Venemaa asjatundjaid.

Olles töötanud mitu aastat Eesti Rahvusringhäälingu raadiouudiste toimetuses, olen näinud, kui

hästi toimib eesti- ja venekeelse toimetuse koostöö ning kui abivalmid on mõlema toimetuse kolleegid. ERR-i eesti- ja venekeelsed toimetused arutavad omavahel päevateemasid, kuid välispoliitika, sh Venemaad puudutavad uudised jäävad tavaliselt kummagi toimetuse enda otsustada.

Seni ei ole Eesti venekeelsete ajakirjanike tööd kuigi palju uuritud. Pigem on olnud fookuses venekeelse meedia jälgimine ja selle roll integratsioonis. Jakobson² on oma töös leidnud, et Eesti venekeelsed ajakirjanikud kujutavad tekstides vähemusi ohvritena, ja teinud järelduse, et selline hoiak ei aita ühiskonna tihedamale lõimumisele kaasa. Samuti on integratsiooni seisukohalt mõnevõrra uuritud venekeelsete ajakirjanike hinnanguid inforuumi kujunemisele.³ Viimati mainitud uuringust tuli välja, et Eestis ei ole piisavalt kvalifitseeritud venekeelseid ajakirjanikke, et kujundada kvaliteetset venekeelset inforuumi. Ajakirjanike endi sõnul ei tule mõlemat keelt valdavaid noori ajakirjandusse juurde.⁴ Jufereva⁵ on uurinud, kuidas Eesti venekeelsed ajakirjanikud tajuvad oma professionaalset rolle ja ülesandeid. Tema uurimusest selgus, et enamik intervjueritud ajakirjanikest arvab, et

Artikli aluseks on 2021. a juunis Tartu ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud magistritöö (juh Ragne Kõuts-Klemm).

Vt <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72605>.

Artikkel on kirjutatud enne Venemaa laiaulatuslikku sõda Ukraina riigi ja rahva vastu, mistõttu osa faktidest ei ole enam aktuaalsed ega peegelda praegust olukorda

¹ Vt Ragne Kõuts-Klemm, Karoliina Hussar, Signe Ivask, Mihhail Kremez, Priit Pärnapuu, Taavi Sink, Anna Tisler-Lavrentjev. Infoökoloogia juhtumiuuring: Infoliikumise ahelad Eesti ajakirjanduses Venemaaga seotud sündmuste näitel. Tartu ülikool, ühiskonnateaduste instituut, uuringuaruanne, 2020, lk-d 4–5.

² Valeria Jakobson. Role of the Estonian Russian-language Media in the Integration of the Russian-speaking Minority into Estonian Society. Doktoritöö. University of Tampere, Faculty of Social Science, 2002. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67197/951-44-5313-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³ Kristina Kallas, Raivo Vetik, Jüri Kruusvall, Ellu Saar, Jelena Helemäe, Laura Kirss, Cenely Leppik, Külliki Seppel, Kats Kivistik, Pille Ubakivi-Hadachi. Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring. Uuringu aruanne. Balti Uuringute Instituut, Tallinna Ülikool, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2015. https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/2022/01/Eesti_integratsiooni_monitoring_20151.pdf.

⁴ *Ibid.*, lk 96.

⁵ Maria Jufereva. Проффессионализация современных русскоязычных журналистов Эстонии. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, 2006. https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/15606/Magtoo_Jufereva.pdf?sequence=1&isAl=y.

nende peamised rollid on auditooriumile kiirelt informatsiooni edastada, aidata venekeelsetel inimestel sotsiaalpoliitilistes sündmustes orienteeruda ja laiendada nende kultuurilist silmaringi. Oma hiljutises doktoritöös uuris Jufereva-Skuratovski Eesti venekeelsete ajakirjanike identiteeti ning leidis, et see on aastate jooksul muutunud.⁶ Küll aga puuduvad uurimused, mis selgitaksid põhjalikumalt venekeelsete ajakirjanike käsitlust oma tööst ja valikutest. Oma magistritööga püüdsin seda lünka täita. Minu eesmärk oli teada saada, milline on venekeelsete ajakirjanike roll ja tööpraktikad Venemaa teemade vahendamisel Eesti ajakirjanduses.

Töös otsisin vastuseid viiele uurimisküsimusele.

1. Kust saavad Eesti venekeelsed ajakirjanikud uudiseid Venemaa kohta — mis on nende peamised allikad?

2. Kuidas valivad Eesti venekeelsed ajakirjanikud teemasid, mida Venemaast kajastada?

3. Kas ja kuidas kontrollivad Eesti venekeelsed ajakirjanikud Venemaa kohta saadud teavet?

4. Kuidas nad hindavad oma teadmisi Venemaast ja millisena näevad enda panust Venemaa teemade kajastamisel Eesti ajakirjanduses?

5. Kuidas hindavad kohalikud venekeelsed ajakirjanikud eesti- ja venekeelsete toimetuste koostööd?

Meetod ja valim

Magistritöö andmete kogumiseks intervjuerisin kümnet ajakirjanikku neljast Eesti venekeelsest laiemale auditooriumile suunatud veebiuudiste portaalist: rus.err.ee, rus.postimees.ee, rus.delfi.ee ja dv.ee⁷ ning Eesti Rahvusringhäälingu venekeelsest raadiouudiste toimetusest. Need on suurima jälgitavusega venekeelsed veebikanalid Eestis,⁸ mistõttu pidasin oluliseks selgitada nendes töötavate ajakirjanike professionaalseid valikuid. Tegin ajakirjanikega kvalitatiivsed poolstruktureeritud intervjuud.

Valimit moodustades eeldasin, et uuritavad ajakirjanikud peavad lisaks kohalikele uudistele jooksvalt kajastama ka uudiseid välismaalt. Eeldatavalt saavad ajakirjanikud Venemaa sündmuste kohta infot peamiselt teistest portaalidest ja agentuuridest ning toimetusele saadetud infost. Arvatavasti

kasutavad nad peamiselt venekeelseid allikaid. Intervjueeritavate hulgast jätsin kõrvale väliskorrespondendid, kes tegelevad Venemaa teemadega põhjalikumalt, sest need on nende töö põhifookuses.

Et toimetuste töö analüüs oleks võimalikult täpne, soovisin igast toimetusest intervjueerida vähemalt kahte inimest. Ajakirjanike valikul lähtusin soolisest ja vanuselisest tasakaalust ning võtsin arvesse nende töökogemust ajakirjanikuna. Kõigil intervjueeritud ajakirjanikel oli kõrgharidus omandatud või omandamisel.

Peamised tulemused

Eesti venekeelsete ajakirjanike Venemaa teemade kajastamise praktika ei erine üldiselt eesti toimetuste tööpraktikast. Ka Eesti venekeelsed uudisteportaalid ei paku auditooriumile Venemaa sündmuste kohta kuigi palju enda loodud materjali. Valdavalt vahendavad nad rahvusvaheliste uudisteagentuuride teavet ja refereerivad usaldusväärseks peetavates meediakanalites ilmunud tekste. Allikad, mida Venemaa teemade kajastamisel kasutatakse, on venekeelsetel ajakirjanikel suures osas samad, mis eesti toimetustel: mõlemad kasutavad allikatena näiteks Interfaksi, TASSi, AFP-d ja Reutersit. Aga võrreldes eesti toimetustega kasutavad venekeelsed ajakirjanikud oma töös rohkem venekeelseid allikaid, mis on nende emakeele tõttu ka loogiline. Samuti leitakse infot n-ö opositsiooniliste vaadetega uudisteportaalidest, nagu Meduza, Deutsche Welle ja BBC venekeelsed portaalid. Venekeelsed toimetused jälgivad aktiivselt ka ajalehte Kommersant ja raadiojaama Ehho Moskvõ. Samuti kasutatakse allikatena selliseid Venemaa portaale, mis kajastavad Eesti läheduses asuvate regioonide uudiseid (nt portaali fontanka.ru, kus kirjutatakse eelkõige Peterburis toimuvast). Seda eesti toimetused peaaegu ei tee.⁹ Võib eeldada, et üldiselt kajastavad eesti- ja venekeelsed toimetused Venemaa teemasid sarnaselt, üldine arusaam sündmustest on samalaadne.

Suurem osa intervjuudest toimus veebruaris 2021, kui Vene kohus mõistis opositsionäär Aleksei Navalnõile kahe aasta ja kaheksa kuu pikkuse

⁶ Maria Jufereva-Skuratovski. Russophone Journalists in Estonia: Redefinition of Professional Roles. Doktoritöö. University of Jyväskylä, Faculty of Humanities and Social Sciences, 2020. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/73535/978-951-39-8481-6_vaitos_2021_02_05.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

⁷ Portaal dv.ee on mõeldud eelkõige majandushuvilisest lugejale, ehk võrdlemisi kitsale sihtrühmale. Samas on neil olemas kindel lugejaskond ja koostöö teiste AS-i Äripäev toimetustega.

⁸ Eesti Rahvusringhäälingu venekeelsed raadiouudised leiab rus.err.ee lehel.

⁹ R. Kõuts-Klemm jt, 2020, lk 11.

reaalse vangistuse. Ühe intervjuueeritava sõnul otsis toimetus selle teema analüüsimiseks Eesti ja Venemaa positsioonide vahel tasakaalu. See tähendab, et ühes intervjuueeritava Navalnõist kirjutatud loos võis olla nii Eesti ekspertide kui ka Venemaa võimude kommentaare. Ta iseloomustas eesti- ja venekeelsete toimetuste töövõtete erinevusi järgmiselt:

Meil on lihtsam leida venekeelset teavet ja eestlastel on lihtsam helistada näiteks Urmas Paetile või Marina Kaljurannale ja küsida kommentaari. Mida Eesti teeb? Nende jaoks on Eesti seisukoht kuidagi olulisem. Helistasime ka samadele inimestele, kuid samal ajal võisime võtta mõne tüki Sergei Lavrovi kõnest ja seda kasutada. See ongi väike erinevus. Üldiselt vaatavad nad rohkem Eesti positsioonilt kui meie. Meie võtame natuke siit ja seal.

Enda hinnangul lähtuvad nii eesti- kui ka venekeelsed toimetused lugejate huvidest. Eesti toimetused loovad lugusid sageli julgeoleku teemadel, samuti pakuvad nende sõnul lugejatele huvi Venemaal juhtunud erakordsed või kurioossed sündmused.¹⁰ Venekeelsed veebitoimetused kajastavad eeskätt poliitikat ja kultuuri. Poliitikateemadest rääkides lähtub osa venekeelseid ajakirjanikke sellest, kuidas võivad Venemaa poliitiline olukord või Venemaa ja teiste riikide vahelised konfliktid puudutada Eestis elavaid venekeelseid inimesi, kes on kuidagi Venemaaga seotud — neil on seal vara, sugulased, töö jmt. Teemade valimisel peetakse silmas ka sündmuse suurust ja mõju nii Eestile, Euroopa Liidule kui ka maailmale laiemalt. Kultuurielu kajastatakse eeldades, et Eesti venekeelsed inimesed elavad pigem venekeelses kultuuriruumis ja vaatavad näiteks Venemaal tehtud filme või jälgivad Venemaal tuntud inimesi.

Enne koroonapandeemiat kajastasid Eesti venekeelsed ajakirjanikud ka turismiteemasid, käsitledes näiteks seda, kuidas Venemaal aega veeta. Samuti on venekeelsete ajakirjanike lugude keskmes elukorraldus Venemaal, pakkudes võimalust seda Eesti omaga võrrelda. Näiteks võib teemaks olla kahe riigi pension või pandeemia ajal ka piirangute erinevus. Ajakirjanikud põhjendasid valikut sellega, et need teemad võivad venekeelseid inimesi puudutada. Peab aga silmas pidama, et kõik Eestis elavad vene

keelt kõnelevad inimesed ei ole ilmtingimata vene päritolu. Vaid vene rahvusest inimestele suunatud sisu vastuvõtt võib kujuneda mõnel määral vastuoluliseks, seda just tundlike teemade puhul, nagu Venemaa ja Ukraina konflikt. Eesti venekeelsed ajakirjanikud ütlesid intervjuudes, et kajastavad selliseid teemasid ettevaatlikult, otsides infot lisaks kummagi poole allikatele ka ingliskeelsetest portaalidest ja rahvusvaheliste agentuuride kanalitest.

Allikate valimisel on ajakirjanikud täiesti autooomsed. Suurem osa neist ütles, et nad pole kunagi kuulnud, et Venemaa teemade kajastamisel ei tohiks teatud allikaid kasutada. Paljudes toimetustes puuduvad ka soovitusel, kuidas Venemaa teemasid käsitleda. Sellegipoolest on mõnes toimetuses eelistusi ja tehtud ka nimekirjad soovituslikest allikatest. See võib mõneti ajakirjanikku aidata, et ta ei satuks ebameeldivasse olukorda, sest valeuudise eest vastutab just ajakirjanik ise ja selline intsident võib mõjutada ta karjääri.¹¹

Meil on juhis, kus on toodud kõik allikad, eraldi ka Venemaa allikad, ning meil soovitatakse just neid kasutada. See on eriti kasulik just noorte jaoks, kellel pole aimugi, mida nad tohivad võtta, mida ei tohi, millised allikad on usaldusväärsed ja millised mitte.

On teada, et eesti ajakirjanikud on Venemaa kohta avaldatud teabe suhtes skeptilised, sest eeldatakse, et see sisaldab valeinfot ja propagandat.¹² Nii suhtuvad ka Eesti venekeelsed ajakirjanikud. Samas kulub neil keelebarjääri puudumise tõttu info kontrollimiseks vähem aega. Seejuures on tõsiasi, et peaaegu kellelgi neist ei ole Venemaal häid kontakte ega Venemaa teemadega seotud kõneisikuid, kellelt saaks vajaduse korral nõu küsida või taustast rääkida. Intervjuueeritud ajakirjanikud ise ei tunne end Venemaa teemade ekspertidena, kuid tänu keeleoskusele ja kultuuriteadmistele saavad nad eestikeelsetele kolleegidele abiks olla. Mõni neist teeb seda juba praegu, kuid nende sõnul küsivad eestikeelsed kolleegid abi harva, sest saavad ka ise hästi hakkama.

Venekeelsete toimetajate arvates oskab osa nendest vene keelt piisavalt heal tasemel, aga see arvamus erineb Kõuts-Klemmi juhtimisel tehtud uurimuse¹³ tulemustest, mille järgi on eesti ajakirjanike vene keele oskus kasin.

¹⁰ *Ibid.*, lk 51.

¹¹ Florian Wintterlin, „Trust in Distant Sources: An Analytical Model Capturing Antecedents of Risk and Trustworthiness as Perceived by Journalists.“ — *Journalism*, 2020, Vol. 21, No. 1, lk-d 130–145. <https://doi.org/10.1177/1464884917716000>

¹² R. Kõuts-Klemm jt, 2020, lk 4.

¹³ *Ibid.*

Suurem osa intervjueeritustest ütles, et eesti kolleegid pöörduvad nende poole harva sooviga Venemaa sündmuste kajastamiseks lisainfot saada. Vahel tahavad eestikeelsed ajakirjanikud venekeelsete kolleegidega lihtsalt konsulteerida, selleks et vene keelest eesti keelde tõlkides mõnda keerukamat sõna või fraasi täpsustada. Mõni üksik intervjueeritu ütles, et tal on eesti keelega probleeme, mistõttu ta ei oska piisavalt hästi kolleegidele abiks olla. Siiski leidis ka neid, kes oskavad vene keelest eesti keelde tõlkida täismahus tekste. Vahel küsitakse infot ka allikate või sündmuste kohta.

Kuigi eesti kolleegid ei pöördu venekeelsete toimetuste poole tihti, kiidavad venekeelsed ajakirjanikud toimetuste vahelist koostööd. Nende sõnul on kolleegid alati nende suhtes toetavad ja nemad ise igal ajal valmis eestikeelseid toimetusi aitama.

Kokkuvõtteks

Selgus, et Eesti venekeelsete ajakirjanike peamised allikad Venemaa teemade kajastamisel on nii Venemaa kui ka rahvusvahelised agentuurid ja portaalid. Peamiselt hangivad Eesti venekeelsed ajakirjanikud Venemaa teemade kajastamisel infot venekeelsetest allikatest, kuid tundlike teemade kajastamisel, nagu näiteks Venemaa konflikt Ukrainaga, vaatavad ka ingliskeelseid allikaid. Oli aga neidki, kes püüavad Venemaa agentuuride teavet vältida ja otsivad infot Venemaa kohta rahvusvahelistest agentuuridest.

Vähesed ajakirjanikud otsivad usaldusvärsuse kontrollimiseks algallikat. Enamasti on see tingitud kollektiivi suurusest: venekeelsetes toimetustes töötab tavaliselt vähem inimesi kui eestikeelsetes ja uudistetoimetuse töö peab käima kiirelt. Lisaks on suuremal osal toimetajatest kindel hulk allikaid, kust nad on harjunud Venemaa teemade kohta infot hankima. Selliste allikate olemasolu on vajalik, sest ajakirjanik ei saa lühikeste tähtaegade tõttu kogu teavet kontrollida.

Nii nagu eesti ajakirjanikud on ka kohalikud venekeelsed ajakirjanikud Venemaa uudiste suhtes skeptilised, sest neist eeldatakse valeinfot ja

propagandat. Mõni üksik ajakirjanik leiab, et lääne portaalid, näiteks Deutsche Welle venekeelne portaal, võivad kajastada Venemaa uudiseid ka teistpidise propaganda prisma läbi, näidates, et Venemaal on asjad veelgi halvemad, kui arvatakse. Ajakirjanikud usaldavad rahvusvahelisi agentuure ja portaalid, kuid aktiivselt kasutatakse ka mõne Venemaa kanali toodetud uudiseid.

Venemaa kohta saadud teavet kontrollitakse, kuid aja kokkuhoiu eesmärgil eelistavad venekeelsed ajakirjanikud kasutada neid allikaid, mida nad on harjunud vaatama. Samas tõdesid ajakirjanikud, et Venemaa allikate agenda on pidevalt muutumas. Nii näiteks on raadiojaam Ehho Moskvõ nende sõnul Venemaa poliitilise režiimi suhtes pehmemaks muutunud.

Ka sotsiaalmeedia on üks võimalus saada kiiret ja võimalikult mitmekesist infot Venemaal toimuva kohta. Mõni ajakirjanik on öelnud, et jälgib Venemaa opositsionääride Twitteri-kontosid ja vaatab uudiseid Venemaast ka Youtube'ist ja Telegrami kanalitest. Pressiteateid Venemaalt peaaegu ei tule. Kui neid ajakirjanikele saadetakse, siis pigem jäetakse need kõrvale.

Üldiselt ei ole Eesti venekeelsetel ajakirjanikel Venemaal isiklike kontaktisikuid, kes saaksid neile Venemaa teemadel abiks olla — puuduvad kohapealsed eksperdid. Ajakirjanikud ise end Venemaa asjatundjateks nimetada ei soovi, kuigi üks neist sõnas, et saab väga hästi aru nii riigis toimuvast kui ka selle poliitikast. Positiivne on, et kohalikud venekeelsed ajakirjanikud tunnevad, et saavad eesti kolleegide siiski Venemaa teemadega aidata ja suur hulk neist on seda juba ka teinud. Peamiselt saavad venekeelsed ajakirjanikud abiks olla keeleoskuse ja kultuuriteadmistega.

Kokkuvõttes võib öelda, et Venemaa teemade kajastamisel ei esine eesti- ja venekeelsete toimetuste tööpraktikates märkimisväärseid erinevusi. Venekeelsete ajakirjanike peamine eelis on keelebarjääri puudumine: nad saavad kiiremini ja lihtsamalt Venemaad puudutavat teavet kontrollida.

AJAKIRJANDUSTUDENGITE VÄLJAANDED

Ajakirjandus- ja meediatudengite väljaanded ja telesaated

Ettekanded EAAS-i koosolekul 21.05.3021

EAAS-i koosolekul 21. mail 2021 olid arutluse all Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli ajakirjandus- ja meediatudengite väljaanded ja telesaated. Avaldame kokkuvõtted koosolekul esitatud neljast ettekandest.

Ajaleht ja veebiväljaanne 4dimensioon

Kaili Malts, Kertu Mooste

(Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni bakalaureusetudengid)

Viis aastat tagasi sai 4dimensioon alguse ja oleme arenenud veebist edasi – oleme teinud raadiot ja anname välja igakuist paberlehte. Praegu on meil kokku umbes 25 tegevkirjutajat, nende hulgas nii ajakirjandustudengeid, eriala lõpetanud inimesi kui ka lihtsalt 4dimensiooni varasemaid liikmeid. Neile annavad nõu kirglikud erialainimesed.

Ühiskonnateaduste instituudi kommunikatsioonitudeng Margus Hanno Murakas lõi 4dimensiooni viis aastat tagasi. Eesmärk oli pakkuda tudengitele kohta, kus katsetada ja oma katsetusi avaldada. See on selline koht, mis ei ole ametlik, toimetuste rangete reeglitega, ning kus võib teha absoluutselt kõike ning päriselt ka. „Värskelt, rikumata ja otse“ on meie moto. Selle järgi on tegutsenud eelnevad ja tegutsevad praegused liikmed. Kirjutatakse värsketest asjadest nii, nagu soovitakse, ning otse lugejale. Ehk siis seda võib võtta kui „kastist välja kirjutamist“. Püütakse teha midagi, mis ei ole ehk õppekavas, ja ikka selleks, et ennast teisiti proovile panna. Noortelt noortele tegemine ja kirjutamine.

Alguses keskendusime enam-vähem ülikooli või tudengeid puudutavale, rääkisime muu hulgas Tartuga seotust. Otsisime selliseid teemasid, mis võiks kaaslasti kõnetada. „Kastist välja kirjutamise“ kohta saab öelda, et mingeid piire pole. Kõik, mis

vähegi pakub huvi, on täiesti vastuvõetav. Avaldame, paneme üles, jagame.

Näiteks kirjutasime ja avaldasime ühe vastuvoolu ujuva juhtkirja, mille pealkiri oli „Ole vähem“. Sellest sai meie organisatsiooni mitteametlik moto. Sellest sai meie organisatsiooni mitteametlik moto. See tähendab, et tee ja ole vähem, aga kui midagi teed, siis hoolikalt, ära rööprähkle paljude asjade vahel, millest osa lõpuks jääbki poolikuks. Teine juhtkiri on „Tõmba normiks“, millest on saanud meie jaoks oluline hüüdlause.

Seejärel tuli meie saade „Vähemolijad“. Seda juhtisid toona Lisete Reineberg, Indrek Ojamets ja Romet Toomas Tiitsaar, alguses Generaadios, siis Vikerraadios. Kahjuks me enam seda ei tee, aga sellegipoolest on see kindlasti väga tunnustamist väärt tegevus. Peale selle tehti ka „Otsepilti“, mis oli justkui loeng. Kutsusime ajakirjandustudengitele esinema külalisi oma erialalt. Tudengid tundsid, et nad ei saanud piisavalt kokku puutuda inimestega, kes sama eriala praktiseerivad, ning seetõttu kutsuti erinevaid külalisi. Külaliste hulgas olid näiteks Astrid Kannel, Madis Jürgen, Indrek Kiisler ja paljud teised. „Otsepilt“ sai meie tudengitelt positiivset tagasisidet.

Kokkuvõttes: tudengid leidsid ja löid endale ise kohta, kus oma praktilisi võimeid katsetada ja avardada. Peale ajakirjanduse tegeleme 4dimensioonis ka noorte koolitamisega. Näiteks käisime 2017. aastal KOV-i valimiste eel Tartu koolides rääkimas keskkooliõpilastele, miks nad peaksid suhtuma kriitiliselt meediasse ja igasugustesse poliitkampaniatesse. Kuna esimest korda said sel aastal 16-aastased valima minna, oli eesmärk tekitada keskkoolinoortes meediakriitilisusega kerget paranoia. Teine koolitussari „A kust sa tead?“ viis meid koolidesse rääkima sellest, kuidas tuleks olla meedia ja info suhtes kriitiline ning kuidas vältida seda, et satutakse valeuudiste lõksu. Kui esimese koolitussarjaga käisime läbi pea kõik eestikeelsed

keskkoolid Tartus, siis „Kust sa tead?“ projektiga käisime koolides üle Eesti.

Pärast neid samme tuli meie kõige suurem projekt — 4jaleht, mis ilmub kord kuus 12-leheküljelisena paberil Postimehe vahel, veebiväljaanne on kättesaadav Postimehe üldveebis. Kuidas seda nime lugeda? Omadele ajaleht, mitte nii omadele neljaleht, aga kindlasti mitte neli ja leht.

Praeguseks (21. maiks 2021. — *Toim.*) on ilmunud 11 numbrit ja teeme kaheteistkümnendat ehk oleme jõudnud ringiga aastavanuseks. Me oleme saanud aasta noore ajakirjaniku nominatsiooni Postimees Grupis ning meie kujundust on palju kiidetud. Meie eesmärk põhimõtteliselt oligi kuidagi erineda teistest ajalehtedest.

Me tundsiime, et kujundus on see, millele saame eriti suurt rõhku panna. Iga lehega on tunne, et me panustame aina rohkem sinna kujundusse.

Olime Eesti Meedialiidu aasta kujunduspreemia nominent. Kindlasti oli alguses hirm, aga aasta aega oleme hakkama saanud. Me oleme saanud tunda seda, mida võib pidada päris toimetuse tööks. Meil on igas kuus kindel tähtaeg, millal peab leht ilmuma, selleks peab leidma teemad ja kirjutajad. Meil on küljendajad, keeleteoimetajad ja kontorid Tallinnas ning Tartus. Põhimõtteliselt kõik, mis me oleme selle aastaga teinud — kirjutamine, toimetamine, kujundamine —, on inimeste õlul, kes teevad seda kõike oma teiste tegemiste kõrvalt. See ei ole kellelegi põhitöö. Meie oleme tudengid, meie kirjutajad on tudengid, meie kujundajad ja keeleteoimetajad on tudengid, isegi võib-olla teistel erialadelt, aga kõik teevad seda lihtsalt sellepärast, et tahtmine teha on nii suur. Oleme põhimõtteliselt suur perekond, kes lihtsalt teeb asju, mis meile meeldib, ja me saame selle kaudu kuidagi muuta, mis meie ümber toimub.

Veebiajakiri Peegel

Eva Nõmme, Rein Olesk

(Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni magistrandid)

Peegli väljaandes (vt peegel.ut.ee) saavad kõik toimetuse liikmed kätt proovida nii peatoimetaja, keeleteoimetaja, turundaja kui ka näiteks reporteri rollis. Eesmärk on, et kõik saaksid toimetuse kogemuse kätte. Peegli numbrid ilmuvad üle nädala ning väljaande seni kõige loetumal artiklil on sama palju lugemisi kui Pärnu linnas elanikke — ligi 40 000.

Tegemist oli (koroona)ajastutruu artikliga, mis aitas lugejal valida kõige kvaliteetsemat kaitsemaski. Selle looga läks meil väga hästi.

Kolmanda Peegli toimetuse avaldasime lõppeval kevadsemestril kokku kuus numbrit ja 45 lugu. Kui arvestada, et meie toimetuse koosnes kuuest aktiivsest liikmest, siis on sellised arvud meie arvates igati tublid. Lisaks aitasid meid kaaskirjutajad, kellele oleme väga tänulikud. Meie kõige populaarsemat artiklit luges ligi 3000 inimest ja see oli intervjuu Andrus Kivirähkiga.

Iga Peegli number ja toimetuse on oma nägu ning tekstid ja žanrid tekkisid vastavalt sellele, kuidas toimetusel liikmed ise tundsid ja tahtsid. Meile oli oluline, et saaksime kirjutada sellest, mis meid kõnetab. Kui aga vaadata lugejanumbreid, siis olid kõige suurema lennuga intervjuud. Persoonid on need, kes klikke toovad.

Kõige suurem proovikivi oli vahest see, et Peegli toimetuse liikmetena pidime kandma erinevaid rolle. Näiteks varem polnud nii mõnigi meist kunagi kirjutanud toimetajaveergu või ajasurve olukorras peatoimetajana ajanud mõne teise lugusid taga. See tõttu oli oluline toimida ühtse meeskonnana. Meil oli sellega päris hästi — aitasime üksteist palju ja mõtlesime lahendusi koos. Tagantjärele vaadates on see efektiivse toimetuse jaoks oluline.

Näiteks meie kõige loetum lugu Andrus Kivirähkiga ei pidanud algul üldse sündima. Tegelikult tahtsime teha intervjuud Martin Helmega, et uurida, millisena tema Eesti ajakirjanduse olukorda näeb. Kuna Helme keeldus sellest intervjuust, siis pakkuski toona peatoimetaja rollis olnud Eva eksprompt välja idee võtta ühendust hoopis Kivirähkiga. Mõeldud — tehtud, ja nii see lugu ühise ajurünnaku tulemusena sündiski.

Suurem osa väljaande rubriike sündisid esimese toimetuse ajal ning kõik järgnenud koosseisud on nendega edasi läinud. Väljatoomist väärib rubriik nimega „Vaatab Peeglisse“, milles pakume persoonidele võimalust väikest sisekaemust teha, et see siis omakorda artikliks kirjutada. Paistab, et traditsiooniks kujuneb ka iga toimetuse viimase numbriga rubriik „Peegel vaatab Peeglisse“, milles jagavad enda mõtteid ja elutarkusi toimetuse liikmed ise.

Peegel on meie arvates oluline platvorm, kus ajakirjandushuviga tudengid oma kirjutisi avaldada saavad. Teisalt on Peegli väärtus ka see, et me kirjutame seal inimestest, kes ajakirjandusõpet veavad. See ei ole üldse vähetähtis. Võib-olla tavameedias ei ületaks need inimesed või lood uudisekännist,

aga siin, meie kogukonnas, on need väga olulised. Lisaks on meil nende loomiseks ruumi, samuti ka aega ja tahtmist.

Julgeme päris kindlalt öelda, et oleme Peegli toimetuse liikmetena uhked, et saame olla osa sellisest väljaandest. Eriti tore on olnud märgata selle lühikese aja jooksul, kuidas teadlikkus Peegli olemasolust on levinud. Kui kellelegi helistad ja tutvustad end Peegli toimetuse liikmena ning kuuled seepeale kiitust kvaliteetse väljaande eest, teeb see meele rõõmsaks.

Luna TV¹

Urmas Eero Liiv, Andres Jõesaar
(Tallinna Ülikooli õppejõud)

„Luna TV“ on eksperimentaalne õppevorm, kus Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudi (BFM) nüüdismeedia õppekava magistrandid õpivad otse-eetris uudistesaaate tootmist. Alustati nullist — töötati välja formaat, kujundati tööprotsess, moodustati kaks toimetust. 2021. aasta sügissemestril oli ettevalmistusperiood ja esimene otsesaade jõudis eetrisse 2022. aasta kevadsemestri alguses. Iganädalased otse-eetri saated sisaldasid ajakirjanduslikke reportaaže, intervjuusid saatekülalistega ning lühivideoid. Saated edastati ja on järelvaadatavad TLÜ veebiplatvormil Luna.tlu.ee ja TLÜ Youtube'i kanalis.

Urmas Eero Liiv:

Mina kureerin praeguseid telemooduli magistraid Tallinna Ülikoolis ja Andres oli tegelikult väga julge, kui ta selle ettepaneku mulle tegi. Vaatamata sellele, et mul endal on kahekordne kõrgharidus, üks Tartu Ülikoolist ja teine Tallinna Pedagoogika-ülikoolist, olen ma siiski rohkem praktik. Seetõttu ehitasin praeguse kursuse teistmoodi üles, kui seda varem oli tehtud.

Kõige suurem muutus oli see, et ma tahtsin saada eetrisse regulaarseid saateid telemagistritelt. Tallinna Ülikoolil oli idee ehitada uus maja, sedakorda siis küll virtuaalne meediamaja, et oleks väljund, kuhu tudengid saaksid ajakirjanduslikke saateid toota. Selle platvormi nimeks sai Luna.

Selle esimeseks püsivaks osaks sai minu üliõpilaste uudistesaaade „Luna TV“, mida ehitasime üles alates septembrikuust ja jõudsimme otse-eetrisse

veebruaris. Minu soov ja erinevus eelnevast õppest oli arendada üliõpilastes distsipliini ja anda praktilist kogemust. Saade oli otse-eetris reedetel kell 12. Kui ma Peegli toimetuse liikmete ettekannet kuulasin, siis mõistsin, et tegelikult me oleme mõlemas ülikoolis koordineerimata liikunud ühtemoodi ja see näitab seda, et õpetamise paradigma muutus on üldse toimumas laiemalt.

Kui varem tegid Tallinna Ülikooli telemooduli üliõpilased erinevates ainetes üks-kaks saadet või saadete osi ning liikusid õppes edasi, siis nüüd toimub saadete tegemine süstemaatiliselt kogu stuudiumi vältel. Meil kui õppejõududel on pigem mentori ülesanne, me peame tudengeid järje peale aitama ja peegeldama seda, mida üliõpilased ise tahavad teha.

Sellel semestril jõudis meil väikse koroonapausi järel eetrisse 11 otsesaadet, täna (21.05.2022. — *Toim.*) oli selle hooaja viimane saade. Vaatajanumbrid on Youtube'is ilmuva kanali mõttes täitsa normaalsed. Meil ülikoolis on tegelikult veel siamaani siiski lahendamata üks probleem: „Luna TV uudised“ pole veel väga tuntud ja inimesed ei pruugi seda ülikooli veebist üles leida.

Meie saateid jälgib kogu Eesti telemaastik selles mõttes, et inimesed, kellest midagi sõltub ja kes midagi telemaastikul teevad, jälgivad praktiliselt sajaprotsendiliselt. Meie saates näevad nad järelkasvu. Minu üliõpilased peavad stuudiumi lõpuks olema paljude oskustega, igaüks peab olema suuteline saadet juhtima, igaüks peab olema võimeline saadet toimetama, igaüks peab olema suuteline tehnilises mõttes täitma ka kõige lihtsamaid ülesandeid toimetuses. Niisiis tulevad meie õppest välja laia profiiliga inimesed. Kuidas elu neid hiljem kujundab, see puudutab juba igaüht isiklikult.

Pea oma tudengeid kiitma — meil on olnud raske, aga tulemus on lustlik. Peamine, et tudengid õpivad midagi ja sellest on neile kasu. Ma leian, et Luna lugu Tallinna Ülikoolis alles algab. Ta ei ole kindlasti valmis. Telemooduli magistrandid on ühe väikese sisuosa täitjad. Teised osakonnad ei ole seda platvormi lõpuni avastanud ja kõik seisab alles ees. Sellegipoolest on minu meelest vägev asi, mis me sinna tegime.

Üks „Luna TV“ osa on saanud üle 40 000 vaatamise. Selle nad said puhtalt eksperimendi korras, et selgitada, mis siis töötab tänapäeva meedias. Töötas, nagu ikka, alasti naiseihu, mis ühes kaardis

¹ Siin avaldatav ettekande variant on sündinud aasta hiljem, 21. mail 2022. — *Toim.*

saatest läbi jooksis. Selle korjas üles suur meedia ja nii ta läks. See on iseenesest täiesti jabur, et see endiselt töötab. Meie eesmärk oli mitte sahtlisse tükke teha ja see eksperiment õpetas tudengeid palju, et nad peavad leidma viise, kuidas oma vaadatavust tõsta. See on iseenesest proovikivi ka päris televisioonis, rääkimata üliõpilaste televisioonist. Vaadatavuse numbrid on täiesti head, aga me ei pööra neile liiga palju tähelepanu. See võib üliõpilase nutma ajada, et näe, ainult sada inimest vaatas. Selle peale ma ütlen, et mis sa nutad, palun tee saade, mida tahab vaadata mitte sada, vaid 5000 inimest. Ja tee seda palja naise ihuta.

Tööprotsessi jooksul anname pidevalt tagasisidet ja kogu aeg põrgatame ideid. Kunagi tehnikaülikoolis on proovitud teha sarnast teležurnalistikat, aga sellisel tasemel ning sellise järjepidevuse ja professionaalsusega ei ole siiski ükski Eesti kõrgkool veel silma paistnud. Kui see õpe oli varem väga kaldu ERR-i poole, siis minu tulekuga on juurde tulnud kommertsiaalsust. Meie õppejõudude profiilid on väga kirevad. Meil käivad inimesed igast telekanalist, igasugustest telesaadetest.

Andres Jõesaar:

„Luna TV“ ei ole ühegi telekanali osa ehk meil tuleb üksinda läbi murda, erinevalt 4jalehest, mis ilmub Postimehe vahel. On küsitud, kui palju on meil olnud vaidlusi teemal, kas minna kommertstelevisiooni või avalik-õiguslikku teed. Seda vaidlust meil ei olnud, aruteludes Liiviga oli meie ühine arusaamine, et teoreetilised teadmised peavad tudengitel olema igal juhul väga tugevad. Peab olema olema ajakirjaniku elukutseks vajalike põhiliste teoreetiliste teadmiste vundament. Ma täiesti usaldasin selles kontekstis Urmas Eerot ja me ei tsenseerinud kunagi midagi. Lisan siia juurde, et Luna platvormilt (luna.tlu.ee) leiab bakalaureuseastme ajakirjandustudengite tõsiseid uurimislugusid, reportaaže ning teiste erialade loomingulisi töid ja muid materjale. See on koht, mida plaanime üliõpilastööde esitlemiseks ja aktiivseks õppetöö osaks edasi arendada.

Lisaks telemooduli magistrantide tehtavale jätkasime 2021/2022. õppeaasta kevadsemestril ka „Luna TV uudistega“ interdistsiplinaarse aine ELU raames (6 EAP). Projektis osales 24 tudengit viielt erialalt, üheksa tudengit olid ajakirjanduse õppekavalt. Töö toimus kahes toimetuses ja kokku toodeti otsesaate režiiimis kuus ligi poole-tunnist uudistesaadet. Lisaks ajakirjandusliku sisu

loomisele omandasid tudengid kogemusi kõigis telesaate loomise vajalikel erialadel — režii, operaatoritöö, montaaž, valgustus, heli, videograafika jms.

Õigekirjagurmaan

Kert Kask (Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni magistrant)

Õigekirjagurmaan on kasutaja Instagramis, kus jagan lühikese pildi vormis nõuandeid eesti keele teemadel. Need nõuanded on valdavas osas Eesti Keele Instituudi enda kodulehelt. Idee konto loomiseks tuli sellest, et ma ise tean väga vähe eesti kirjakeele reegleid. Pigem toetun näidetele ja kogemustele, mille abil neid saab tuletada. Ja Keele-nõuvaka soovitustest on mul olnud aja jooksul väga palju kasu. Ühel hetkel mõtlesin, et väga kahju on näha, kuidas see vorm — soovitus kodulehel — ei soodusta selle levikut. Niisiis otsustasin teha Instagramis kasutaja Õigekirjagurmaan.

Alustasin 2019. aasta suvel ja jälgijaid on olnud üle 25 000. Aeg-ajalt üritan postitusi haakida päevakajaliste teemadega. Näiteks rahvusvahelisel muuseumipäeval on olnud postitus, kuidas käänata sõna „muuseum“. (Õiged on nii muuseumi : muuseumite kui ka muuseumi : muuseumide.)

Õigekirjagurmaan on keskendunud ainult kirjakeelele, mille pärast saan aeg-ajalt ka veidi kriitikat. Samas käib postituste hulgast mõnikord läbi slängisõnu ja murdeid. Ma usun, et neist soovitustest võib olla kasu. Just sõnaraamatu täiendajana, sest kõiki asju ei jaksa ise sõnaraamatust alati vaadata ja palju tuleb kogemuse pealt. Kui uudisvoos tuleb mõni keeleteema sekka, viib see vähemalt korra mõtted eesti keelele.

Selle kasutaja tegevus tugineb väga suures osas Eesti Keele Instituudis olemasolevatele materjalidele ja meil on olnud aja jooksul erinev koostöösuhe. On oluline, et soovitus poleks ise välja mõeldud, vaid sellised, millega iga keelekorraldaja või -toimetaja nõustuks. Koostööpartneritest veel: e-etteütluse eel olen teinud kaks korda koostööd Vikerraadioga, kus aitasin osalejatel etteütluseks valmistuda. Kaheksa soovitusse seas oli ka üks vihje etteütluse tekstile. Esimesel aastal oli selleks näiteks sõna „refleksioon“. Kas *t*-tähega või ilma? Ilma, sest ladina *reflexio x*-täht antakse eesti keeles edasi *ks*-iga (nagu ka sõnades *anneksioon* ja *fleksioon*).

Keeleteemadel mõtlemine ja ka e-etteütluseks valmistumine peaks olema üsna levinud tegevus

ja loodetavasti on Õigekirjagurmaan selles abiks olnud. Jälgijate tagasiside on üldiselt väga positiivne. Lisaks kommentaaridele ja kaasa arutlemisele küsitakse ka keelenõu, aga oma teadmisi (ja nende vähesust) arvestades suunan nõuküsimused enamasti EKI keelekorraldajate poole, eriti kui tegemist on keelefilosoofiliste või muude keerulisemate muredega.

Kõige rohkem arutelu tekitas postitus selle kohta, kas lumi pakib või lumi hakkab kokku. Kirjakeeles on tegelikult mõlemad õiged, lihtsalt kasutus erineb piirkonniti. Üks neist on pigem levinud Pärnu piirkonnas ja teine on peaaegu kogu ülejäänud Eestis harjumuspärasem.

Instagram on lühikeste keelesoovituste edastamiseks väga hea, aga pikemate teemade lahkamisel esineb piiranguid. Näiteks *-lik* ja *-likkus* sarnasust

ja erinevust on tosina sõnaga väga keeruline kokku võtta. Ka näiteks kaldkriipsu kasutamisest võiks pikemalt rääkida. Sel teemal meeldib mulle väga üks artikkel, mille leiab Google'i kaudu: „Kaldkriips. Lugeja vastutusel“. Seal on vististi kõik kaldkriipsu kasutamise juhud kirjeldatud. Ja teksti on kokku seitse lehekülge.

Tulevikule mõeldes võiks Õigekirjagurmaanist saada senisest laiemgi platvorm näiteks sõnaloomedendamiseks või murrete ja unarsõnade tutvustamiseks. Minu tegevus on täiesti vabatahtlik ja tulu ma sellest ei saa. Pigem vastupidi, võtan seda hobina ja maksan aeg-ajalt isegi reklaami eest peale, et jõuda rohkemate inimesteni. Ma loodan, et eesti keelel on sellest projektist kasu ja inimesed saavad keeleindurjuurde ning satuvad ise ka Eesti Keele Instituudi põhjatuusse varamuisse.

VARIA

Lõpetajad ja lõputööd ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal Tartu ülikoolis 2021. aastal

Peeter Vihalemm

2021. aastal lõpetas Tartu ülikooli bakalaureuseõppe ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialal 48 inimest, rohkem kui varasematel aastatel — 2020. a 42, 2019. a 40. Ajakirjanduse ja/või kommunikatsiooni erialal 65 aasta jooksul (1957–2021) vähemalt kolmeaastase bakalaureusehariduse saanute koguarv oli 2021. a lõpuks 1662.

Magistrikraadi saanute arv — 45 inimest — oli 2021. a oluliselt suurem kui varem, 2020. a 34, 2019. a 28. Magistriprogrammi on 29 aasta jooksul edukalt lõpetanud (1993–2021) 499 inimest (ajakirjanduse / ajakirjanduse ja kommunikatsiooni / kommunikatsioonijuhtimise alal kokku).

Doktoritöid meedia ja kommunikatsiooni alal 2021. a ei kaitstud, 2020. aastal oli neid kaks, 2019. aastal kolm. Kokku on instituudis/osakonnas ettevalmistatud doktoritöid 24 aasta jooksul (1997–2020) kaitstud 46.

45 uuest magistrist lõpetas 15 magistritööga (33%), ülejäänud kas magistrieksamiga või praktilise magistripjektiga. Aasta varem oli magistritööga lõpetanute osakaal palju suurem — 82%, 2019. a 54%. 13 kaitstud magistritööd (87% töödest) seonduvad ajakirjanduse ja meediaga (vt nimekirja allpool, tööde digitaalsed täistekstid on kättesaadavad TÜ sotsiaalteaduskonna raamatukogus, aadressid on toodud pealkirjade juures). Selles aastaraamatus on esitatud ülevaated kahest magistritööst (Lotte Parksepp, Anna Tisler-Lavrentjev), samuti Sandra Saare praktilisest magistripjektist.

48-st bakalaureuseastme lõpetanust kaitses 28 bakalaureusetöö (58%), teised tegid lõpueksamit (42%). Aasta varem oli eksamitegijaid veidi vähem, 38%.

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd (19, vt nimekirja allpool) moodustasid kaitstud töödest 68%, rohkem kui eelmisel aastal (54%).

Aastaraamatus on esitatud ülevaated neljast bakalaureusetööst (Ode Maria Punamäe, Laura Saks, Reelika Sommer, Madleen Vapper).

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad magistritööd 2021

- Brita Kikas. Ajakirjanike oskused valeinfo tuvastamisel: olevik ja tulevikuvaated (juh Marju Himma-Kadakas, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72509>).
- Maia Klaassen. Eesti ja NATO küberkaitse võimekuse narratiivne konstrueerimine Eesti ajakirjandusväljaannetes (juh Mari-Liis Madisson, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72510>).
- Laura Korjus. Sotsiaalmeediakasutajate teadlikkus soovitusalgoritmide ja nende tajumine (juh Ragne Kõuts-Klemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72514>).
- Mariana Kukk. Teaduskommunikatsioon Tartu ülikooli loodus- ja täppisteaduste valdkonna kommunikatsioonitöötajate vaates (juh Külliki Seppel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72516>).
- Liisi Maria Muuli. Misogüünset sisu paljastavad Instagrami kontod: häbistamise, moderaatorite ja auditooriumide viis tüüpi (juh Maria Murumaa-Mengel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72607>).
- Sander Mändoja. Rahvuse ja rahvusluse diskursiivsed muutused Eesti ajakirjandustekstides 1991. ja 2019. aasta võrdluses Postimehe juhtkirjade

- näitel (juh Külliki Seppel, Veronika Kalmus, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72517>).
- Lisanna Männilaan. Ajakirjanduslike rollide täitmine eestikeelsetes Covid-19 tekstides (juh Marju Himma-Kadakas, Mai Beilmann, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72518>).
  - Ann Marii Närska. Ajakirjanike ametialased võimuhete rollid Eesti uudistes (juh Marju Himma-Kadakas, Mai Beilmann, <http://hdl.handle.net/10062/72523>).
  - Lotte Parksepp. Lugejate ootused digisisule: Saarte Hääle, Sakala, Vooremaa ja Võru Teataja näitel (juh Ragne Kõuts-Klemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72527>).
  - Helen Maria Raadik. „Palun ära kirjuta mulle Facebookis!": teadmustöötajate praktikad töö ja eraelu piiride seadmisel (juh Tiiu Taur, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72611>).
  - Angela Rääk. Eesti pressifotograafide kogemused traagiliste sündmuste kajastamisel (juh Signe Ivask, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72529>).
  - Pihel Sakk. Vanemate vaade 2–4aastaste laste ekraanimeedia kasutamisharjumuste muutustele Covid-19 eriolukorra ajal ja selle järgselt (juh Andra Siibak, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72535>).
  - Anna Tisler-Lavrentjev. Eesti venekeelsete ajakirjanike valikud Venemaa uudiste kajastamisel (juh Ragne Kõuts-Klemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72605>).
  - Sander Kamenik. Visuaalne kommunikatsioon Harju maakonna üldhariduskoolide kodulehtedel. (juh Mari-Liis Tikerperi, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72391>).
  - Mike-Richard Koch. OK-märk EKRE poliitilises kommunikatsioonis: juhtumianalüüs (juh Kaspar Kruup, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72396>).
  - Aimar Leesment. Peavoolumeedia-vastaste hoiakute kujunemine: alternatiivmeedia lugejate selgitused ja põhjendused (juh Ragne Kõuts-Klemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72429>).
  - Viktoria Maripuu. Traagilise sündmuse kajastamise valikukohad teleuudises (juh Brit Laak, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72401>).
  - Pille-Riin Määr. Naisministrite kujutamine Eesti meediaväljaannetes läbi soo- ja juhistereotüüpide (juh Külliki Seppel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72400>).
  - Anett Peel. Ajakirjanike rollid Eesti meedia-maastikul: meetodi refleksioon ja kirjeldav analüüs (juh Marju Himma-Kadakas, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72404>).
  - Brent Pere. Alaealised ajakirjanduslike allikadena: Eesti meediaväljaannete praktikad (juh Marju Himma-Kadakas, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72405>).
  - Alex-Sander Puhm. Nõrgema kaitsmise põhimõte Eesti ajakirjanike seas (juh Marten Juurik, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72406>).
  - Ode Maria Punamäe. Välissündmuste kajastamise ajaline perspektiiv ETV uudistelugudes (juh Brit Laak, <http://hdl.handle.net/10062/72407>).
  - Mari-Liis Reimand. Meedialoogika kontseptsiooni roll institutsionaalse ja transformatsioonilise meediastumise teooria lähenemises (juh Külliki Seppel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72407>).
  - Jesper Roon. Ajateenistusse astujate arusaamad infomõjutusest (juh Kaspar Kruup, Kairi Kasearu, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72409>).

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd 2021

- Joonas Alliksaar. Kriitiline diskursuseanalüüs kanepi meediakajastusest Eestis (juh Kaspar Kruup, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72387>).
- Jete-Ri Jõesaar. Kliimamuutuste kajastus Eesti veebiuudistes aastatel 2018–2020 (juh Ragne Kõuts-Klemm, <http://hdl.handle.net/10062/72390>).

- Grete-Liina Roosve. Ajakirjaniku sekkuja rolli esinemine eesti uudistetekstides (juh Marju Himma-Kadakas, Mai Beilmann, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72410>).
- Laura Saks. Raadioajakirjanike küsitlemisvõimalused otse-eetris (juh Viivika Eljand-Kärp <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72726>).
- Reelika Sommer. Uudisvääruslike lugude kajastamata jätmise: ajakirjanike kogemused ja selgitused (juh Signe Ivask, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72413>).
- Anett Taal. Teoriast praktikasse: auditooriumi tähelepanu äratava ja säilitava YouTube'i sisu loomise strateegiate rakendamine (juh Maria Murumaa-Mengel, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72414>).
- Martin Johannes Teder. Ajakirjanike rollide esinemine eesti uudistetekstides (juh Marju Himma-Kadakas, Mai Beilmann, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72415>).
- Madleen Vapper. Eesti maakonnalehed Facebookis: erinevad sisu levitamise tüübid (juh Ragne Kõuts-Klemm, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72417>).

Tallinna Ülikoolis Balti filmi, meedia ja kunstide instituudis kaitstud ajakirjandusteemalised magistritööd 2021

Barbi Pilvre

Tallinna Ülikooli Balti filmi-, meedia ja kunstide instituudis kaitsti 2021. aastal kuus ajakirjandusteemalist magistritööd. Neid on jäänud vähemaks, põhjuseks muutused õpekavades.

Varvara Reino uurimuse „Venekeelse auditooriumi, programmi tegijate ja peamiste poliitiliste erakondade esindajate hinnangud telekanalile ETV+ aastal 2021“ lähtekohaks oli, et erinevate osapoolte ETV+-ile antud hinnangud on olnud väga vastuolulised ja nõrgalt argumenteeritud. Uurimismeetodiks oli kombineeritud meetod: venekeelse auditooriumi ning ETV+-i tegijate hinnangute väljaselgitamiseks tehti kolm kvantitatiivset uurin-
gut, poliitikute hinnangute väljaselgitamiseks üks kvalitatiivne analüüs.

Töö tulemuste ja järelduste põhjal esitas autor kümme ettepanekut soovitude ning edasiste uurimisvõimalustega. Töö peamine järeldus oli, et arvestades suurenevat jälgitavust, veebikeskkonnas ilmnevat mõjukust ning kanali rolli lõimumises, tuleb ETV+-ile antavaid hinnanguid edaspidi positiivselt revideerida ning sellele tuginedes jätkuvalt tagada ETV+-ile edasiseks arenguks vajalikud ressursid.

Agnes Janson käsitles oma töös „Tüüpilised ajakirjanduseetika rikkumised Pressinõukogule esitatud kaebustes 2015–2020“ viie aasta vältel esile kerkinud ajakirjanduseetika küsimusi meedia- ja ajakirjandusekspertide vaatenurgast. Probleemi uurimiseks ja uurimisküsimustele vastuse saamiseks kasutati kombineeritud meetodeid.

Esmalt koondati kokku Pressinõukogule vahemikus 2015–2020 esitatud kaebused, et saada

ülevaade, milliseid eetikakoodeksi rikkumisi viimastel aastatel enim on esinenud. Seejärel viidi läbi süvaintervjuud erinevate meedia- ja ajakirjandusekspertidega. Vaatluse all olid mitu kaebustes korduvat teemat. Kõige rohkem kaevati Pressinõukogule, et konfliktsete lugude puhul ei küsitud süüdistatavalt poolelt kommentaare. Teiseks pöörduiti nõukogu poole ebatäpse ja moonutatud või mõnda isikut/gruppi kahjustava info edastamise tõttu. Kolmandaks kaebuste põhjuseks olid eksitavad pealkirjad. Viimase viie aasta jooksul on Pressinõukogus taunivaid otsuseid tehtud 466 vaatlusalusest kaebusest 209 ehk 45% puhul.

Peamiselt oli rikutud järgnevaid Eesti ajakirjanduseetika koodeksi¹ punkte: 4.11, mis näeb ette, et fotod ja nende allkirjad, pealkirjad, juhtlauseid ja saatetutvustused ei või auditooriumit eksitada; punkti 5.1, mis näeb ette, et kui kellegi kohta avaldatakse tõsiseid süüdistusi, tuleks talle pakuda kommentaarivõimalust samas artiklis; punkti 4.2, mis näeb ette, et konflikti sisaldava materjali puhul peab ajakirjanik ära kuulama kõik osapooled, ja punkti 1.4, mis näeb ette, et ajakirjandusorganisatsioon kannab hoolt selle eest, et ei ilmuks ebatäpset, moonutatud või eksitavat informatsiooni.

Kelly Zdankevitch analüüsis oma töös „Afekti õhutamine ja meedia vastutus rahvusringhäälingu COVID-19 kajastavate uudiste näitel“, kuidas Eesti Rahvusringhäälingu portaaliuudised kajastasid koroonaga seotud sündmusi kolmekuulise perioodi vältel alates ajast vahetult enne eriolukorda veebruari alguses kuni aprilli lõpuni 2020.

Andmekogumiseks ja analüüsiks kasutati kontentanalüüsi. Stationi meediamonitoringu

¹ Vt meedialiit.ee/eetikakoodeks.

keskkonna abil leiti vaatlusalusest perioodist 605 COVID-19 teemalist meediateksti, millest valimisse jäi töö eesmärke silmas pidades 126 teksti.

Selgus, et valdav osa tekstides avaldunud emotsionaalsetest suhtumistest oli negatiivse alatooniga — olles tonaalsuselt kas liialdavad, hirmutavad, hukkamõistvad või süüdistavad. Töö püstitas küsimuse meedia vastutusest seoses kriisidega ja osutas, et rahvusringhäälingult eeldatavat tasakaalukuse põhimõtet pandeemia algusperioodil alati ei järgitud.

Maria Mägi töö kannab pealkirja „Facebook uudiste allikana Ekspress Meedia väljaannete veebiajakirjanikele koroonapaneemiast tingitud eriolukorra ajal Eestis“. Intervjuueriti kaheksat Ekspress Meedia veebiajakirjanikku, et analüüsida, kuidas nad tajusid tol perioodil Facebooki uudiste allikana ning kas ja kuidas muutis eriolukord veebiajakirjanike tööpraktikaid sotsiaalmeedia kasutamisel.

Tulemused näitasid, et eriolukorra ajal muutus Facebook Ekspress Meedia veebiajakirjanike jaoks varasemast olulisemaks allikaks ja allikate leidmise vahendiks, kuid varasemaid tööpraktikaid see ei muutnud. Ajakirjanikud olid uudiste loomiseks juba harjunud kasutama sotsiaalmeediast leitud sisu, eriolukorra intensiivsus vaid võimendas vajadust olla rohkem kursis sellega, mis toimub Facebooki platvormil, ning jälgida tähelepanelikumalt ja teadlikumalt avaliku elu tegelaste ja organisatsioonide sotsiaalmeedia lehtedel toimuvat.

Susanna Päiv selgitas oma töös, kuidas kajastati distantsõppega seotud teemasid pandeemia ajal („Distantsõppe kajastamine Eesti meedias COVID-19 ajal“) alates esimesest koroonajuhtumist Eestis kuni 31. märtsini 2021. Selleks vaatles autor distantsõppe mõistet sisaldavaid lugusid üleriigilistes meediaväljaannetes: kes distantsõppe mõistega seotud teemadest räägivad ja millises žanris on distantsõpet kajastavad artiklid kirjutatud.

Valimi moodustasid need Postimehe, Õhtulehe, Eesti Päevalehe, Õpetajate Lehe ja Maalehe artiklid vahemikus 27. veebruar 2020 kuni 31. märts 2021, mis sisaldasid mingil kujul sõna „distantsõppe“.

Otsing tehti Stationi keskkonda kasutades. Kontentanalüüsi käigus analüüsiti 366 artiklit, kasutades töö käigus loodud kodeerimisjuhendit.

Kõige rohkem kajastasid uuritud artiklid kooliga seotud teemasid, nagu distantsõppe murekohad, distantsõppest tingitud ülekoormus ning uut moodi õppimine ja õpetamine. Kõige rohkem võtsid sõna õppejõud/õpetajad ja poliitiliste institutsioonide esindajad. Suurem hulk artiklitest olid kas neutraalsed või püstitasid küsimusi ja nende funktsiooniks oli anda edasi infot mingist nähtusest või esitleda kellegi arvamust.

Marta Magdaleen Kuningas uuris oma töös „Seksuaalvähemuste meediarepresentatsioonid aastatel 1992–1999 ja 2019–2021“, kas ja kuidas on homoseksuaalsust ja seksuaalvähemusi käsitlev meediarepresentatsioon Eestis läbi kolme aastakümne muutunud. Vaadeldi, millise retoorikaga kajastati aastatel 1992–1999 seksuaalvähemuste teemasid väljaandes Nelli Teataja; kas ja millised seksuaalvähemusi meedias kajastavad retoorikad on aastatel 2019–2021 võrreldes 1990ndatega muutunud. Uurimus viidi läbi diskursuseanalüüsi kasutades. 1990ndate Nelli Teatajast kodeeriti 74 artiklit, millest kitsamasse valimisse jäi 27 artiklit. 2019–2021 avaldatud artikleid valiti analüüsiks selle järgi, et neis kajastuksid samad retoorilised kujundid, mis 1990ndate artiklites.

Tulemused näitasid, et retoorilisi kujundeid, mille kaudu kajastati seksuaalvähemusi aastatel 1992–1999 ja 2019–2021, oli kokku seitse. Normist kõrvalekaldumise ning soo ja peremudelite retoorilised kujundid lähtusid heteronormatiivsusest. Seksuaalvähemuste sildistamise retoorika oli uuritava perioodil üldjuhul jäänud samaks. Võrreldes 1990ndate algusega olid muutunud transsoolisust kajastavad retoorilised kujundid: tänapäeval kajastatakse transsoolisust ja nende õigusi puudutavat seadusloomet kui välismaa probleemi.

1990ndatel kajastati seksuaalvähemustega seotud prostitutsiooni ja seksi teemasid rohkem kui tänapäeval. Välismaaga seonduvad retoorilised kujundid olid uuritava perioodil jäänud üldiselt samaks. Viimastel aastatel on juurde tulnud hirmutamise kujundid, peamiselt veebiväljaandes Objektiiv.